

A MAGYAR FÖLDRAJZI
TARSASAG KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI: DR. LÖCZY LAJOS: EGYET. TANAR

HEDIN SVEN
TRANSZ-
HIMALÁJA

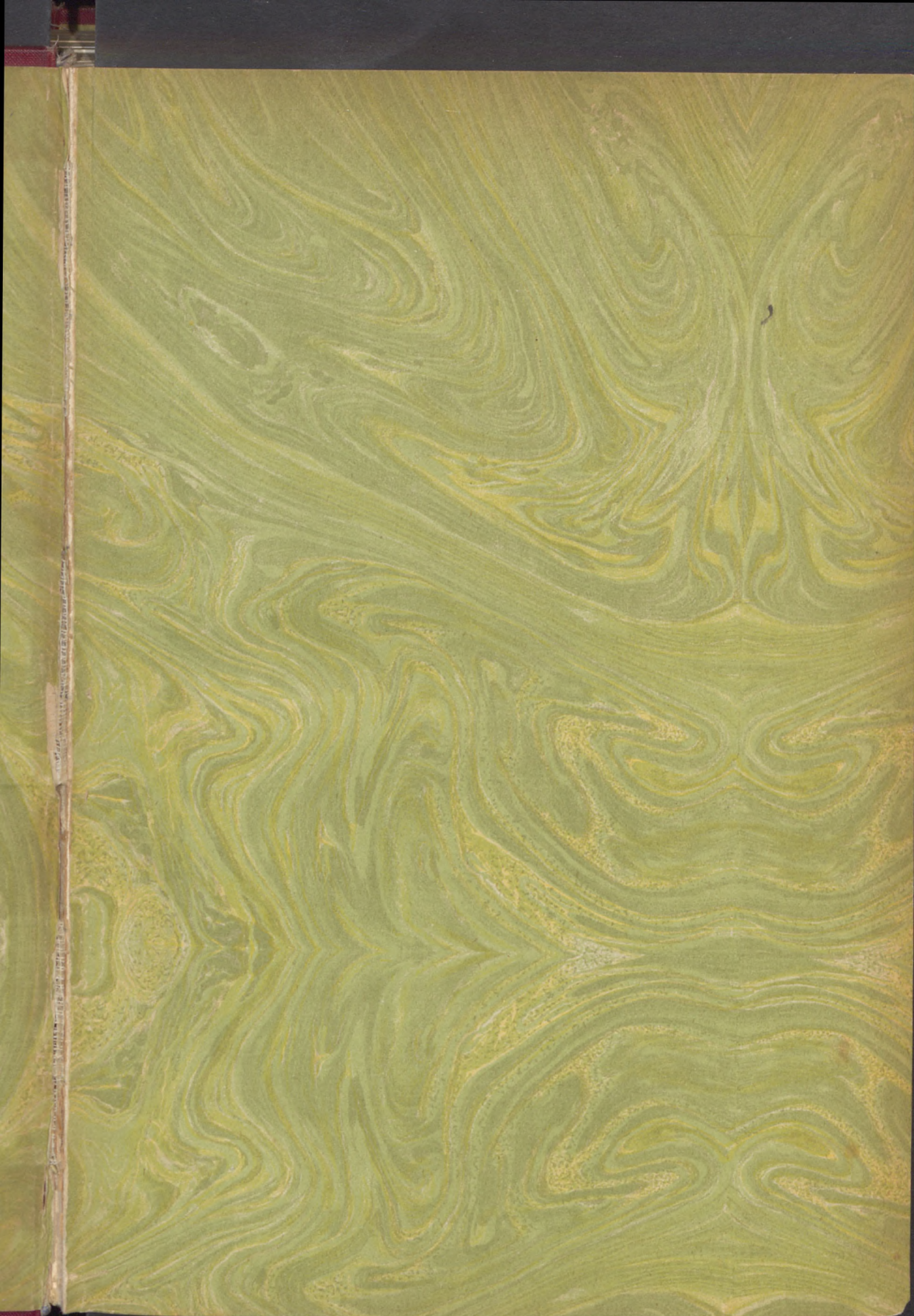
LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE
(WOLMANER F. ÉS FIA) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

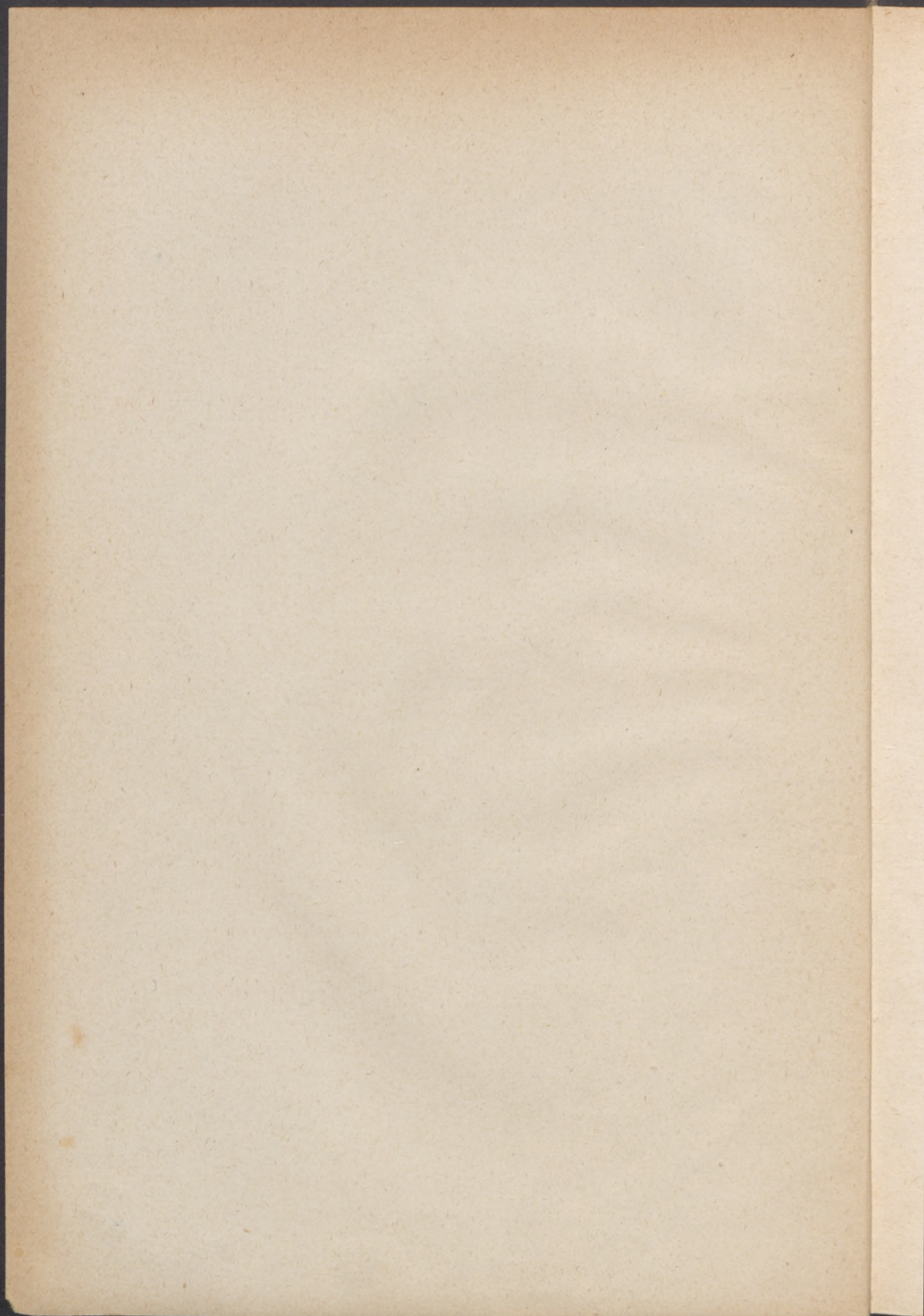
119.

A MAGYAR
FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI

LÓCZY LAJOS

HEDIN SVEN

TRANSZHIMALÁJA

FELFEDEZÉSEK ÉS KALANDOK TIBETBEN

SVÉD EREDETBŐL ÁTDOLGOZTA

KONDOR ALFRÉD

HEDIN SVEN ARCKÉPE.

Transzhimalája.

HEDIN SVEN

*

TRANSZHIMALÁJA

FELFEDEZÉSEK ÉS KALANDOK TIBETBEN

A KÉZIRAT NYOMÁN SVÉD EREDETIBŐL ÁTDOLGOZTA

KONDOR ALFRÉD

2 TÉRKÉPPEL, 22 SZÖVEGKÉPPEL, 4 SZINES MŰMELLÉKLETTEL,
1 SZINES PANORÁMÁVAL ÉS 44 KÉPMELLÉKLETTEL

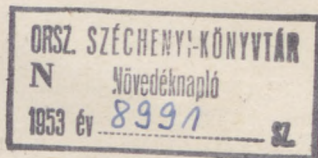
BUDAPEST

LAMPEL R. Kk. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.

KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

254841

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA.

A Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának tizenkét kötetre tervezett első ciklusát ezzel a kötettel befejeztük. Ezzel a kötettel egyszersmind búcsút veszek a vállalat további szerkesztésétől. Felszaporodott egyéb teendőim és feladataim lehetetlenné teszik nekem, hogy azt a kedves és hasznos munkát, amely a nagy utazások eredményeinek a mi édes nyelvünkbe való átültetése eszközlésében közel tíz éven át reám háramlott, tovább is folytassam.

A vállalat megerősödött; a következő ciklus számára elő vannak készítve az első kötetek; derék kiadónk, az érdemes LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI) könyvkiadó cég továbbra is kezeskedik, hogy a vállalat az eddigi komolyabb népszerű irányt fogja követni; olvasó közönségünk megszokta, megkedvelte kiadványainkat: megnyugvással engedhetem át tehát a szerkesztői feladatot fiatalabb erőnek, aki több időt fordíthat a szerkesztés munkájára, mint azt én a jövőben tehetném.

Búcsút véve olvasóinktól, hálásan köszönöm azt a jóindulatot, amellyel kiadványainkat fogadta.

Nekem sok örömet és nagy gyönyörűséget szerzett a most befejezett tíz éves munka. Bensőbb kapcsolatba léptem külföldi hírneves geográfus társaimmal és hazai lelkes munkatársaimmal, akik vállvetve

igyekeztek nyelvünkbe átültetni a kiválóbb jelenkori fölfedező utazások eredményeit.

Kielégítettem azt a törekvésemet is, hogy a magyar eredeti munkák és magyar utazók leírásai is helyet találjanak a vállalatban.

Kedves véletlenség az, hogy HEDIN SVEN barátom utazásáról, Ázsia sivatagjain keresztül, kezdtük meg 1901-ben ezt a ciklust; 1906-ban a VII. és VIII. kötet újra HEDIN SVEN Ázsia szívében tett nagy utazásának volt szentelve és most a záró kötetben HEDIN lendületes tolla és gyönyörű rajzaival vehetek búcsút olvasóinktól. Ezzel az utazással a kontinensek belsejének felfedezése be van fejezve.

Sarki utazások és a nagy felfedezések leírásánál nem kevésbé vonzó és tanulságos részleteket ismerető munkára várnak a következő ciklus kötetei. Bizom, hogy ezek iránt sem fog lankadni az érdeklődés és remélem, hogy belső tartalmában, az illusztrációk szépségében és tanulságos voltában, nem különben a kiállítás díszességében is haladás fogja jellemezni a Földrajzi Társaság könyvtárának következő köteteit. — Úgy legyen!

Budapesten, 1910. március hó 15-én.

LÓCZY LAJOS.

TRANSZHIMALÁJA

Transzhimalája.

TIKSZE-GUMPA, FÉRFIKOLOSTOR LADAKBAN.

1. laphoz.

ELSŐ FEJEZET.

Szimla.

Az 1905. év tavaszán sokat foglalkoztam egy új tibeti út tervével. Hazámba visszaérkeztem óta három év telt el. Nagyon kényelmetlenül kezdtem magam érezni dolgozószobámban. Az est csendjében a szél fuvallata mintha azt mondta volna: «jér vissza a magányba, a sivatagba és a vadonba.» És midőn éjjel álomból felébredtem, a karavánok csengettyűinek szava zengett a füleimben. Az új út terve mindjobban megérett agyamban. Éreztem, hogy ismét ki kell mennem a nagy, a szabad vadonba, Tibet hófedte szikláit, hegyei közé.

Legutóbbi ázsiai utazásomról írt munkám utolsó szakaszában megemlékeztem annak lehetetlenségéről, hogy bárki is Tibet morfológiájáról, hegy- és vízrajzáról monografikus képet adjon mindaddig, amíg Tibet óriási belső területe ismeretlen. Ezt a területet és különösen a felső Brahmaputrától északra fekvő még teljesen ismeretlen földet óhajtottam mindenekelőtt megismerni, amely helyeken sohasem járt még európai ember. Annyi bizonyosnak látszott, hogy ezen a területen Ázsia fizikai földrajzának legvonzóbb és legjelentősebb problémái vannak elrejtve. A Himalája és Karakorum hegyláncaival párhuzamos hegyrendszert sejtettem én ott, melyet eddig nem látott kutató ember szeme.

Bizonyára élnek ott nomád törzsek, melyek téli lakóhelyüket elhagyják, hogy magasabb vidékekre költözzenek, mikor a kopár talajból a fű újra kizöldül. Arról azonban, vajjon lakik-e ezen a vidéken állandó nép, vannak-e ott is kolostorok és papok, senki sem tudott felvilágosítást adni. Hiába lapozunk a tibeti irodalomban, egyebet e vidékről nem találunk, mint fantasztikus megjegyzéseket egy hatalmas hegység létezéséről.

Néhány kutató, köztük magam is, az ismeretlen föld határán járt, de annak mélyébe eddig még senki sem hatolt. Szinte úgy tetszik, mintha szándékosan kerülte volna mindenki. A legutóbbi angol tudományos térképen nagy fehér foltokkal van jelezve e vidék, átírva e szóval, hogy: «*unexplored*» = nincs átkutatva! Ebből szinte azt lehet következtetni, hogy a beutazása nem lehet veszély nélküli, különben egyik vagy másik kutató mégis csak behatolt volna a belséjébe.

Előbbi munkámban említettem, hogy 1901 telén sikertelenül igyekeztem a Szelling-co és Panggong-co között délre hatolni.* Már akkor szerettem volna közepső Tibet azon tavainak egyikét látni, melyeket Nain-Szing, a pundita,** 1874-ben felfedezett és amelyeket még nem látott európai ember szeme. Régi vágyam volt az Indusz forrásainak felfedezése is, de sajnos, ezideig nem sikerült a hatalmas folyam eredetéig előnyomulnom, pedig feltétlenül meg akartam találni a forrásait.

Arról szó sem lehetett, hogy előre kidolgozzam

* Lásd Hedin Sven: Ázsia szívében. Átdolgozta dr. Thirring Gusztáv (Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára) II. köt. 236–278.

** Indiai benszülött kutató.

utazásom pontos tervét. Mindamellett enyéim részére megjelöltem Ázsia térképén azokat az útirányokat, amelyeket valószínűleg követni fogok és most, midőn utamról visszatértem, megállapítható, hogy valóban ugyanazokat a vidékeket kerestem fel, noha természetesen a részletekben sok volt az eltérés.

1905 október 16-án hagytam el drága otthonomat. Nagyobb bizonytalanságban voltam, mint valaha, nem tudva, hogy enyéimhez és a szép Stockholmba visszatérek-e még? Utam Konstantinápolyon és a Fekete-tengeren át Török-Örményországba vezetett; onnan Perzsián, Szeisztánon és Beludsisztánon át Nuskiba utaztam.

1906 május 20-án, midőn a város magaslatáról a völgybe leérkeztünk, a hőség 38 C°-ra emelkedett. Szibin át az Indusz és Szetleds mentén utaztunk tovább Umbaláig, a legforróbb időben. Az egész vonaton én voltam az egyetlen európai ember. A hőség délben 42 fokra hágott, de az utasokat a kocsik tetején elhelyezett, lelógó párkányokkal ellátott faburkolat némileg megvédte a forróság ellen. Azonkívül a gyökérfonattal áthúzott ablakok nyílásain át egy tartályból állandóan víz folydogált. Ily módon sikerült a kocsik belsejében a hőséget 27 fokra mérsékelni.

Kalkából keskeny vágányú vasút visz fel 2000 méter magasba *Szimlába*, az indiai alkirály nyári székhelyére, az angol-indiai hadsereg főhadiszállására.

Ez az út oly elragadóan szép, amelyet ritkán lehet látni a Földön. A vonat a legmerészebb fordulatokban kapaszkodik fel a meredek hegyoldalakon, hegyszakadékok mellett, keskeny völgymélyedéseken át a magas hegycsúcsokra; menetközben az ember szinte retteg, hogy vonatostul a feneketlen mélységbe zuhan; hida-

kon megyünk át, melyek szinte nyögve görnyednek meg a vonat súlya alatt, éjsötét alagutak váltakoznak a ragyogó napvilággal. Ügyszólván minden percben változik a vidék, új képek, új megvilágítások kergetik egymást és keltenek feszült érdeklődést az utazóban. A növényvilágnak egyre újabb régióiba érkezünk. Eltűnik a síkság növényvilága és feltűnnek előttünk a Himalája déli fensíkjának jellemző formái.

Fenséges cédrusok között mint fecskefészkek tűnnek elő a város világos házai. Megérkeztünk Szimlába.

Aggodalmas érzésekkel léptem a városba. Jóval elutazásom előtt CURZON lord alkirály legmesszebbmenő támogatását helyezte kilátásba újabb tibeti ekspedicióm részére. Azóta Curzon távozott helyéről és én az indiai hatóságoktól semmi életjelt nem nyertem. Régi jóakaróm, YOUNGHUSBAND ezredes fogadott és a külügyi hivatal titkárához vezetett, aki barátságos modorban, de határozottan kijelentette, hogy az angol kormány utasítása értelmében *nem adhat engedélyt arra, hogy Indián át Tibetbe hatoljak.*

Sejtésem tehát — sajnos — beigazolást nyert. Lehanggoltan jegyeztem meg:

— Ez nagyon szomorú hír. De mi az oka ennek a tilalomnak?

— Magam sem tudom; valószínűleg az, hogy a jelenlegi kormány mindent el akar kerülni, ami esetleg torzszalkodásra vezetne a határon, mert kétségtelen, hogy bennünket terhelne a felelősség, ha önnek Tibetben valami baja esnék.

— Ha Teheránban csak sejtettem volna is ezt, ázsiai Oroszországon át utaztam volna; orosz részről még sohasem gördítettek nehézséget útamba.

— Mi itt minden lehetőt megtettünk az ön terveit

nek támogatására, azonban Londonban megtagadták az engedélyt. Különben még nincs veszve minden remény, június 3-ára várjuk a végleges választ.

Ilyen hosszú várakozásra nem volt türelmem. Azért magam is sürgönyt küldöttem az angol miniszterelnökhöz, melyben hangsúlyoztam terveim békés voltát.

KITCHENER lord kijelentette, hogy szívesen bocsát nagyobb szánú fegyverest is rendelkezésemre, ha JOHN MORLEY, az angol kormány indiai államtitkára, aki ezekben az ügyekben a legfőbb hatóság, az engedélyt a Tibetbe utazáshoz megadja.

MINTO lord, az új indiai alkirály, minden lehető megtett, hogy tervemet támogassa, azonban mindhiába. John Morley, hivatkozással arra, hogy az angol földrajzi társaságnak, sőt angol tiszteknek is kénytelen volt megtagadni az engedélyt arra, hogy India határán át Tibetbe lépjenek, semmiképen sem volt hajlandó velem kivételt tenni.

Amidőn a tilalmat tartalmazó sürgöny megérkezett, véglegesen le kellett mondanom nemcsak a tervezett legrövidebb útirányról, hanem a Curzon lord által megígért segítségről és a részéről kilátásba helyezett három topografusról is, akiknek pedig oly jó hasznát vehettem volna.

De nem volt szabad elcsüggednem. Nem is mondtam le egy percre sem a reményről, hogy tervemet a váratlan nehézségek dacára is megvalósíthassam, sőt úgy éreztem, hogy az akadály csak gyarapítja becsvágyamat. Egyedül állottam, de kész voltam mindent, életemet is kockára tenni, hogy tervemet megvalósítsam. Ismertem Közép-Ázsiát, ismertem minden segélyforrást, amelyből merítenem kellett, hogy utam sikerét, ha nagy nehézségek árán is, biztosítsam és azért csüg-

gedés nélkül hozzáálltam a megváltozott körülményekhez szabott új utitervem megvalósításához.

Mielőtt Szimlából Szrinagárba mentem volna, ahol karavánomat összeállítani óhajtottam, néhány napot Minto lordnak és feleségének meghívására, az alkirály palotájában, Viceregal-Lodgeban töltöttem, hol többek között az idari maharadsával, HAROLD DEANE-nel is megismerkedtem, aki azáltal, hogy a kasmiri maharadsához ajánló levéllel látott el, igen nagy szolgálatot tett nékem.

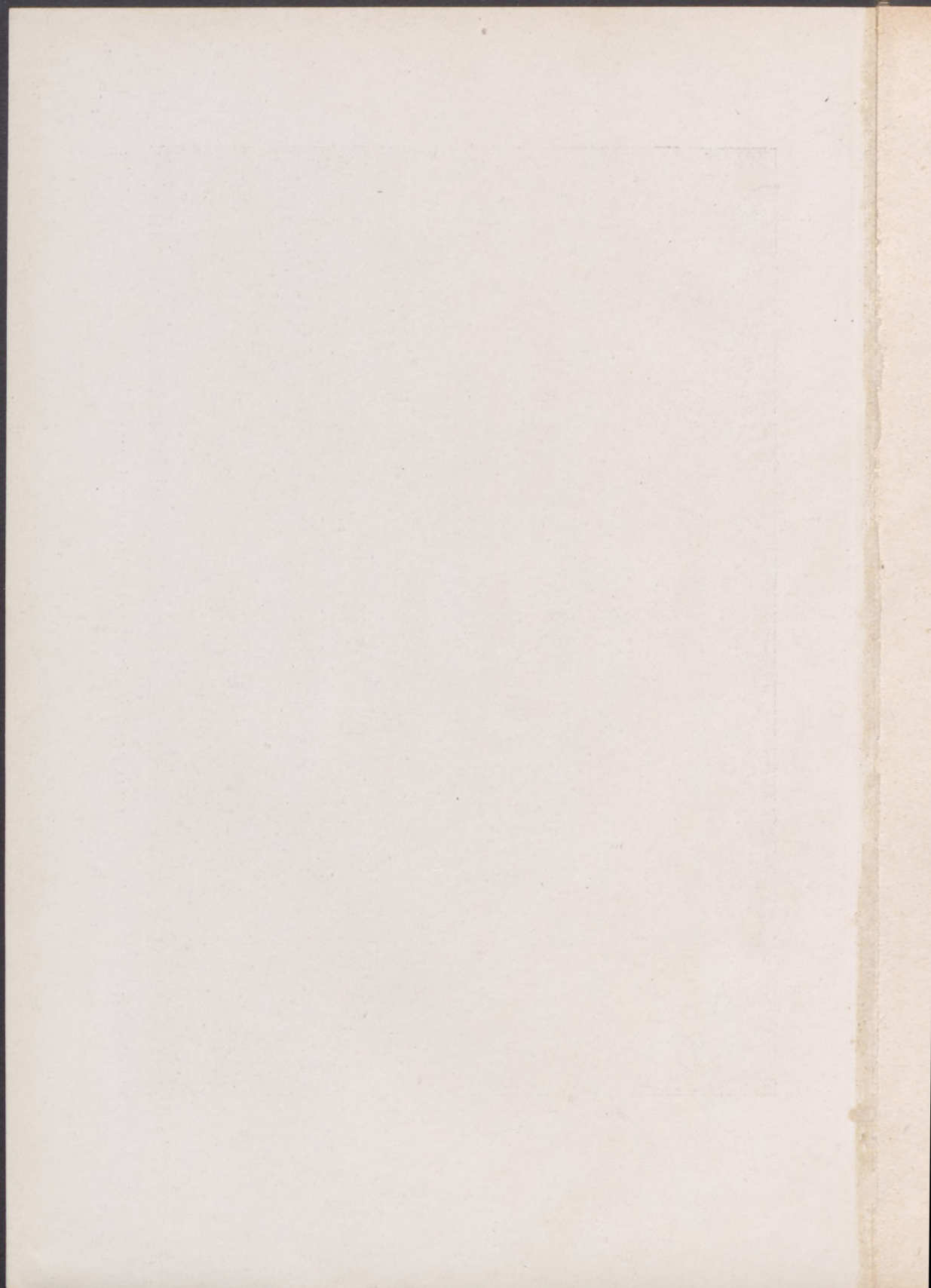

Transzhimatája.

INDIA ALKIRÁLYÁNAK PALOTÁJA SZIMLÁBAN.

MÁSODIK FEJEZET.

Úti előkészületek.

Néhány nap mulva búcsút vettem Minto lord vendégszerető házatól és Mánuellel, egy madraszi hinduval útnak indultam Szzrinagár felé. Ez a Mánuel közvetlen elutazásom előtt toppant be hozzám.

— Az úr nagyobb útra készül, tehát szakácsra feltétlenül szüksége van; én kitűnő szakács vagyok és az úrral tartok! — szolt s egyben felém nyújtott egy egész csomó bizonyítványt.

A kis fekete ember megtetszett nékem és szolgálatomba fogadtam, anélkül, hogy bizonyítványaiiba belepillantottam volna. Derekasán szolgált mindvégig, amíg velem volt. Sajnos, Tibet nyugati részében, nem tudni hogyan, nyomtalanul eltűnt.

Szimlából előbb Lahorén keresztül Ravalpindi-ig utaztunk, honnan kocsin kellett folytatnunk az utat, előbb a forgalmas országúton, majd gyönyörű erdőkön át a Himalájából kifutó alacsonyabb hegyláncok felé.

Rendkívül változatos utazás után, mely teljes öt napot vett igénybe, szakadó esőben érkeztünk *Szzrinagárba*, hol nagy utamhoz az előkészületeket megteendő voltam.

Minthogy a Tibetbe való előnyomulást az angol kormány megtiltotta, csellel voltam kénytelen élni és útirányul keleti Turkesztánt jelöltem meg. De az indiai hatóságok ide is csak azon feltétellel engedték meg az utat, ha Khínába szóló útlevelet tudok szerezni.

Karavánom összeállításánál Szzrinagárban főkép a kasmiri maharadsának titkára, DAJA KISEN KAUL,

rendkívül előzékeny, európai műveltségű ember volt segélyemre, aki fejedelmének, PRATAB SZING maharadsának is bemutatott. A maharadsa udvarában érdekes ünnepélyben vehettem részt, melyet a fejedelem az indiai császár születésnapja alkalmával rendezett. Edwárd király születésnapja ugyan november 9-re esik, de az indiai császár június 29-én született. Hogy miért, azt persze nem tudom.

Daja Kisen Kaul fáradhatatlanul szolgálatomra volt karavánom összeállításánál és szükségleteim beszerzésénél. Négy katonát bocsátott rendelkezésemre, akiket fegyverekkel és meleg ruházattal láttunk el. Minthogy szerencsére egy kaszthoz tartoztak, közösen fogyaszthatták el eleségüket; más halandókkal a világért sem étkeztek volna együtt.

Igen sok tárgyról kellett gondoskodnom. A maharadsa titkára 40 öszvért, sátrakat, nyergeket stb. vett részemre, az árúházakban a szükséges konyha- és háziszereket, konzerveket, dohányt, bundákat és számtalan, ajándék céljára szolgáló tárgyat, egy angol ügynökség útján pedig igen nagy mennyiségű rizskását, árpát és egyéb élelmiszert szereztem be. Magammal vittem azonkívül egy összehajtható és szétszedhető vászoncsónakot vitorlákkal és árbocokkal és gondoskodnom kellett a Stockholmból magammal hozott meteorológiai és egyéb tudományos szerek, fényképező készülékek, jegyzékkönyvek és egy teljesen felszerelt gyógytár becsomagolásáról és elszállításáról is.

Meteorológiai megfigyeléseimhez segélyerőre okvetlenül szükségem volt. Hosszas keresés után sikerült RÓBERT SÁNDOR-t, egy fiatal lahorei euráziait* e mun-

* A ki európai apától és hindu anyától származik.

kálatokra megnyernem, kit szerény fellépése és jó bizonyítványai ajánlottak. Tényleg igen ügyes embernek, és ami a fő, rendkívül becsületesnek ismertem meg, úgyhogy már rövid idő múlva az utazási pénztárt is rábízhattam. Az utóbbinak kezelése és ellenőrzése nem volt csekély dolog, mert ezüstben 22,000 és aranyban 9000 rúpiát* vittem magammal.

Július 16-án végre az előkészületek teljesen be voltak fejezve. A karaván útnak indulhatott. Elhagytam Szrinagárt és vele minden gondomat. Oly érzéssel indultam útnak, mint az a rab, aki előtt börtöne ajtaja nyílik meg. Az egész világ ragyogó fényben tünt fel előttem.

Embereim közül egyet sem ismertem. Ők sem engemet. Nem tudhattam, nincsenek-e rablók, banditák köztük. Viszont ők sem ismerték uruk szándékát; ők engem valószínűleg oly «shikári szahib»-nak** tartottak, ki az Ammonszhorn megmászását vette talán tervbe. Bizonyos sajnálkozással tekintettem reájuk: önként követtek ugyan utamon, de kételkedtem, vajjon mindannyian élve érnek-e vissza honukba. Legjobban sajnáltam azonban az állatokat, mert tudtam, hogy a legnagyobb nélkülözéseknek néznek elébe. Ameddig az eleség tart, jól fognak lakni. De azután...

A karaván Mánuel vezetésével szárazföldön haladt, én azonban a vízi-utat választottam és Dal-Dervasehban ötevezősre ültem, mely előbb a csatornán, majd egy kis tavon át a Szind folyóba vitt; a folyó árja oly erős volt, hogy az evezősök ismételve kénytelenek voltak partra szállni és kötélén vontatni a hajót. Néhol a folyóba épített nyaralók lehetetlenné tették a csónak vontatását. Míg öt izmos evezősünk e házak mentén

* Egy rupia körülbelül egy korona 60 fillér.

** Urvadász.

az árral küzdött, alkalmunk volt az angol «homes»-ekbe tekinteni. Éppen vacsora ideje volt és érdekes volt látni, hogy a civilizációtól ily messze eső e vidéken is az urak frakkban, a hölgyek pedig estélyi ruhában jelentek meg az estebédnél.

Ganderbálban vártuk meg karavánunkat, mely csak késő éjjel érkezett oda. Minő rendetlenség uralkodott az emberek és állatok e tömegében! Mint valami nagy vásárban, kiabált, lármázott mindenki és senki sem ügyelt a másik szavára.

Csak amidőn a vacsora készen állott s ember és állat evéshez látott, állott be némi csend.

Benső gyönyörűséggel szemléltem a tarka keleti képet és a sors által összeboronált embereket, akik hosszabb-rövidebb idő után ismét a szélrózsa minden irányába fognak szétszóródni. Ez este állítottam fel mostani utamban először sátrammat, amely ezentúl hosszú ideig lakásomul szolgált.

A következő reggelen elhagytuk Ganderbált. Utunk a Szind folyó, az Indusz e nagy mellékfolyójának partján vezetett felfelé és még ezen a napon elértük Kángánt, egy kis falut, melynek lakói készséggel bocsájtottak rendelkezésünkre mindent, ami a karaván élelmezésére szükséges volt.

A következő napon Gunt-ig hatoltunk; itt az éjjelek már felette hűvösek voltak, úgyhogy jó hasznát vettük bundáinknak. Amidőn reggel elindultunk, csak 6 fok meleg volt.

A vidék, melyen áthatoltunk, természeti szépségekben egyre gazdagabbnak mutatkozik. Előbb keskeny szakadékokon át, rohanó hegyipatakok mentén, majd nagy kiterjedésű réteken át vonultunk a Szind folyó mellett, melynek ágya egyre keskenyebb lesz. Egy nagy

erdőbe érünk, melyben az út erősen emelkedik. A sziklafalak közé szorított folyó itt már csak hegyi patakhoz hasonlít, mely mennydörgésszerű robajjal rohan szikláról sziklára, útjában szemgyönyörködtető vízeséseket alkotva.

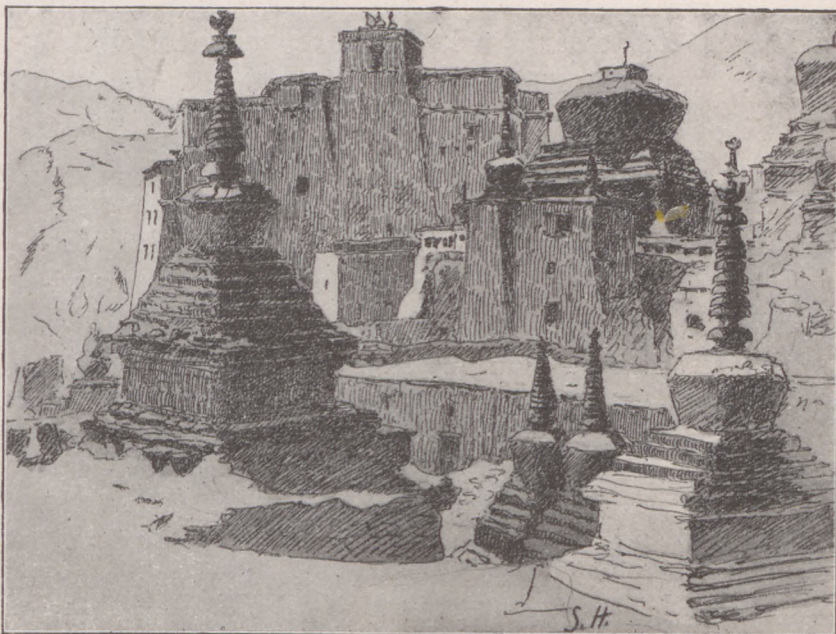
A Szodsi-la hágón át vezető úton az előrejutást erősen megnehezítették az irtózatos dörgéssel előttünk lerohanó lavinák. Gyakran meg kellett állnunk, hogy a köveket és sziklákat a keskeny, nedves útról eltávolítsuk. Felettünk magas sziklafalak állottak, alattunk a meredek mélység: elképzelhető, mennyi elővigyázatot kívánt ezen a veszedelmes úton a teherhordó állatok továbbszállítása. Lassan haladtunk felfelé, míg végre elértük a hágó magaslatát. Onnan déli irányban folytattuk utunkat. Minden oldalról kisebb-nagyobb hegyipatakok hordják a hólevet a hegyekből a Szind és Drasz folyókba, amelyek vízmennyisége gyorsan szaporodik.

Szakadó esőben értünk Mátájunba, de alig állítottuk fel sátrainkat, karavánom emberei között nagy zenebona támadt. A teherhordók legnagyobb része beteget jelentett, betegségük azonban, mint csakhamar kitűnt, csak ürügy volt; valamennyi lovon akarta az utat folytatni. Minthogy azonban csak kevés ló állott rendelkezésünkre és ezeknek erejét is kimélnünk kellett, pénzbeli ajándékkal igyekeztem a lázongókat lecsillapítani, ami hosszas fáradozás után sikerült is. Az út itt nagyon lejtősen vezetett lefelé Karbúig, a hatalmas folyammá megnőtt Drasz mentén.

Egy darabig a völgyben haladunk, hol a Drasz a Vakhával egyesül; azután a Vakha partján lovagolunk felfelé egész Kárgil faluig, ahol július 26-ig maradtunk. Itt 77 lovat és kellő számú vezetőt béreltem, azonkívül annyi takarmányt és eleséget vásároltam, amennyi csak kapható volt.

Az ily módon hatalmasan megnőtt karavánnal folytattuk ezután utunkat Sirgul felé, hol az első lámátemplomot láttuk. Itt kezdődik a lámák országa és minél tovább haladunk, annál jobban szaporodnak a templomok, melyek többnyire kiugró sziklákra vannak építve. A sok kis fehér épület, mint megannyi gólya-

«Csorten»-ek, erektyetartó tornyocskák Lama-juru kolostorban. — A szerző vázlata.

fészek tekint le ránk a távolból. E templomoknak legnagyobb része azonban elhagyott és csak nagy ritkán látható veres tógájában egy-egy láma.

Július 28-án átmentünk a folyón; *Lama-juru* falu előljárósága virágokat és gyümölcsöket hozó küldöttség élén jött elénk. Az emberek mindegyike pénzdarabot nyújt felénk, melyet az ottani szokások szerint újjal kell érintenünk. A falu és az ugyanoly nevű híres kolostor sziklás hegyen épült. Amint fenn meglátják kara-

vánunkat, felhangzik a zeneszó és a réztárogatók hangja. Mikor délután a lámák kíséretében meglátogattuk a kolostort, hét láma eljárta tiszteletünkre a kolostor kertjében a szent táncot, amihez mindegyikük valami vadállatnak, illetve szörnynek álarcát vette fel; a rőfögő száj, festett fogak és merev szemek ijesztően hatnak. A vad keringések közben harangformára kioldozódtak a lámák tarka szoknyái, és a zenészek flótáinak és dobjainak zenebonáját a papokat körülvevő tömeg fül-siketítő kiabálása kísérte. A világnak ebben az elhagyatott zúgában önkéntes számkivetésben élő derék papoknak ez az egyetlen szórakozásuk.

Elhagytuk a falut és regényes vidéken az Indusz széles, napfényberagyogta völgyébe lovagoltunk. Előttünk terült el a hatalmas folyam, melynek egymásra tornyosuló hullámai a tőlem eltiltott országból, Gártok és a szent Káilasz hegység felől lefelé rohanó óriási vízmennyiséget hordanak. Szásspulig az Indusz jobb partján vezet utunk és mikor eltávozzunk is a folyam partjától, még soká fülünkben cseng a hullámoknak dallamos zúgása.

Augusztus 1-én értünk *Leh*-be,* hol ugyanabban a házban szállottam meg, mint két évvel ezelőtt, örvendve, hogy barátságos dolgozó-szobámat viszontláthatom:

Leh volt az utolsó város, melyben nagyobb bevásárlásokat eszközölhettem, mielőtt Tibet vadonja felé vettem volna utamat. A városban eltöltött 12 napot arra használtam föl, hogy mindent beszerezzek, amire hosszú utamon még szükségem lehetett. Az ezüst rúpiáknak százait és ezreit adtam itt ki, de könnyű szívvel tettem, mert vigasztalt a tudat, hogy ezután hosszú ideig úgy sem lesz módomban hasznukat vehetni.

Younghusband ezredes már Szrinagárban felhívta

* A munkához csatolt térképen *Leh* táján kezdődik *Hed in* útvonala.

figyelmemet egy Indiában közismert karaván-vezetőre, MUHAMED IZÁ-ra, aki az utóbbi 30 év alatt egész Közép-Ázsiát és Tibetnek igen nagy részét beutazta volt. Többek között ő volt Younghusband vezetője is, amikor büntető-ekszpedíciót vezetett Lhasszába. Számos útján bőséges tapasztalatokat szerzett s ennél fogva remélhettem, hogy jó hasznát fogom venni. Folyékonyan beszélt turki, hindosztáni és tibeti nyelven. Erős volt, akár egy medve, végtelenül kitartó és azok nézete szerint, akik ismerték, keresve sem bízhattam volna karavánom vezetését jobb kezekre. Ajánlatomat örömmel fogadta és amidőn megbíztam, hogy embereim és állataim részére három havi eledelt vásároljon, rögtön kitalálta, hogy Tibet belsejébe szándékozom utazni. Szegény Muhamed Iza. Senki sem sejtette akkor, hogy ő soha többé nem fogja övéit viszontlátni.

Leh-ből egyenesen Tibet fensíkjára akartam menni, tehát utam legnehezebb része volt közvetlenül előttem; ezért eltökéltem, hogy állandó karavánomon kívül még segédkaravánt is szervezek. Erre a célra 30 lovat béreltem s melléjük 25 viharedzett ladakit fogadtam.

Mielőtt Leh városát elhagytam volna, felkerestem Közép-Ázsiának itt székelő leggazdagabb kereskedőjét, HADZSI NASSER SÁH-t, kinek Közép-Ázsia minden jelentékenyebb városában fióküzletei vannak. Fiainak egyike GULÁM RÁZUL, szeptemberben Gártokba indult és én megkértem, vigyen magával. Ő azonban kérésemet megtagadta, mert félt tőle, hogy megfosztják egyedárúsítási jogától, ha európai embert visz Tibetbe. Azonban megígérte, hogy amennyiben az ő segítsége nélkül is eljutok Gártokig, ott a legnagyobb készséggel fog rendelkezésemre állani és ezt az ígéretét később valóban teljes mértékben be is váltotta.

Transzhimalája.

MUHAMED IZA.

14. laphoz.

HARMADIK FEJEZET.

Útban Tibet felé.

Augusztus 14-én végre összes előkészületeinket befejeztük és karavánomat két részre osztva, elindultunk bizonytalan utunk felé. Elég nehézséget kellett eddig is leküzdenem. Batumban lázadás volt, Kis-Ázsiában annyi volt a rabló, hogy Abdul Hamid szultán hat lovas katonát adott mellém kísérőül; Teheránban a pestis uralkodott, de ami mindezeknél súlyosabb volt reám nézve, Indiában kérlelhetetlen tilalommal találkoztam, mely annyi időpazarlásnak és annyi fáradságnak okozója lett. De most, hála Istennek, mind e nehézségek mögöttem voltak és minél messzebb távoztam a távirdaoszlopoktól, annál biztosabbnak éreztem magamat a végtelen szabadságban.

A főkaravánt Muhamed Iza vezette és csak bizonyos távolságban követtem őt én Mánuellel, Róberttel és néhány lakival.

Eleinte sok bajunk volt a lovakkal, melyek mint-hogy teherhordáshoz nem voltak szokva, igyekeztek megszabadulni terhüktől, úgyhogy kénytelenek voltunk minden ló mellé egy embert adni, aki néhány napig vezette, míg végre minden állat megszokta a terhét.

Az út Lehből szűk szorosokon át a völgyben vezet és csakhamar ismét az Indusz partján találjuk magunkat. Több falun áthaladva, alkalmunk van néhány

«mane ringmos»-t megtekintenünk, hatalmas kőlapokkal és még jól olvasható feliratokkal, melyeket a régi ladaki királyok készíttettek, hogy általuk az istenek kegyeit kinyerjék. Elhagyva az Indusz partját, *Tiksze* faluhoz érünk és a hasonló nevű magas szikladombon épült kolostor alján ütünk tábort. Az út napról-napra rosszabbodik és minthogy a széles országút, mely Lhaszába és az Indusz túlsó partjáról Gártokba vezet, részünkre a tilalom útja, kénytelenek vagyunk előbb gyalogösvényeken, azután teljesen úttalan utakon járni.

Dzsimre mellett már 3600, a következő napon Szingrul mellett 4900 méter magasságban járunk, folyton meredek ösvényeken haladva. Felettünk szédületes magasságban a Csang-la hágó látható.

Szingrul magaslatán megpihenünk. A tábor tüzétől felszálló füst lassan végig gomolyog a gyéren benőtt pázsit felett, a szikla tövében tiszta forrás fakad. Valódi magaslati hidegben és terméketlen vidéken vagyunk. Este felé a forrás vize erősen megárad, úgy hogy csak gyorsan emelt sánc által tudjuk sátramat a víz beáradásától megóvni. A ladakiak csoportokban ülnek körül az őrüzeket és lassan szürcsölik vörös, zsírral kevert teájukat. A hőmérsék $+6^{\circ}\text{C}$ -ra süllyed, erős szél kerekedik és kezdünk szenvedni a hidegtől. Köröskörül még hórétegek láthatók, melyeket nem olvasztott meg a nap melege.

Másnap csak nehezen jutottunk előre. A lovak nagy fáradsággal cipelték terhüket a minduntalan kanyarodó úton, gránit-törmelék és az utat elborító sziklatömbök között. Annyi bizonyos, hogy ladaki embereimnek bámulatos mellkasa, csodás tüdeje és szíve kellett, hogy legyen, hogy ebben a magasságban még képesek voltak a nehéz terheket vinni. Egyre gyorsab-

ban vezet utunk a hatalmas hegyháton felfelé, mely az Induszt nagy mellékfolyójától, a Sėjoktól elválasztja. Lepillantva még látjuk a zöld mezőknek madártávlatból gyönyörűen festő képét.

Végre 5360 méter magasságban elértük a *Csang-la* hágót, hol egy nagy kőhalmazba erősítve több pónát találtunk, melyeken végig tibeti imádsággal teleírt zászlócskák voltak megerősítve. A ladakiak sorba állottak, majd táncolva és fővegeiket a levegőbe dobálva, hatalmas hurráh kiáltásokkal adtak kifejezést azon való örömüknek, hogy ezt a helyet sikerült elérnünk.

Innen kelet felé ereszkedtünk le rendkívül kedvezőtlen térszínen, hol kőhalmazokon, hol mocsaras talajon vergődve át. Tankszi faluban, mely 4000 méternyire fekszik a tenger színe felett, pihenőt tartottunk és összevásároltuk mindazt a gabnát és lisztet, ami csak kapható volt. Muhamed Iza nagy terjedelmű tibeti sátrat készíttetett a karaván emberei részére, mely igen jó szolgáltatokat tett. Az éjjeleket embereim ezentúl ebben a nagy sátorban töltötték és azáltal, hogy a sátor belsejét élelmiszerrel telt zsákokkal rakták körül, közepén pedig tüzet raktak, jól meg voltak védve a hidegtől és az esőtől. Tanksziben elbúcsúztunk segéd-karavánunktól, mely másnap a 30 bérelt lóval együtt visszatért hazájába. Muhamed Iza tiszteletükre búcsúlakomát rendezett, amelyre a falu előkelőségeit is meghívta. Késő estig visszhangoztak a hegyek a flóták és sípok lármájától, melyek hangjánál nemzeti táncukat járták a jó ladakiak.

Itt fogtam hozzá ahhoz a munkához, amelyet azután teljes két éven át szakadatlanul folytattam: *térképeim rajzolásához, melyekben az általam megtett út*

minden kilométere fel van dolgozva. Ugyancsak itt kezdtem a *kőzetminták* gyűjtését is: az első darab egy kristályos pala volt, melyet egy sziklatömbből fejtettem le; az itteni talajt egyébként kisebb-nagyobb gránit-tömbök ezrei borították.

Muglib falvánál a kitűnő legelő kedvéért öt napi pihenőt tartottunk. A «falu» három szegényes gunyhóból állott, összesen 12 lakóssal. Megkérdeztem az embereket, mit csinálnak télen? A felelet ez volt: «Alsunk és fagyoskodunk.»

Mielőtt karavánunk újból útnak indult, szemlét tartottam állataink felett és örömmel tapasztaltam, hogy mind a 130 darab a pihenés és jó eledel következtében igen jó állapotban van s ezért bizalommal indultam el a nehéz útra.

Hatszor léptük át további utunkban a Muglib patkot és elértük azt a vízrajzilag fontos helyet, amely 4300 méter magasságban vízvásztót képez a Pangong-co és az Indiai-Oceán között. Az előbbinek ezelőtt természetes lefolyása volt a Sejokba, most azonban el van vágva az Indusztól a tó és vize sótartalmú. Gyönyörű látvány a keskeny zöldes-kék tó, beékelve óriás sziklahegyek közé.

Már három nevezetes hágón haladtunk át, de még kettőn kellett átjutnunk, mielőtt a tibeti fensík bel-sejébe értünk.

Egy kis magaslatról Pobrang falut és nagy meglepetésünkre a falu mellett egy csomó tábortüzet és sátort pillantottunk meg. LUCAS-TOOTH, az angol shikári tartózkodott véletlenül Pobrangban. Szenvedélyes vadász volt, aki éjfélutánig ült sátramban és mulattatott vadászkalandjaival. Antilopokra vadászott most. Ő volt az utolsó európai, kivel tibeti utamban találkoztam.

Pobrangban nagy öröm ért. Leveleket kaptam Svédországból és Indiából. Sokáig voltam olvasásukba elmerülve és nyomban meg is írtam válaszaikat reájuk. A pobrangi póstahivatallal ezután megállapodtam, hogy további póstámmal küldöncöt fognak utánam küldeni. Hogy ez Tibet járatlan vidékein megtaláljon mindent, ahol a karaván útját nem lehetett volna biztosan felismerni, kórákásokkal jelöltük meg, hogy merre menünk. A posta küldöncének azonban színét sem láttam soha s így Pobrang volt az utolsó hely, hol a külvilággal közvetlen összeköttetésem volt.

Muhamed Izával és Róberttel szemlét tartottunk a magunkkal vitt eleség fölött. Az állatok részére 68 napra volt eleségünk. A karaván 30 embere részére takarékosan számítva, három hónapra való lisztünk és 4–5 hónapra való rizs-készletünk volt. Bármily óvatosan és elővigyázatosan számítson azonban az ember, Tibet fensíkjának átszelése a legkülönbébb esélyektől függő dolog marad. Mindig szem előtt kell tartani azt, hogy az élelmet hordó állatok nagy része még útközben elpusztul. A legfontosabb volt rám nézve, hogy a karavánt addig épségben tartsam, míg az első nomádokkal találkozunk. Azon túl biztosítva van a megélhetés. Épp ezért terveimben az volt a vezérelv, hogy utamat az itatóktól és a legelőktől, nem pedig az országúttól és időtől tegyem függővé.

Embereim közül most még senkinek sem volt sejtelve valódi terveimről. Csak azután, a bérelt lovakkal visszaküldött segédkaraván messzire távozott tőlünk, óhajtottam velük terveimet közölni. Ha ezt idő előtt teszem és Ladakban tudomást szereztek volna róla, biztos lehettem affelől, hogy azok, akik utazásomat ellenezték, idő előtt utamba állnak és visszatérésre kényszerítenek.

Augusztus 24-én hagytuk el Pobrangot és utunkat Lunkár feké folytattuk, ahonnan a Marzimik-la hágót kellett megmászunk. A vidéken már meglátszik a tibeti fensík jellegzetes elhagyatottsága és terméketlensége. Az időjárás is emlékeztetni kezd arra, hogy közeledünk a tibeti fensíkhöz: itt, hol tiszta az égbolt és a levegő nyomasztóan meleg, hol meg felhők borítják az eget, hirtelen erősen lehül a levegő és hatalmas szél támad, amely lovat és lovast homokfelhőbe takar.

Amidőn Lunkárnál tanyát ütöttünk, sűrűn kezdett esni a hó és a havazás egész éjjelen át tartott. Reggelre kelve, léptünk alatt csikorgott a keményre fagyott hó és az egész vidék végtelen fehér hólepellet volt takarva. Mánuel, aki életében először látott havat, egészen oda volt a lelkesedéstől. Úgyszólván egy éjjelen át a Tanksziban élvezett meleg nyárból belekerültünk a télbe és izeltetőt kaptunk a tibeti hidegből. Ebben az évben részünkre a nyárnak vége volt.

Óriási kígyóhoz hasonlóan vonul most karavánunk hosszú sora hegynek fel a hágó felé. Elöl az öszvérek, mögöttük a 40 juh és kecske, melyeket mint eleven eleséget vittünk magunkkal. Azután Muhamed Iza következett a lókaravánnal, e mögött a bérelt lovak és vezetőik, közvetlenül előttem pedig a hét bérelt jak, melyek a legnehezebb ládákat és az összerakható csónakot vitték, de nehéz terhük ellenére is képesek voltak mindvégig a többiekkel lépést tartani.

Amidőn Lunkárból elindultunk, sejtelmünk sem volt azokról a nehézségekről, melyeket a *Marzimik-la* hágó elérése okozott nekünk. A nagy emelkedés és a lábnyi magasságú hó miatt az út oly nehéz volt, hogy lovaink öt-öt percenként kénytelenek voltak pihenőt tartani; később oly lassú léptekkel tudtak csak fel-

felé menni, hogy messziről nézve az egész karaván állni látszott. Derék embereim karének által igyekeztek maguknak és az állatoknak az utat megkönnyíteni. Pompás volt karavánom vezetőjének, Muhamed Izának munkásságát ezen az úton megfigyelni. Pipájával a szájában, kezeit zsebre rakva halad csendes léptekben, sas-szemeivel az egész karavánt áttekintve. Ha valahol valami akadály van, ha egy ló megbotlik, ha egy csomag leesni készül, azonnal meglátja és csengő hangjával utasítja a karaván embereit.

Legelől haladó embereink végre elérik a hegy hátát. Ujjongó örömrivalgás hangzik le hozzánk, de végtelenül gyenge, hangtalan hangon és minden visszhang nélkül. A levegő itt felette ritka. A hágó magaslatán, mint minden hasonló helyen, megtettem észleleteimet és elkészítettem rajzaimat, mialatt a karaván kellő pihenés után előttem elvonult. A hágó magassága közel 5600 méter. Az ég tiszta és noha a hőmérő alig két fok meleget mutat, úgy érzem magam, mintha meleg kemencében ülnék. Kelet felé, mintha egyformára köszörülték volna a hegyláncot. Az út, mely a hágótól keskeny mélyedésen lefelé vezet, részben vízenyős és mohával van benőve, részben hegyes, éles kövekkel van borítva, úgy hogy midőn végre este felé a Szpanglung völgy torkolatánál magas hegyek aljában táborot ütöttünk és pihenőre tértünk, szinte félholtan roskadtunk össze a fáradságtól.

A következő napon a *Csang-csenmó* völgybe érkezünk, mely gyönyörű havasok alján fekszik. Itt töltöttük az éjjelt az estefelé megáradó Kongrang-szanszpó folyó partján. Midőn másnap délben méréseimet eszközöltem, azt találtam, hogy az áradás vízmennyisége percenként 840 köbméter bolt.

Augusztus 28-án hagytuk el e helyet és úttalan utakra tértünk, melyekre már a gyér hegyilakók is csak nagy ritkán tévednek. Az átkelés a folyón nem volt ugyan veszélyes, mert a víz csupán 70 centiméter mély volt, volt, de rohanó árja nagyon megnehezítette az állatok egy részének átkelését. Nevezetesen a juhok és kecskék semmiképpen sem akartak a vízen átkelni és midőn néhányat közülök embereim szarvuknál fogva a vízbe dobtak, a többiek kereket oldottak és egy közelben levő magaslatra menekültek. Csak úgy tudtunk velük boldogulni, hogy összes embereim közrefogták őket és úgy hajtották át a folyón.

Hegynek fel, völgynek le, patakon, sziklán, dombokon át haladtunk tovább a Gogrának nevezett legközelebbi legelőig, ahol megpihentünk. Innen két hágó vezet a *Karakorum* hegység gerincére. A Csang-lungbarma és a Csang-lung-jogma (a középső és az északi völgy). Mi az utóbbit választottuk, de fogalmunk sem volt, minő nehézségeket kell leküzdenünk. Nem a hegycsúcs magassága, hanem az a körülmény fárasztott el embert, állatot egyaránt, hogy az út folyton majd fel — majd le vezetett. Egy helyütt az út, mely eddig egy patak közelében vitt felfelé, teljesen eltűnt; a patak egy természetes alagúton folyik át és mi kénytelenek voltunk állatainkkal együtt egy végtelenül meredek, sziklás hegycsúcsra felkúszni, minek keresztülvitele csak a legnagyobb nehézségek között volt lehetséges. Különösen nehéz volt a lovakat felvinni. Minden lovat elől egy ember vezetett, kettő két oldalt haladt mellette, hogy le ne csússzon, hátulról pedig két ember tolt.

Utunkban egy kis völgyön hatolunk végig a Csúta, völgyén, melyből számos meleg kénes forrás fakad. Egyik közülök, melynek hőfoka 51 C°, három méter

Transzhimalaja,

MUHAMED IZA A CSANG-CSENMO FOLYÓBAN.

22. táphoz.

magas kucsmagomba formájú gúlát alkot, a víz pedig, mely annak tetejéről folyik lefelé, a folytonos csöpögéssel a süveg peremén sztalaktit koszorút képez. Erős ködben és heves havazás közepette folytatjuk utunkat és kis völgymélyedésben térünk pihenőre. Eddig nyugvóhelyeinket embereim által ismert és általuk névvel is megjelölt helyeken tartottuk. *A vidék, amelyre most értünk, földrajzilag még teljesen felderítetlen és ezért innentől kezdve a tanyákat, hol sátrainkat felállítva, éjjeleinket töltöttük, kénytelen voltam számokkal jelölni.* Az 1-es számú tanya közelében kis völgymélyedésben embereim bőséges mennyiségben *japkak** növényt találtak; vele kellett állatainknak ezúttal beérniök, noha nagyon fás, de — takarékoskodnunk kellett a magunkkal hozott eleséggel. Első számú tanyánkat nagy kőhalmazzal jelöltem meg, mely magasan kiemelkedett a bennünket mindenfelől körülvevő hótömegből.

Feszült várakozással indultam útnak szeptember elsején a *Csang-lung-jogma* irányában, mert tudtam, hogy olyan vidék van előttem, melyen eddig nem járt még kutató.

A hegyoldalak talaja, melyen haladunk, nedves és lábnyi mély repedések vannak benne. Minthogy a vidék növényzetnek teljesen hijjával van, nincsenek gyökerek sem, melyek a talajt összetartanák, úgy hogy ez a nedvesség behatása alatt gyakran helyét változtatja.

Meredek hágóra értünk, ahonnan Muhamed Izát kiküldöttem, hogy a felfelé vezető helyes utat kikutassa. Nemsokára visszajött azzal, hogy megtalálta az utat. Hogy állításának helyességét ellenőrizzük, Róbert-

* Japkak = alacsony tibeti kóró.

tel együtt a körülfekvő csúcsok legmagasabbikára lovagoltunk. A kilátás innen elragadó volt. A közeli sötét hegyek felett és mögött végtelennek tetsző hosszúságban a *Himalájának* fűrészfogakhoz hasonlító hegy-sorozatát látni. Nem tudtunk betelni a gyönyörű vidék szemlélésével. A tiszta kék égboltozaton csak itt-ott tűnt fel egy-egy fehér felhőcske, ezüstös fénnel ragyogtak a hegyek csúcsai a felettük elomló napfényben és az örök hómezőkről kékes árnyak szálltak alá. A Föld legmagasabb hegysége ormainak sorozata innen tekintve olyan egyenletes, mint az erősen hullámzó tenger egy szintben levő tarajai, vagy a szántóföldnek frissen felhánt barázdái. Északnyugat felé óriási síma hegyhát terül el: ez a *Karakorum hegysége*. Meredek sziklahegyeknek nyoma sincs, csak annyit tudunk megállapítani, hogy a hatalmas hegyet rendkívül sok völgyecske keresztezi. Az egész előttünk levő hegyrendszerben a vízszintes irány az uralkodó, míg mélyebben alant függőlegesen futó hegysorokat pillantunk meg a Csang-csenmó keresztvölgyében.

Erősen átfázva tértünk vissza karavánunkhoz, mely időközben felért az 5780 méter magas hágóra; bezzeg az emberek ma nem énekeltek, mert nagyon fáradtak voltak. Sietve egy kis völgynek vettük utunkat, mely északi irányban terült el előttünk. A föld nagyon iszapos, minden lépésnél mélyen süppedünk belé. Az egész vidéken egy fűszál se terem s ezért midőn este az általam 2-vel jelzett helyen tanyát ütöttünk, kénytelenek voltunk állatainkat a magunkkal hozott takarmányból etetni. Tüzelő anyagra sem tehetünk szert, úgy hogy az előző napokon gyűjtött japkak növény lángjainál melegedtünk. Másnap reggel hat embert három lóval és hét jakkal, minthogy további utunkon nem volt

rájuk szükség, Lehbe küldöttem vissza és velük az enyéimnek és barátaimnak szánt levekelet is.

A vidék képe változik. A mocsaras vidék helyébe teljesen kiaszott száraz talaj lép; élő lénynek semmi nyoma. Egy kőlappal fedett kőhenger mellett régi gyalogösvénynek elmosódott nyomai vezetnek; legnagyobb csodálkozásomra itt jak- és lócsontvázakat találtam. Minthogy vadászoknak nem igen akadhatott itt keresni valójuk, azt kell hinnem, hogy ezek az álatok azokat a hindu térképészeket kísérték ide, akik évekkel ezelőtt keleti Turkesztán és India között térképfelvételeket eszközöltek.

Ez estén hadi tanácsot tartottam Muhamed Izával.

— Meddig bírják ki állataink friss takarmány nélkül?

— Két hónapig is, uram; addig pedig biztosan találunk legelőt. Ha nem jutunk is gyorsabban előre, mint a mai napon, akkor is tíz nap alatt a Lighten tónál vagyunk, melyet WELLBY tíz évvel ezelőtt fedezett fel. Az út oda Ling-si-tang-on és Akszai-csin-en, egész Tibet legelhagyatottabb, legkopárabb részein visz át. Ezért én azt tanácsolnám, igyekezzünk gyorsabban haladni, hogy minél előbb átjussunk ezen a borzasztó vidéken; Jesil-köl tájékán már jó legelőre fogunk találni.»

— Milyen állapotban vannak állataink?

— Elég jó bőrben vannak; terhük nagyobb lett ugyan, mióta a hét jakot visszaküldtük, de a teher napról napra fogy és én igyekszem őket a velünk hozott takarmánnyal oly jól tartani, ahogy csak lehet.

Szeptember 3-án a fensík hóborítottan terült el előttünk, úgy hogy nem könnyen tudtuk eldönteni, merre menjünk. Végre is úgy határoztunk, hogy a pa-

tak mentén haladunk, nehogy vízben hiányunk legyen. A nálam levő angol térkép alapján egy sóstó közelében lettünk volna, de a tónak nyomait sem tudtuk felfedezni. A patak nyugati oldalán nagy örömünkre, japkak növényt leltünk; estére ott ütöttünk tábort.

A következő napon egy nagy síkságon haladtunk át a folyó irányát követve, melynek mocsaras medrén csak nehezen tudtunk átkelni. Tíz óra tájban iszonyú zivatar ért utol bennünket. Az ég elsötétedett és metsző szél kerekedett, amely havat is, jeget is csapott arcunkba. A megrémült állatok háttal fordultak a vihar-
nak és mi teljesen elvesztettük az útirányt. Nagysokára kiderült, mire megtaláltuk a folyót és pihenőre tértünk a partján.

Szeptember 5-én nagy örömünkre végre felfedeztük az előbb említett kis sós tavat; mellette kitünő út volt. A tó, mint majdnem valamennyi tibeti sóstó, kiszáradóban volt. Tovább haladva, pompás legelőt találtunk, de nem volt vesztegetni való időnk; rövid ideig legeltettük állatainkat és mentünk tovább. Este egy patak partján ütöttük fel tanyánkat, örülve annak, hogy oly közel a Karakorumhoz a három legfontosabb dolgot, amire szükségünk volt: vizet, legelőt és tüzelőt találtunk. Állatainknak egy napi pihenőt adtam és hat lovat, melyek terhe időközben elfogyott, két vezetővel együtt hazaküldtem.

Másnap egész utunkban egy csepp vizet sem találtunk és már attól féltem, hogy víz hiánya miatt veszedelmessé válik a helyzetünk. Utunk irányát most kizárólag az szabta meg, hogy hol lehet szert tenni vízre és legelőre. Északnak vettük utunkat egy széles völgy irányában. A talaj elég kedvező lett volna, ha szegény lovaink nem sülyedtek volna úgyszólván minden lépés-

nél a földieger-lyukakba,* amelyek hihetetlen mennyiségben vannak itt. Számos antilop tűnik fel a síkságon. Mozdulatlanul bámulnak reánk, de alig jövünk lőtávolságba, szélesebben tovább iramodnak és egy perc alatt eltűnnek szemeink elől.

Egy hegynyúlványnak vesszük utunkat, remélve, hogy ott forrásra akadunk. Órákig haladunk, de a hegy még mindig változatlan távolban levőnek látszik. Távcsővemmel kutatom az előttem elterülő hegycsoportot és öröömre egy ezüstös vonalat fedezek fel az egyik hegy alján, de a nagy távolság folytán nem tudom, nem a délibáb üz-e játékot velem?

Akszai-csin vidékén vagyunk, teljesen víztelen, elhagyott vidéken. Felette nem gyakorol hatalmat sem a kasmiri maharadsa, sem a Dalai Láma. Semmiféle térképen nincsenek e vidék határai megjelölve és határjelző kőrakásokra itt sehol sem akad az ember. A vad-szamar, a jak, a gyors lábú antilop nem alattvalója senkinek sem. Nincs földi hatalom a sivatag szelei felett. Itt már nem kellett félnem, hogy az angol kormány haragját magamra vonom, ha keletnek tartok. A kínaiak pedig bizonyára meg fogják bocsátani, hogy útlevelüket nem érvényesítettem.

Másnap reggel a hajcsárok kutatókat ástak a sivatagban és így egyelőre nem kellett a hegyekben vizet keresnünk. Összes üres edényeinket és néhány kecskebőrtömlőt megtöltöttünk vízzel és vígan folytattuk utunkat. A hegynyúlványtól észak felé mentünk az előttünk messzire elterülő síkság felé. A délibáb bámulatos képet

* A tibeti pusztákon, valamint a Kukunor vidékének lankás mezőin is tömérdek földben élő rágesáló, fütttyentő nyúl tanyázik; *Ochotona (Lagomys) ladacensis* Günth. nyugoti Tibetben és *O. melanostomus* Büchn. a Kukunor körül. Szerk.

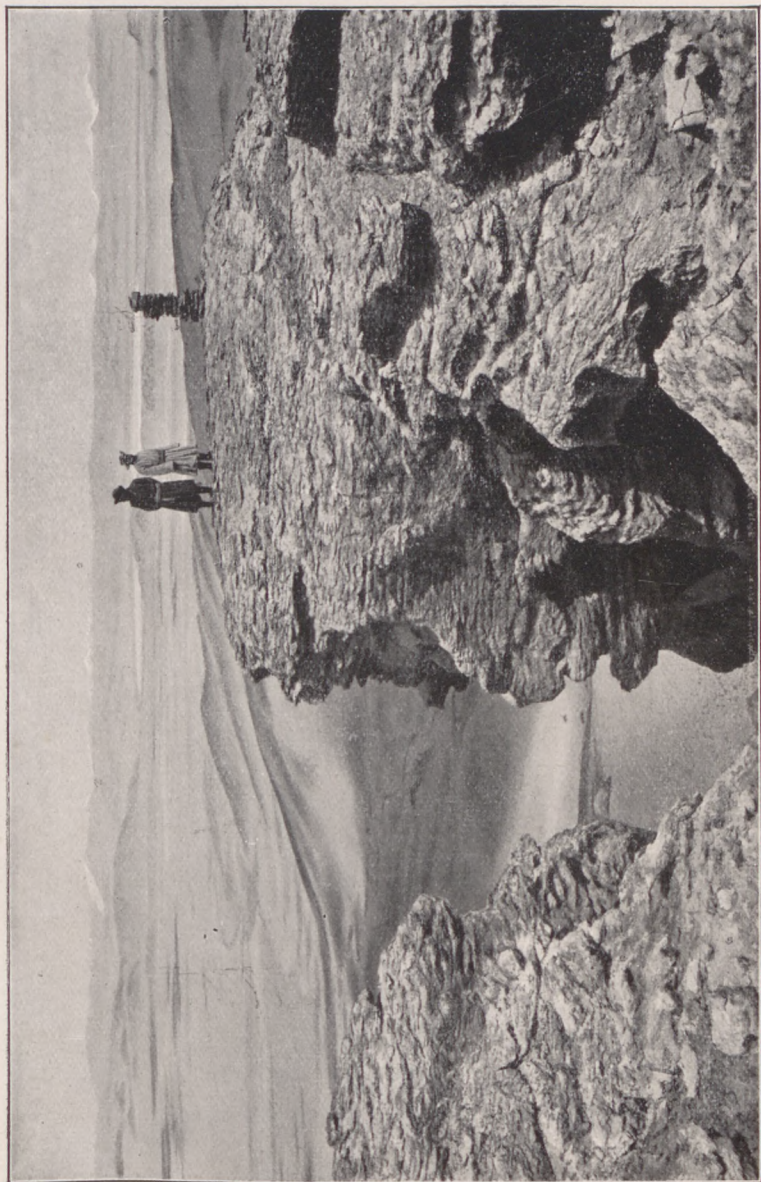
varázsol elénk. Mintha a hegy nyugodt tóban tükröződnék vissza, de ez a tükör nem olyan, mint a vízé: világos, könnyű és áttetsző, olyan mint a színek játéka a felhők között és az egész kép mintha áttetsző üvegen nyugodnék. Még az előttünk haladó karavánt is kétszeresen látjuk, mintha valami tó szélén járna.

Végre elérjük a hegynek említett nyúlványát és itt ütjük fel a nyolcadik tanyánkat. A legelő kitűnő és 55 cm. mélységben kitűnő ivóvizet találunk. A következő nap pihenő volt, melyet arra használtunk fel, hogy felmentünk egy magas domb tetejére, amelyen Muhamed Iza kövekből emlékoszlopot emelt. Akkor nem sejtettem, hogy másfél év múlva ezt a kőhalmazt ismét látni fogom.

Utunkat most már kelet felé folytattuk és balkéz felől nemsokára egy kék tavat pillantottunk meg, aminek roppantul megörültünk. A hegyektől egyre meszszebb távozunk, a talaj kedvezővé válik és biztat a remény, hogy az előttünk fekvő hosszanti völgy irányában haladva, elérjük a Lighten tavat, a Jesil-köl és a Pul-co tavakat, melyeket Wellby, Deasy és Rawling útleírásaiból már ismertem.

A karaván kristálytishta patak mellett ütött tanyát, mely a sós ízű tóba folyt belé. Késő este tüzet pillantottam meg a távolban. Vajjon ki tévedhetett erre a vidékre? Már reménykedni kezdtem, hogy benszülöttekkel találkozunk, de csakhamar rájöttem, hogy karavánomnak néhány embere tévesztett meg, kik a többiektől elválva ütöttek tanyát. Más halandónak, sajnos, híre-nyoma sem volt a vidéken.

Tranzshimalája.

SZAKADÉK A NYOLCADIK TANYÁNÁL.

28. laphoz.

NEGYEDIK FEJEZET.

A Lighten tó és a Jesil-köl.

Bizalommal hagytuk el kilencedik tanyánkat, tudva, hogy a végtelennek tetsző völgyben haladva, nem fogunk legelőben és vízben hiányt szenvedni. A völgyet mindkét oldalon sötétzöld dombok szegélyezik, mögöttük magasabb sziklacsúcsok látszanak, a messze távolban pedig felhőkig nyúló hatalmas hegylánc tűnik elő. Nagy kiterjedésű, de vízszegény hosszanti medencén haladunk át. E medencének nincsen lefolyása. A fű itt zöldebb, kövérebb, mint bárhol eddigi tibeti utunkban. Gyönyörű mező ez, aminőt északi Tibetben sejtettem. A talaj a láthatár széléig világos-sárga, mely fölé gyönyörű kék színben borul az ég: a távolból nézve, mintha hatalmas zászló terülne el előttem, szeretett hazám színeiben. Sátramat ez este csak nehezen tudtuk megerősíteni, mert az északnyugati szél, mely egész napon át fújt, este kétszeres erővel dühöngött. Ez éjjel karavánom kilenc lova eltűnt. Muhamed Iza a ladákiakkal heves hózivatarban keresésükre indult és sikerült is neki másnap reggelig valamennyit megtalálni. Ő maga és kísérői azonban, minthogy sem kellő ruhát, sem elég ennivalót nem vittek magukkal, az óriási hideget és koplalást nagyon megsínylették.

Tovább és tovább haladunk kelet felé; jobbról vörös konglomerátum- és homokkőhegyek, balról zöl-

des fényű palából való hegyek kísérnek. Wellby térképe szerint a *Lighen* tó néhány napi járásnyira lehetett, de reméltem, hogy kedvező idő esetén egy-két napon belül a magasból meg fogjuk pillantani. A következő napon három hágó megmászása után kelet-délkeleti irányban elő is tűnt a tónak kék csücske, alacsony dombok által határolva. Valamennyien boldogok voltunk, hogy elértük ezt a helyet. Minthogy embereim egy része a hosszú úton nagyon elgyöngült, elhatároztam, hogy közel a tó partjához néhány napi pihenőt tartunk.

Alig közölte Muhamed Iza ez elhatározásomat az emberekkel, a Tanksziből magunkkal hozott nyolc ember sátramhoz jött; ladaki szokás szerint térdre borultak és homlokukkal a földet érintették, vezetőjük pedig így szólt:

— Uram! Már csak tizenkilenc lovunk van, és azok közül is csak nyolc bírja tovább. Oh, engedd meg, hogy haza térjünk, mielőtt a tél elérkezik és mi elpusztulunk!

— De hisz megígértétek nekem, hogy Jesil-köl-ig velem jöttök! Meg akarjátok szegni szavakat?

— Uram! Tudjuk, hogy kezedben vagyunk, és csak kegyelmedtől függünk, de már alig van tíz napi enni-valónk, és ha Jesil-köl-ig veled megyünk, visszajövet éhen kell vesznünk. Oh, Szahib! Légy irgalmas és engedd meg, hogy haza menjünk!

Akarva, nem akarva, kénytelen voltam kérésüknek engedni; velük küldtem Mánuelt is és karavánomnak még két emberét, kik az éghajlatot nem igen bírták és akik irtóztak a tél viszontagságaitól. Összecsomagoltam a kőzetpróbákat és kutatásom eddigi egyéb eredményeit és ezeket Európába és Indiába szánt leveleimmel együtt a visszautazókkal Sztinagárba küldtem.

Transzhimalája.

A LIGHTEN TÓ.

Egyidejűleg megkértem SMITH ezredest, hogy a részemre időközben érkezett póstát a Dangra-jum-co-hoz küldeni sziveskedjék, hova a küldöncöt november végére várom.

Szeptember 19-én búcsúztam távozó embereimtől. Megköszöntem szolgálatukat, pénzzel és ennivalóval elláttam és azután útnak eresztetem őket. Többé híriket sem hallottam.

Mielőtt felszedtük sátrainkat, szemlét tartottam karavánom felett. Az utolsó éjszakák olyan hidegek voltak, hogy öt lovunk megdöglött. Muhamed Iza jelentése szerint a tanszki segédkaraván távozása után összesen még 48 lovunk és 35 öszvérünk volt.

— A gyengébbek elhullottak, uram, de ezek mind erős állatok. Dupla adag abrakot adok nekik, hogy könnyebben bírják a hideget és a nagy terhet.

— Dangra-jum-co-ig még ötszázöt angol mértföld* választ el bennünket; ha naponta tíz mértföldnyi utat teszünk, tizenöt pihenő napot is számításba véve, november végén, azaz mintegy két hónap múlva elérjük a tavat. Az a fő, hogy legerősebb állatainkat életben tartsuk, míg nomádokkal találkozunk.

Boldog voltam, hogy a *Lighten* tavat aránylag kevés bajjal el tudtam érni.

Szeptember 19-én vége volt a pihenőnek és mi levonultunk a kék tó partjához. Sótartalma az egyik oldalon nagyon csekély volt, úgy hogy szükség esetén ivóvíznek is használhattuk. Úgy intézkedtem, hogy a karaván az északi parton vonuljon felfelé, mialatt Róbert a partvonalakról ideiglenes felvételeket készített.

| Szeptember 21-én csónakba szálltam. Megállapodásunk az volt, hogy én ugyanazt az utat teszem meg a

* Egy angol mértföld = 1608 méter.

vízen, amit a karaván a tó partján, s minthogy én a vízen át ugyanazt a pontot hamarabb érhetem el, az így nyert időt felhasználok a tó mélységeinek megmérésére és megfigyelésére. A karaván vezetőinek meghagytam, hogy ahol éjjeli szállásukat felütik, azonnal tüzet rakjanak, hogy könnyebben megtalálhassam őket.

Gyönyörű időnk volt, amikor Rehim Alival, akit csak az előtte való nap tanítottam meg evezni, a pompás angol összehajtható és szétszedhető vászon-csónakba szálltunk. A tó tükre símán terült el előttünk és az egész út szinte sétahajózásnak tetszett. Nem is gondoltunk arra, hogy ételt-italt és meleg ruhát vigyünk magunkkal. Mindenekelőtt széltében akartam átszelni a tavat, hogy megmérjem a mélységét és a szélességét. A víz hőfoka 1 órakor 11.7°C volt, az areométer 1000 alatt maradt, tehát épp oly mélyen úszott, mint édes vízben. A tó mélysége, különféle helyeken mérve, előbb 35, majd 49 méter volt, még beljebb haladva, 65 méter hosszú mérőzsinóron sem talált feneket. Mint-hogy Tibetben eddig még soha ily nagy mélységű tóra nem akadtam, nem hoztam pótzsinórokat magammal és így a tó legnagyobb mélységét nem állapíthattam meg. Két óra körül teljesen mozdulatlan volt a tó vize, színe kék, mint az égé; az ember azt hihette, hogy világoskék éterben úszik és fantasztikus égitestek veszik körül. A nap égetően tűzött le reánk; Rehim nem győzte törölni homlokáról az izzadságot és aggodalmasan mondta:

— Ne adj Isten, hogy az éj itt leljen meg bennünket a vízen! Naplemente után ezer veszedelmet ad a tó!

A tó partjának egyik előfokán partra szálltam és lerajzoltam az északi hegycsoportot. Négy órakor ismét beveztünk a tó közepébe. Tudtuk ugyan, hogy

néhány óra múlva esteledik, de nem aggódtunk, mert a tó keleti partja közelnek tetszett. Az égboltozat egy ideig teljesen tiszta; de Rehim egyszerre azok felé a hegyek felé mutat, amelyek mellől vízre szálltunk. Világossárga, de egyre sötétedő felhők tornyosulnak ott a magasban. Alig vontuk fel a vitorlákat, erős szél kerekedett, amely óriási gyorsasággal kelet felé vitt bennünket. A hullámok mind magasabbra csaptak és fel s alá dobálták ladikunkat. Recsegett az árboc és mind dühösebben hullámozott a viharkorbácsolta víz. Minden igyekezetünk oda irányult, hogy a legközelebbi partot elérjük, de csak most vettük észre, hogy a tó kellő közepére kerültünk, egyformán távol a keleti és nyugati parttól.

A veszély közepette is lebilincselte figyelmemet az ég színeinek gyönyörű játéka. A tajtékzó hullámoktól fehér kerettel szegélyezett sötétkék tavat minden oldalról bíborpiros égboltozat fogja körül. A keleti hegycsoport gerincei és ragyogó hómezői piros tűzben látszanak égni. Ilyen lehet a vulkánokból kitóduló izzó lávátömeg világítása. Keleten sötétkék árnyak jelzik az est közeledtét, a hullámok fehérén habzó barázdái felett ekkor bíborpiros vonalak futnak tova és mintha vérrel megtöltött tengeren siklanék ladikunk. Igyekszem a csónakot a part felé irányítani, de a vihar ismét a tó közepére kerget. Képtelenek vagyunk megállapítani a távolságot, amely bennünket a keleti parttól elválaszt; a karaván jeltüzének semmi nyoma. Annyira ki voltunk szolgáltatva az elemek játékának, hogy a partraszállás egyszersmind hajótörést is jelentett volna. Így multak az órák. A hold is eltűnt és áthatlan sötétség körbezett bennünket. Hirtelen közelünkben világosabb területet veszek észre. Ez csak a part lehet! Gyorsan leold-

juk a vitorlákat — éppen idejekorán, a következő percben csolnakunk partot ér és megfeneklik. Kiugrunk, kihúzzuk a csónakot a partra és a fáradságtól teljesen kimerülve leheveredünk egy homokbuckára. De nem sokáig fekhettünk itt, a vihar dermesztő hidege felriasztott bennünket. Nagy fáradsággal szétszedtük a csónakot és annak részeiből csináltunk védőfalat az irtózatos orkán ellen. Félig meg voltunk fagyva; teljesen átázott ruháinkon jéggé fagyott a víz, mely minden mozdulatnál reccsent, roppant. Kezünk-lábunk a nagy hidegtől csaknem teljesen érzéketlen lett. Hogyan bírjuk ki ily állapotban a 16 fokos hideget reggelig? Mint-hogy fűtőanyagot nem találtunk, rászántam magam, hogy feláldozom vízmérő készülékemet. Zsebkésünkkel forgáccsá apróztuk a keretet és a mérőrudat és a legnagyobb takarékoság szem előtt tartásával órákon át tüzeltünk vele. Ennél a gyenge tűznél melegítettük kezünket és szárítottuk a ruhánkat. Mily szürnyű lassan haladtak az órák! Véghetetlen várakozással vártuk a napkeltét. Már-már arra gondoltam, hogy a hajó árbocát és a hajópadokat is fel kell áldoznom, amikor Rehim Ali nagyot kiáltott: «Tüzet látok a távolban!» Megpillantottam a világosságot én is, mely hol eltűnt, hol ismét láthatóvá vált. Meg voltunk mentve!

Rövid idő múlva lódobogás és emberi hangok hallatszottak. Muhamed Iza jött keresésünkre két emberrel. Megtudtuk tőlük, hogy a karaván a parttól meglehetősen távol, tőlünk mintegy órajárásnyira ütött tanyát. Minthogy nem érkeztünk meg idejében és a kiküldött emberek nem találták meg nyomunkat, Róbert késő éjjel egy dombra mászott fel, honnan megpillantotta kisdud tüzünket. Így talált meg azután Muhamed Iza. A nagy jelzőtűz, melyet a karaván meghagyá-

som szerint gyújtott, a térszín közbeeső kiemelkedése következtében a tó felől nem volt látható.

Szeptember 22-én folytattuk utunkat kelet felé, hogy elérjük azt a hegyhátat, mely a Lighten tó völgyét a Jesil-köl medrétől elválasztja.

Kitünő legelőt találtunk és felfelé haladva számos antilopot zavartunk fel nyugalmából. Midőn a hágó csúcsát 5300 méter magasságban elértük, magas hegyek által körülvett gyönyörű vidék képe tárult fel előttünk. Türkisz-kék színben fekszik itt a *Jesil-köl*, melynek déli völgyében óriási fehér síkság látszik: tiszta só ez, mert ez a tó is erősen kiszáradó állapotban van.

Ladaki embereim közül többen jártak már ezen a vidéken DEASY-val, vagy RAWLING-gal és ismerték azt a helyet, hol Deasy 1896 július havában táborozott. Megbízta tehát Muhamed Izát, hogy vezesse oda a karavánt és gyújtson jelzőtűzet a sötétség beálltával. Magam Rehimmel és Róberttel ismét csónakba ültem, hogy ennek a tónak a vizét is megmérjem. A tó teljesen nyugodt, vize tiszta és csekély mélysége következtében zöldesbe játszó volt. Sótartalma oly nagy, hogy kezünkre, evezőnkre, csónakunkra, szóval mindenre, ami a vízzel érintkezett, sókristályok rakódtak le, amelyek csillogtak, ragyogtak a napfényben. A tó fenéke agyagos iszap, amely a sóval vegyülve, sok helyen kemény gümőket képez. Ezeknek kemény, erős élei nagyon megnehezítették a csónak irányítását és veszedelmessé tették a hajózást. A tó mélysége a parttól 600 méternyire ötödfél méter, közepe felé pedig 16 méter volt.

Minthogy délután nyugati szél kerekedett, amely felkorbácsolta a hullámokat, nem akartam magunkat újra az esetleges veszedelemnek kitenni s ezért elhatároztam, hogy partra szállunk. Amint a part felé irányí-

tottam a csónakot, azt vettük észre, hogy *két hatalmas szürke farkas* fut a part hosszában, egyre bennünket figyelve. Ha megálltunk, ők is megálltak, ha gyorsan eveztünk, futni kezdtek. Minthogy lőfegyvert nem hoztunk magunkkal, akarva, nem akarva, vízen kellett folytatni utunkat. A vihar ereje nőttön-nőtt, de szerencsére délnek hajtott a ladikot és ilyen módon sikerült a farkasok elé kerülnünk.

Arra már nem is számíthattunk, hogy a karavánal még ma találkozunk, mert a tónak ezen az oldalán nagy terjedelmű sós mocsarak vannak, melyeken lehetetlen áthatolni. Messziről láttuk az őrtüzet és arra kormányoztuk a ladikot. De olyan nagy volt a szél, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel is csak órák múlva közeledtünk valamennyire a déli parthoz. De még nem voltunk túl a megpróbáltatásokon. Hirtelen az eddiginél is erősebb nyugati szél kerekedett, amely annyira felkorbácsolta a vizet, hogy előbb emeletnyi magasságra emelte ladikunkat, azután olyan mély hullámvölgybe dobta, hogy az égbolt is eltűnt szemeink elől. Alig voltunk képesek megmaradni a ladikban. Hosszú küzködés után végre a part felé vittek a hullámok, kiugrottunk, a partra húztuk a csónakot, és azt szétszedve, mint a minap, most is mögötte igyekeztünk védelmet találni az orkán dühe ellen. Ismét egy kínos éjszakát töltöttünk el, a megfagyás veszélye ellen küzdve. Időről-időre torkunk szakadtából kiáltoztunk, abban a reményben, hogy karavánunk emberei meghallják, de hiába. Végre pitymallott; Rehim Ali tüzelőanyagot gyűjtött és melengetni kezdtük jóformán megfagyott tagjainkat. Már egészen világos volt, amikor Muhamed Iza megjött és elmondta, miért késtek eddig. A karaván olyan mocsaras talajra került, hogy csak lassan

haladhatott előre; a mocsaras helyeken az állatok összes terheit a hajesárok voltak kénytelenek átvinni.

Szeptember 26-án folytattuk utunkat a keskeny völgyön át, Szonam Ceringnek, egyik ladaki emberemnek vezetése mellett, aki Deasynek 1896—99-iki ekspedíciójában részt vett volt. Felkerestük azt a helyet, hol DEASY, állatai legnagyobb részének elvesztése után, a magával hozott élelmi és használati cikkek nagy részét kényszerűségből elásta volt. Minthogy azonban 1903-ban RAWLING százados ennek a «kincsnek» nagy részét az ő karavánja céljaira felhasználta volt, mi már csak kevés használhatót találtunk.

Ezt a vidéket már bejárták más kutatók; azért nem sokáig maradtam itt, hanem siettem tovább Tibet ismeretlen részeibe, amelyeket a tudomány számára kikutatni készültem.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Ismeretlen országon át.

Téglavörös talajon át, kitünő legelő mentén folytattuk utunkat. Észak felé a Kuenlun hatalmas hegyrendszere terjed el óriási hómezőivel, közvetlenül előttünk pedig kelet-délkelet felé a Rawling által «Deasy Group»-nak elkeresztelt kúp-alakú havas fekszik. A következő napon már a Pul-co-hoz érkeztünk és annak nyugati partján ütöttünk tanyát. Tundup Szonam, karavánunk vadásza, hatalmas jakot lőtt, úgy hogy karavánunk tíz napra friss hússal volt ellátva, aminek valamennyien rendkívül örültünk. Muhamed Iza kérésére a karavánnak egy napi pihenőt adtam; magam ezalatt a Pul-cot akartam átkutatni. A tó vize nap-hosszat teljesen nyugodt volt, este azonban, midőn a hold fénye a vidéket beezüstözte, hirtelen erős zúgást hallottunk a tó felől, mely egyre közelebb jött és egyre erősebb lett. Olyan vihar támadt, aminőhöz hasonlót keveset éltem át. A szél zúgása úgy hangzott, mintha fejünk felett hatalmas vashídon gyorsvonat robogna át. Sátramat köröskörül kövekhez kellett kötni és nehéz ládákkal körülrakni, hogy el ne hordja a vihar.

Reggelre kelve elült a szél és bevezhettem a tóra. Előbb északkeleti irányban, azután délnek evezünk és egy hegy lábánál töltöttük az éjjelt. Másnap kelet felé evezünk, oda, hol egy keskeny földnyelv a Pulcot két

részre osztja. A tó déli részében a víz szinte vörösnek tetszik a benne lévő krustáceáktól. Közel 60 méter széles itt a tó. Délnyugatnak fordultunk ezután, hol a part igen magas és négy sorban két-két méter magas terraszkra van tagolva.

Amidőn északnyugat felé visszafordultunk, a mérőzsinór 19 méter mélységet jelzett. Az északi tómeder legnagyobb mélysége azonban csupán három méter. Mumamed Iza partraszállásunknál azzal a kellemetlen hírrel fogadott, hogy három lovunk ismét elpusztult, tíz ló és az öszvérek egy része pedig nyilván csak néhány napig bírja még.

A talaj, melyen utunkat folytattuk, homokos és így elég kedvező volt. A levegő ködös, az ég borús. A szél s a hideg állhatatosan kísérték bennünket. A hegyhától, amelyre lassan haladva jutottunk fel, kelet felé könnyen járható síkság terül el. Itt kerültem RAWLING útjára és megállapítottam, hogy erről a vidékről felvett térképei a valóságnak minden tekintetben megfelelnek. Eleségkészletünk napról-napra erősen fogyott ugyan, de állataink is oly nagy mértékben hullottak el, hogy a megmaradottaknak még a megcsappant készletek hordása is nagy teher volt. Főhajunk az volt, hogy öszvéreink a Dangra-jum-co-ig kibirják, nehogy kénytelenek legyünk podgyászunk egy részét feláldozni. Sejtettük azonban, hogy a még oly messze fekvő tavat szármalmas állapotban fogjuk elérni. Nyugtalanságunk napról-napra növekedett. Főképpen a borzasztó viharok tizedelték meg állatainkat. Október elsején ezt írtam naplómbe: «Vajjon mily sors vár reám e hónapban? A vihar szakadatlanul dühöng és nap-nap után egyre kisebb utat vagyunk képesek megtenni!»

A következő napokon Rawling, Welby és Malcolm

útirányát követtük; nyugatról és keletről magas hegyláncok határolták utunkat. Kelet-északkelet felé haladva, ismételten kénytelenek vagyunk mocsaras talajon haladni. Az éjjelek nagyon hidegek, hőmérsékük $20-22^{\circ}\text{C}$ között váltakozik. Az üres zsákokból és a felesleges nyergekből takarókat készítünk a lovak részére, hogy a hideg ellen némileg megvédjük őket. A növényzet gyérül, végre teljesen megszűnik, úgy hogy kénytelenek vagyunk lovainkat a síkságról a hegyek aljára vezetni, hogy némi legelőt találjanak.

Utunk legközelebbi célja az a sós tó volt, melynek déli partján WELLBY utazott. Dél tájt mindennap rövid pihenőt tartottunk, hogy meteorologiai megfigyeléseimet megtehessem, méréseket eszközöljek, vagy itt ott a vidék panorámáját lerajzoljam. Többször hiányt szenvedtünk vízben és csak hosszú keresés után találtunk ivóvizet. Karavánunkat gyakran követték farkasok, a már megszokott erős szelet pedig a változatoság kedvéért néha valóságos cyklon váltotta fel, amely végleg kimerített bennünket. Az október 7-iki éjjelen 24° fokos volt a hideg. Poharamban a víz, a ténta tartójában jéggé fagyott.

Végre egy magas domb tetejére érve, megpillantottuk a keresve keresett tavat, melynek láttára ladakiaim örömujjongásba törtek ki. A kép, amely elénk tárult, a hatalmas hóborította hegycsúcsokkal és magaslatokkal, gyönyörű volt. *Elértem tehát a más kutatók által ismertetett «végpontot»* és kiinduló pontján állottam annak a háromszögnek, melyet a Wellby, Bower és Dutreuil de Rhins által leírt utak határolnak és melynek fehér mezején át eddigelé a térképeken csak ennyi állott: *nincs kikutatva*. Utazásom egyik főcélja volt, hogy ezt a területet is legalább egy irányban átszeljem.

A következő napon a rendesnél hosszabb utat kellett tennünk, mert egész nap nem találtunk vizet. Végre késő este ráakadtunk egy forrásra és elhatároztuk, hogy — 17 napi folytonos menetelés után — egy napi pihenőt tartunk. Ladaki embereim, kik az egész idő alatt teából, piritott lisztből és antilopok húsból éltek, nem vesztették el jókedvüket és a pihenő napon táncoltak és énekeltek.

A Karakórum hágójától idáig 533 kilométernyi utat tettünk meg. Noha a Dangra-jum-co-tól 660 kilométernyire voltunk még, az útnak nagyobbik fele mögöttünk volt már, ha az egész utat, Leh-től kezdve, vesszük számításba.

A következő napon irányt kellett változtatnunk, és hogy a Dangra-jum-co-t elérjük, délkelet felé kellett tartanunk. Ez úton igen nagy talajnehézségek vártak reánk. Voltak napok, amikor a víznek nyomát sem láttuk és a kecskebőrtömlőkben magunkkal hozott jéggel tudtuk csak csillapítani szomjúságunkat.

Október közepe táján már csak 29 lovunk és 30 öszvérünk volt. Egy patak partján egy ovis ammon csontvázát találtuk, másnap pedig vadászunk, Tundup Szonam, két ilyen szarvast lőtt; húruk néhány napra változatossá tette egyhangú étkezésünket.

Számos hegyszoroson haladtunk át, melyek néha alig néhány méternyi sikátorokká szűkültek. Északon Turkesztán hegyóriásai kísérték, északkeleten pedig egy nagy tó képe jelent meg előttünk. Nem tudtuk, valóság-e ez, vagy csak a levegő csalfa játéka. Az idő egyformán hideg volt és szeles, és ha rajzoltam, vagy megfigyeléseimet feljegyeztem, folyton a tűznél kellett melegengetnem a kezemet.

A vándorlás nagyon unalmas volt. Ha sötétedett,

naplót írtam, a térképet tanulmányoztam, tudományos és egyéb könyveket olvastam. A meteorológiai megfigyelésekben nagy segítségemre volt Róbert.

A hosszú esti órákon azzal szórakoztam, hogy ladaki embereimmel elmondattam életük történetét és a tőlük ismert mondákat. Egyik emberemtől megkérdeztem:

— Mit gondolsz, hű marad a feleséged hozzád, amíg távol vagy?

— Nem igen hiszem.

— Hát aztán mit csinálsz, ha egy másik ladakival megcsal?

— Egy birkát fizettetek magamnak azzal az emberrel.

Ezek a ladakiak igen derekasan viselték magukat. A legnehezebb munka közben sem zúgolódtak és békésen megfértek egymással.

Október 14-én újból megváltoztattuk útirányunkat és kelet-délkeleti irányban haladtunk tovább. A vidék azonban nem változott. Folyton hegyeken át kellett fáradságos és időtrabló utat tennünk: óriási kőtenger hullámai közé kerültünk. Az út nehézségei folytán nem bírtunk napi 12 kilométernél nagyobb utat megtenni és október 16-án, Stockholmból történt elindulásom évfordulóján, még 57 svéd mérföldnyi* távolságban voltunk a Dangra-jum-co-tól. Október 17-ének éjjelén a hideg 28 fokra, az eddig észlelt legalacsonyabb hőfokra szállt alá. 57 nap óta nem láttunk egy embert sem. Vajjon kibírjuk-e addig, amíg nomádokkal találkozunk?

A hágó, amelyen át kellett mennünk, 5350 méter

* Egy svéd mértföld = 10,069 méter.

magas. Az előttünk elterülő hegyek annyira szét ágaznak, hogy szinte lehetetlen a tájékozódás. Alig mászunk fel az egyik hegyre, még magasabb hegyhátak tornyosulnak előttünk, valamennyi jéggel és hóval borítva. Nehogy elveszítsük az irányt, Róbertet tájékozódás céljából egy magas hegyre küldtem, ahonnan csak este tért vissza. Megállapította, hogy a végtelennek látszó, hosszú hegysornak leghamarabb úgy érünk a végére, ha délkeletnek tartunk. Így is cselekedtünk.

A következő napok eseményei könnyen végzetessé válhattak volna reánk. Délkeleti irányban haladtunk egy magas hágó felé, folytonos havazás közben, amely csakhamar hózivattarrá fejlődött. Csak későn vettük észre, hogy Muhamed Iza, aki nem bízott a Róbert által megadott útirány helyességében, nem a célba vett hágónak, hanem a völgy felé vezette a karavánt; este azután kénytelenek voltunk oly helyen vesztegelni, hol sem fű, sem japkak, sem más tüzelőanyag, de még víz sem volt. Hogy a hideg ellen védekezzem, Róberttel együtt a ladakiak nagy sátrában töltöttem az éjszakát.

A következő napon valódi tibeti időjárásban volt részünk. Nagy hőség hideggel és hózivattarral váltakozott. Szinte járhatatlan úton igyekeztünk egy hágó felé. A bizalmatlankodó Muhamed Iza már reggel nekivágott a hegyeknek, hogy megtalálja a kivezető utat. Délután négy órakor érkezett vissza azzal a jelentéssel, hogy olyan utat talált, amelyen át három óra alatt síkságra érhetünk. Hosszas tanácskozás után elhatároztuk, hogy a karaván folytassa az utat a 15 fokos hideg és nagy szél ellenére is. Én Róberttel, továbbá Rehim Alival és még három ladakival visszamaradtam a tanyán.

Reggel még mielőtt felszedtük volna a sátrakat, Tundup toppant be hozzám és jelentette, hogy baj van. A lókaraván balra, az öszvérek karavánja, Muhamed Izával, egy jobboldali völgybe távozott. A juhoknak semmi nyoma. A nagy hidegben megint elpusztult hat öszvér. A helyzet szinte kétségbeejtő volt. Ha nem találjuk meg állatainkat, vagy ha tovább is így pusztulnak, akkor nemsokára kénytelenek leszünk eldobni a podgyászunkat és üresen vándorolni tovább. Már pedig ha idejekorán találkozunk is a tibetiekkel, bizonyára nem fogják megengedni, hogy kopottan, rongyosan Sigáceba és a Szanpótól északra fekvő vidékre utazzam, pedig ez volt a legfőbb célom és törekvésem.

Tundup Szonam a vastag hólepel miatt egymástól alig megkülönböztethető völgyeken és dombokon át az öszvérek nyomát követve, vezetett bennünket Muhamed Izához, ki fele úton öt emberrel szembe jött velünk. Akkor még nyolc ember, 14 ló, 16 juh és két kutya hiányzott a karavánból.

Feltétlen szükségünk volt egy pihenő napra s ezért, amint utolértük öszvéreinket, tábort ütöttünk. A következő napon azután sikerült a karavánt együvé terelni. Megfontolva állataink kis számát és készleteink nagyságát, elhatároztuk, hogy mindent, ami nem okvetlenül szükséges, eldobunk. Még 32 teherhordásra alkalmas munkaképes állatunk volt; közöttük egyformán osztottuk el a podgyászt.

Tundup vezetése mellett kelet felé mentünk és egy kis kerek tóhoz értünk, mely be volt fagyva. Itt végre megitathattuk szegény állatainkat, melyek hosszú három napon át szomjaztak. A tó partján három teljes napig pihentünk. Egyhangúan dúdolt a szél, mintha egyre azt ismételte volna: Türelem! Türelem! Türe-

lem! Rémes-unalmasan teltek a napok, de az állatoknak feltétlenül pihenniök kellett. Farkasok ólálkodtak a táborunk körül, de nem merészkedtek közel jönni, amióta Tundup egyet leterített közülök.

Itt időzésünk alatt egyik emberem kőfalakat fedezett fel, melyekről, amint egy méternyire leástunk, megállapítottuk, hogy benszülöttek házai voltak egykor. Biztató jel volt ez most, hogy 65 nap óta emberi életnek nyomát sem láttuk. Elhatároztuk, hogy ezentúl éber figyelemmel fogjuk kísérni a vidéket, mert bizony reméltük, hogy ezentúl gyakrabban fogunk efféle nyomokat találni.

Október 28-án kelet-délkeleti irányban indultunk útnak, de csakhamar kénytelenek voltunk egy sziklafal közelében meghuzódni. Lehetetlen volt a nagy hidegben tovább lovagolni. Vízet ezen a napon sem találtunk, helyette hóval voltunk kénytelenek beérni. Mindamellet embereim hangulata a lehető legjobb volt, mert útközben ismételten tűzhelyeket fedeztünk fel, melyekről még a hamut és kormos üszköket sem hordta el a szél, amiből azt lehetett következtetni, hogy nem régen benszülöttek jártak itten.

HATODIK FEJEZET.

A vad jak hazájában.

Október 28-áról 29-ére virradó éjjelen —27 fokos hideg volt; a nagy vihar ellenére elhagytuk táborunkat, hogy mielőbb vizet szerezzünk szomjas állatainknak. Egy kis tó partján és több forrás mentén haladtunk tovább, és eközben többször találtunk tábortűznek nyomaira. Most már bizonyos volt, hogy emberlakta vidék felé közeledünk.

A következő napon még fokozódott a vihar ereje; minden akaraterőmet össze kellett szednem, hogy térképezéseimet végezhessem. Az irtózatos hideg szél lassanként teljesen megtöri az ellentállóképességet. Az ember szinte megdermed, megbénul. Egyre rövidebb időközökben vagyunk kénytelenek megpihenni és tüzet rakni, hogy gémberedett tagjainkat felmelengessük. Mikor Muhamed Iza megkérdezte, tovább vonuljunk-e, vagy pedig tanyát üssünk egy közeli forrásnál, alig voltam képes suttogva kiadni a rendeletet: «A legközelebbi úton a forráshoz!» Odaérve alig győztem bevárni, hogy tüzet gyujtsanak. Mihelyt sátram fel volt állítva, ruhás-tól ágyba estem. Testem lázban égett, fogaim vacogtak a hidegtől, a fejem örületesen fájt.

Négy napon át gyötört a láz; félrebeszéltem. Embe-reim, akik körülülték ágyamat, rendkívül nyugtalan-kodtak, mert eddig nem láttak beteg. Róbert, aki

Néve doktor kórházában megtanulta a betegápolást, nagy gonddal és odaadással ápolt az egész idő alatt, Rehim Ali pedig «ázsiai» masszázssal igyekezett láztól gyöngé tagjaimat új erőhöz juttatni. Végtelenül elgyöngültem és már azt hittem, hogy a Földnek ebben az elhagyott pusztaságában fejezem be életemet.

November 3-án fent jártam már, de rendkívül gyengének éreztem magamat. A karaván emberei időközben az erre járt nomádoknak újabb nyomaira akadtak. Meg voltak győződve, hogy rövid idő múlva nomádokkal találkozunk.

Sokáig töprengtem, hogy néhány emberrel és megfelelő eleséggel visszamaradjak-e, mialatt a karaván Muhamed Iza vezetésével tovább megy emberlakta vidékek felé, hogy nekem segítséget hozzon, vagy pedig megkíséreljem lóra szállni és a karavánnal tovább vonulni. Végre ez utóbbira határoztam el magamat és legnehezebb télibundámba burkolva, Róbert segélyével lóra ültem. A fentebb említett kis tó partján haladtunk, gyakran megpihelve. Karavánom, mint rendesen, ezúttal is jóval előttem haladt és én örültem, midőn este felé nagy nehezen el tudtam érni az általuk választott éjjeli tanyát. Nemcsak magam voltam beteg, hanem karavánomnak közel harmadrésze is.

Minél tovább mentünk, annál több és kétségtelenebb nyomaival találkoztunk az itt tanyázott embereknek. A homokban több helyütt némi aranyércet leltünk, amiből azt következtettük, hogy az erre járt nomádok aranykeresők lehettek, kik nyaranta feljönnek ide aranyat ásni.

November 7-én a tó másik partján haladtunk tovább. Jobbra tőlünk meredek hegyek emelkedtek formátlan kúpokkal. Nagy jak- és antilop-csordákkal ta-

lálkoztunk. A karaván messze ment előttünk, annyira, hogy egy vadszamar-csorda nyomai megtévesztettek és csak karavánunk tábortüzének füstje térített ismét a helyes útra. Rövid idő múlva felismertük a sátrakat is, melyek csak néhány percnyi távolságban voltak.

Térképfelvételeim elkészítéséhez fogtam, amikor hirtelen lövés dördült el Muhamed Kza sátrából és abban a percben *egy vad jak*, melyet már előbb láttunk volt a karaván sátrai közelében, megsebezve rohant felénk. Rehim Ali felkiáltott: «Allah, oh Allah, el vagyunk veszve!» Lovaink, félelemtől egész testükben remegve, vágatva menekültek a veszély elől, de a fekete szörnyeteg egy pillanatra sem tévesztett bennünket szem elől és a seb okozta fájdalomtól hajtva, a legörületesebb vágatásnak indult. A távolság egyre kisebb lett közte és lovaink között. Feje szinte a földet súrolta, ornyílásain át mint gőzsugár lövelt ki a levegő, patái alatt dübörgött a föld.

Lovam legelső volt jobbról a sorban s így én voltam hozzá legközelebb. Félkörben igyekeztem tőle elkanyarodni, de a vadállat átszelte a félkört és még gyorsabban közeledett felém. Hirtelen megfordítottam a lovamat és baslikomat lasszó gyanánt feléje dobtam. Azonban ezt fel sem vette.

Már alig volt 20 méternyire tőlem, kicsiny, vadul villogó szemei reám voltak irányozva. Rohantában csak úgy porzott körülötte a föld. Szinte éreztem már a halálos döfést: még egy perc és veszve vagyok.

Ebben a pillanatban irtózatoss kiáltás hangzott felém és a vadállat földnek szegzette szarvakkal és ki-lógó nyelvvel rohant el mellettem. Nagy erőlködéssel megállásra birtuk a lovakat és visszafordultunk. REHIM ALI ott feküdt a földön, mint valami élettelen

Transzilvániája.

EGY MEGSEBESÜLT JAK TÁMADÁSA HEDIN ELLEN.

48. laphoz.

tömeg. Azt hittük, hogy halott, de csak balcombján volt megsebezve, ahol a jak rátaposott.

A sátorba vittük, hol néhány nap múlva teljesen magához tért és elmondta, mi történt vele. Mikor látta, hogy a jak felénk rohan, attól való féltében, hogy reá támad, földre vetette magát. A vadállat figyelme az ibolyaszínű bő öltöny láttára ráterelődött és szarvával a fejéhez akart sujtani, de vak dühében nem találta el, hanem a földet túrta fel és tovább rohant. Így menekültem meg én és így menekült meg Rehim Ali is. De az ijedtségnek még soká nyoma maradt a szegény fiú agyában.

A hőmérő november 8-án változatlanul —27 fok hideget mutatott és örültünk, hogy a tél előrehaladtával a hőmérsék nem száll még lejjebb. Ennek a körülménynek különben az volt a magyarázata, hogy útunk folyton délnek vezetett. Az ismeretlen országnak nagy síkságán haladtunk által és napról-napra újabb emberi nyomokat fedeztünk fel. Kíváncsiságunk és vágyakozásunk, hogy emberekkel találkozzunk, egyre nagyobbodott. Én még lábbadozó voltam, álmatlanságban szenvedtem és végtelenül fáradtnak éreztem magamat. Éjjelente ismételve egészen közelben rémes farkasüvöltesteket hallottunk, ami azt bizonyította, hogy a vadállatok rendkívül éhesek és így a szokottnál is veszélyesebbek. Vadászunk Tundup Szonam azonban éber volt és néhány lövéssel elriasztotta őket. De lovaink megriadtak és szerte-széjjel szaladtak.

November 10-én egy sötétkék tó partján lovagoltunk tovább és egy ember nyomaira akadtunk, aki őt jakot vezetett a tó felé. E nyomok legfeljebb három naposak lehettek. Természetes, hogy ez után a felfedezés után tetőpontra hágott a karaván embereinek izgatottsága,

mert most már bizonyos volt, hogy lakott vidékhez közeledünk.

Szinte sajnálattal gondoltam vissza a lefolyt közel három havi időre, midőn ellenséges benszülöttek nem keresztezték utamat. Hadi tanácsot tartottunk sátramban, hogy mi helyesebb: a találkozást a benszülöttekkel kerülni, ameddig lehet, vagy felkeresni a legközelebbi nomádokat?

Tanácskozásunk közben hirtelen a sátramban terem Tundup és jelentésével eldönti a kérdést. Kémlő úton volt és nyugat felé rövid távolságban *fekete sátrat* fedezett fel. Egy csomó rúpiát nyomtam a kezébe és megbiztam, hogy azonnal keresse fel a sátrat.

A hír, melyet onnan hozott, nem volt valami érdekes. A sátorban egy Gerce tartománybeli asszony lakott három gyermekével. Mintegy három hét előtt ért ide mindkét urával együtt, akik azonban eltávoztak és ő egyedül maradt a sátorban; egy kis juhnyáj tején és vadszamár-húson élt. Tundupnak, ki azt mesélte neki, hogy a szent helyekre zarándokló ladakiak vagyunk, azt mondotta, hogy nagyon kedvezőtlen utat választottunk, mert ha délebbre megyünk, emberekkel találkoztunk volna. Egyszersmind azt is elmondta Tundupnak, hogy a közvetlen közelben még négy sátor benszülött van.

79 napi pusztaság után tehát ismét lakott vidékre értünk! Mielőtt utunkat folytattuk volna, egy napig pihentettük a fáradt állatokat. A vihar változatlanul dühöngött; egész nap és egész este verdeste sátram ponyváját. Éjjel olyan egyszerre állott be a szélcsend, hogy felébredtem. Olyan volt e hirtelen változás, mintha nagy vízesés lezuhanó vize hirtelen elállna; a rég nélkülözött nyugalom és a mélységes béke vég nélkül kellemes érzése töltötte el egész valómat . . .

HETEDIK FEJEZET.

Az első nomádok.

November 12-én azzal a szomorú hírrel leptek meg embereim, hogy az éjjel megdöglött a három legjobb lovunk. Most más csak 13 lovunk volt és félve gondoltam arra, hogy az életben maradtak sem bírják már soká. De még naplemente előtt eloszlott az aggodalmam. Amint ugyanis sátramból kiléptem, láttam, hogy Tundup Szonam tart felém *két benszülöttel*. Az utóbbiak vigyázva közeledtek, azt kémelve, nem rablók közé csalja-e őket vadászunk, ki később elbeszélte, milyen nehéz volt erre a látogatásra rábirni őket. Azt mondta nekik, hogy a karaván zarándokokból áll, akiket egy ladaki szent férfiú kísér a szent városokba. Erre azután hajlandók voltak őt követni, sőt hódolatuk jeléül két juhgyomrot is hoztak magukkal, melyek közül az egyik vajjal, a másik kecsketejjével volt megtöltve.

Nagyot néztek, amikor Muhamed Iza bevezette őket hozzám és a szent férfiú helyett európai embert láttak maguk előtt. A csalódás mindazáltal — úgy látszik — nem hatott kellemetlenül rájuk, az ajándékot a lábam elé tették, térdre borultak s rám öltve nyelvüket, földig hajoltak. Muhamed Iza volt a tolmács és az ő segítségével bő felvilágosítást nyertem tőlük az ország földrajzi fekvésére és az útirányra nézve.

Az idősebb 50, a fiatalabb mintegy 40 éves lehetett. Az előbbi inkább majomhoz, mint emberhez, az utóbbi valami rablóvezérhez hasonlított. Kérdéseimre azt felelték, hogy Sigáce 50 napi járásra fekszik és ha megfizetek érte, szívesen megmutatják az arra vezető utat, azonkívül hajlandók nekünk jakot, juhot és kecskét

Az első nomádok.

eladni. Arról fogalmuk sem volt, hogy nekem meg van tiltva a hazájukban való utazás.

Jókedvűen aludtam el azon az estén. Helyzetünk jobbra fordult és ismét bizalommal néztem a jövőbe.

Másnap a két csangpa (északi lakó) öt hatalmas jakot és négy juhot hozott, azonkívül sovány juhainkat és kecskéinket egy rúpia ráfizetésért hízott tibeti jószágokra cserélték be, melyek háromszor annyi tejet adtak, mint a régiek.

Érdekes emberek voltak ezek a nomádok! Vad emberek benyomását keltették, de a velök való érintkezés folyamán kitünt, hogy jólelkű, barátságos emberek. Mint a sivatag «chevaliers errants»-jai vágattak felénk erős, alacsony hosszúszőrű lovaikon. Hosszúra nőtt hajuk mögöttük úszik a levegőben, vállukon puskát, övükben kést és rövidszárú karabélyt hordanak. Régi rossz bundában járnak, abban hordják az ételüket is. Nemez csizmaik, melyek valaha fehérek lehettek, piszkos fekete színűek. Fejükön bőrsüveget viselnek, mely egész orrukig ér. Főleg vadhúsból élnek, mert az északi lakók főfoglalkozása a vadászat, míg a délen lakó tibetiek főként állattenyésztéssel foglalkoznak. Étkezésükből sohasem hiányzik a kínai téglatea. Egyébiránt nem nagyon válogatóság és a húst nyersen is megeszik. Nálunk időzésük alatt egyikük egy antilop-bordát húzott elő bundájából, amely inkább fekete fadarabhoz, mint húshoz hasonlított, de azért nagy étvággyal fogyasztották el. Este törökösen ülnek a közös tűz körül és különböző munkával foglalkoznak. Az egyik a cipőjét talpalja, a másik egy jaknak a bőrét cserzi, a harmadik szíjját készít számarbőrből.

Bármennyire kemény és fáradságos is a sivatag fiainak élete, mégis boldogoknak mondhatók, mert felettük más nem uralkodik, mint a vihar és a csillagok. Tőlük senki sem kéri számon, hogy «honnan» és «hova?»

Gyönyörű időben folytattuk utunkat a Szeojynna hegység felé. Tibeti kísérőink már teljesen megbarátkoztak velünk. Esténként együtt ültünk a tábortűz körül, mialatt elbeszéltek Tibet belsejében tett útjaikat. Megtudtam tőlük, hogy Gerce vidékéről 40—50 sátorral járnak ide fel a nomádok, főként aranyat keresni. Két-három hónapig szoktak itt tartózkodni, azután ismét

visszatérnek hazájukba. Állataikat ekkor megrakják a kiszáradó tavak mentén bőven található sóval. A sót eladják gabnáért s így kétszeres keresetre tesznek szert.

Áthaladunk a Szeojynna hegyen, melynek egy szakadéka szinte feketétől az ott legelő vad-jakoktól. Tundup lelőtt közülök kettőt, amiért a tibetiek nem győzték eléggé dicsérni, noha — mint mondták — már mindegyikük megölt vagy 300 jakot. A Csak-csom-la hágóhoz vezetett bennünket ezután Dava Cering, a fiatalabbik tibeti. Ott, 5400 méter magasságban futnak össze az aranykeresők útjai. Végtelen messzeségbe látni el innét délfelé; egész khaoszáat látjuk a sárga, vörös és fekete hegyhátnak. Völgyeknek azonban nyomuk sincs.

Leereszkedtünk a szorosba, egy napi pihenőt tartottunk és elbocsátottuk kísérőinket, kiknek fizetésül napi három rúpiát és egy-egy zsebkést adtam, amit kívánságukra megszereztem egy csomó pléhdobozzal. Ennek az ajándéknak jobban örültek, mint a pénznek.

A következő éjszakán a hőmérő — 30 fokra esett, úgy, hogy a tűz közelében is minduntalan megfagyott tollamban a ténta. Másnap néhány órai gyaloglás után öt fekete sátrat és egész sereg legelő állatot pillantottunk meg a magasból. Karavánunkat, mely szokás szerint jóval előttünk járt, a sátrak közelében egy sereg kutya fogadta hangos csaholással, amire a sátrakból férfiak és asszonyok tódultak ki. Mikor a Dunga-co* nyugati partján letelepedett karavánunkhoz értünk, négy tibeti jött elénk és egy csöbör juhtejet, meg egy csomó füstölő rudat ajánlott fel ajándékul. A sátrakban összesen vagy 40 ember lakott, kik Gercéből jöttek ide és három hónapig akartak itt maradni. Ezer juhot,

* co = tó.

60 jakot és 40 lovat hoztak magukkal. Néhány gyönyörű jakot vásároltam tőlük, melyekkel együtt most tíz erős jakom volt.

Megkerültük a tavat és délkeletnek haladtunk egy széles völgy felé. Lobzang Cering, a tibetiek legidősebbike gyönyörű fakó lovon kísért bennünket. Ez este egy nagy mocsár közelében ütöttük fel tanyánkat, mely be volt fagyva, de a jég alól folytonos csobogás hallatszott, mintha vízi szellemek játszadoztak volna egymással. Öreg vezetőnk este mindenféle érdekes dolgot mondott el. A vidékről évente mintegy 4000 juh és 100 jak megy sóval megrakottan Sigáceba és Lhasszába. Értékes felvilágosításokat nyertünk tőle az útirányról, melyet követnünk kellett, hogy Bogcang-szanpóba érjünk. Reám nézve nagyon előnyös volt, hogy az első emberek, kikkel találkoztunk, gercei nomádok voltak; ők maguk is oly messziről jöttek e vidékre, hogy itt idegenül érezték magukat és a Lhasszából utazásomat illetőleg esetleg kiadott tilalomról nem tudhattak. Különben is sokkal barátságosabb emberek voltak, mint azok a keleti tibetiek, kik utolsó utazásom alkalmával megjelenésemről azonnal hírt vittek a délre fekvő tartományokba.

Az utolsó öt nap alatt 67 kilométernyi utat tettünk délkelet felé. November 22-én elértük a jakkaravánok által szélesre taposott utat. Tibeti barátaink itt visszafordultak.

Tibetnek ebben a részében nem az az élesen tagozott hosszanti és harántos gerincekből álló orográfiai rendszer uralkodik, mint messzebb keletre, ahol hullámos völgyek váltakoznak nagy kiterjedésű hegyláncokkal. A dombok tömkelegében nincsenek kiemelkedő magas sziklacsúcsok és jeges hegyormok, de viszont a sík terület is a ritkaságok közé tartozik.

A nagy hideget, amíg a szél nem fújt, nyugodtan tűrtük. De ha szél kerekedett, nagy kínokat állottunk ki. November utolsó napjainak kellemetlenségei soká emlékezetesek lesznek reám nézve. Hatalmas délnyugati szél keletkezett, mely valóságos porfelhőket zúdított ránk. Az ember arcvonásai eltorzolnak, ahogy a szemét behunyja, hogy belé ne menjen a homok. A finom por belepi a ráncokat és az arc olyan, mint valami agastyáné. Gyulladt szemünk egyre könyezik és a lepergő könnyek jéggé fagynak. Ajkunk s az ujjunk hegye felrepedezik és vérzik. Félholtan érjük el a tanyát és soká tart, míg a tűz mellett ismét gyorsabb keringésbe jut a vérünk. November 24-én ismét nem találtunk vizet; jégdarabokat kellett megolvasztanunk, hogy szomjas állatainkat megitathassuk. Már csak nyolcz öszvérünk volt és egész podgyászunkat a jakok vitték; takarmányunk is alig volt már.

Délkeleti irányban nagy tavat pillantottunk meg, amelyet fehér gipszmezők és terraszok vesznek körül. A tó déli partján ütöttük fel az este tanyánkat. Lobzang-Cering «Rinak-Csucen»-nek (a fekete hegy meleg forrása) nevezte a tavat. Megállapítottam, hogy azonos azzal a tóval, melyet DUTREUIL DE RHINS 1893-ban fedezett fel és melyet «Lac Ammoniac»-nak nevezett. Ő a tó keleti partja mellett haladt el, mi pedig a nyugati partján vonultunk tovább.

November 25-ike volt, tehát az a nap, melyet Smith ezredeshez intézett levelem szerint már a Dangra-jumco-nál reméltem tölthetni és ahova e napra postámat kértem. Ki tudja, nem fognak-e vajjon fegyveres katonák megakadályozni az előrenyomulásban, még mielőtt e tóhoz és postámhoz juthatok. Ez éjjel a hőmérő — 33 fokra süllyedt!

A következő négy napon át déli irányban vonultunk tovább. A vidéket a benszülöttek «Mogbo-Dimrop»-nak hívják. Felváltva hegyháton és keményre fagyott folyókon át visz utunk; a hegyi források napsütötte jege smaragd-zöld fényben csillámlik.

Vörös sziklahegyek alján kőfalak között hat fekete sátrat pillantottunk meg. Oda küldtem a karaván vezetőjét. Csupán aggokat és gyermekeket talált ugyan a sátrakban, — a többiek a legelőkön voltak — de az egyik sátorban egy szomszéd tanyáról jött férfi állta útját, aki óva intette a benszülötteket attól, hogy nekünk állatokat eladjanak, vagy további utunkra nézve tanácsokkal támogassanak. Muhamed Izának megmondta gorombán:

— Tudjuk, hogy európai ember van köztetek, akinek nem szabad ebbe az országba jönnie; tanácsolom, térjetez idejében vissza, mert különben pórul jártok!

— De hiszen mi a Tasi-Lámához utazunk, aki vár bennünket!

— Nékünk e vidéken semmi közünk a Tasi-Lámához; mi közvetlenül Lhassza alá tartozunk.

Emberek észrevették, hogy időközben két suhanc eltűnt; kétségtelenül az utunkba eső faluba küldték őket, hogy annak lakóit is ellenünk úszítsák.

Ily körülmények között igyekeznünk kellett, hogy mielőbb Tasi-lunpo kerületéhez tartozó vidékre kerüljünk, annál is inkább, mert e falu lakói amúgy sem tudtak felvilágosítást adni a Dangra-jum-co-ról, ahova törekedtünk.

A következő nap, december 1-ének hajnalán sietve útra keltünk. Több sátor mellett haladtunk el. Az egyiknek lakóitól, kiknek embereim azt mondták, hogy magasrangú ladaki hivatalnok vagyok, sikerült két jakot

és három juhot vásárolnunk. Két nomád a sátramba jött, hogy meggyőződjenek a mondottak igazságáról. Egyiküket azután rábirtuk, hogy vezető gyanánt karavánunkhoz csatlakozzék.

Midőn a következő napon korábban útnak indult karavánunkat utolértük, tanyánk tűzénél két előkelő benszülöttet pillantottunk meg. Piros és zöld szalagokkal díszített értékes bundát viseltek, fejükön vörös turbánt, övükben ezüsttel kiver, korállal és türkisszel ékített rövid kardot hordtak. Azt állították, hogy egy nakcangi zarándok-karaván tagjai; embereim biztosra vették, hogy kémek. Midőn beszédbe bocsátkoztam velük, az egyik nagy meglepetésemre azt kérdezte tőlem, nem vagyok-e azonos azzal a «péling»-gel (európai), akit Nakcsú kormányzója öt év előtt visszatérésre kényszerített?

— Igen, az vagyok.

— Mi nem láttuk akkor, de az egész vidéken beszélték az esetről. Emlékszem, hogy akkor Sereb láma volt a vezetőd és egy nagy tevekaraván kíséretében utaztál.

Noha ez a népszerűség hizelgő lehetett volna rám nézve, e szavaknak legkevésbé sem örvendtem, mert biztos volt, hogy a tibeti hatóságok könnyen fognak nyomomra akadni, ha már a nép is ilyen jól emlékszik legutóbbi ittlétemre. Ez pedig nagyon kétségesse tette ekspedicióm sikerét.

Eleinte vonakodtak nekünk állatokat eladni, másnapra azonban meggondolták a dolgot és sikerült tőlük hat erős jakot, két csomag téglateát és egy zsák dohányt vásárolnunk.

Felszólítottam őket, hogy három rúpia napidíj ellenében vezetőkül szegődjenek hozzánk, de erre a világért

sem mertek vállalkozni és némi habozás után elmondták, hogy tudomásuk szerint egy küldönc jár a tőlünk délre fekvő vidékeken, aki fegyverkezésre szólítja fel a népet ellemünk, hogy további utunkat, ha kell, fegyveres erővel is megakadályozzák.

Megköszöntem a figyelmeztetést, mire a jó emberek lóra ültek és a lejtős völgy irányában néhány perc alatt eltűntek szemeink elől.

Utunk egy meredek hágóra vezetett tovább, melynek tetejéről nagyszerű kilátás nyílt a déli irányban előttünk fekvő hegyhátakra. Amint leértünk a síkságra, három lovas ért utol bennünket. Az egyik keményen rám szólt:

- Kik vagytok?
- Zarándokok.
- Honnan jöttök?
- Ladakból.
- Hova mentek?
- A Dangra-jum-có-hoz.
- A ladaki ember nem szokott észak felől jönni!
- Az lehet, de mi onnan jövünk. Honnan jöttök ti?
- Rokonoktól, kiknek sátrai keleten vannak; most pedig hazafelé tartunk.

E szavak után tovább vágattak és karavánunkat utólérve, Muhamed Izát is vallatóra fogták.

Kérdőzködésük aggodalommal töltött el és úgy éreztem, hogy a közel jövőben nagy kellemetlenségek várnak reánk.

A legközelebbi napok folyamán azonban nem találkoztunk benszülöttekkel. Iszonyú hideg volt. Az út, melyen haladtunk, sziklás, majd dombos vidéken vezetett át; legelőnek, forrásvíznek semmi nyoma. Végre elértük a magaslatot, honnan megpillantottuk a Bog-

cang-szanpót,* melyen átkelve, szélmentes helyen ütötük fel tanyánkat.

Minthogy úgy látszott, hogy a benszülöttektől egyelőre nem kell tartanunk, elhatároztam, hogy egy napi pihenőt tartunk. Rizs- és lisztkészletünk elfogyott és csak egy kevés búzalisztünk maradt, melyből nékem sütöttek naponta egy kenyeret. Embereim ekkor már kizárólag a magunkkal hozott juhok húsból éltek.

Pihenésünket megzavarta Tundup Szonam, jelentve, hogy hat ember közeledik felénk. Rövid idő múlva előttem állottak és az egyik így szólt:

— Én ennek a vidéknek góvája (kerületi főnöke) vagyok és egy északról hozzám érkezett küldönc útján arról értesültem, hogy dél felé törekszel. Te már öt év előtt jártál itt 25 tevével. Mondd meg, hogy hívnak, hány szolgád és állatod van és mi célja az utazásodnak?

— Minek kérded ezt?

— Mert Nakcang kormányzója megbizott, hogy ezekre a kérdésekre nézve neki felvilágosítást küldjek. Ha nem teszem, életemmel játszom.

Erre megadtam neki a szükséges felvilágosítást, de kérdésére, hogy e helyen várjam be a nakcangi kormányzó intézkedéseit — ami esetleg húsz napig is eltarthatott volna — azt feleltem, hogy másnap reggel tovább kell utaznom.

Utolért tehát a sors, minden európai kutatónak sorsa, ki Tibet belsejébe hatolni merészel. Mégis örültem, hogy nem fegyveres erővel kényszerítettek megállásra és hogy még húsz napom maradt további előrehatolásra. Többre nem számítottam, mert ismertem

* Szanpó. = folyó.

Nakcang kormányzóját még 1901-ből,* tudtam, hogy kérlelhetetlen és mihelyt utamba állhat, visszatérésre fog kényszeríteni, mint ahogy azt már megtette velem és Dutreuil de Rhins-el is.

Határozott fellépése mellett azonban a kerületi főnök barátságosan viselkedett irányomban és kijelentette, hogy mindaddig, míg a devasung** és India között a politikai viszony bizonytalan, hajlandó bennünket barátainak tekinteni és noha a kormányzó utasítása hiányában nem volt joga nekünk vezetőket szerezni, ő maga velünk jött és szívesen szolgált mindennemű felvilágosítással. Kérésemre közölte velem több hegynek nevét, amelyek csekély eltéréssel megegyeztek a NAIN SZING által közöltekkel. Közlése szerint kilenc napi út választott el még bennünket a Dagce-co nevű sós tótól, hol a Bogcang-szanpó torkolatánál 1901-ben tanyáztam. Nain Szing téved, amikor azt állítja az utóbbi folyóról, hogy a Csargut-co-ba folyik. Határozottan megállapítottam, hogy nevezett pundita utazó e vidéken sohasem járt és csupán a benszülöttek gyakran megbízhatlan közléseiből merítette adatait.

Közel hat napig követtük a Bogcang-szanpó folyását keleti irányban. December 7-én a folyó eltűnt szemünk elől, de Pati-bo vidékén egy keskeny kereszt-völgyben ismét megtaláltuk. Sűrűn kanyarogva rendkívül lassan folyik. A partjain található tűzhelyek bizonyítják, hogy nagyon sok nomád tölti mellette a nyarat. A vize kevés, mert többnyire olyan források táplálják, melyek télen kiszáradnak és csak az őszi esőzések alkalmával dagadnak meg.

* Lásd Hedin Sven: Ázsia szívében. Átdolgozta dr. Thirring Gusztáv (Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára II. köt. 241—257. l.).

** A lhasszai szent tanács.

A mi góvánk már egész otthonosan érezte magát körünkben és az általa hangoztatott elővigyázatmintha teljesen elfelejtette volna. Naponta nomádokat vezetett hozzám, kik megadták a kért felvilágosításokat és akik-től juhokat és tejet vettünk. December 12-én végleg elhagytuk a Bogcang-szanpót és délkeleti irányban folytattuk utunkat. Este erős vihar keletkezett, melynek következtében enyhült a nagy hideg. A hőmérő, mely előző éjjel 31 fokra süllyedt, most csupán 8–10 fok hideget mutatott.

December 13-án elindultunk az 5160 méter magas La-ghjánjak hágóhoz, melynek magaslatán egy kőhal-maz (obo) jelzi a vízválasztót a Bogcang-szanpó és a Dangra-jum-co között. Az első felülről látható, amint a síkságon egyre kanyarogva átvonul, az utóbbi nem látszik, de tudjuk, hogy az előttünk elterülő két hatalmas hegylánc közötti völgyben fekszik. A vidék elhagyottnak és lakatlannak látszik és ezideig senki sem gátolt további utazásunkban. Mindamellett reméltem, hogy ha a postaküldönc megjelent a tónál, tudomást szerzett arról, hogy közeledünk, mert Nakcang tartományban igen sokan tudták, hogy egy «péling» utazik át az országon. A vihar csillapultával a hőmérő ismét 31 fokra szállott a fagypontra alá.

Állataink kedvéért egy napi pihenőt tartottunk; ezt arra használtam fel, hogy Róberttel egy vadregényes, hatalmas, sziklafalak közé ékelt völgybe mentem el gyalog.

A sziklafalak helyenként alig voltak egy méternyire egymástól. Közöttük hegyipatak vágott magának utat, mely azonban most vízesésével együtt teljesen be volt fagyva. A jég helyenként tündérmesébe illő alakzatokat és barlangokat képezett. A sziklafalak

fölött hat gyönyörű sas repült át hatalmas szárnycsapásokkal szelve a levegőt.

Este felé Rabzang nevű szolgám jött értünk két jakkkal, melyeken tanyánkhoz lovagoltunk. Az állatokon kívül azonban a ladaki szomorú hírt is hozott. Sátrunknál 12 fegyveres lovas jelent meg, akik azt mondták, hogy Sigácéból érkezett parancs értelmében karavánunkat visszatérésre kell kényszeríteniök. A hír végtelenül lesújtott, úgy hogy minden további kérdés nélkül szótlanul, szomorú gondolatokkal eltelve lovagoltam a tábortűztől megvilágított tanyánk felé, mely tehát legdélibb pontja leendett mostani tibeti utamnak. Megsemmisültek büszke reményeim és nagy terveim. Utazásom eddigi részét csupán előkészületnek tekintettem, most azonban a való egyszerre felriasztott győzelmi álmaimból.

NYOLCADIK FEJEZET.

Karácsony a vadonban.

Teljesen lesújtva, habár külsőleg nyugodtan tértem vissza sátramba, hol egy másik szolgám, Szonam Cering éppen tüzet rakott. Anélkül, hogy kérdeztem volna, jelentette, hogy Muhamed Iza sátrában három tibeti vár rám, kik rendkívül barátságosaknak látszanak. Nem hittem füleimnek és csak akkor nyertem vissza nyugalمامat, midőn meggyőződtem róla, hogy Rabzangra a közeli gunyhókban lakó tibetiek egyike ijesztett rá, mondván, hogy üldözni fognak bennünket, hogyha tovább megyünk Nakcangon át. Boldogan fogadtam ezután a három tibeti látogatását.

A legelőkelőbbik vérvörös bundát és téglavörös rókaprémes sapkát hordott és e szavakkal mutatkozott be:

— KARMA TAMDING vagyok Tang-jung-ból.

— Ez a neve talán a kerületnek, amelyben vagyunk?

— Igen, Bombo-csimbó, a hegyhágó, melyen tegnap keresztül jöttél, képezi tartományunk északi határát; nyugotra és keletre mintegy három napi járásra van innen a határ, délen pedig a tartomány a Damrajum-coig terjed.

— Magasabb parancs folytán jössz hozzám, Karma-Tamding?

— Nem; néhány nap óta az a hír van elterjedve nálunk, hogy nakcsúi rablóbandák garázdálkodnak a

határban s ezért nagyon elővigyázatosak vagyunk. Tegnapelőtt hallottuk, hogy egy európai van útban kerületünk felé, ki ugyan jakokat, tejet és más egyebet vesz a néptől, de azt meg is fizeti. Saját szemeinkkel akartunk meggyőződni róla, hogy valóban európai utazóról van-e szó és örülünk, hogy rablók helyett téged találunk itt.

— Nincsen tudomásod róla, hogy Sigácéból küldönc keresett volna bennünket?

— Nem, erről nem tudok, de épen ma hallottam, hogy Bogcang-szanpóból Sanza-dsongba és innen Lhasz-szába hírnökök indultak.

— Akarsz velünk barátságot tartani és nekünk jakokat eladni?

— Szívesen. Én még öt év előttről ismerlek és Bogcang-szanpónál láttalak, midőn országunkból visszatérésre kényszerítettek; úgy látszik, hogy most európaiak részére is nyitva van az ország.

— Szerezhetnél nekünk vezetőket?

— Szívesen, csak az a kérdés, hogy hova akarod lépteidet irányítani; a Dangra-jum-co felé, ahova az út a Kamla-lan át vezet, avagy a Nyance-co-hoz akarsz-e eljutni, mely esetben utadat kelet felé kell folytatnod. Én ezt csak azért kérdezem, mert azt a lisztet és takarmányt, melyet venni óhajtasz, embereim csak néhány nap múlva vihetik utánad.

Karma Tamding már másnap reggel tanyánkhoz küldötte a három megvásárolt jakot és a vezetőt, aki bennünket két úttalan hágón át kelet felé a Rará vidékére, december 16-án pedig a Pike-la-n vezetett át, melyről a Bogcang-szanpóval párhuzamosan haladó hosszanti völgybe értünk le.

Elindulásunk előtt Karma Tamding tíz tibeti fér-

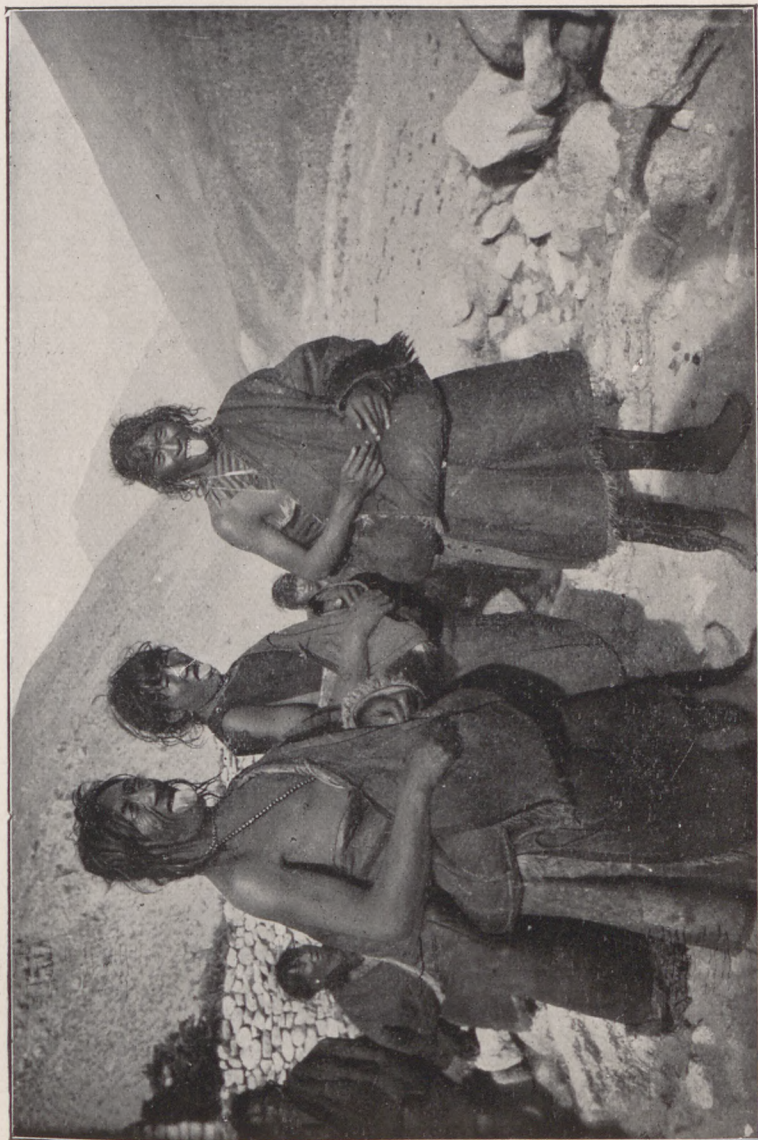
fiúval és két asszonnyal még egyszer meglátogatott. Vendégeink helyet foglaltak a tűz körül, rám bámultak; ugyanezt tettem én is. Az asszonyokon szép juhbőr bunda volt, homlokukat ékszer díszítette, amelyről korallok és Lhasszából való ezüst érmek csüngtek le. A fiatalabbik juhprém sapkát hordott, mely arcát majdnem teljesen elfedte, de az is, ami látható maradt, végtelenül piszkos és visszataszító volt. A férfiak erőteljes, szép termetű alakok voltak.

Miután 68 rúpiáért pörkölt-lisztet és takarmányt vettünk tőlük, elbúcsúztunk e jóindulatú benszülöttektől és az említett kényelmes völgyön át folytattuk utunkat Nekaig, hol a tang-jungi kerületi főnök székhelye van. Aggódva közelítettem a faluhoz, mert féltem, hogy a hatóság e képviselője erélyesebb lesz velem szemben, mint az eddigiek, de szerencsére az atyafi az újévi ünnepélyekhez Tasi-lunpóba utazott s így zavartalanul folytathattuk útunkat. Két napi pihenés után Nakcang határához értünk. Éppen amint tábort ütöttünk a kung-lungi forrásoknál, lóháton három fegyveres közeledett felénk. Újabb aggodalom fogott el bennünket, mely azonban szerencsére hamar eloszlott. A lovasok egyszerű parasztok voltak, akik északról sőt vittek Nakcangba.

Tanyánktól északra egy hegylánc vonult el, melynek legmagasabb csúcsát Kevának hívják. Ez a hegylánc képezi a vízválasztót a Dakce-co és a keletre fekvő Kung-co között. Ez éjjel a nyugot-délnyugoti szél valóságos orkánná fajult, mely sátrammat por- és kavics-ésőbe borította.

— Vajjon meddig fog ez az irtózatosszélvész még dühöngeni? — kérdeztem a Karma Tamding által ajánlott vezetőnket, aki itt elvált tőlünk és egy Nakcang tartománybeli vezetőnek engedte át helyét.

Transzhimalája.

TIBETIEK ÜDVÖZLETE.

66. laphoz.

— Vagy hat hónapig, — felelte ez teljes nyugalommal.

Eddig keleti irányban haladtunk, most azonban délnek kanyarodtunk. Az eddig jobb kéz felől esett hegyláncot megkerülve, elhaladtunk a Dakce-co mellett, melyet már Bower, de Rhins, Littledale és magam is felkerestünk volt. Az irtózatos szélvész tovább dühöngött és minden völgynyilásnál ki voltam téve a veszélynek, hogy a szél ereje kivet a nyeregből.

December 22-én emelkedő területen a Szercang-csú folyó partján délnek haladtunk. Egy völgynyilásban, melyet a benszülöttek «Tornó-Sapkó»-nak neveztek, nagy juhnyájakat és öt sátrat találtunk. Itt találkoztunk először ellenséges indulatú nomádokkal, akik semmiképpen sem akarták megengedni, hogy letelepedjünk. Csak azzal a fenyegetéssel tudtuk őket magunktól tisztességes távolban tartani, hogy a nakcangi kormányzónál viselkedésük miatt panaszt fogunk emelni.

A következő nap, *karácsony* szent ünnepének előnapja sem volt sokkal kedvezőbb. Ugyanabban a völgyben felfelé folytattuk útunkat és egy nagy völgymedencében két sátrat pillantottunk meg. Midőn a bennük lakó nomádoktól tejet és vaját akartunk vásárolni, nagy csodálkozásunkra vettük észre, hogy azok a nomádok, kiket előző nap elhagytunk, elénk vágtek és ezeknek a sátraknak a lakóit is ellenünk ingerelték. Muhamed Iza ostorával jól végig vágott az atyafiakon, mire ők is, a gunyhó lakói is meghunyászkodtak és adtak mindent, amit kértünk és amire szükségünk volt.

Innen keletre, majd délkeletre fordulva, egy magas hágóra értünk, melynek tetejéről hiányzott a szokásos kőhalom; valószínű volt, hogy a hágó teljesen járatlan. Fialat vezetőnk itt bevallotta, hogy eltévedt, mert egy délre fekvő mellékvölgybe kellett volna elkanyarodnia,

mely a Gurce-la hágóhoz vezet. Azonban nem volt okom a tévedést megbánni, egyrészt, mert a kilátás innen fentről elragadó volt, másrészt, mert alattunk egy tavat pillantottam meg, mely Nain-Szing térképén hiányzik. Ez a *Dumbok-co* volt aznap legfontosabb fedezésem.

Miután feljegyzéseimmal elkészültem és Róbert is felragasztotta a kőzetmintákra a címkéket, szakácsom Szonam Cering behozta sátramba a vacsorát. Egyedül ültem és lelki szemeim előtt ezernyi kedves emlék vonult el a svéd honomban eltöltött szent karácsony estékről.

Minthogy ketten voltunk Róberttel, kik a karavánban a keresztény vallást képviseltük, elhatároztam, hogy a szent éjjelt valamiképpen meg fogom ünnepelni. Már hosszabb idő óta gyűjtöttük a gyertyamaradványokat, úgy hogy ez estén 41 különféle hosszúságú gyertyadarabunk volt. Sátram közepén egy felborított ládán ezeket a gyertyákat úgy helyeztük el, hogy a leghosszabb a közepre jutott és tőle jobbra és balra nagyság szerint a többi. Meggyújtottuk a gyertyákat — ez volt a *karácsonyfánk*. Most a sátor bejáratához hívtuk az összes ladakiakat és szétvontuk a bejáratot képező ponyvákat. Embereim előbb a csodálkozás kiáltását hallatták, majd egy dalba fogtak, melynek lágy dallama jól illett ünnepi hangulatunkhoz. A tábor tüzére meredő szemekkel átengedtem magam vallásos érzéseimnek és emlékeimnek, megfeledkezve minden gondról. Az éneket a ladakiak ropogó «khavas» vagy «khabbaleh» kiáltásokkal szakították meg.

Miután a gyertyák elégték, minden emberemnek egy kis pénzösszeggel kedveskedtem. Ez volt az egyetlen, amit módomban volt adni. Ezután kértem az énekeseiket, hogy magyarázzák meg a dal értelmét. Róbert

és én egyesült erővel angolra fordítottuk a szöveget, mely a tasi-lunpói kolostornak dicsőítése volt.

Ez volt az én karácsony estém a sivatagban.

Mialatt a kialvófélben levő tűz mellett az ősrégi szent szöveget olvastam, gondolataim az Északon eltöltött karácsonyi ünnepélyekre és a délen fekvő Tasi-lunpóra terelődtek, melynek közelébe jutni volt főcélom, aminek eléréseért kitettem magamat egy hosszú tél ezernyi bajának, a hidegnek és a viharnak. És a szent kolostor még mindig oly messze volt tőlem!

KILENCEDIK FEJEZET.

Tíz nap a Nyance tó jegén.

Karácsonyi tanyánkról, ahol vezetőnk elbúcsúzott tőlünk, délnek vettük útunkat és két hágón mentünk át. A második hágó vízvásztó a Laen-la, a *Dum-bok-co* és a *Nyance-co* között. Az utóbbi ugyan még nem látható, de messziről ide kéklik elénk az a hegylánc, mely a nagy tó déli partján emelkedik. Jakjaink közül néhány már nagyon ki volt merülve, nem is szólva a Lehből magunkkal hozott állatokról. Ezért elhatároztam, hogy a Nyance-co partján két heti pihenőt tartok. Tudtam ugyan, hogy ily hosszú tartózkodás azon a vidéken, hol 1901-ben erélyes ellentállásra találtam, veszélyes lehet vállalkozásom sikerére; de nem tehettem másképpen. Állatainknak *feltétlenül* szükségük volt a pihenésre.

A Laen-la völgyén vonultunk végig egészen a Nyance-co partjáig, ahol egy hat sátorból álló falu közelében üttük fel tanyánkat.

A talaj tele volt fütytyentő-nyúl lyukakkal. Néhol egész emeletek voltak egymás fölé épített lyukakból. Ha a Tibet belsejében élő földi patkányok számát meg lehetne állapítani, hihetetlen nagy számot kapnánk eredményül. Bátran azt lehet mondani, hogy Tibetben nem is annyira emberek, mint inkább patkányok laknak.

A vidék nomádjai barátságosak voltak és juhót,

tejet és vaját adtak el nekünk. Megtudtuk tőlük, hogy a sigácei országút a tótól keletre vonul el; van egy másik út is, balra a tótól, de az sokkal hosszabb és járatlanabb. Lhasszába az országút kelet felé visz, Sanza-dsongon át. Itt kereszteztem Nain-Szing útját, mely a nagy tónak északi partján nyugat-északnyugat felé visz.

A nagy kiterjedésű Nyance-co partjain télen is sok nomád tartózkodik, akik nem mernek a tó jegére

Tibetiek.

lépni, mert nem bíznak a jégben; azért, ha a tó másik partján van dolguk, óriási kerülőt tesznek a part mentén.

Minthogy a jég a parttól száz lépésnyire 28 cm., 300 lépésnyire pedig 25 és $\frac{1}{2}$ cm. vastagnak bizonyult, eltökéltem, hogy a tavat több napi úton számos irányban át fogom kutatni.

Róbertet és Muhamed Izát a karavánnal hagytam, hogy legyen értelmes ember a sátraknál, amelyeket egy védőfal mellett állítottunk fel. Innen kelet-dél-kelet felé, amennyire a szem elláthatott, nagy síkság

terült el, délnyugaton pedig hóval borított hegycsúcsoknak sora volt látható, melyek között felismertem a Nain-Szing által «Targot Lha Snowy Peaks»-nak elnevezett csúcsot. A tó keleti partja nagy darabon látható volt, a nyugati partjából azonban semmi sem látszott. Vasárnap, december 30-án indultunk útnak. Tíz napra való eleséget vittünk magunkkal, azonkívül egy sátrat és ladikom egyik felét; erre raktuk az ágyakat, a bundákat és a mérőeszközöket, azután a csónak alá két rögtönzött talpat helyezve, azt szánná igyekeztünk átalakítani. A szánkót két emberem húzta és hat ember tolt.

Az első méréskor 21 cm. jégvastagságot és négy méter vízmélységet állapítottam meg. Második mérésünkkor a tó mélysége már hat méter lett; meg voltam győződve, hogy rendkívül mély sós tóval van dolgunk, aminőt már többet találtam Tibet észak-keleti részében.

Csónakom azonban nem vált be szánkónak. A fagy következtében kivált só mint finom dara borította a jég felületét. A szán talpai és a hajó orra ezt a kásás anyagot egy darabig maga előtt tolt, de azután megakadt benne és csak nagy veszéllyel tudtuk belőle kiszabadítani.* Ez így nem mehetett tovább. Megálltunk és bevártuk, míg a podgyászunkat szállító két rögtönzött szán utólért bennünket. Azután egy embert visszaküldtem Róberthez és még néhány embert, meg farudakat kértem tőle.

Mialatt az emberekre vártunk, jobb szánkót csináltam a csónakomból. Az árbocfának tartására szolgáló ónlemezeket lecsavartuk és a csónak két padja alá erősítettük. Kitűnő szántalp lett belőlük. Két oldalt

* Hedin a Nyance-tó jegén azokhoz hasonló fizikai jelenségeket figyelt meg, melyeket Cholnoky a Balaton jegéről leírt. Szerk.

hosszú póznákat kötöttünk a talpakhoz oly módon, hogy azok a szán élén csúcsban találkoztak. Erre a csúcsra kötelet erősítettünk. A két pózna közé egy vásznat feszítettem ki, arra raktuk a mérőeszközöket. Ilyképpen könnyű járművet nyertünk, mely simán siklott a jégen, jégtörmeléken és minden egyéb akadályon át. Magam juhbőr-bundámba bújva, keresztbe vetett lábakkal ültem a szántalpakon. Veszélytől e tavon nem kellett félnünk, mert a jég legcsekélyebb vastagsága 18 cm. volt. Nyolc helyen lékeltük meg a jeget és megállapítottuk, hogy ezen az oldalon tíz méter a legnagyobb mélysége. A tó medre fekete színű agyagos iszap.

Az első napon a szánnal való vesződés miatt kevés utat tettünk meg. Mikor a nap a sötétvörös felhők mögött lenyugodott, még nagyon messze voltunk a tulsó parttól. Gyorsan sötétedett és elhagyottan terült el előttünk a jég síkja. Az egész part hosszában nem láttunk egyetlen tábornöt sem s a sötétben nem tudtuk megítélni, mennyire vagyunk a szárazföldtől. A jég sok helyütt annyira hepe-hupás volt, hogy le kellett szállnom a szánról és gyalog mennem tovább. Végre elértük a partot és egy sziklatömb alján telepedtünk le, nagy őrtűzet gyújtva, hogy a karaván reánk találjon. Már késő este volt, mikor az megjött. Összesen most tíz ember állott rendelkezésemre.

A következő naptól kezdve két ember a szánt húzta, a többi pedig felváltva a parton, vagy a jégen haladva vitte a podgyászt. A szánról egész nap láttam az embereket, amint a jégen csúszkálva, néha nótába fogva előre igyekeztek, vagy leültek a jégre pihenni. A jég kitűnő volt, ma kevesebb volt rajta a só. Ezt annak tulajdonítom, hogy északnyugati irányban haladtunk, a nyugati viharok pedig a sőt kelet felé hajtják. Úgy ültem a szán-

ban, mint valami Buddha-szobor, de figyelve és jegyzeteket készítve. Szilveszter napja tehát nagyon kellemesen telt el a Nyance-co jegén. De aztán sok bajt okozott egy másfél méter széles és végtelenül hosszú rianás, amelyen belül a víz nem fagyot meg. Hosszú időbe telt, míg végre megkerülhettük és partra szállhattunk egy helyen, hol egy suhanc ötszáz jakból álló csordát őrzött. Amint a fiú meglátott bennünket a tó jegén, rendkívül megijedt és sebesen eliramodott, ami érthető volt, mert hiszen még sohasem látott élő embert a jégén. Ladaki embereim énekelve és fuvolázva ülték körül a nagy tüzet és vidám hangulatban ünnepeltük meg éppen 100-ik *tanyánkon* az év utolsó napját.

Ünnepélyes hangulatban üdvözöltem másnap, újév napján az *1907. esztendő*t. Korán reggel útnak indultunk, hogy harmadszor átmenjünk a tavon. Célpontul a délkeleti parton két völgy közé ékelt sötét sziklás hegyet választottam. Tehervivőink e napon lépést tartottak velünk és érdeklődéssel kísérték méréseim eredményét. Pompás emberfaj ez; mindig vidám hangulatban, panasz és kedvetlenség nélkül végzi nehéz munkáját. A távolság a tulsó partig igen nagy volt és siettünk, hogy még alkonyat előtt célunkhoz érjünk. A heves délnyugati szél valóságos sófelhőkbe borított bennünket. Ilyenkor nem tanácsos a száját nyitva felejtetni. A jég helyenkint oly hullámos, mintha a tó erős hullámozás közben hirtelen fagyott volna be. A mélyebb helyeket a szél által oda vitt só tölti ki, úgy hogy a jég színe egészen moirészerű. A part közelében, hol már messziről sátrakat, juhnyájakat és igen nagy számú vadszamarat vettünk észre, csak nehezen tudtunk léket vágni a jégbe, mert itten már 44 cm. vastag volt. Amidőn végre csákányunk a jeget teljesen átütötte, a víz széles sugarakban tört a

magasba. A vízben sok apró veres rák volt, ami azt bizonyítja, hogy a víz sótartalma nem lehet túlságosan nagy. A legnagyobb mélység, melyet ezen a napon megállapítottam, 9'5 méter volt. A parttól több száz méternyire a tó vize fenéig be volt fagyva, úgy hogy csákányunk az agyagtalajt érte.

Vizsgálódásom negyedik napján, január 2-án rendkívül heves széllel kellett megküzdenünk. Délnyugati irányban haladtunk éppen a rohanó szélvésszel szemben. Este azt írtam naplómbe, hogy a lefolyt nap a *legnehezebbek egyike volt*, sőt talán a legterheesebb egész hosszú utazásomban. Persze az ember hamar felejt és mindig azt hiszi, hogy a legutóbb átélt bajok a legterheesebbek. A vihar óriási sófelhőket zúdított reánk és amikor kiadtam a rendeletet, hogy az útirányt a legrövidebb átlóban kell átszelnünk, szám és orrom annyira megtelt sóval, hogy még soká azután is kiállhatatlanul csípett. Szemeim meglobosodnak, könnyeznek és nagyon fájnak; hosszú ideig borogattam este langyos vízzel. Kezeimen megmerevedik és felreped a bőr a sótól. A nagy hidegben a kéz érzéketlenné válik és csak nagy megerőltetéssel vagyok képes a tollat fogni. Ahogy egyszer a lékelést várva, félig megdermedt tagokkal ülök a szánon, belekap egy szélroham és örületes gyorsasággal hajtja főkarakánom felé. Lábamimmal igyekeztem a szán futását fékezni, de nincs elég erőm és nemez csizmáimmal képtelen vagyok a kellő ellenállást kifejteni. Szerencsére a tó jege egy helyen erősen meg volt repedve és a szán megakadt a repedésen. A hirtelen megállás következtében ugyan kirepültem a szánból, de egyéb bajom nem esett. Rabzang szolgám, aki rohanva igyekezett a szánt utólnérni, visszavitt a léknél dolgozó embereimhez. Ezek ép úgy, mint jó magam, teljesen fehérek voltak a sótól.

Este felé már mozdulni is alig voltam képes: a vér szinte jéggé fagyott ereimben. Amilyen gyorsan csak lehetett, igyekeztem partot érni, és csak lassan tudtam magamat a tűznél némiképpen összeszedni.

Másnap reggel a parton édesvizi csigák és kagylók, rothadó algák és vadlúdtollakból álló vízszéli gátat* láttam. A Nyance-co, melynek vize most ihatatlan, régebben, amikor még valamely szomszéd tóhoz lefolyással bírt, édesvizű volt. Kutatásaimat északkeleti irányban folytattam s minthogy a szél hátunk mögé került, vígan repültünk a jég sima tükreán. Este sikerült egy juhásztól birkát, vaját, aludt tejet és dohányt vásárolni, amely utóbbinak különösen megörültünk. Azt is megtudtuk tőle, hogy a tó déli partján 50—60 benszülött tanyázik.

Január 4-ike reám nézve vésztjósító nap lett. Dél-tájt megjelent egyik ladakim, Iszlam Áhun. Már két nap óta útban volt és az egész tavat keresztül-kasul járta, míg végre szánkóm nyomai hozzánk vezették. Levelet hozott Róberttől, ki jelentette, hogy január elsején hat fegyveres tibeti jelent meg a tanyán, néhány kérdést intézett embereimhez és azután tovább lovagolt. A következő napon azonban ismét megjelentek és közölték karavánom vezetőivel, hogy a nakcangi kormányzó rendeletéből nem engedhetik meg, hogy útunkat az ország belsejébe folytassuk, ha nincs útlevelünk. Gyors választ kérnek, mert kötelességük azt futárral a kormányzóhoz juttatni, aki válaszsómat Lhasszába akarja küldeni. Azzal a válasszal küldtem vissza Iszlamot, hogy csak személyesen vagyok hajlandó felvilágosítást nyújtani, mely célból január 5-én délután kara-

vánomtól három mértföldnyire meg fogok jelenni és odavárom a benszülötteket.

Most már nem kételkedhettem abban, hogy végzetessé válható fordulat előtt állok. Teljesen ki voltam szolgáltatva a nakcangi kormányzó akaratának és rendkívül levert az a gondolat, hogy a Nyance-co-nál azt fogják a tibetiek elém kiáltani: «Eddig és ne tovább!» A megbeszélést a benszülöttekkel 5-ére halasztottam, hogy legalább még egy irányban átkutathassam a tavat.

A következő napon északkeleti irányban haladtunk; közben az időjárás teljesen megváltozott. Szélcsend uralkodott, az idő megenyhült, mintha már tavasz felé közelednénk. A tó legnagyobb mélysége itt is tíz méter volt. A keleti part mélyebb, mint a nyugati, ami onnan származhatik, hogy a nyugati szél a tónak nyugati medrét porral és homokkal tölti meg.

Alig értünk útunk felére, midőn a Laen-la völgy irányából fekete pontot láttunk felénk közeledni. Ismét egy ladaki volt, ki levelet hozott Róberttől. A kormányzó futár útján azt üzenté, hogy négy napon belül személyesen fog tanyánkon megjelenni. Embereinek pedig megparancsolta, hogy ezen idő alatt bennünket gondosan szemmel tartsanak.

Kévs idő múltán újból embereket láttunk felénk sietni, kik már messziről élénk taglejtésekkel jelezték, hogy baj van. Muhamed Iza volt két hajcsárral, kik teljesen kimerülve érkeztek hozzánk. Kérdésemre, hogy mi ujság a főtanyán, lelkenedezve feleltek:

— Szahib, 25 tibeti jött közénk és sátrat ütött a mieink mellett. Ma reggel tanyánkat a part közelébe akartuk áttenni és erre már minden előkészületet megtettünk, de a tibetiek reánk parancsoltak, hogy ne menjünk helyünkről mozdulni.

— Mit szólnak ahhoz, hogy én oly soká távol vagyok?

— Rendkívül csodálkoznak; kémeket küldtek a part-hoz és azok jelentése alapján azt hiszik, hogy te, uram, a lékeken át aranyat akarsz a tó fenekéről felhozni.

— Udvariasak?

— Igen, de azért el vannak tökélve, hogy nem engednek tovább menni.

— Hogy állunk a karavánnal?

— Minden rendben van. Lehből hozott állataink közül még nyolc lovunk és egy öszvérünk van. A jakok állapota teljesen kielégítő.

Muhamed Iza visszatért a karavánhoz, én pedig befejeztem méréseimet és észleléseimet. Összesen százhat kilométer utat tettem meg a Nyance-co jegén.

Transzhimalája.

NAKCANGI LOVASOK.

78. laphoz.

TIZEDIK FEJEZET.

A nakcangi kormányzó.

Január 7-én tértünk vissza főtanyánkhoz. Én Muhamed Iza sátrába mentem és a tűznél ülve, magam elé vezettettem a tibetiek előkelőbbjeit. Rögtön megjelentek mély hajlongás közepette, nyelvüket hosszúra kiöltve. Ez az alázatos köszönés ezúttal szinte gúnynak látszott. Volt közöttük egy vörös turbános sötétkék bundába öltözött fegyveres alak, aki még 1901-ből ismert, midőn utoljára találkoztam a Csárgut-co keleti partján a nakcangi kormányzóval. Megtudtam, hogy még most is HLADJE CERING az úr Nakcangban és hogy legkésőbb 12-én tanyánkra érkezik.

Erélyesen kijelentettem, hogy ha nem mondanak igazat, igen szigorú eljárást fogok irányukban tanúsítani és kötelezem őket, hogy amennyiben a kormányzó a megállapított napig meg nem érkezik, büntetésül tíz lovat tartoznak fizetni, amire ők magukat írásban kötelezték.

Megtudtam tőlük azt is, hogy Hladje Ceringet Bogcang szanpóból levélben értesítették, hogy ugyanaz az idegen, aki öt év előtt tevekaravánnal járt e vidéken, ismét itt jár, mire ő futárokat küldött Lhasszába, utasításokat kérve. Tíz napi várakozás után, minthogy válasz nem érkezett, elhatározta, hogy személyesen keres fel.

A kormányzó már 11-én megérkezett. Messziről

meg lehetett ismerni piros baslikjáról, értékes prém-bundájáról és görnyedt hátáról. Megérkezve, szolgálival együtt azonnal fehér-kék sátrába ment, melyet a ben-szülöttek már előző nap felállítottak és csak másnap reggel látogatott meg.

Sátramban fogadtam és titkárával, egy fiatal lámával együtt a díszhelyre vezettem.

Hladje Cering, az én öreg «barátom», teljes díszben, khínai ünneplő öltönyben két róka farkkal és fehér üveg-gommbal díszített khínai kalpagban és bársonnyal körül-varrott csizmában jelent meg. Bal fülcimpájában tür-kiszekkel ékes, nagy arany fülbevalót viselt.

A kölcsönös üdvözlés igen szívélyes volt és igazán meg voltam indulva, mikor az öreg urat helyére vezettem. Én magam keresztbe vetett lábakkal szemközt foglal-tam helyet. A bejáratnál Róbert és Muhamed Iza ültek, mögöttük pedig a nyíláson át a kíváncsi tibetiek kandi-káltak a sátorba. Muhamed Iza volt a tolmács, mely alkalomra ő is díszbe öltözött. Magára öltötte azt a dísz-ruhát, melyet Younghusband ezredes ajándékozott neki Lhasszában. A málnaszínű nehéz tibeti szövetből készült köpenyt középen gazdagon díszített öv fogta össze, fején pedig igen magas arany hímzésű turbánt viselt.

Szivarkával telt csészét helyeztem a kormányzó elé, aki, miután kissé körülnézett, komoly, gondterhes ábrázattal kijelentette, hogy mint Nakcang kormány-zója, kénytelen bennünket tartományának minél előbbi elhagyására kényszeríteni és engem előrenyomulásomban megakadályozni.

Azt válaszoltam, hogy amióta az indiai kormány a lhasszai devasunggal* szerződést kötött, a két kor-

* A lhasszai szent tanács.

mány között barátságos viszony jött létre és hogy nem követelheti tőlem, hogy karavánommal, mely Ladakból való elindulásomkor 130 állatból állott, most pedig 9 állatra olvadt le, azt a hosszú utat ellenkező irányban újból megtegyem.

Hladje Cering kijelentette, hogy álláspontomat érti és kifejezetten ennek ellenkezőjére kényszeríteni nem is akar; de másrészt nem hajlandó miattam újból oly anyagi kárt szenvedni, mint az utolsó alkalommal, amikor utólag kénytelen volt új felszerelésemnek összes költségeit viselni és ezenkívül a devasungnak 2000 rúpia büntetést fizetni.

— Teljesen közömbös előttem — úgymond — hogy bejutsz-e Sigáceba, avagy nem, de az én tartományomon át nem mehetsz. Nakcangban csak egy út van nyitva előtted, az, amelyen jöttél; hogy azután merre veszed utadat, és hogy a Dangra-jum-co-tól északra vagy nyugatra be tudsz-e jutni Sigáceba, azzal nem törődöm.

— De hiszen tudnod kell, kormányzó, hogy a Tasi-Lámát tavaly mily barátságosan fogadták Indiában. Ő székvárosában vár reám és neked nincs jogod, engem ez utamban feltartóztatni.

— Nakcang a devasung uralma alatt áll és a Tasi-Lámának felettünk nincs hatalma.

— A Dalai-Láma elszaladt az angol csapatok elől, mikor azok Lhassza alá vonultak. Azért most a Tasi-Láma Tibet legmagasabb papi méltósága.

— Nagyon helyes. Mi elítéljük a Dalai-Lámának teljesen érthetetlen eljárását, mert neki kötelessége lett volna az országot az ellenség ellen megvédeni, de ez nem ide tartozik. Én parancsaimat a devasungtól kapom és azoknak engedelmeskedem.

— Én pedig nem hagyom el Nakcangot mindaddig,

míg a Tasi-Láma ki nem jelenti, hogy az út előtttem el van zárva. Levelet fogok írni Gyancéba, az indiai kormány képviselőjének, O'CONNOR őrnagynak, akitől indiai postámat is meg kell kapnom, és csak ha ő azt feleli, hogy a politikai helyzet folytán utamat tovább nem folytathatom, csak akkor fogok Tibetből távozni. Míg Gyancéból választ nem kapok, itt maradok.

— Ez teljesen lehetetlen; itt nincs elegendő eleség részedre, és az itt lakó nomádok maguk is szegény ördögök.

— Akkor majd vadászatból élünk, vad van itt elég, és a tó déli partján számos sátrat láttam, melynek lakói nagy csordákat őriznek.

Hladje Cering kénytelen volt sátramból távozni, anélkül, hogy megbeszélésünknek valamelyes eredménye lett volna.

Távozása után Róberttel és Muhamed Izával haditanácsot tartottam. Beláttuk, hogy ily körülmények között utunkat dél felé nem folytathatjuk. Arra gondoltunk tehát, hogy a Dangra-jum-co megkerülésével nyugatról hatolunk az ország azon részébe, mely Hladje Cering szerint Szaka-dsonghoz tartozik. Ha pedig itt is ellenállásra találunk, Mongolországon át *Pekingbe* utazunk. Miként MARCO PÓLÓ-nak, nekem is sikerülni fog a kínai császár jóakarátát kinyernem és az ő engedélyével azután egész Tibetet be fogom utazhatni. Muhamed Iza nagyon is hosszúnak tartotta az utat Pekingig, de Róbert örömmel hozzájárult a terv keresztülviteléhez. Igaz ugyan, hogy ez igen hosszú és nehéz út lenne, de én semmikép sem akartam kutatásaimról lemondani.

Hladje Cering emberei jelentkeztek most nálam,

kik uruk ajándéka gyanánt egy tál rizst és nagy darab vaját, titkára részéről pedig ugyancsak egy szatyor rizst hoztak. Én az öregnek egy egész darab pasminakelmét, titkárának egy turbánövet s azonkívül mindkettőjüknek egy-egy Szrinagárból hozott kést küldtem viszontajándékol.

Még aznap délután Róberttel és Muhamed Izával visszaadtam a kormányzónak látogatását. Hladje Cering nagy sátra gyönyörűen volt diszítve. Midőn belépünk, titkára és összes szolgái a magasra lobogó tűz körül ültek. A falak mentén rizzsel telt zsákok és leölt juhok voltak felhalmozva, ami azt a benyomást keltette, mintha az öreg úr hosszabb tartózkodásra készülne. Köröskörül fegyverek, zászlók, kardok, dárdák, nyergek és lókantárok voltak elhelyezve, festői és harcias képet adva a sátornak.

Hladje Cering maga mellé ültetett és vajjal kevert utálatos teával kínált meg, melyet látszólag élvezettel szürcsöltem, valóban azonban a legnagyobb undorral nyeltem le. Tőlünk jobbra oltárszekrény állott aranyozott bálványképekkel és «gaosz»-okkal, azaz kis ezüstamulet-tokokkal, melyekben Buddha-képek voltak elhelyezve. A szekrény előtt ragyogó ércsészekben zsírmécsek pislogtak.

Alkudozásunk ismét csöndes és előzékeny hangon folyt, eredménnyel azonban most sem járt. A kormányzó kijelentette, hogy Dangra-jum-co felé nem enged menni, mert a tó szent.

— Így tehát utunk nyugat felé is el volna zárva?

— Igen, délre, keletre és nyugatra. És minthogy te északnak menni nem akarsz, nem marad más hátra, minthogy itt megvárod, míg az általad kívánt válasz meg nem érkezik.

— Hajlandó vagy tehát Gyancéba küldeni?

— Azt nem teszem, de nem fogom megakadályozni, hogy saját embereidet oda küldd.

— Nagyon derék ember vagy, Hladje Cering; hát legalább néhány lovat szerezzél, hogy embereim útja ne tartson a kelletténél hosszabb ideig.

— Jól van, meggondolom a dolgot, ámbátor akkor engem meg fognak gyanúsítani, hogy veled összejátszottam.

Nem volt tehát más hátra, mint tényleg Gyancéba küldeni O'Connor őrnagyhoz.

Két emberemet még ez este felszólítottam, hogy útra készen álljanak.

Másnap korán reggel újból Hladje Cering látogatását jelentették. Titkárának és szolgáinak kíséretében sátramba lépett és helyet foglalva, a következő emlékeztető szavakat intézte hozzám:

— Hedin Szahib! Néked, de nékem sincs időm arra, hogy heteken, esetleg hónapokon át itt időzzünk, amíg a válasz Gyancéból megérkezik. Alaposan megfontoltam a dolgot és megbeszéltem titkárommal is, akit a devasunggal szemben ugyanaz a felelősség terhel, mint engemet. Mindketten *belátjuk, hogy néked, ki Sigáceba törekszel, szabad utat kell engedniünk dél felé.* Én tehát ez utadba akadályt gördíteni nem fogok.

Mi lehetett az, ami a kormányzó tegnapi határozatának ily váratlan fordulatot adott? Hadicsel volt ez talán, hogy engem mielőbb Indiába való visszatérésre kényszerítsenek? Utasításokat kapott talán felsőbb helyről, avagy értésére adták, hogy a Tasi-Láma tényleg vár reám? ... Őrizkedtem attól, hogy ez iránt kérdést intézzek hozzá, és igyekeztem érzelmeimen uralkodni. Örömemet titkolva, nyugodtan és kimérten feleltem:

— Köszönöm beleegyezésedet és élni fogok vele: holnapután folytatom utamat dél felé; még csak arra kérlek, hogy nékem néhány lovat szerezni sziveskedjél.

Mialatt e szavakat kiejtettem, ezernyi gondolat futott át agyamon. Magam előtt láttam a Nyance-co-tól Sigáceig terjedő nagy fehér foltnak keleti részét, északra a Szanpótól, amelyre eddig sem európai, sem pundita utazó lábát nem tette és amelyről a tudományos világ biztos adattal nem rendelkezett. Ha csak ezen az egyetlen úton is megtehetem észleleteimet, fáradozásomért és áldozataimért dúsan meg leszek jutalmazva.

Hladje Cering így felelt:

— Már kiküldtem embereimet, hogy a környéken kapható összes lovakat ide tereljék. Ami továbbutazásod irányát illeti, két út áll előtted. Ha a tótól nyugatra haladsz, négy nap alatt a Labranghoz (Sigáce vatikánja) tartozó területre érhetsz; kelet felé azonban még csak két napig vinne utad az én tartományomon át. Szabadon választhatsz ugyan a két út között, de én szeretném, ha minél hamarább távozhatnál kormányzóságom területéről.

— Én, kormányzó úr, mégis a nyugati utat fogom választani, hogy a Dangra-jum-co-hoz juthassak. Részen, mert meg szeretném ismerni a tavat, de másrészt azért is, mert remélem, hogy ott találom a Tasi-Láma küldöncét rég várt postámmal.

Alig ejtettem ki e szavakat, Hladje Cering felforrt:

— Dangra-jum-co! Soha! A tó is, a déli partján emelkedő hegy, a Trago-gángri is szent! Ott fekszik a Szersik-gumpa kolostor, melyben hatalmas és cselszövő szerzetesek laknak. Megjelenésed a tónál csak bonyodalmaikat vonna maga után. Most, hogy tervedet isme-

rem, csak a Nyance tótól keletre engedem meg az utazást. Add becsületszavadat, hogy nem utazol a Dangra-jum-co-hoz!

Nehogy az elért engedményt veszélyeztessem, szavamot adtam. Bosszankodtam, hogy a dolgot elhírtelenkedtem, később azonban, amikor megtudtam, hogy a szent tónál feltétlenül feltartóztattak és visszatérésre kényszerítettek volna, nem sajnáltam többé a dolgot.

— Mit gondolsz, kegyelmes uram, nem fognak Labrang területén utamban megakadályozni?

— Ha Nakcangban nem tartóztattak fel, ott sem fognak akadályt gördíteni utadba. Hogy azonban reám mi sors vár, azt nem tudom. De már hét éve vagyok e tartomány kormányzója és öt hó mulya tisztségemtől úgyis meg kellene válnom; nem nagyon fog tehát bántani, ha hivatalom alól azonnal felmentenek. A devasung vagyoniilag már amúgy is teljesen tönkre tett. Hogy téged a devasung milyen fogadtatásban fog részesíteni, azt nem tudhatom. Én régi barátságunk kedvéért minden lehetőt megtettem.

E szavak után távozott.

Másnap napfogyatkozás volt, melynek lefolyását három órán át megfigyeltem. A fogyatkozás a nap tányérjának kilenczted részére terjedt, mialatt a hőmérő 8 fokról 11 fokra esett a fagypontra alatt. A tibetiek a napfogyatkozás kezdetével fejcsóválva sátraikba vonultak. Az én embereim a tűz körül ülve imádkoztak, a juhok pedig, melyek a legelőről este egyedül szoktak hazatérni, már most visszaszállingóztak karavánunkhoz.

Midőn a nap ismét kisütött, búcsúlatogatásomat tettem Hladje Ceringnél. Sátrában pihent, teát ivott és hosszú kínai pipáját szívta.

— Mit jelentett e hirtelen sötétség? — kérdeztem, —

talán haragszanak rád az Istenek, mert elzárod az utamat a szent tó elől!

— Isten ments! Ez a nagy kutya volt, mely az égen járkál és néha eltakarja a napot. De a láma és én az egész idő alatt imádkoztunk és füstölő rudakat égettünk. Ne félj semmitől; a kutya már visszavonult.

Igyekeztem neki a napfogyatkozás lényegét magyarázni. Róbert teás csészéjét magasra emelte, azal jelezve a napot, én pedig két rúpiát, mint a föld és a hold jelképeit, az égitestek módjára vezettem a csésze körül. A kormányzó figyelmesen hallgatta magyarázatomat, mosolygott és kijelentette, hogy ez nekünk «európaiaknak megfelelő magyarázat lehet, de Tibetben nem alkalmazható».

E percben félre vonták a bejárat vásznát és Rabzang szolgám rohant be e szavakkal:

— Megjött a pósta!

Róbert és Muhamed Iza, kik velem voltak, kirohantak, én azonban mozdulatlanul ülve maradtam, lábaimat a földhöz feszítve, hogy azoknak izgatottságom által okozott remegését eltitkoljam. Lehetséges volna? Levelek enyéimtől, barátaimtól, talán a Tasi-Lámától is!?

— Ki vezette ide a küldöncöt? — kérdeztem mesterként nyugalommal.

— Egy sigápei ember, — felelte Rabzang.

— Hol van? Vezesd ide őt küldeményével együtt.

— Nem szabad ide jönnie. Szigorú utasítása van, hogy a póstát csakis Szahib sátrában adja át.

— Mi történt, — kérdezte Hladje Cering, csodálkozva a hirtelen támadt nagy mozgalom felett.

— Postám érkezett a Tasi-Lámától, — feleltem teljes nyugalommal.

Most ő rajta volt a csodálkozás sora. A hír láthatólag erős benyomást tett reá.

Parancsot adott, mire két embere távozott és azonnal vissza is jött, igazolva a hír valódiságát. Erre barátságosan megveregette vállamat és mosolyogva szólt:

— Hedin Szahib, a Tasi-Láma küldöncének megérkezése reám nézve még fontosabb, mint reád nézve. Az a tény, hogy Ő Szentsége tényleg vár reád, meggyőzött arról, hogy helyesen cselekedtem, amikor megnyitottam előtted a Labrangba vezető utat. Most már nincs, ami itt tartson; holnapután reggel visszatérek Sanza-dsongba.

Nem tudtam többé uralkodni türelmetlenségemen. Gyorsan ajánlottam magamat és sátramba hivatam a küldöncöt. Fiatal, erőteljes tibeti volt, Kung Gusuknak, a Tasi-Láma öccsének szolgája. Az indiai kormány a gondosan elcsomagolt postaszekrényt a Tasi-Lámához küldötte azzal a kéréssel, hogy azt hozzám juttassa. A küldemény a Dangra-jum-co-hoz volt címezve. A Tasi-Láma rendeletére a küldönc Tasi-lunpó vatikánjának, Labrangnak útlevelével ellátva, útnak indult és útlevele alapján mindenütt lovakkal és eleseggel ellátva, 18 nap alatt a Dangra-jum-co-hoz érkezett, hol három napig várt reám, amikor megtudta, hogy a Nyance-co-nál tartózkodom. Így azután idehozta postámat. A küldemény nagy késedelmének Kung Gusuk volt az oka, ki a szekrénykét minden ok nélkül 40 napig visszatartotta. De ez a körülmény is csak hasznomra vált, mert ha a küldönc, mint magam kértem, már november 25-én ért volna a tóhoz, alig talált volna most reám.

Feszült kíváncsisággal bontottam fel a szekrényt, melyben enyéimnek, barátaimnak és indiai ismerőseim-

nek leveleit és sok, sok régi stockholmi hírlapot találtam, melyeknek azonban minden sora reám az újdonság ingerével hatott. Elmerültem az olvasásba és a —25 fokos hideg ellenére is egész éjjelen át olvastam, csupán egyszer szakítottam félbe olvasmányomat és sátram elé léptem, hogy az embereim által tiszteletemre rendezett énekben és táncban gyönyörködjem. Egyszersmind rövid beszédet intéztem hozzájuk, melyben eddig tanúsított hű és jó szolgálataikért meleg köszönetemnek adtam kifejezést.

A következő napon is még olvasmányaimba voltam elmerülve, harmadnap pedig véglegesen elbúcsúztam Hladje Ceringtől, ki sátramban még egyszer meglátogatott és kivel egy darabig kedélyesen elbeszélgettem, mialatt felvetettük a kérdést, vajjon az élet még össze fog-e hozni bennünket?

Ezután lovához kísértem, mely gyönyörű takaróval, csillogó érmekkel és ércharangocskákkal volt díszítve. Sátram előtt felült lovára, búcsúzásul mindkét kezét felém nyújtotta és azután gyors ügetésben eltűnt a hegyek között.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A Transzhimaláján át.

Január 17-én mi is útra keltünk. A hideg igen nagy volt, az égboltozatot sűrű felhők fedték, de mi a kedvezőtlen időjárásnak fittyet hánytunk. Hiszen az ismeretlen ország immár szabadon és hozzáférhetően terült el előttünk és erős volt a hitem, hogy érdekes és fontos földrajzi felfedezéseket fogok tenni.

Karavánom a tó keleti partján haladt és ez este itt is ütött tábort. A hideg szinte elviselhetetlen volt: a hőmérő éjjel —34 fokra szállt alá

A következő napon keskeny keresztvölgyön át előbb a Nyance-co déli partján emelkedő hegyháton, majd egy gyalogösvényt követve, fűvel borított mezőségen haladtunk előre. Gyönyörű látvány volt, midőn egy váratlan fordulónál vízesést pillantottunk meg, mely egész hosszában tejszínű jéggé volt fagyva. Nagy magasságú fensíkon pihentünk meg, honnan a kilátás kelet felé rendkívül érdekes volt. Innen ugyanis teljes nagyságában láthatóvá vált a Nain-Szing által *Daru-co*-nak elnevezett tó, melynek déli részén vonult el a nevezett kutató; a benszülöttek a tavat *Marcsar-co*-nak hívják. A földréteg, amely a Nyance-co-t a *Marcsar-co*-tól elválasztja, alig néhány kilométer széles. Mindkét oldalát parti terraszok kísérik, ami azt bizonyítja, hogy a két tó valamikor egymással összefüggött.

A Csapka-la hágón át folytattuk utunkat és dél

Transzhimalája.

«MÁNIK»

(Vallásos feliratokkal ellátott kőlapok.)

felé elkanyarodva, a Lamblung völgybe értünk, ahol két egész napot töltöttünk. Itt több napi eledelt vásároltunk; én pedig 16 órán át leveleket írtam, melyeket a sigápei küldönccel továbbítás céljából a gyancei brit kereskedelmi ügynökséghez küldtem. A küldöncöt gazdagon megjutalmaztam.

Erősen emelkedő völgyben folytattuk utunkat, folyton kelet felé haladva. Több «máni» mellett haladtunk el, melyek között egy tíz méter hosszú homokkő-lappal fedett gyönyörű példány tűnt ki. Belé vésve olvasható volt a szent formula: «*om mani padme hum*».

Az 5371 méter magas Pongcsen-la hágó, melyre utunk vezetett, csak másodrangú hágó volt. Innen utolsó pillantást vetettünk a Nyance-co-ra. Északkelet felé a völgy a Marcsar-co felé lejtős, délkelet felé pedig már látható a *Pabla* sötét hegyláncolata és több hóval borított csúcsa. A hó éjjel-nappal oly sűrű pelyhekben hullott, hogy a közvetlenül előttem haladókat is alig láthattam. A Buszer-szangpó, mely a völgyet átszeli és most teljesen be volt fagyva, mellékfolyója a Tagrak-szanpónak, mely a Nyance-co-ba ömlik. Tehát még mindig abban a *lapos medencében* vagyunk, melynek legmélyebb részét nevezett tó foglalja el. Tanyánktól keletre hosszanti völgy terül el, melyen át az út Sanza-dsongba vezet. A tavaktól északra egy másik hosszanti völgy fekszik.

Mindenütt mély hóban járunk. A milliárd hókristály vakítóan veti vissza a fényt. Délkelet felé megyünk, azon keskeny völgynyílás felé, hol a Tagrak-szanpó téli álmát alussza. A folyó szélességre megközelíti a Csang-csenmót. A völgy neve Kaji-rung, a kerülete *Tova-tova*. Érdeklődtem a Nain-Szing által említett *Dobo-Doba-Cho* iránt, ahol állítólag a Csaring-co-ba ömlő Pára-szanpó fakad, de ezt itt senki sem ismeri.

Január 25-én ismét egy kis hágóra kúsztunk fel, melynek magaslatáról messze kilátás nyílt az alattunk elterülő síkságra. Pontosan megfigyelhettük mindhárom folyót, melyek a Tagrak-szanpó vízrendszeréhez tartoznak. Hozzánk legközelebb délkeleti irányban folyik a Kezár-szanpó, mely a hágó északi lábánál a Naong-szanpóval egyesül.

Átkelve a Kezár-folyón, annak jobb partján folytattuk utunkat és 22 nomád sátor közelében ütöttünk tanyát, melyek közül négyben koldusok laktak, akik itt a legnagyobb nélkülözések között töltötték a telet.

Szünni nem akaró viharban a Naong-ring völgyén át kelet-délkeleti irányban haladtunk ezután. A fő-völgyre, melyet a most jéggel borított Naong-szanpó szel át, valamint a két mellékfolyója által képezett kisebb völgybe jó kilátás nyílt egy kis hágóról, melyre könnyen kapaszkodtunk fel. A mellékfolyók egyikének mentén haladtunk felfelé két újabb hágón át és 5100 méter magasságban a Pupcsung völgyben tartottunk pihenőt. Már alpesi vidékeken járunk: előttünk a magasban a Pabla hegylánc hágója, délkelet felé pedig a *Torma-karn* és a Szangra hóval borított hegyei láthatók.

Január 28-ika igen jelentős napot képez felfedezési utamban. Korán reggel indultunk el kelet-délkeleti irányban, egy végtelennek tetsző dombos vidéken át, melyet kellemetlen, durva homok borított. Jobbra túlünk vonul el a Szangra-csoport és a Pabla gerincének egy része, észak felé a Naong-szanpó szeli át a vidéket számos kanyarulatban. Egyre magasabbra értünk, amidőn jobbkéz felől váratlanul mély bemetszésű eróziós völgy tűnt fel, mely már nem tartozik a Nyangce-co vízrendszeréhez. *Elértem tehát azt a pontot, mely a lefolyástalan medencének déli határát képezi és feszült vára-*

kozással haladtam tovább. Ezen délkelet felé haladó völgynek Szangra-palhé a neve; ebbe a Pabla több oldalvölgye nyílik.

A térszín észak felé gyengén, dél felé erősen lejtős. Egy dombon át haladva, kónikus, kúpalakú hegycsúcsra, a Szerpo cungé-ra értünk, melyről a mély eróziós völgyek egész sorozata vezet le a Szangra palhé-hoz. Ahhoz a vízválasztó gerinchez közeledünk, mely határt szab a Nyance-co birodalmának. Vihartól és hidegtől erősen megviselve, végre elértük a magaslatot, hol a hipszothermometert csak ruhákba és bundákba göngyölve tudtuk forrásba hozni. A hágó, melyre annyi fáradság után végre felértünk, a *Szélá-la* nevet viseli; magassága 5506 méter.

Tisztában voltam azzal, hogy ehhez a hegyláncolat-hoz tartozik a messze kelet felől látható *Nien-csen-tang-la* csúcs is, melyen már több európai és pundita utazó áthaladt. *Ez a hegylánc a föld egyik legnagyobb vízválasztója*, mert folyóvizei északra a tibeti fensík lefolyás nélküli tavaiba, délre pedig az Indiai Óceánba ömlenek. Félig megfagyott kézzel futólagos panorámát rajzoltam és feljegyeztem mindazokat a neveket, melyeket vezetőm megnevezni tudott, azután lesiettem a hóval borított szorosokon át a hágó déli oldalára. Este a tábortűz kedélyes melegénél ülve, büszkén legeltettem szemeimet a hold által beezüstözött tájakon, amelyeket mind általam meghódított területnek tekinthettem. *A Szélá-la hágó volt az első lépés a Transzhimaláján át*, melyet minden ellenállás legyőzésével, a tudomány részére meghódítani akartam. Merész vállalkozás, ha meggondolom, hogy ezen hódító útra mindössze 25 leron-gyolódott ladaki hajcsárral, 10 gebével és 20 fáradt jakkkal indultam.

A következő napon utunk igen kellemes volt; elő-

ször kelet-délkeleti irányban lovagoltunk, azután egyenesen délnek tartottunk. Az így leírt kanyarulaton belül fekszik a Tumsang völgye. Miután több oldal-völgyön átmentünk, estefelé két tibetivel találkoztunk, akiktől nyolc napra 25 jakot vettünk bérbe, állatonként és naponként egy tenga (mintegy 50 fillér) kölcsöndíj ellenében. Csak mikor a podgyászunkat az új állatokra raktok, láttuk, hogy mennyire megcsappant Lehből hozott óriási készletünk és felszerelésünk.

A Szelindo- és Porung-völgy találkozásánál délkelet felé folytattuk utunkat. Rendkívül nehéz első látásra tiszta képet nyerni e vidék hegy- és vízrajzáról. Az egész idő alatt, mialatt ezen az ismeretlen vidéken jártam, igyekeztem a benszülöttektől felvilágosítást nyerni a vidék földrajzi fekvéséről. Közülök egyik-másik a homokba rajzolta a vidék térképét, melyet azután naplómbe lemásoltam. E térképek persze csak fővonásaikban egyeztek, egyes részleteikben azonban egymástól nagyon eltértek.

Az alattunk elterülő völgyek legnagyobbika, mely északkeleti irányban halad, a Terkung-rung nevet viseli. Ebbe több mellékvölgy nyílik. Egy lovascsoport, mellyel útközben találkoztunk, szökevényt üldözött, aki — *tout comme chez nous!* — urának feleségével megszökött. Egy 55 jakot hajtó karaván Lhasszából khínai téglateát szállított Csokcsúba, a Dangra-jum-cótól nyugatra fekvő tartományba. A karavánt juhnyájak követték, melynek vezetői útközben függőlegesen forgó rokkán pamutot fontak. Szóval a forgalom egyre élénkül. Vezetőnk azt állítja, hogy a Sigáceba vezető országúton vagyunk.

Egy bő forrás mellett haladtunk el, melynek $+50^{\circ}\text{C}$ fokos édes vizében iszapos algák között apró halacskák

ficánkoltak. A hágóra vezető út oly meredek volt, hogy lovaink az utat elborító kőtörmeléken ismételve megállni voltak kénytelenek. Végre a *Sib-la* hágón vagyunk, mely 5350 m. magasan fekszik a tenger színe felett. A kilátás nagyszerű. Vezetőnk délnyugati irányban jelzi a legközelebbi hágót, melyre utunk vezet. E között és *Sib-la* között egy nyugat-délnyugat felé erősen lejtős völgy nyílik; ebben folyik végig a Brahmaputra nagy mellékfolyója, a *Mü-csú*, vagy *Mü-szanpó*. A *Szélá-la* óta utunkba esett összes vizek e folyóba ömlenek.

Minthogy jakjaink nagyon fáradtak voltak, elhatároztam, hogy itt egy napi pihenőt tartunk. Szabad óráimat térképeim tanulmányozására használtam, hogy a bennünket körülvevő völgyek és hegyek labirintusában tájékozódjam. Biztos voltam abban, hogy a *Csang-tang* lefolyás nélküli tavai és az Indiai Óceán közötti vízválasztó a *Pabla* főgerincén fut végig, mely nyugati folytatása a *Nien-csen-tang-la* hatalmas hegyláncának. A *Szélá-la* hágónál átmertünk a *Pablán*, most pedig a *Mü-csú* messze szétágazó vízrendszerének kellő közepén voltunk. Kelet felé, e folyóval úgyszólván párhuzamosan folyik a *Sáng-csú* folyó, melynek völgyén 1872-ben a pundita KRISHNA, 1905-ben pedig LESDAIN gróf hatolt át. A *Mü-csú* és *Sáng-csú* között tehát egy másodrangú vízválasztónak és egy jelentékeny hegyláncnak kell lennie, mely a *Pabla* főláncolatából ágazik ki. *Szélá-la*-tól kezdve az összes vizek, melyek utunkba estek, nyugat felé folynak, a másodrangú vízválasztó pedig, ahonnan ezek a vizek erednek, utunktól keletre fekszik.

A *Transzhimalája* nemcsak elsőrangú vízválasztó, hanem sok más tekintetben is rendkívül fontosságú fizikai-geográfiai határt képez. *Csang-tang* területén a vízszintes vonalak az uralkodók. Itt elértük azt a ré-

giót, hol inkább a függőleges vonalak uralkodnak, más szóval a Transzhimalájától délre a völgyek több erővel vannak a sziklatömegekbe bevágódva, mint bárhol a magas fensíkon. Ez onnan van, hogy a *monszún-felhők* a Transzhimalája déli részeit sokkal gazdagabb csapadékkal látják el, mint az északi hegyláncokat. Így van ez a Himalája hegységnél is, amelynek déli oldala a délnyugati monszún irányában fekszik és ezért sokkal tartósabb és gazdagabb esőben részesül, mint az északi oldal. Most igen gyakran találkozunk forrásokkal és folyókkal, míg eddig gyakran vízhiányt kellett szenvednünk. *A Transzhimalája tehát égalj tekintetében is határvonalat képez*, mely nagyszerűségében és jelentőségében az egész föld kerekiségén párját ritkítja.

Váramozásunk és feszültségünk napról-napra nagyobbodott; mindjobban észlelhettük, hogy az egyházi metropolishoz közeledünk. Vallásos jelentőségű jelek, mánik, zarándokok és karavánok mind ezt bizonyították. Embereim ugyanolyan emelkedett hangulatban voltak, mint a Mekkába zarándoklók, közvetlenül a szent város elérése előtt.

Február 1-én új emberek jelentkeztek két pihent jakkkal, hogy terheinket átvegyék. Az egész útvonal podgyászszállításra van berendezve és csodálatosképen a benszülöttek nékem, az európainak, épp oly szívesen állottak rendelkezésemre, mint az ország lakóinak — persze tisztességesen megfizettünk érte. A Tasi-Láma küldönce, ki előttünk járt, különben is értesítette a lakosságot kilétemről.

Nagy szélben és metsző hidegben folytattuk utunkat egy új völgyön át, újabb hágó felé. Az ember teste szinte megdermed az óriási hidegben és arcát bundájába rejt, hogy saját lehelletén melegedjék. Ilyen

szélben és hidegben európai ember a meredek nehézségei ellen *gyalog* képtelen volna megküzdeni.

Egy sziklabarlangba bujtunk és egymás mellé kuporodtunk, hogy lélegzethez jussunk és melegedjünk. De ez sem használt; tovább siettünk tehát, hogy minél előbb elérjük a magaslatot és a melegítő tábortűzet. Végre feljutottunk a Csezang-la hágóra, mely 5470 méternyire fekszik a tenger színe felett, tehát még magasabban, mint a Szélá-la; jelentőségében azonban másodrangú. Itt fenn a szélvihar még féktelenebben dühöngött, úgy hogy hasra fekve voltunk kénytelenek megvárni, míg Rabzang tűzet gyújtott, melynek melegénél ismét magunkhoz tértünk. Azután lesiettünk a völgybe, hol néhány kőgunyhó közelében jól megérdemelt pihenésre tértünk.

A völgy, melyben tanyáztunk, kelet felől egy másik nagy völgybe nyílik, melyen egy hatalmas folyó, a Bub-csu-szanpó folyik végig, amellyel a délkeletről jövő Dangbo-csú egyesül.

Vezetőm állítása szerint a Bub-csú-szanpó forrásai a Pabla hegység egyik kiágazásában fekszenek; mintegy két napi távolságban a folyó a Mü-csu-szanpó-ba ömlik, melynek forrásai a Pabla főgerincében fakadnak. A befagyott Bub-csu-szanpó jegén átkelve délkeleti irányban megyünk felfelé a Dangbe-völgybe.

Jakjainkat 120-ik tanyahelyünkön Tundup Szonamnak, a vadásznak és egy másik ladakinak őrizete mellett visszahagyjuk, minthogy azok oly fáradtak voltak, hogy velünk lépést tartani többé nem tudtak. Elég tűrhető időben — a hőmérő —11 fokot mutat — előbb délkeleti, majd keleti irányban megyünk fel a Dangbe-la hágóra, mely 5250 méter magasságban fekszik, az előző hágónál tehát alacsonyabb.

A Dangbe-la, a Bub-csú és Rung-csú közötti víz-választóhoz tartozik. Az utóbbi folyam nem egyesül a Mü-csúval, hanem közvetlenül a felső Brahmaputrába folyik. Kérdésemre, hogy miért nem lehet a Rung-völgyén lefelé vonulni, miáltal két hágó megkerülhető volna, vezetőnk azt felelte, hogy a völgy rendkívül meredek hegyfalak közé van ékelve és telve van jéggel.

Legközelebbi tanyánkat Rungban ütöttük fel, hol 12 sátorban állandó lakosság él. Itt láttuk az első fenyőket, melyeknek ágait örömmel használtuk fel tanyánk diszítésére. További utunk keményre fagyott hegyes-dombos talajon vitt felfelé. Északkeletnek a hegyek valóságos tömkelegét pillantottuk meg.

Az út egyre meredekebb, míg végre 5436 méter magasságban elérjük a *Tá-la*-t, vagyis a hóhágót. A felmászás nehézségeiért dúsán megjutalmazott a kép nagyszerűsége, mely délkelet és kelet-délkelet felől elénk tárult. Előttünk a Tá-la hegyháta, magasra nyúló hegyormoival, közvetlenül alattunk dombok sorozata terül el, melyhez nyugat felől sötét hegykiágazások csatlakoznak. A szürke hegyláncok fölött pedig messze távolban és óriási magasságban oly hegyvilág tárul elénk, mely mintha inkább az éghez, mint a földhöz tartoznék. Ezek a messziről kéklő és fehérlő láncolatok legészekibb nyúlványai a hatalmas *Himalája* hegységnek, Tibet és Buthán határán. Közöttük és a hozzánk elég közel fekvő szürke hegyhát között nyilik a Föld kérgének óriási repedése, a *felső Brahmaputra völgye*. A folyam innen még nem látható ugyan, de már nem lehetünk messze tőle és szinte csodával határosnak tűnik előttem, hogy szerencsés csillagzatom idáig hozott. El van fejtve a kiállott fáradság és minden vele járt veszély.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A Brahmaputra völgyén át Sigáceba.

Nem szívesen hagytam oda a Tá-la magaslatán élvezett felejthetetlen szép kilátást. A hágóról meredek út vezet le lejtős dombokon át. Kabbalóban, egy kis faluban pihentünk meg ez este, melynek apró kőházikban telelő lakóitól vaját és retket vettünk. A következő napon csak rövid utat tettünk a lefelé vezető Dokang völgyében. Midőn karavánunk tűzéhez értünk, ott 40 tibetit találtunk, kik piros nyelvüket mély hajlongások között öltötték reám. Tanyánktól nem messze egy városnak romjait és egy lakatlan falut találtunk, ami bizonyítja, hogy ebben a völgyben régenté állandó, lakósság élt.

Február 6-ika utazásomnak egyik felejthetetlen napját képezte. A talajba vágott óriási lépcsőfokokon lementünk a Ginunga szorosba, melyen a Brahmaputra átfolyik. Útirányunk dél-kelet, utunk célja a Rung-csú volt. Előbb a szűk völgyön át mentünk, majd felkapaszkodtunk a Larokk-hágóra, melynek tetején, mint a Transzhimalájának eddig érintett összes hágóin, nagy kőhalmazt és annak közepébe szúrva egy «tarpocse»-t, vagyis fogadalmi póznát találtunk, mely apró zászlócskákkal volt teleaggatva. Gyönyörű kilátás tárult fel itt is szemeink előtt. A Himalája északi láncá innen tisztán látható volt; legmagasabb hegycsúcsait azonban, köztük

a Föld legmagasabb hegyét, a Mont-Everestet felhők borították. Szanpó, a hatalmas folyam a még mindig jelentékeny távolság következtében keskeny szalagként tűnik fel a távolban. A folyónak alattunk fekvő részét a benszülöttek Jere-szanpónak hívják.

A síkság sűrűn lakottnak látszik. Jobbra a Tasi-gumpa kolostor emelkedik, mely számos fehérre meszelt házával olasz parti városkára emlékeztet. Egy délkelet felé nyúló keskeny tónál elértük a nagy országutat, mely Sigáceba és Lhasszába visz. Szürke gránitba vágott meredek lépcsőkön haladtunk ezután lefelé, örvendő, hogy nemsokára melegebb éghajlatba érkezünk. Végre leértünk a nagy síkságra, melybe az összes völgyek torkolnak.

Gabnaföldeken, nyárfasorokon, udvarokon és falvakon át a Tugden-kolostorig lovagoltunk, hol tábort ütöttünk. Sátrainkat csakhamar száznál is több ronda tibeti asszony és férfi vette körül, akik igen barátságosak voltak és szívesen bocsátották a szükséges eledelt rendelkezésünkre. Itt várt reánk Kung Gusuk küldönce is, aki a herceg rendeletéből nálunk maradt, hogy a Sigáceba vezető úton segítségünkre legyen. E perctől kezdve biztosra vettem, hogy további utunk elé senki sem fog akadályt gördíteni. A kolostor tenger feletti magassága már alig 4000 méter, a levegő enyhe és az éj hőfoka $+3$ fok volt.

Tanácsot tartottam embereimmal, hogy ne maradjunk-e néhány napig e pompás vidéken, mialatt én meglátogathatnám a közelben levő híres kolostorokat. Tanácskozásunk azonban azt eredményezte, hogy haladéktalanul folytattuk utunkat. Már csak 11 napi járásra voltunk Lhasszából és három napi távolságra Sigáctól. Feszült várakozásunk tetőpontjára emelkedett. Em-

bereim a rendesnél még odaadóbban énekelték Tasi-lunpo-dalukat és magam is, ki oly gyakran hallottam e dalt, késő éjjelig nagy élvezettel hallgattam őket.

Midőn tovább vonultunk, a vidék népe bámulva állt körül bennünket. Éppen lóra akartam ülni, mikor három ember lépett elém Cseppadevának, Kung Gusuk barátjának különféle élelmiszerekből álló ajándékával. Minthogy karavánom már messze járt tőlem, viszonzásul pénzt küldtem megbízójuknak. Vezetőjük a pénzt köszönettel átvette, de nem átallotta megjegyezni:

— Ezt a pénzt urunknak kell átadnunk. Nem akarna «bombo-csimbó» nekünk külön borralalót adni?

Meg voltam lepve, de — fizettem; és a furfangos emberek elégedetten távoztak.

A kolostorok lassanként eltűnnek. Gabnaföldeken és falvakon át, melyek egyikében kizárólag kovácsok laktak, kopár síkságra értünk, melyen délre kanyarodva, végre elértük a Brahmaputra partját. Az úton sok paraszttal és Tasi-lunpóba igyekvő zarándokkal találkoztunk.

A hatalmas folyam partján megpihenve, életemben először ittam annak szent vizéből. Zöldes kéken, majdnem átlátszóan tisztán, zajtalanul folyik a hatalmas folyam kelet felé. Megfigyelésünk helyétől keletre a talaj homokos és sok helyen mintegy két méter magas kopasz dűnék által fedett. A dűnék anyagát a tavaszkor medréből kilépő folyamtól összehordott iszap és homok szolgáltatja, melyet a szél mindig tovább visz. Ilyképpen a folyam óriási medre nemcsak a víz ereje által, hanem a szél segítségével is bővül; ez a két őserő hozta létre sok ezer év folyamán az előttünk fekvő Szanpó-völgyet.

Nyolc órai lovaglás után Rungma faluban pihenünk meg és egy kertben ütöttünk tanyát. Mily boldo-

gok voltunk, hogy a lefolyt félév ezernyi nélkülözése után végre minden jóban dúskálhattunk. A következő napon is hosszú utat tettünk lóháton, Kung-Gusuk szolgáját pedig előre küldtük, hogy érkezésünket a következő napra jelentse be. Az út folyton keletnek vezet a Szanpó északi partja mentén, hol óriási területek vannak gabnával beültetve. Az ember szinte csodálkozik, hogy Tibetben ily nagy kiterjedésű szántóföldeket és szilárd kőépületekből álló nagy falvakat talál.

Február 9-ikén Róberttel és Rabzanggal csónakba szálltam, mialatt Muhamed Iza a főkaravánnal az országúton folytatta útját Sigáce felé. Ez csel volt, amelylyel azt akartam elérni, hogy amennyiben karavánomat a városba lépése előtt feltartóztatnák, én a vízi úton mindazonáltal Sigáceba juthassak.

Csónakunk rendkívül egyszerűen volt építve. Vázát több egymáshoz kötözött faág képezte, melyekre négy összevert jakbőr volt feszítve, illetve felül fakeretre erősítve, amely egyszersmind a csónak párkányát is képezte. Az egész alkotmány oly könnyű, hogy egy ember játszva viheti a hátán. Ami szükséges is, mert ez apró csónakokkal az ár ellen hajózni nem lehet s így a hajós ladikját hátán kénytelen a keskeny part mentén visszahozni, hogy azt újabb útra használhassa.*

Csónakunk eleinte lassan haladt a folyó nyugati partja alatt, az ár ereje azonban már rövid idő múltán magával ragadta. Percenként átlag 75 méternyi utat tettünk. A csónakban ülve vázlatokat és térképet rajzoltam a folyás irányáról, mint annak idején a Tárím folyón. A vidék rendkívül változatos. Teljes szélcsend

* Ez a tömlős tutaj Khína nyugati részében is széltében használatban van; én Lan-csou-fu környékéről ismerem. Szerk.

uralkodik, az ember azt hihetné, hogy mozdulatlanul ül helyén, mialatt hegyek, völgyek gyorsan vonulnak el mellette. A hullámok mozgása szinte álomba ringat; agyamon a legkülönbébb gondolatok és tervek cikkáznak át. Egy pillanatra felmerül bennem az a terv, hogy utunkat a folyón egész a Ki-csú torkolatáig folytassuk, honnan gyalog mehetnénk Lhasszába. De nem! Hisz ott Younghusband ekspedíciója óta kutatásokra alig van nagy tér és különben is, amióta a Szélá-la-n a *Transz-himalája problémája* oly vonzó hatást tett rám, legfőbb feladatul ennek a *hegyrendszernek tanulmányozását* tűztem magam elé. Ezzel a nagy céllal szemben Lhassza felkeresésére irányuló, azelőtt oly erős vágyam, teljesen lelohadt. A völgyekben, melyeken áthatoltunk, a benszülöttek gyakran említették a Nain Szing révén ismert *Raga-szanpó-t*, egy állítólag még a Brahmaputránál is hatalmasabb folyót, melynek mellékfolyói talán a titokzatos ország belsejében erednek. A Brahmaputra forrásainak helye sem volt még tudományosan meghatározva. *Ennek a két nagy kérdésnek megoldását és a Tasi-Láma barátságának megnyerését tűztem ki utazásom főcéljai gyanánt.*

A folyam medre hol keskeny és mély, hol széles és sekély; hajósunknak vigyáznia kell, nehogy csónakja zátonyra kerüljön. Rendkívül ügyes ember volt, ki tökéletesen ismerte az utat, ami a Szanpón nagyon is szükséges, mert a víz gyakran több ágra szakad és csak az, aki a folyót teljesen ismeri, tudja, hogy melyik ágot válassza. Pani falu mögött a folyó délkeletre kanyarodik, majd később ismét kelet felé veszi útját. A parton kecskék, vadludak és egyéb vizimadarak láthatók. Éppen amint Tanakot elhagytuk, egy tucat csónak haladt el a falu mellett, melyek nagyjából kettésével voltak

egymáshoz kötve. Utasaik kizárólag zarándokok voltak, akik az újév ünnepe alkalmából Sigáceba tartottak. A csónakokban számos asszony ült ünneplő ruhában, színes üveggyöngyökkel tarkított nyakláncokkal, melyekről csillogó érmek és emlékpénzek lógtak le. Hajukat nyakig érő ívalakú dísz ékítette, mely vörös ken-

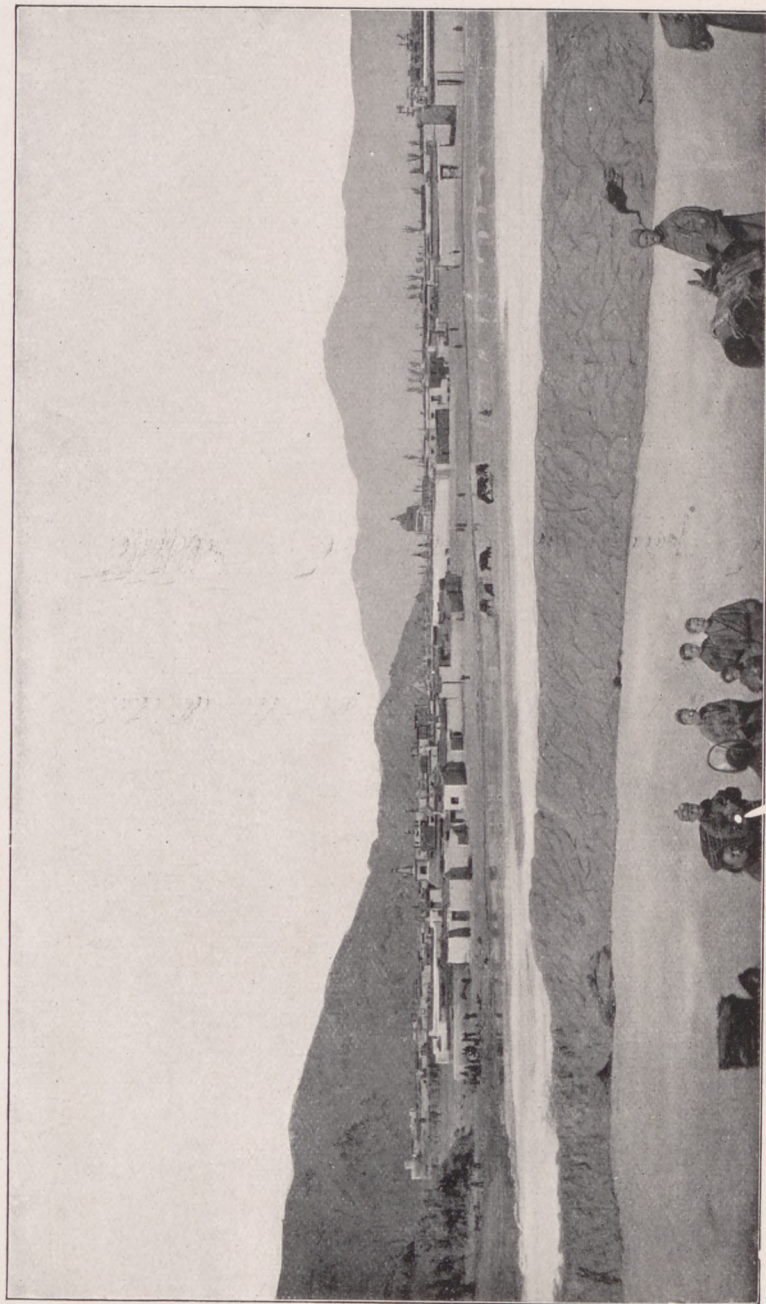

A Brahmaputra völgye Sigáce közelében.

dőkkal volt teleaggatva. A csónakok legnagyobb része apró zászlócskákkal volt díszítve; egyikben-másikban vörös tógájú lámákat is láttunk, akik híveikkel együtt a szent város felé igyekeztek. Valamennyien jókedvűek voltak és rólunk tudomást sem vettek.

Amint a folyam kelet felé kanyarodik, a hegyek mindkét oldalon oly meredeken esnek a vízbe, hogy a sziklába mesterségesen kellett gyalogutat vágni. Itt számos hajót láttunk, akik tömlős járműveiket hátukon

Transzhinalája.

SIGÁCE, A CANG TARTOMÁNY FŐVÁROSA.
3621 m.

104. taphoz.

vitték hazafelé. Festőien váltakozik a vidék képe. A folyam fenséges csendjét csak a körülöttünk úszó jégtáblák zaja zavarja, amint azok a sziklafalakhoz verődnek. Egy helyt partra szálltam, hogy a vidéket lefényképezem. Éppen telt csónak haladt el előttem, úgy hogy ezt is lefényképeztem. Az utasok rendkívül meg lehettek ijedve és fényképező gépemet bizonyára lőfegyvernek nézték, mert a legnagyobb gyorsasággal siettek tovább. Én is csónakba szálltam, de vízi utunknak hamarosan végére értünk és Tang-gang falu mögött kikötöttünk. A forgalom a kikötőben rendkívül élénk volt, mert nemcsak a zarándokok szálltak itt partra, hanem az áruforgalmat is azon az úton bonyolítják le, mely innen Sigáceba vezet. Lovainkra ülve, melyeket embereinkkel előre küldöttünk volt, a lenyugvó nap fényénél lovagoltunk Sigáce felé.

Vezetőre nem volt szükségünk, mert noha alkonyodott, igen sok emberrel találkoztunk, kik udvariasan útba igazítottak. Nemsokára megpillantjuk a sigácei «dsong» fellegvár hatalmas körvonalait, melyek éliesen válnak el a sötét égboltozattól. Még néhány perc és a fehér házak között vagyunk. A városban már mély csend honolt és senki sem állt útunkba. Csakhamar megtaláltuk karavánunkat is, amely egy Kung Gusuk herceg által rendelkezésünkre bocsátott kertben ült tanyát. A kertben állíttattam fel sátramat én is és rövid idő múlva vidáman ültük körül a hatalmas tüzet.

Tervem tehát sikerült; félévi vándorlás után elértem tibeti utazásom első célpontját.

Néhány órát még feljegyzéseimnek szenteltem, azután pihenőre tértem és mondhatom, hogy soha életemben jobban nem aludtam, mint ezen az éjjelen.

A következő napon is pihentünk és vártuk, hogy a hatóságok emberei közül valaki felkeressen. Midőn azután estig sem jelentkezett senki, Muhamed Izát a kertünkhöz közelfekvő, aranyozott tetejéről könnyen felismerhető Tasi-lunpó kolostorába küldtem, aki ott egy főpapnak bejelentette megérkezésünket.

Mialatt derék karavánvezetőm távol volt, a sigácei kínai helyőrség Má nevű parancsnoka látogatott meg. Kedélyes ember volt, akit az első perctől kezdve megszerettem. Csak öt nap óta volt Sigáceban, hová őt Lhassza ambánja, azaz kínai főkormányzója küldte. Nem tudta megérteni, miképpen juthattam akadálytalanul Sigáceig.

— Ha arról, hogy útban vagy Sigáce felé, előbb értesülök, hivatalos kötelességem lett volna, hogy útdobban feltartóztatassalak; most, hogy már itt vagy, persze nem lesz bántódásod.

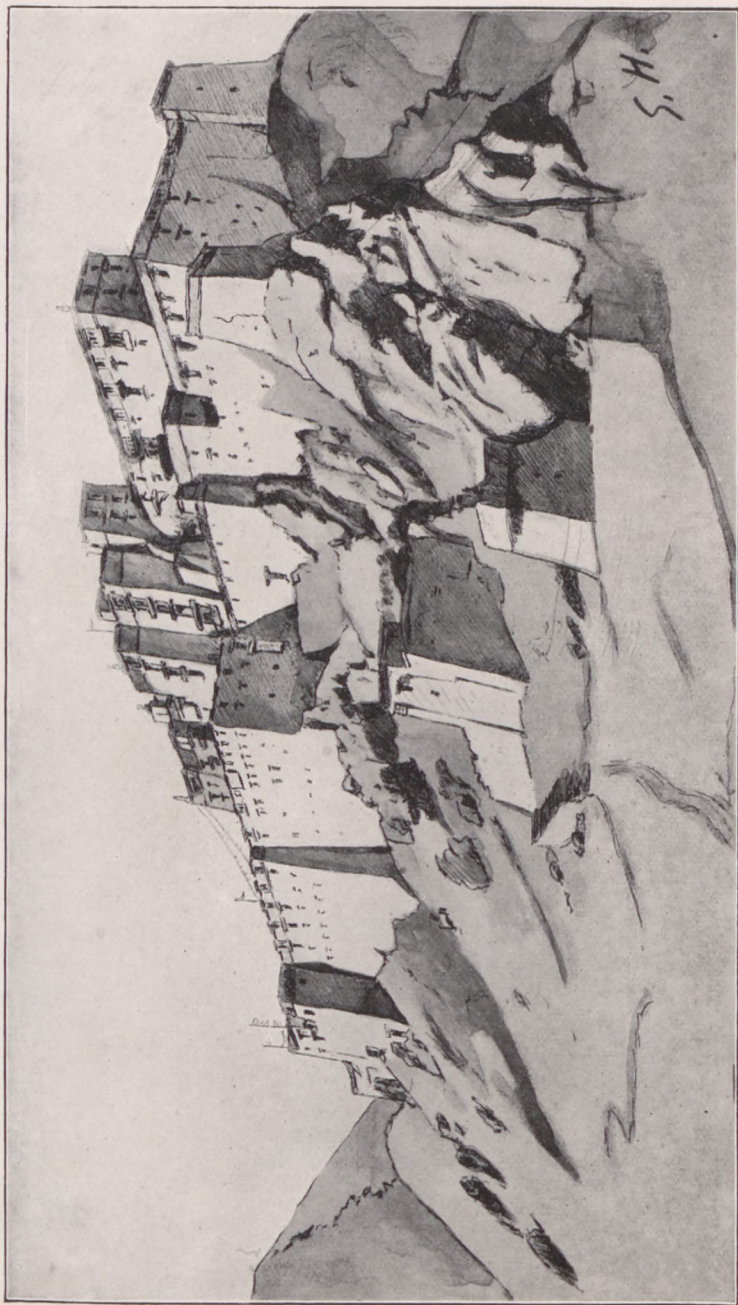
— Mondd csak Má-dalój, gondolod, hogy a Tasi-Láma fogad majd kihallgatáson?

— Ebben nagyon kételkedem, mert én mindjárt érkezésem után jelentkeztem Ő Szentségénél, de még válaszra sem méltatott.

Kilátásaim tehát nem voltak nagyon kedvezőek. És már csak egy nap választott el újév nagy ünnepétől, melyben, hogy részt vehessek, külön engedélyre volt szükségem. De mit sem tehettem, várnom kellett. Szemlét tartottam állataink felett. Szegény büszke karavánom! Annyi derék, erős állatból mindössze néhány sovány ló és egy öszvér maradt meg; a többiek mind elpusztultak a Csang-tang kopár, viharverte vadonjaiban.

Február 11-én kora reggel két úr látogatását jelentték. Az egyik, Lobzang Cering, a Tasi-Láma titkára,

Transzhimalája.

A SIGÁCE-I DSONG (VÁROSHÁZ).

a másik Duan Szuen, egy fiatal, nemes arcvonású kínai volt. Mindkettő igen udvarias és előkelő magatartást tanúsított. Érkezésem — mint mondták — igen nagy meglepetést szült a Tasi-Láma környezetében. Kérdezték nevemet, eredetemet és utazásom célját és persze sohasem hallották hírét az én kedves kis svéd hazámnak. Kérdésükre, hogy mivel lehetnek szolgálatomra, azt feleltem, hogy szeretnék résztvenni az újévi ünnepélyen.

— Vallásos ünnepélyeinken európai ember még soha sem volt jelen; ezeken csak a lamaizmus hívei vehetnek részt.

— Ő Szentsége azonban bizonyára vár engem, mert különben nem küldte volna póstámat a Dangra-jum-cohoz.

— Pancsen-rinpócse («a szent tanító») sohasem foglalkozik világi ügyekkel. Ezeket öccse, Kung-Gusuk herceg látja el.

Csak most gondoltam arra, hogy a stoki-radsa levelét és *khínai útlevélemet* bemutassam. Az első semmi hatást nem tett. Amint azonban a fiatal kínai útlevélemet megpillantotta, melyet kék borítékban, a rajta levő vörös pecsétekkel érintetlenül nyújtottam át, gyorsan feléje nyúlt, többször átolvasta és halk hangon a lámának lefordította.

— Ha ezt nekünk azonnal megmutatod, minden további tárgyalásnak elejét vehettük volna.

— De hisz ez az útlevél keleti Turkesztánra szól és nem Tibetre, — mondtam én a valósághoz híven.

— Az most mellékes; ez egy előkelő hatóság által kiállított kínai útlevél és e perctől kezdve kínai védelem alatt állsz.

E szavakkal a fiatal kínai az útlevéllel együtt tá-

vezott, míg Lobzang Cering nálam maradt és minden iránt érdeklődött, ami utamat és a magammal hozott tárgyakat illette. A kínai nemsokára visszatért és jelentette, hogy szívesen látnak a holnapi ünnepen; részünkre helyek lesznek fentartva és a Tasi-Láma egyik kamarása fog az ünnepély színhelyére elkísérni. Áldottam a kínai útlevelet, mely annak idején oly sok kellemetlenséget okozott és melyről sohasem hittem volna, hogy valaha csak a legcsekélyebb mértékben is hasznomra lehessen.

Ez volt bevonulásunk Sigáceba. Senki nem tartóztatott fel bennünket és csak most, amikor a városban már letelepedtünk, lettek az emberek reánk figyelmesek. Persze ez a siker számos kedvező véletlennek volt köszönhető. Első sorban Hladja Ceringnek, a kormányzónak, aki nem állott utamba, noha tehetett volna. Szerencsém volt abban is, hogy a kerületi és tartományi főnökök legnagyobb része útban volt Tasi-lunpóba és hogy utazásunk oly időbe esett, amikor a zarándokok nagy tömegében eltűnhettünk. Végül kedvező véletlen volt az is, hogy bevonulásunk Sigáceba a sötétség védelme alatt történt.

Transzhimalája.

TASI-LUNPÓ LÁTKÉPE.
(A szerző vázlata.)

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Ujév ünnepe.

A lamaizmusnak a havonta előforduló ünnepnapoktól eltekintve, négy nagy ünnepe van. *Lózá*r, avagy újév napja, Szakiamuni Buddha győzelmének emlékünnepe, melyet a tévtanítók felett kivívott. Ez ünnep mindenkor február elejére esik és ezért egyszersmind a tavasz ünnepe is. Ezért rendkívül népszerű ez az ünnep, melyet a nép 15 napig tartó munkaszünettel ünnepel.

Lózár oly népünnepnek mondható, mint amilyenek annak idején Rómában a luperkáliák és szaturnáliák voltak. A nagy templomi ünnepeken gazdag és szegény egyaránt részt vehet. Szerencsés véletlen volt, hogy éppen ez ünnepek idején érkeztünk Tasi-lunpó kolostorvárosába.

A nevezetes nap reggelén egy fiatal, CAKCERKÁN nevű főpapi kamarás jelentkezett nálam előkelő öltözetben, jelentvén, hogy Ő Szentsége, Lobzang Ceringen kívül őt is mellém rendelte sigápei tartózkodásom idejére. Egyidejűleg felkért, hogy legjobb öltözetemet öltsem magamra, mert oly helyen fogok ülni, ahol Ő Szentsége az ünnepség egész tartama alatt láthat.

Bőröndöm alján tényleg megtaláltam öreg frakkomat és estélyi öltözetekhez tartozó egyéb ruhadarabjaimat, úgy hogy nemsokára mint európai gentleman

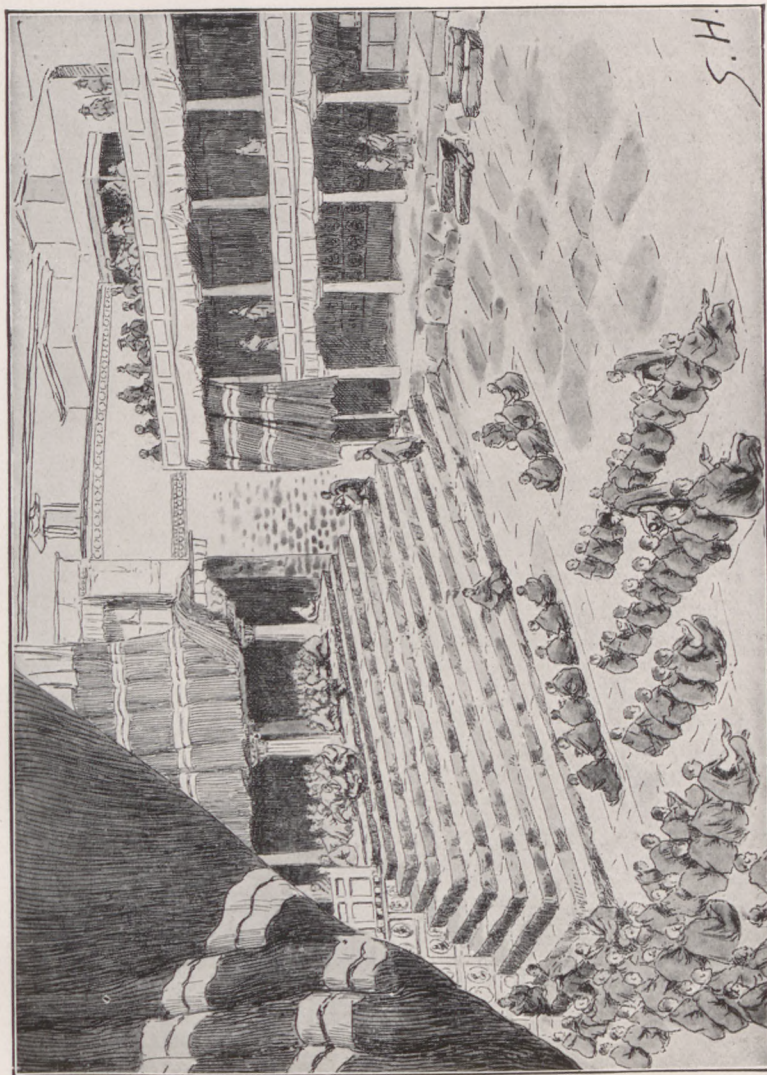
állottam kísérőim előtt. Muhamed Iza, Róbert és három ladaki kísért.

Lóra ültünk és a kolostorhoz lovagoltunk, zárándokokból, koldúsokból, gyerekekből, kutyákból és khínaiakból álló óriási tömegen keresztül. Egy utcán mentünk fel, melynek fehérre meszelt falain egész sor imagép volt elhelyezve. Az óriási kolostor főkapujánál leszálltunk lovainkról. Fejünk felett *Labrangnak*, a lamaizmus vatikánjának feketén szegélyezett, festői erkélyekkel ékített fehér falai emelkedtek. Utunk a kolostorváros szűk utcáin keresztül meredeken visz a magasba. A kövezet, melyet zárándokok és szerzetesek évszázadokon át lép-teikkel lecsiszoltak, érchez hasonlóan ragyog.

Sötét folyosóhoz érünk, mely lámákkal van tele. A folyosó egy hatalmas, faoszlopok által tartott karzatra vezet, melynek számomra kijelölt részén, keskeny, párnázott erkélyen foglaltam helyet. Vendéglátóink udvariasságból karosszékről is gondoskodtak.

Körülnéztem! Amfiteátrumhoz hasonló, nagy színház második emeletén találtam magamat, honnan nagy színpadra és azt körülvevő nyitott erkélyre nyílt pompás kilátás. A kővel borított udvar közepén magas árboc volt felállítva, melyen apró zászlók lógtak. Az egész színház megtelt emberekkel és kísérőm bizonyára nem túlzott, midőn azok számát 6000-re becsülte. Velünk szemben nyitott erkélyen a Himalájabeli országok képviselői foglaltak helyet; mellettük sárga és vörös öltözékben a magasabb rangú állami tisztviselők, városatyák és a Tasi-Láma polgári udvara; derekukon színes öv, fejükön pedig ugyanoly színű, gombaalakú óriási kalpag volt. Az előttük levő karzaton ültek nejeik és más előkelő hölgyek, a szó szoros értelmében ékszerekkel elhalmozva fantasztikus. Ruhájuk sárga, zöld vagy piros

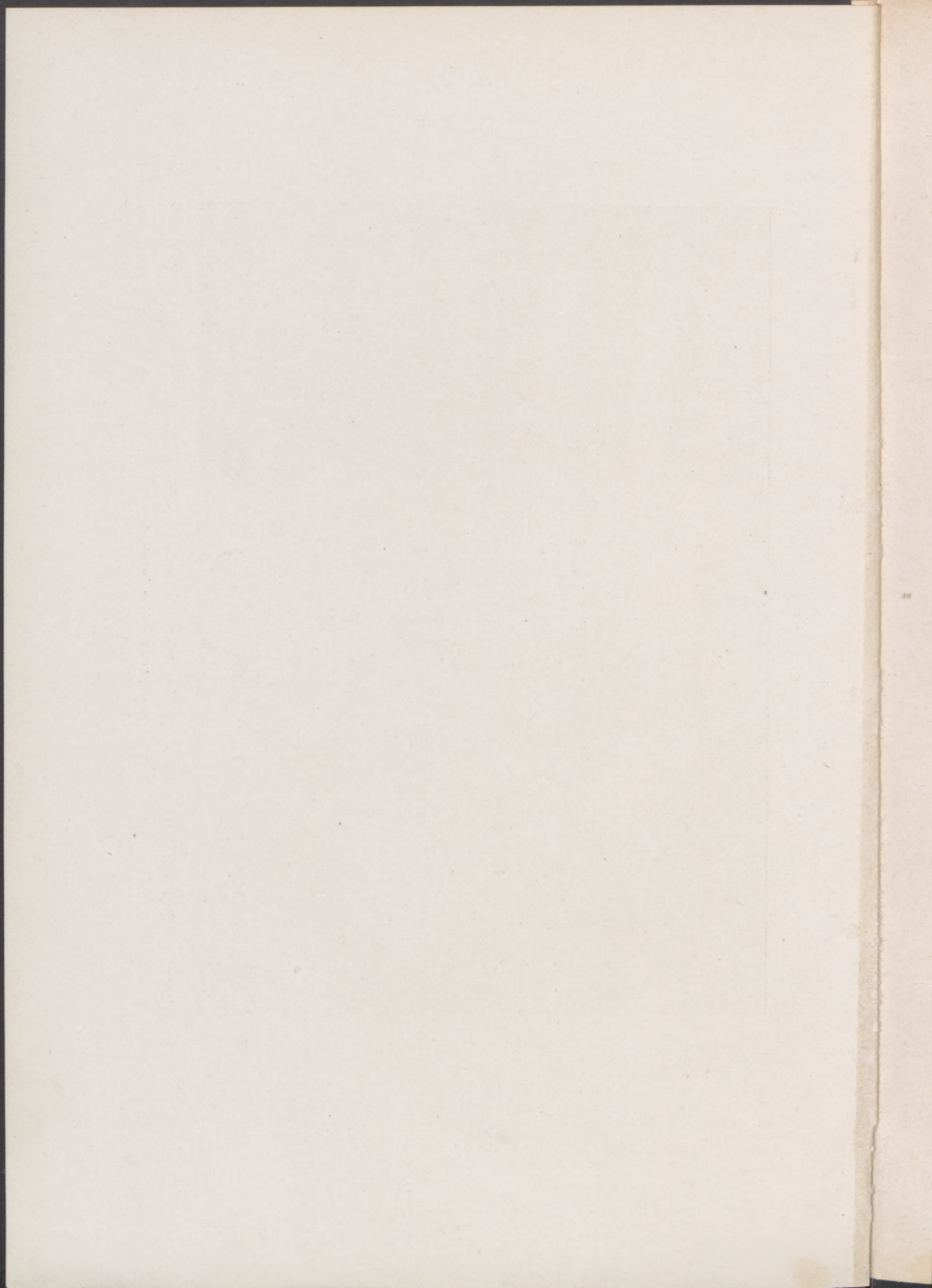

Transzhimalája.

A SZENT ÜNNEPÉLYEK SZINHELYE TASI-LUNPÓBAN.
(A szerző vázlata.)

440. laphoz.

volt. Nyakláncokat és ezüst ékszereket hordtak drágakövekkel és lelógó apró díszekkel ékítve, fejükön pedig fehér-vörös aureolát viseltek, mely gazdagon ki volt rakva korallokkal és türkiszekkel. Hajukat vagy kettéválasztva és a homlokon két csomóba kötve viselik, vagy számos apró fonatban, melyek gyöngyökkel vannak átszőve. Európai értelemben vett szépséget hiába keres közöttük az ember; de többnyire rózsás arcukon a sárga emberfajnak csak csekély nyomaival találkozunk. Hét-köznapiokon ugyan nem szoktak mosakodni, de az ünnep alkalmából, úgy látszik, alapos gondot fordítottak külsejükre.

Az alattunk levő nagy nyitott erkélyen foglalt helyet a nép. Itt vidéki asszonyok láthatók gyermekekkel mellükön, mankóra támaszkodó koldusok és sok mindenféle foglalkozású, kinézésű és korú asszony és férfi. Ember ember hátán tolong. A sorok párkányai igen alacsonyak, hogy a hátul állók is jól láthassanak. Alulról egészen a legfelső sorokig óriási az emberáradat. Mindamellettt kifogástalan a rend. Ez évben az újév ünnepe, épúgy mint az előző két évben is, a szokottnál nagyobb számú zarándokot vonzott Sigáceba, mert amióta a Dalai-Láma Lhasszából elmenekült, a Tasi-Láma tekintélye óriásai módon megnövekedett és sokan, akik eddig Lhasszába zarándokoltak, most Sigáceba jöttek, hogy annak szent ábrázatát láthassák, ki bátran megmaradt helyén, amikor a haza veszélyben volt.

A tömeg kíváncsisága és várakozása percről-percre növekszik. Ez annál inkább érthető, mert e zarándokok legtöbbször heteken, sőt hónapokon át tartó utat tett meg, hogy a szent ünnepélyen résztvehessen. Az időjárás rendkívül kedvezett a szabadban lefolyó vallásos ünnepségnek.

Hirtelen hosszúra nyújtott trombitahangok hallatszanak a magasból. Néhány pap jelenik meg a tetőn, kik triton tengeri csigákon messzire hallatszó harsonahangot hallatnak. A tiszteletreméltó lámák, kik szolgálatkéltételre mellém rendeltettek, mindent megmagyaráznak, de magyarázatukat nehéz követnem, mert tolmácsom, Muhamed Iza az iszlám vallásnak híve s így a magyarázatokat maga is nehezen érti meg. Az első harsonahangok, a lámák magyarázata szerint azt jelentik, hogy most az összes papok teát isznak.

Tőlünk jobbra, a templom udvara fölött, öt részre osztott karzat van, melyről hatalmas kőlépcső vezet lefelé. A fekete gyapjúfüggönyökkel elzárt karzat mögött láthatatlan énekesek a vallásos fanatizmust és áhítatos odaadást visszatükröző Lózár-himnusz éneklék, mely a Tasi-lunpóban egybegyűlt hívőkre mély benyomást tesz.

Az említett karzat felett egy másik karzat van, melynek közepe arany paszománttal szegélyezett, földig érő sárga selyem-függönnyel volt elfüggönyözve. E mögött van a Tasi-Láma trónusa. Az ő személye sokkal szentebb, mintsem hogy a szertartás egész ideje alatt minden oldalról látható legyen. Ezért alkalmazzák a függönnyt; az annak közepébe vágott kerek nyíláson át Ő Szentségének csupán arca lesz látható.

Újabb kürtszó hallik, mely azt jelenti, hogy Ő Szentsége elhagyta Labrangot vagyis palotáját és útban van az ünnepély színhelyére. Ájtatos ajkáról halk ima hallik, a hívők felállanak, az arcokon a várakozás és meghatottság kifejezése ül.

Most megjelenik a Tasi-Láma. Lassan megy helyére és keresztbe vetett lábakkal foglal helyet. Ettől kezdve csupán arca látható. Külseje után ítélve nagyon fiatal

ember lehet. Fején nagy arany mitra van, melynek alakja római sisakra emlékeztet. Főpapi öltönye sárga selyemből készült, kezében olvasót tart. Jobboldalán öccse, KUNG GUSUK herceg foglal helyet, piros-sárga selyemruhában. A főpaptól balra ül minisztere, LOBZANG CUNDO GYAMCÓ, egy kis termetű, kövér kardinális, emellett pedig a Tasi-Láma siketnéma anyja: Tasi-Lámó. Az öreg anyókat, kísérőim felvilágosítása nélkül, rövidre nyírott hajával, piros és sárga selyemmel gazdagon kivarrott ruhájában a félhomályban férfinak tartottam volna. A felsoroltak mögött egész sor előkelő láma látható.

A tömeg ismét leült, csak néha áll fel egyik-másik zárándok, ki a főpap felé fordulva térdre borul és homlokával a földet érinti. Szemeim gyakran találkoznak a Tasi-Lamáéval. Ő szentsége igen figyelmes volt irányomban. Már reggel «kadakh» gyanánt egy hosszú selyemkendőt küldött, az imént leírt előkészületek alatt pedig páholyomban több pap jelent meg kis asztalkával, melyre egész sor apró tálacskát helyeztek. Volt azokban mandarin és narancs Szikkimből, szárított gyümölcs Nepálból, mazsola Indiából, füge Szining-fúból, édesség Buthánból, szárított barack Baltisztánból és különféle tibeti sütemény. A teás csészéket újra meg újra vajjal kevert teával töltötték meg, mondván: «Pancsen rinpócse kéret, fogadd e csekélységeket szívesen». Midőn újból pillantásával találkoztam, felemelkedtem székemből és köszönetem jeléül meghajoltam, ő pedig barátságosan mosolyogva fogadta köszöntésemet.

Most megkezdődtek a vallásos szertartások. A Tasi-Láma levette mitráját és példáját követve, a világi urak is azonnal letették gombaalakú kalpagjaikat. Két

táncos lép elő, ijesztő álarcban és tarka selyem öltönyben, kik lassan körben forogva, táncot lejtnek. Ezután 11 zászlót hoznak be a láma-kolostor zászlói közül és azokat felbontva, a Nagy Láma előtt meghajtják, úgy hogy a zászlórúd csúcsa a földet éri. Minden istenképnek külön zászlaja van, de csak a legelőkelőbbek zászlói kerülnek a Tasi-Láma színe elé.

Láma tárogatóval.

Rövid szünet után ismét szól a kürtök hangja. Papi körmenet hírnökei lépnek a színtérre fehér álarcban és köntösben; kezükben a buddhizmus egy-egy jelképe: templomi edények, arany csészék, kanalak és szenteltvíz-tartók. Az utóbbiakból illatos pára száll a levegőbe.

A papokat, akik közül néhányan páncélban és sisakban lépnek fel, zenészek követik; elől a kürtösök rézharsonáikkal, melyek mindegyike három méter hosszú és oly nehéz, hogy mindegyiket két ember viszi. Mögöttük a *tárogatósok* és 40 tarka ruhába bújt dobos, hosszú

póznákon vitt dobjaikkal. Leghátul jönnek a *cimbalmosok*. Az egész zenekar az udvaron foglal helyet a kőlépcső mellett. Valamennyien sárga mitrát hordanak. Három magasabb rangú pap időről-időre erősen csönget. Ezek a Tasi-lunpóban lakó papoknak főnökei (a kolostorban, ott tartózkodásom idején 3800 pap lakott).

A kőlépcső feletti függöny mögül most egy szerzetes lép elő, kezében kecskevért tartalmazó csészével; karját kinyújtja és titokzatos mozdulatokkal lassan körbe forogva táncot lejt, majd a csészében levő vért hirtelen a lépcsőre önti. Ezután tovább táncol, a csészét fel s alá lóbálva, mialatt néhány pap a vérnyomokat eltávolítja. E szokás bizonyára a *bún* vallás maradványa, mely a VIII-ik századig az uralkodó vallás volt Tibetben. Ekkor vezette be PADMA SZAMBHAVA indiai szerzetes a buddhizmust, melyen a lamaizmus alapszik.

A *lamaizmus a buddhizmusnak csupán alfaja*, mely a buddhista jelképezés külső színe alatt a sivaite elemeknek egész sorozatát vette magába és megtartotta azt a babonát, mely a Buddha előtti időkben mesebeli ördög-táncok, szertartások és áldozatokban nyert kifejezést. A lamaizmusnak annál több kilátása van arra, hogy Tibetben népszerű maradjon, minél több marad meg benne a régi babonából. A buddhista alaptörvényeknek első parancsa: «Ne ölj» és noha a papok húst esznek és némely templomban a szertartásoknál állatvért is használnak, ezen első parancsolat ellen — szó szerint véve — sohasem szabad véteniök.

Ördögöt ábrázoló, hatalmas álarcba bújt pap vezetésével egész sor tarka ruhájú, ékszerekkel és gyöngyökkel diszített pap lejt ezután körtáncot. Testük közepét tarka ruhadarabok fedik, melyek tánc közben felrepülnek, akár egy balettáncosnő szoknyái.

A függöny ismét felgördül és két tárogatós mögött egy szerzetes jelenik meg a legfelső lépcső fokán, aki háromszögű kalappal kezében, táncot lejt. Végül egy csoport láma lép a színtérre, utálatos ördögi álarcokban, óriási, visszataszító szemekkel, mefisztószerű szemöl-

Táncoló álarcos lámák. (A szerző vázlatai.)

dökökkel és hatalmas agyarakkal. Mások ijesztő, állati álarcokban járják a táncot. Minden újabb számnál a három főpap csengőjét rázza. A zenészek megszakítás nélkül és oly fülsiketítő lármával játszanak, hogy az ember gyakran a szomszédja szavát sem hallja. A zarándokok kis zsákocskákból áldozati adományul rizst vagy rozst szórnak az udvarra, amit később a galambok és a verebek szednek fel. Az udvarnak csupán északi ré-

sze szolgál az álarcos-játékok színhelyéül. Keleti nagybik felében a vidék szegényei vannak elhelyezve, akik között felvigyázók tartják fenn a rendet. A karzaton és a nép között folyton papok járnak, akik hatalmas rézkannákból ingyen-teát öntenek a zarándokok facsészéibe. «*Panem et circenses*» A papok jól tudnak híveikkel bánni. Mit jelent reájuk nézve évente néhány kocsi-

Álarcos lámák csoportja.

rakomány téglatea, mikor ők kizárólag a nép költségén élnek, mely a szent helyekre hordott ajándékok útján évről-évre óriási adót fizet.

Végezetül az udvar közepén tüzet gyújtanak. Két pap óriási papirtekercset tart a tűz fölé, mely a lefolyt év összes bajait és megpróbáltatásait, mindazt a gondot jelképezi, melytől az emberek az új esztendőben szabadulni óhajtanak. De egyszersmind tartalmazza azo-

kat a kívánságokat is, melyekre nézve a gonosz szellemek hatalmát megtörni óhajtják. Egy láma lép a tűz elé. Egyik kezében pálcát, a másikban csészét tart és karjával a gonosz szellemeket elűző mozdulatokat ír le, mialatt ajkai imát rebegnek. Ezután a csésze tartalmát — tüzet élesztő anyagot — a lángokba önti. A tűz hatalmasan fellobog és egy pillanat alatt megsemmisíti a papirtekercset, *vele az elmúlt év bajait és minden gonoszok hatalmát*. E percben a nép szünni nem akaró örömrivalgásban tör ki, mert immár a gonosz le van győzve és ártani nem képes.

Az ünnep rendjének utolsó száma annyi lámának egyidejű tánca volt, amennyi csak a színpadon elért. A Tasi-Láma felemelkedik helyéről és övéitől kísérve, lassan távozik. Eltávozik a néptömeg is és a sokaság levonul Sigáceba. Mi is elhagyjuk helyeinket és alant váró lovainkra ülünk.

A szertartás, melyet látni alkalmunk volt, minden tekintetben ragyogó, tarka képet nyújtott és érthetővé teszi, hogy az egyszerű paraszt, aki elhagyott vidékéről ide zarándokol, ennyi gyönyörűség láttára alázatosan meghunyászkodik. A titokzatos táncok a papságnak kitűnő eszközt nyújtanak arra, hogy a könnyen hívők tömegét az egyház béklyóiba verjék, mert semmi sem gyakorol a tudatlan tömegre oly hatást, mint a szellemek országából vett ily jelenetek. Ezeknek segítségével ijesztik a papok a nagy tömeget és utalnak a szegény bűnössel szemben mindazokra a borzasztó dolgokra, melyek a halál völgyében, a *Nirvánába* vezető úton reá várákoznak...

Midőn újból visszatértem kertünkbe, két szolgálatot tevő ladakim rizzsel, liszttel és száraz gyümölccsel megpakott számár-karavánt vezetett elém — a Tasi-Láma

ajándékát. Embereim és állataim egy teljes hónapra el voltak látva eleséggel. A két mellém beosztott láma közölte velem, hogy Ő Szentsége másnap fogadni hajlandó, miért is felszólítottak, hogy reggel 9 órakor a kolostor nagy kapujának bejáratánál megjelenjek. Egyidejűleg arra is figyelmeztettek, hogy *a khínaiaknak erről a látogatásról mit sem szabad megtudniok, nehogy Ő Szentségét emiatt Pekingben meggyanúsítsák.* A feltűnés elkerülése céljából senki sem fog értem jönni. Ő Szentsége előtt tartózkodás nélkül kifejezést adhatok minden kívánságomnak, melyeket, hacsak lehetséges, azonnal teljesíteni fognak.

Este teljesen kiürítettem úti gyógytáramat; mindazt, ami további utamban még hasznomra lehetett, külön zsákocskákba raktam. A nagy alumíniumládát fényesre csiszoltattam, úgy hogy ezüsthöz hasonlóan ragyogott és azután a finom tabloid-dobozokkal, üveg-dugókkal, skatulyákkal, kötszerekkel és műszerekkel együtt nagy selyemdarabba csomagoltattam. Ez leendett másnap ajándékom Pancsen Rinpóce számára.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

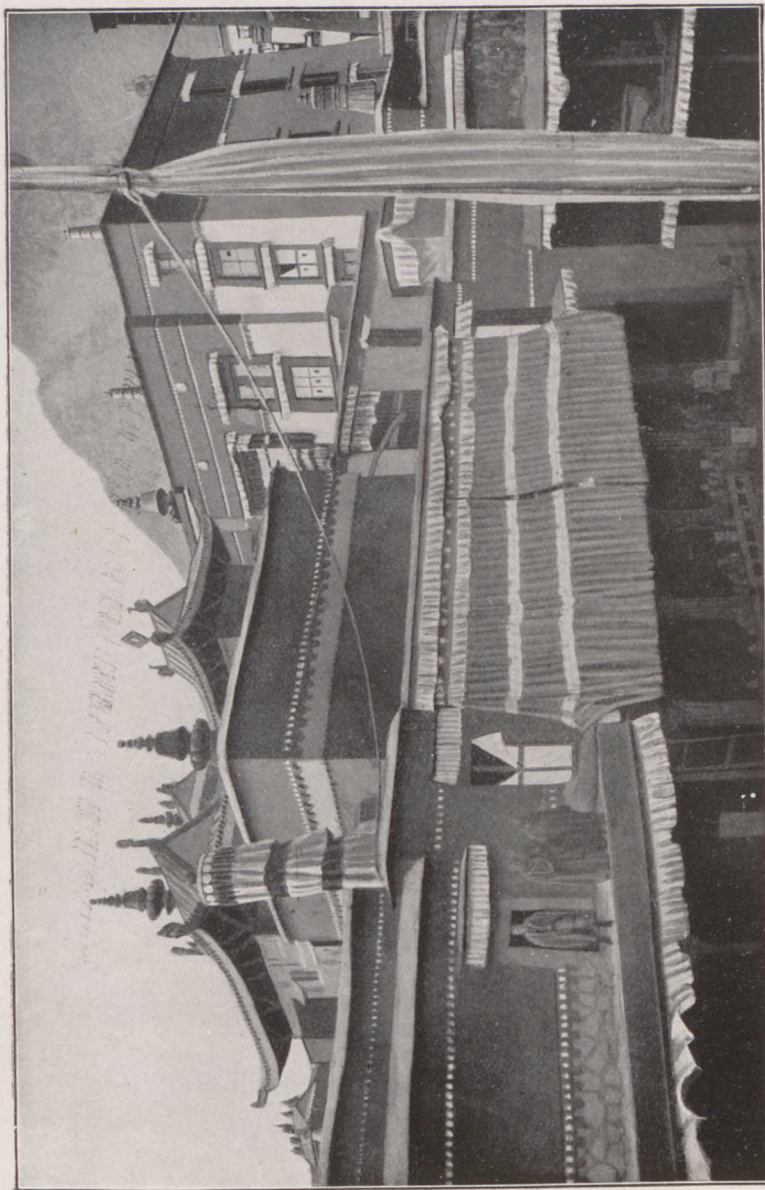
A Tasi-Láma.

Február 12-én ünneplő ruhába öltözve, a megállapított időpontban megjelentem Tasi-lunpó főbejáratánál szolgálaim kíséretében, hol a mellém rendelt lámák több pap kíséretében várakoztak reám. Vezetésük mellett homályos utcák és sötét folyosók tömkelegén át felfelé vettük utunkat *Labrangba*, a Tasi-Láma vatikánjába. Kitaposott meredek lépcsőkön át egy épületbe értünk, melynek kis, egyablakos szobájában a Tasi-Láma államminisztere, a már említett kis kövér úr fogadott.

A szoba sajátyszerű fényűzéssel volt berendezve. A padlót nehéz vörös szőnyegek borították, a falak hosszában pedig művésziesen faragott állványokon arany és ezüst edények, templomi diszítések és istenképek voltak elhelyezve. A szent írások garmadával heverték az asztalokon, míg az ablakmélyedésben e berendezéstől szinte bántóan elütő, Európából idehozott tárgyak: ébresztő órák, látesövek, bőrtáskák voltak felhalmozva.

A tiszteletreméltó főpap keresztbe vetett lábakkal ült egy vörös párnákkal bélelt padon. Belépésemkor felállt, barátságosan reám mosolygott és székkal kínált meg terített asztala mellett. Teáztunk és egy darabig elbeszélgettünk, mialatt ő magassága elnézésemet kérte megvárakoztatásomért, de — úgymond — Pancsen

Transzibmalája.

LABRANG, A TASI-LÁMA PALOTÁJA.

Rinpócse ájtatos imáit végzi és ilyenkor nem szabad zavarni.

Kis vártatva egy láma jelent meg, ki a kardinálisnak halkán jelentette, hogy Ő Szentsége vár reám. Még magasabbra vezető meredek lépcsőkön és folyosókon át Tasi-lunpó templomának szentélyébe értünk, hol a csoportokban álló lámák csak suttogva mertek beszélgetni. A Tasi-Láma előszobájában fekete cipőket kellett felvennem és Róbert és Muhamed Iza kivételével, többi szolgálmat künn kellett hagynom.

De minden elfoglaltság nélkül léptem be a pápa fogadó termébe. Az ajtónál is és Ő Szentségéhez közeltemben is néhányszor meghajoltam. A szent férfiú egy ablakmélyedés melletti kis padon ült. Az előtte levő asztalon teás csészéket és néhány nyomtatott lapot pillantottam meg. Málnaszínű festői tógát viselt, olyant, mint a többi láma. A tóga alól arannyal himzett sárga mellény kandikált elő. Karja és feje fedetlen volt, kezében piros olvasót tartott. Arcbőrének színe sárgásfehér, termete közepes, rövidre vágott haja fekete, szemei barnák. Fiatal, romlatlan férfiúnak látszott, ki, mint utóbb értesültem, csak rövid idő előtt érte el 25-ik életévét.

Barátságosan mosolyogva, mindkét kezét felém nyújtotta és az asztala mellett álló karosszékbe ültetett. Szobája, a miniszterével ellentétben, bámulatosan egyszerű volt. Sem istenképek, sem dísz tárgyak nem voltak benne láthatók és szőnyeg sem borította a kőpadozatot. A szent férfiú halk hangon, szinte félénken beszélt, többnyire rövid, de jól megfontolt mondatokban.

Beszélgetésünk sok mindenre kiterjedt, a vallástól kezdve a jakokig, melyek Csang-tangban vadul élnek. Oly sok érzéket és érdeklődést tanúsított minden iránt

és tibeti létére oly nagy műveltségnek adta jelét, hogy én efeletti bámulatomat alig tudtam eltitkolni.

Mindent el kellett mondanom utazásomról, miközben az engemet ért sok kellemetlenségért bocsánatot kért. Hogy oly rossz fogadtatásban részesültem, ennek szerinte főként az volt az oka, hogy érkezésemről csupán megbízhatatlan hírek érkeztek Indiából. De most igyekezni fog mindent úgy elrendezni, hogy országából kellemes emlékekkel távozzam.

Ezután kérdéseket intézett hozzám, nevemet, foglalkozásomat, koromat, karavánomat és hazámat illetőleg, melynek nagyságát és az odavezető útírányt is közölnöm kellett vele. A különböző európai országok és azok uralkodói iránt nagy mértékben érdeklődött és nézetemet kérte ki arra nézve, hogy mily jelentősége lehet az orosz-japán háború kimenetelének Kelet-Ázsiára nézve. Ezután Japán és China császárajairól beszélt és látszott, hogy ez utóbbi iránt rendkívül nagy tisztelettel viseltetik. Előszeretettel emlékezett meg *Indiában* nyert benyomásairól. A nagy városokról, gyönyörű palotákról, az indiai hadseregről, a vasutakról és mindarról a pompáról és gazdagságról, melyet ott észlelt, valamint arról a nagyszerű fogadtatásról, melyben Lord Szahib, az alkirály őt részesítette. Különösen nagy örömet lelt abban, hogy meglátogathatta azokat a szent helyeket, melyeket leírásból már ismert, és melyek a nagy vallásalapító életében oly nagy szerepet játszottak. A meghívásra az angolokat politikai okok készítették, mert reájuk nézve fontos volt, hogy északi szomszédjuk barátságát megnyerjék. Meghívták őt Indiába, hogy fogalmat nyerjen az angolok hatalmáról és gazdagságáról. Ez alkalommal mindent elkövettek, hogy a befolyásos egyházfejedelem a látottakról a le-

hető legjobb benyomást nyerje. Az angolok számítása, hogy a Tasi-láma barátsága által befolyásuk Tibetben emelkedni fog, alapjában véve helyes volt, azonban nem számoltak azzal, hogy a Dalai-Láma világi hatalma nem mehetett át a Tasi-Lámára, kinek uralma csak a Csang tartomány határáig terjed és itt is a *khínaiaknak mindent elnyelni vágyó hatalmi törekvése* által van korlátozva.

Ő Szentsége ismét az európai hatalmakra vitte a beszéd fonalát és egy táblázatot mutatott, mely a világ leghatalmasabb államfőinek képét és azok alatt az országoknak és fejedelmeknek neveit tartalmazta. Minden uralkodóra nézve egész sor kérdést intézett hozzám és élénk érdeklődést tanúsított sorsuk iránt.

Nem én voltam az első európai ember, kit a VII. Tasi-Láma, teljes nevén TUBDÄN CSÖKI NIMA GELÉG NAMGYAL Labrangban fogadott. 1904 őszén Younghusband ekspedíciója után W. F. O'Connor őrnagyot, az indiai kormány képviselőjét fogadta kihallgatáson, négy más angol tiszttel egyetemben. O'Connor, ki a tibeti nyelvet teljesen bírja, azután Indiában is tolmácsa volt.

Valahányszor az egyházfejedelem velem bizalmasan óhajtott valamit közölni, a lámákat, kik tőlünk nem messze egy csoportban állottak, egy kézmozdulattal kiküldte. Különösen akkor tette ezt, midőn felkért, hogy irántam tanúsított vendégszeretetét a khínaiak előtt titokban tartsam.

Felhasználtam az alkalmat, hogy kedvezésképpen néhány kívánságomnak teljesítését kérjem. Így különösen engedélyt kértem arra, hogy őt lefényképezhessem, hogy Tasi-lunpóban mindent megnézhessek, lerajzolhassak és lefényképezhessek. Arra kértem továbbá, hogy országában teendő későbbi utazásom megkönny-

nyítése céljából útlevéllal lásson el és egyik tisztviselőjét kísérendőül adja mellém.

Mind e kéréseim teljesítését megígérte és azok tényleg teljesedésbe is mentek. További utamon barátsága és jósága reám nézve a legjobb ajánló levél volt, melylyel sok nehézséget áthidalhattam. A Tibet minden részéből egybegyűlt zarándokok látták a szent ünnepen, hogy mily figyelmes és vendégszerető Ő Szentsége irányomban és midőn ismét hazautaztak és övéik előtt rólam beszéltek, bizonyára azt következtették, hogy hazámban én is magasrangú láma lehetek, mert különben Pancsen Rinpócse nem bánt volna velem úgy, mint egyenrangú férfiúval szokás. Bárhová érkeztem is ezután karavánommal, a benszülöttek mindenütt megismertek és barátságosan fogadtak.

Midőn két órai élénk eszmecsere után helyemről felemelkedtem, a papfejedelem továbbmaradásra szólított és így még egy teljes óra hosszat maradtam nála. A megfelelő időpontban átnyújtottam ajándékomat. A finom angol kézigyógytárat nagy csodálkozással szemlélte. Mindent pontosan meg kellett néki magyaráznom, másnap pedig néhány papot küldött hozzám, kik minden egyes gyógyszer nevét és használati célját tibeti nyelven feljegyezték. Figyelmeztettem ugyan őket, hogy a gyógyszerek használata előtt O'Connor orvosának tanácsát kérjék ki, de szerintük ez szükségtelen volt, mert — mint ők állítják — a lámák orvosi tudománya felér az európai orvosok tudományával.

A Tasi-Láma megjelenése, emberszeretete és szívjósága hatalmas benyomást tett reám. Midőn tekintete rajtam nyugodott, mintha azt akarta volna kifejezni: «Bízzál bennem, én époly jóindulattal viseltetem irányodban, mint hívőim bármelyike iránt.» Mi-

dőn búcsúztam, kijelentettem, hogy a nála eltöltött órákat soha életemben elfelejteni nem fogom; ő pedig hangzottatta, hogy örülne, ha viszontláthatna. Miután ismételve megköszöntem jóságát, búcsúzásul mindkét kezét nyujtotta felém és jóságos mosollyal követett, midőn hajlongások közepette távoztam.

Még ez este egész Sigáce tudta, hogy Ő Szentsége teljes három óra hosszat tartó kihallgatáson fogadott és ezentúl bárhol is jelentem meg a városban, mindenütt a legnagyobb tisztelettel találkoztam.

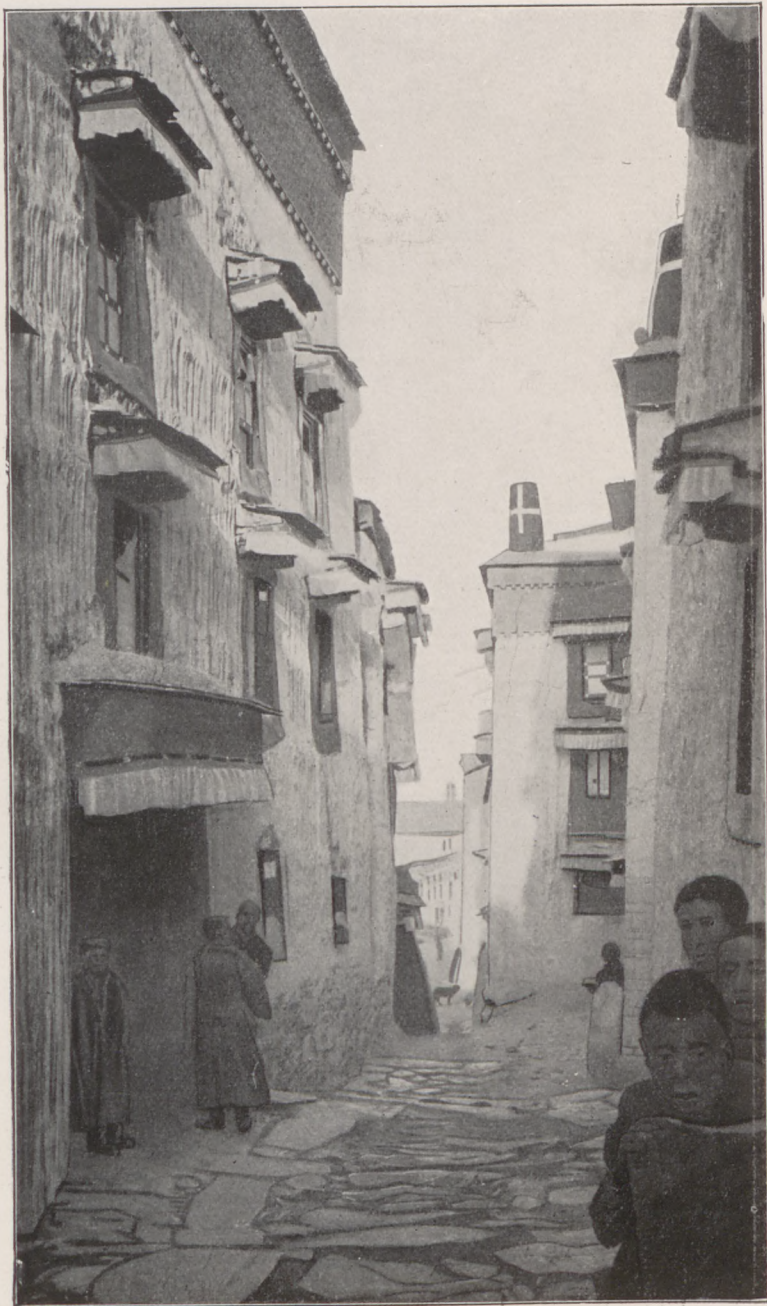
*

A városban való tartózkodásunk alatt több pappal közelebbi ismeretséget kötöttem és ezektől igen sok fontos felvilágosítást nyertem. Megtudtam tőlük azt is, hogy a szent törvények mit írnak elő arra az esetre, ha a Tasi-Láma meghal. Ha a szent férfiú érzi, hogy halálának órája közeledik, ülő helyzetben, keresztbe tett lábakkal, kezeit térdére fektetve kell a halálra várnia, tehát oly alakot öltenie, ahogyan a meditáló Buddhát jelképezik. Körülötte nagyszámú pap sereglük össze, kik szakadatlanul imákat mormognak és a haldoklót minden oldalról támogatják, hogy halála után is az orthodox helyzetben maradjon. Ha a főpap meghalt, testét titokzatos szertartások között főpapi díszbe öltöztetik és ércládába zárva, művésziesen diszített kriptába helyezik el. A halál után AMITABHA lelke, mely az idők határát nem ismeri, egy másik fiú testében tovább él, csak hogy ezt a fiút meg kell találni. Ezért a Tasi-Láma halála után Tibet minden részébe kérdőíveket küldenek szét, oly fiúgyermek után kutatva, aki rendkívüli tulajdonságai által kitűnik. Ilyenkor számos válasz ér-

kezik, melyeket alaposan megbirálnak és felülvizsgál-
nak. A minden tekintetben legméltóbbaknak talált
gyermekük közül azután sorshúzás útján választják ki
az új Tasi-Lámát. A végső döntés azonban a Dalai-
Láma kezében van, mert csakis az ő akaratával hajt-
ható végre a törvény. Ő az, aki azután az ártatlan
fiúcskát a legmagasabb papi méltóságra emeli.

Transzhimalája.

UTCA TASI-LUNPÓBAN.

136. táphoz.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Sigáce és Tasi-lunpó.

Köteteket lehetne megtölteni *Tasi-lunpó* kolostorának leírásával. Nem óriási épületek halmaza ez, hanem egy fallal körülvett igazi kolostorváros, mely mintegy száz rendetlenül egymás mellé épített és kivétel nélkül délnek néző házból áll. A házak közé szűk sikátorok, lépcsők és terraszok vannak beékelve.

A következőkben egész rövid leírását adom a *főpapok szent sírhelyeinek* és a kolostorváros egyéb nevezetességeinek. Előre kell azonban bocsátanom, hogy az építményeknek csak külsejét írom le, mert a lamaizmus misztériumaival e helyen nem foglalkozhatom.

Említettem már, hogy Labrang, vagyis a lamaizmus főpapjainak palotája, a kolostorváros legmagasabb pontját foglalja el. Közvetlenül alatta kínai stílusban épült egyforma épületek állnak, tömör tornyokkal és aranyozott tetőkkel. Ezek a Tasi-Láma elődeinek sírkápolnái.

Tasi-lunpót Csong-Kapa unokaöccse, GE-DUN-DUP, alapította 1445-ben. A Dalai-Láma, ki 34 éve tölti be magas méltóságát, tizenharmadik a Buddha-utódok sorozatában. Tasi-lunpó első pancsen-rinpócse-ja, kit LOB-ZANG CSÖKI GYÁLCÁN-nak hívtak, mint Buddha reinkarnációja 1569—1662-ig, tehát 90 éven át uralkodott; ily

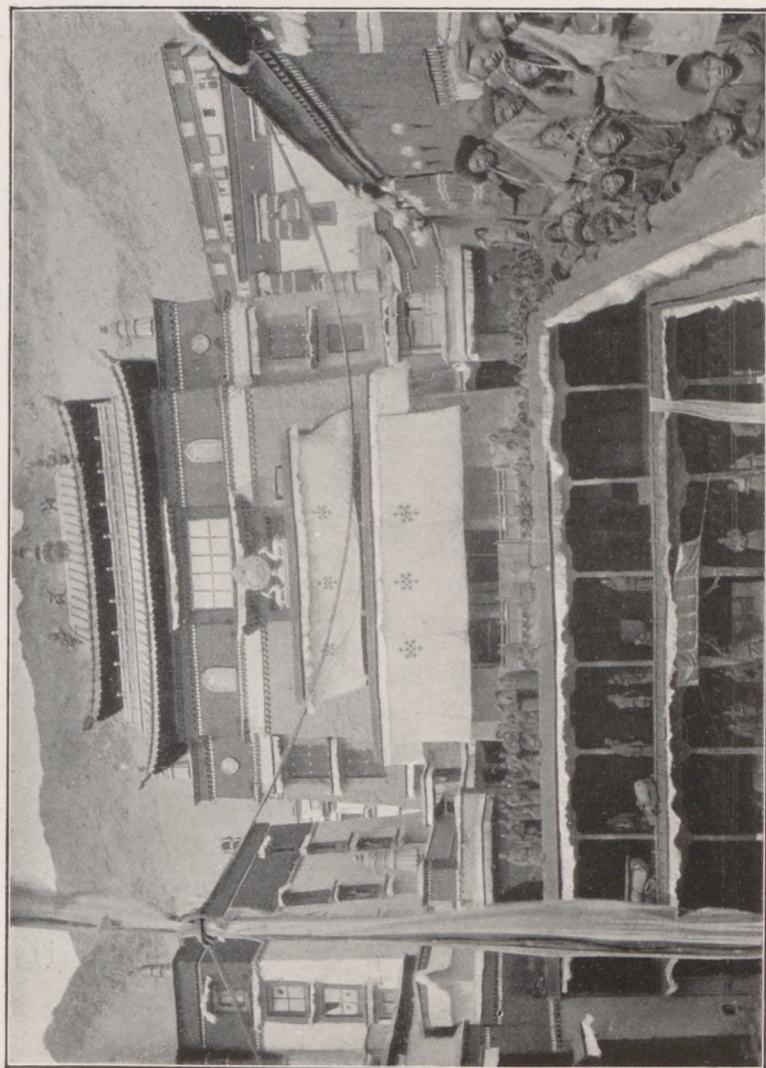
hosszú papi uralom az egész világtörténelemben páratlanul áll. Az ő sírkápolnája a legelső a sorban. Belsejét haloványsárga fénynel égő vajmécsek világítják. Az oltár egyik magasabb részén tésztából gyúrt és tarkán festett alakok állnak, melyek a lamaizmus különféle szimbolumait jelképezik. A mögöttük elhelyezett arany és ezüst edényekbe teszik a zarándokok áldozati adományait. A síremlék egy gúla-alakú, 6—7 méter magas «csorten», melyhez lépcsők visznek fel. Előrésze teljesen el van borítva arany és ezüst ékítményekkel és drágakövekkel. Az egészet egy méter magas «goa» koronázza, amelynek oltárhoz hasonló belsejében, ülő helyzetben az elhalt szobra látható.

Utunk a könyvtár-terem mellett visz el, hol a több mint száz kötetből álló «kangyur»-t, vagyis a tibeti bibliát tanítják és magyarázzák. E könyvtár kánoni műveknek gyűjteménye, melyeket a IX. században a szanszkrit eredetiből fordítottak le.

Csong-Kapa templomának nagy oszlopcsarnoka a reformátor óriási képével van díszítve. Csong-Kapa a legnépszerűbb volt a Tasi-Lámák között. Hosszas tanulmányok után elhatározta, hogy a lamaizmust megreformálja és miután nyilvános és titkos ellenzőivel sikerrel szembeszállt, követőinek száma gyorsan növekedett, úgy hogy 1407-ben Lhassza közelében a híres Galdán kolostort alapíthatta. Később még több kolostort is alapított és szektájának papjainál behozta a cölibátust. Koporsója, mely Galdánban van elhelyezve, a levegőben lóg.

A IV. Tasi-Láma sírkápolnájának falain a «IV-ik nagy király» életnagyságnál nagyobb relif-képei tűnnek fel, akinek hatalmában van a gonosz szellemeket elűzni és a templom békéje felett őrködni. Lándzsákkal és dár-

Transzilvániája.

AZ ELSŐ TASI-LÁMA MAUZOLEUMÁNAK HOMLOKZATA.
Az előtérben az ünnepi játékhely.

dákkal van felfegyverkezve és alakját lángnyelvek, tigrisek és sárkányok veszik körül.

Az V. Tasi-Láma mauzoleuma csak húszegynéhány éves és így külseje sokkal tetszetősebb, mint az előbbiek. Valamennyi között a leggazdagabban van diszítve, elő-

Egy nagyláma mauzoleumának belseje Tasi-lunpóban. (A szerző vázlata.)

falai csak úgy ragyognak az aranytól, a türkiszektől és koralloktól. E síremlék rendszerint gazdagabban van elhalmozva adományokkal, mint a többiek, mert a nép közül még sokan élnek, akik az elhunytat személyesen ismerték. Míg az előző négy sírkápolna erős ajtókkal van elzárva és részemre is csupán külön engedély alap-

ján nyílt meg, addig ez utóbbinak ajtaja a zarándokok részére mindenkor nyitva áll.

*

Azt a 47 napot, melyet a körülmények kényszerítő hatása alatt Sigáceban töltöttem, arra használtam fel, hogy a kolostorvárosban tett gyakori látogatásaim alatt az érdekes részletekről rajzokat és fényképfelvételeket készítek. Tanulmányoztam a szerzetesek életét, részt vettem ájtatosságaikban és tanulmányaikban és e módon rövid idő alatt teljesen otthonosan éreztem magamat a metropolisban.

Egy alkalommal séta közben papi szabók egy csoportját láttam, kik néhány bálványkép részére új ruhákat készítettek. Egy más alkalommal papi disszertációnál voltam jelen. Az udvar közepén trón volt felállítva, melyen a Tasi-Láma teljes papi díszben foglalt helyet. Előtte vörös tógában, ugyanoly színű sisakalakú kalappal két pap állott, kik élénk taglejtések között egymással tudományos vitatkozásba bocsátkoztak, melyet a főpap csak néha-néha szakított félbe. A kamarástól, ki állandóan mellettem volt, megtudtam, hogy a két pap tudományos vitát folytat, melyet ha a Tasi-Láma megfelelőnek talál, az illető papokat magasabb rangosztályba sorozza. A promóciót közös díszebéd követi, melyen a Nagy Láma is résztvesz. Az ebédet a japánokéhoz hasonló *tea-ceremonia* fejezi be. A Tasi-Lámát nehéz aranykannákból, a többi papokat pedig értékes ezüst kannákból szolgálják ki. Minthogy minden pap fából készült teáscsészéjét széles tógájában állandóan magánál hordja, a tea-ceremóniához még csak teríteni sem kell.

Miután a Tasi-Láma teljes három órán át mozdulat-

Transzhimalája. LÁMÁK AZ EGYIK TASI-LUNPÓI UTCÁN. 130. laphoz.

lanul, akár egy Buddha-kép ült helyén, eltávozott és vele a vörösbe, vagy sárgába öltözött papok sokasága is, úgy hogy a hely egyszerre mintha minden fényét és világosságát veszítette volna.

Ez este heves nyugati szél kerekedett, mely sárga homokfelhőket kergetett maga előtt. A házak tetején, erkélyein és minden kiszögellésén kis *ércharangok* vannak elhelyezve, melyeket az erős szél mozgásba hoz. Rendkívül érdekes és különös benyomást tesz, midőn a város utcáin áthaladva, az ember minden oldalról a kis harangok ezüstös csengését hallja.

Egy ladaki láma révén, aki tanulmányozás céljából Tasi-lunpóban időzött, megismertem a *lámák ranglétráját*. Tibetben minden családapa, akinek több fia van, ezek egyikét az egyháznak szenteli. Az illető, miután letette a szüzességi fogadalmat, mint kispap lép a sárga testvérek testületébe. Az előtanulmányok befejeztével eléri az első rangfokozatot és *gecul-láma* lesz. Következik a *gelung-lámák* három osztálya; az első osztályba minden *gecul-lámát* felvesznek, ha 20 rúpiát fizet; a másodikba azonban csak akkor léphet elő, ha a szentírást tanulmányozta és annak nagy részéből vizsgát tett; azonkívül 50—60 rúpiát is kell fizetnie, hogy ebbe a magasabb osztályba juthasson. A harmadik osztály díja 300 rúpia! Ha ezt az összeget lefizette, szabadon taníthat és mint falusi pap gyakran nagy vagyona tehet szert.

A harmadik rangfokozat a *kanpo-lámáké*, mely nagyon magas foka a papi méltóságoknak. E rangosztályba, amelyet pénzért megvásárolni nem lehet, a pap csak a Tasi-Láma kinevezése útján léphet elő. Aránylag ritka papi méltóság, mely nagy tudást és sok előtanulmányt igényel. Végül a Tasi-Láma után következő leg-

magasabb papi méltóság a *jung-csen-láma*, melyre csak az méltó, aki a szent írásokat teljesen ismeri; ebbe a legmagasabb rangfokozatba csakis a legelőkelőbb lámák konklávéjának szavazata útján lehet előlépni.

A Tasi-lunpóban élő 3800 pap közül ez idő szerint 2600 az első és 1200 a második fokozatba tartozott. Kanpo-láma csak négy volt, jungcsen-láma pedig csak kettő. Közülök az egyik Besár kolostorából való, hol KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR nyolc évig mint szerzetes élt, hogy a lamaizmus kútforrásait tanulmányozza.

Február 16-án ismét szabad volt a Tasi-Lámát meglátogatnom, ki előző napon tudatta velem, hogy hajlandó magát lefényképeztetni. Mialatt a kolostorhoz fellovagoltunk, az apácák végtelennek tetsző sorával találkoztunk, kik a közelfekvő tartományokból jöttek, hogy a Tasi-Láma áldását elnyerjék. Noha korra nézve egymástól nagyon különböznek, mégis valamennyi, kivétel nélkül, végtelenül csunya volt. Hajuk rövidre volt nyírva, öltözetük pedig teljesen azonos a papokéval, úgy hogy közülök igen sokan inkább férfihoz, mint nőhöz hasonlítottak.

Gyönyörű szép nap volt. Csupán Muhamed Iza kísért és a Tasi-Láma ugyanazzal az elragadtató szeretetreméltósággal fogadott, mint az első alkalommal. Beszélgetésünket távoli országokra irányította. Tibettől nyugati irányban haladva, fekvésük sorrendjében fel kellett sorolnom a világ összes országait. «A világ végtelen nagy», szólt hálattelten és barátságosan intett felém. Kértem, hogy egyszer talán mégis ellátogathatna Európába, de ő mosolyogva felelte, hogy szívesen utazna ugyan Európába és különösen Londonba, de szent kötelessége örök időkre Tasi-lunpóhoz és kolostoraihoz köti. Szobájának napos részén sárga szőnyeget terítettünk

Transzhimalája.

PANCSÉN RINPÓCSE,
VAGY TASI-LÁMA Ő SZENTSÉGE.

132. laphoz.

a földre és erre állítottuk a széket, melyen a Tasi-Láma ült, mialatt három felvételen megörökítettem. A felvételek alkalmával tekintete — sajnos — komoly volt, komolyabb mint szerettem volna és így fényképeimen hiányzik ajkának szeretetreméltó mosolygása, mely őt oly vonzóvá teszi.

A fényképfelvételek után Ő Szentsége behozatta a nekem szánt ajándékokat. Volt közöttük több vég Gyancében szőtt posztó, több darab arannyal átszőtt khínai szövet, ezüstszegélyű rézcsészék, egy aranyozott teáscsésze és porcellánkanna. A legértékesebb azonban egy aranyozott bálványkép volt, vörös és sárga selyembe öltöztetve, mely Cepagmed istenséget ábrázolta, aki «rendkívül hosszú életet adományoz». Kihallgatásom ezúttal is két óránál hosszabb ideig tartott és sajnos az utolsó alkalom volt, hogy a Tasi-Lámával személyesen érintkezhettem, mert később politikai akadályok támadtak, melyek lehetetlenné tették, hogy még egyszer fogadjon. Nehéz szívvel bár, de kénytelen voltam lemondani arról, hogy még egyszer láthassam, de emlékét életem végéig kegyelettel fogom megőrizni. Azt mégis ki tudtam eszközölni, hogy a lamaizmusnak hódoló ladaki embereimet fogadja, kik abban a boldog tudatban távoztak tőle, hogy áldása egész további életükre szerencséthozó leszen.

A városban egy ízben egy vándorló lámát rajzoltam, ki már rendkívül messze vidékeket bejárta és ki legutóbb térden csúszva bejárta, illetve *végigfeküdt* a Lhassza körül fekvő összes kolostorokat. Ide is azért jött, hogy ugyanilyen módon bejárja Tasi-lunpót, miáltal, hite szerint, az isteneknek tetsző dolgot végez. Ennek a fanatikus, fárasztó testi tornának sok zarándok és pap veti alá magát. Előbb térdre borulnak, azután testük egész

hosszában kiterjesztett karokkal lefekszenek a földre, megjelölve a helyet, ameddig ujjaik értek. Azután felkelnek és a megjelölt helyen újból leborulnak, míg az egész távolságot így végig nem feküdték. Tasi-lunpó utcáinak és templomainak illetén körüljárása három teljes napot vesz igénybe.

A kolostorváros bevételeinek főforrását a zárándokok adományai képezik; Tasi-lunpó azonban nagy kiterjedésű szántóföldeknek és sok állatnak is tulajdonosa, azonkívül nagy forgalmú kereskedést is űz a közeli környékkel és Nepállal. További nagy bevételi forrást képez az amulettek, régiségek és istenképek eladása is. Egy különben teljesen értéktelen agyagtárgyért vagy szimbolikus alakokat ábrázoló rajzért, melyet a Tasi-Láma megáldott, jámbor zárándokok gyakran igen magas árt fizetnek. Mindezek a bevételek a kolostor jövedelmét képezik, mely ily módon igen nagy jövedelemre tesz szert. A papok mindegyike évente 15 rúpia fizetést kap; ellátásukról persze a kolostor gondoskodik. A rendes étkezések mellett napjában többször kapnak teát, néha még az istentisztelet folyamán is, mert semmiféle cselekvés nem lehet oly szent, hogy ne lehetne egy csésze teával megszakítani. Egy ízben az egész templomudvar tele volt sárga és vörös tógába öltözött lámákkal, kik közösen teát ittak és amellet misztikus hangú himnuszot énekeltek. Vallásos színezetű «five o'clock tea»-nak lehetne az ilyet nevezni.

A szűk utcácskákbán gyakran találkozunk az ember a falakba erősített *imagépekkel*, melyeket a járókelők mozgásba hoznak; ezek körül csoportosul az itt rémesen elszaporodott koldus-sereg is. Egy egész szűk utcában hengeralakú imágépet láttam, mely különösen nagy népszerűségnek örvendett; több kilométer hosszú pa-

pirszelet fut rajta végig, melyre annak egész hosszában imaszöveg van nyomtatva. Aki a hengeren egyet csavar, egy pillanat alatt ezernyi imádságot küld a magasságban székelő istenségek trónusa elé.

Érdekes épülete a kolostorvárosnak a *konyha* is, melynek óriási falak közé épített tűzhelye hat hatalmas üstöt tartalmaz. Ezek legnagyobbikában főzik a teát. Képzeltető, mily óriási famennyiséget igényelnek ez üstök, melyek körül a konyhaszolgálatot fiatal papok és lámajelöltek végzik. Arról, hogy a tea kész, kürtszóval értesítik a papokat, nehogy valaki elmulassza teáját!

Egy ízben *éjjeli istentiszteletet* hallgattam végig. Az oltáron negyven lángocska égett és a titokzatos világításnál a hosszú vörös pamlagon ülő papok fekete árnyképeknek látszottak. Sárga köntösükben, kalap nélkül ültek és egyhangú litániákat énekeltek. Egyikük előénekel, a többiek refrainul az «om mani padme hum»-al felelnek. Egyre gyorsabb lesz a recitáció — az egész szertartás titokzatos benyomást tesz. Ezúttal sem hiányzott a nélkülözhetetlen tea.

A lámák egyike némi felvilágosítást adott arról a különös szokásról, hogy némelyik pap önként három, hat, sőt 12 évre is *befalaztatja magát*. A közelben levő Salu-gumpa nevű kolostorban ott időzésem idején is élt egy pap, ki öt év óta el volt zárva a világtól és még hét évet szándékozott a barlangban tölteni. A falban csak oly nagy nyílást hagynak, hogy azon a börtönbe teát, vizet és cámbát nyujthassanak a fogolynak, de beszélni az elzárttal senkinek sem szabad, különben vége a varázsnak. Minthogy a nyíláson alig hat be némi világosság, az elzárt láma a tanulmányozás céljából magával vitt szent írásokat csupán egy olajmécs világításánál olvashatja. Ha az önkéntes fogság éveit letel-

tek, a bebörtönzött a kis nyíláson börtönéből kibújik. Midőn én ennek lehetetlenségét hangoztattam, emberem ez állításnak hihetőségét azzal a körülménnyel igazolta, hogy a hosszú évek alatt a bebörtönzött ember rendszeren oly sovány lesz, hogy a szűk nyíláson át is kibújhat. Az ily lámát, kit a pápa ezután a kanpo-láma rangjára emel, a tibetiek szent emberként tisztelik.

Érdekes volt egy *istentisztelet* is, melynek Kándjur-lhakangban voltunk szemtanúi. Néhány istenségnek képét óhajtottam lerajzolni, de még mielőtt hozzáfoghattam volna, a templom megtelt papokkal, kik a pamlagokon helyet foglalva, Kandjurnak a templomban elhelyezett szent írásait vették kézhez. Egy főpap az emelvényre lépett és előolvasta a szent szavakat, melyeket a tanítványok utána énekeltek. Közben zarándokok jöttek be, kik rizst, vagy lisztet dobtak az áldozati csészékbe és ha valamelyik az egyház áldását kívánta, csak a templom bejáratánál álló lámához kellett fordulnia. A megrendelt áldásthozó egyházzal az összes papok tapsával végződött.

Tasi-lunpó *bálványképei* többnyire kicsinyek és aranyozott ércből vagy fából készülnek. Vannak azonban olyanok is, melyeket porrá tört gyökerekből és levelekből készítenek; a meggyúrt anyagnak előbb a megfelelő alakot adják és azután tűzben megkeményítik. Így készült többek közt 72 év előtt, Congkapa óriási képe is, melynek ma oly értéke van, mintha aranyból volna. A kis bálványképeket, melyekből a Tasi-Láma rendletére évente 1500 darabot készítenek, darabonként hét rúpiáért adják el a hívóknak.

Az eddigiekben igyekeztem Tasi-lunpó kolostor-városáról és a benne élő papokról — bárha csak vázlatosan is — egyet-mást elmondani. Most röviden még a *halottak eltemetéséről* kívánok megemlékezni.

Sigáce összes holttesteit a Tasi-lunpótól délnyugatra fekvő Gumpa-szarpa nevű kis faluba viszik. A holttest itt három napig elkülönített zárkában fekszik, mialatt a papok annak lelki üdvéért halotti imákat mondanak. A «temetést», a «lagba-kaszt», egy a többi lakóktól megvetett osztály végzi, mely nevezett faluban lakik, csupán egymás között házasodhatik és csúnya mesterségét apáról fiúra öröklí. Ezek a lagbák a holttesteket a harmadik napon darabokra vágják és a rajokban itt élő keselyűk elé dobják. A csontokat azután két malomkő között porrá őrlik és ezt a port az agyból kivett velővel összegyúrva, ugyancsak a keselyűknek juttatják.

A tibetiek holttestüknek ily barbár megsemmisítést semmibe sem veszik. Utolsó óráikban már csak lelki üdvösségükre gondolnak és nem törődnek azzal, hogy temetésük híjjával lesz minden kegyeletnek. A tibeti nem is ölt gyászt családjának tagjaiért, mert a családi kötelék a *többférjűség* következtében igen laza. Az emberek nem tekintik feleségüket sajátjuknak, mert hiszen több férfinak egy közös felesége van. Testvér nem követi a testvért a sírhoz, mert nem tudja, hogy tényleg testvérek voltak-e? A *hűség* fogalmát ezek az emberek nem ismerik.

*

A nép, melynek költségén a papok élnek — és pedig jól élnek — nem elégszik meg a vallásos játékokkal, melyek csak a lelket táplálják, hanem szórakoztató látványosságra is vágyik. Ilyen *látványosságban* volt ré-

szünk február 15-én. A játékhoz, melyet a város előtti mezőn rendeztek, kíséretemmel együtt én is meg voltam híva. Korán reggel lovainkra ültünk és átlovagoltunk a városon, mely mint a legtöbb tibeti város, alig 300 kicsiny házból áll. Ezek többnyire emeletes, fehérre meszelt és pirosan vagy feketén szegélyezett épületek,

Sigatse részlet.

melyek fölé méltóságteljesen emelkedik a «dsong», Sigatse városháza, valamint Tasi-lunpó kolostorának aranyozott templomteteje.

A mulatni vágyók nagy tömege hömpölyög előttünk a dsongtól északkeletre fekvő nagy síkság felé. Legtöbben gyalog mennek, csak itt-ott lovagol egy előkelőbb tibeti kíséretével. Közben házalók kergetik édességekkel és szárított gyümölcsessel terhelt szamaraikat, és a tömegnek vételre kínálják portékájukat.

Transzhimalája.

NÉPMULATSÁG SIGÁCEBAN.

138. laphoz.

Nagy érdeklődéssel szemléltem az előttünk feltáruló képet. A síkságon kék-fehér sátraknak egész városa terül el, középpütt egy óriási sátorral, melyben puha szőnyegeken sárga ünnepi ruhában a város tisztviselői foglalnak helyet. Innen a versenytérig a talaj lejtős s ide telepedtünk mi is a többi nézők közé. A tömegben több

Profán tömeg Sigáccban.

papot láttam a Tasi-Láma kíséretéből és néhány Ladakból való lámát is, kik Tasi-lunpóban a papi szemináriumot látogatják. Több csoportban, a többiektől elszigetelve ülnek a *khínaiak*, kik itt ugyanazt a szerepet játszószák, mint az angolok Indiában. Nyugodtan szívják pipájukat és úgy viselkednek, mintha az ünnepély őket nem is érdekelné.

A versenytér egy alig két méter széles, lábnyi magasságú földsánc által határolt pálya, közepén két kapu-

60-nál is több ily «nyakkendővel» hagyja el a színteret. Minthogy ajándékot nem adhattam nekik, valamenynyit megvendégeltem.

A következő napok egyikén kínai barátomnak, Ma Dalojnak meghívása folytán alkalmam volt a *khínaiak újévi ünnepélyét* is végig nézhetni, melyet a kínai helyőrség katonái a parancsnok házának udvarán sötét éjjel rendeztek. A katonák színes mécsekkal kezükben, fülsiketítő zene hangjai mellett tűztáncokat jártak és lovak, sárkányok, meg óriási ragadozó madarak ijesztő képeit utánózták változó világítás mellett.

*

Sigáce városháza előtt terül el az úgynevezett *bazár-tér*, hol a városnak és környékének kereskedelme összpontosul. Az eladást legnagyobb részt asszonyok végzik, kik a poros földön ülve kínálják a maguk elé rakott árukat. Az adás-vétel tárgyát főképp fa- és agyagárúk, korálok és kagylók, vas- és festékárúk, szövetek, selymek, olcsó olajképek, cukor és gyógyfüvek, porcellán, tea és füge, teás kannák, szent könyvek és mindennemű élelmiszerek képezik. Lovat, szamarat, birkát és disznót is itt adnak és vesznek. A forgalom rendkívül élénk és a tömegben épp oly gyakran találkozunk a ladaki és kasmiri ember fehér turbánjával, mint a kínai kis koponyafedőjével. De a piac nemcsak adás-vételre, hanem a hírek és újdonságok terjesztésére is szolgál; sokan csak azért jönnek a piacra, mert ez egyszersmind *Sigácénak ujságja is*. Itt szövetet vettem embereimnek, melyből teljesen új ruhákat varrtak maguknak.

Egy teljes napot szenteltem arra, hogy sátram előtt ülve, különféle *asszonytipusokat* rajzoljak. Úgy talál-

val, melyek mellett póznákra két céltábla van erősítve. Sárga kalpagú rendőrök tartják fenn a rendet.

A játék kezdődik. Mintegy 70 lovas egymást követve, lassan lovagol végig a pályán. Valamennyi vörös kalapot hord lelógó tolldísszel; ruházatuk vékony ingből, mellényből és széles, térdig érő nadrágból áll. Csupán a színekben különböznek egymástól. Vállukon lóg a díszes íjj-tartó, benne az íjjak. A lovak farkára színes szalagok vannak kötve, homlokukat színes posztódarabok és tollak díszítik. Sörényük tele van aggatva apró csengetyűkkel, melyek minden lépésnél megszólalnak.

A lovasok serege most megfordul és vad rohamban iramodik a pályán visszafelé. Röpülnek a tollak és szalagok a szélben, a csengők csilingelnek. A nagy porban a lovasok alig láthatók. Megkezdődik a *céllövés*. Minden lovas mintegy 60 méternyi távolságból céloz a céltáblákra. Egyre gyorsabb a lovak rohama, mind gyorsabbanak és ügyesebbeknek kell lenniök a céllövőknek, mert nagyon kevés idejük van arra, hogy az ívet megaz íjjat a tartóból kivegyék, célozzanak és lőjjenek. A céltábla közepe vörös porral van megtöltve, úgy hogy ha a lövés a központba talál, a por vörös felhő alakjában porzik szét a levegőben, mire a nép nagy örömujjongásba tör ki. Az ötödik futamnál az első céltáblára fegyverrel, a másodikra íjjal kell lőni. A lövés előtt a fegyverek nyílását papírszeletkével tömik tele, hogy a hatást növeljék.

A céllövés befejeztével a lovasok leszállnak lovaikról és gyalog mennek végig a sátoráboron. A dsong sátorához érve, mindegyik meghajtja magát a polgármester előtt és átveszi a «kadakhját», egy selyemkendőt, melyet nyakára akaszt. A nép kedvencei a nézők sorából is sok ilyen kendőt kapnak, úgy hogy némelyik

Transzhimalája.

KUNG GUSUK HERCEG,
A TASI-LÁMA ÖCSÖSE.

140. laphoz.

tam, hogy a Csang-tangban élő nomádok kivételével, akik külön törzset képeznek, a tibeti több idegen elem keveréke, mert Lhassza körül kínai, a Himalája tájékán hindu és Ladak környékén török elemekkel vegyül. Így Tibet lakossága embertani, néprajzi és nyelvi tekintetben a jövő kutatóinak bő anyagot szolgáltat.

Tibeti asszonyok Sigácebán. (A szerző vázlatai.)

A sigácei asszonyok arcukat sárgásbarna kenőccsel kenik, mely azt végtelenül elrútítja. Ez az ízléstelen szokás állítólag olyan időkből származik, amikor a papok parázna élete következtében a tibeti férfiak ily módon igyekeztek asszonyaikat azok támadásai ellen megvédelmezni. A legtöbb asszony vonásai kétségtelen jeleit mutatják a mongol emberfajnak. Ferdén álló hosszas, keskeny szem, élesen megrajzolt ív-

Transzhimaldja.

HEDIN SVEN LERAJZOLJA KUNG GUSUK HERCEGNÉT.

alakú szemöldök, előreálló pofacsontok és húsos ajak. Vázlatkönyvembe különféle korú asszonyok kerültek. A legtöbbje jónövésű és valamennyi tele van aggatva ékszerekkel. Mereven ülnek helyeiken és mialatt őket rajzoltam, egynek sem láttam ajkát mosolyra fakadni. A járókelők közül számos kíváncsi alak dugja fejét vázlatkönyvembe. Egy ízben nagyszámú táncos és táncosnő jelent meg sátraink előtt, kik önként lejtettek le néhány nemzeti táncot. Lantosok és tárogatósök is csatlakoztak hozzájuk és nemsokára az egész udvar megtelt hangzatos zenével. Folyton változó kép, mely a legérdekesebb jeleneteket varázsolta ecsetem elé.

A *vagyonsbiztonság* a városban nem túlságosan nagy. A kolostor falai között rend uralkodik ugyan, de a városban az újév táján összegyülemlő népsöpredék oly bizonytalanná teszi különösen az esti életet, hogy éjjel rendszeres őrzőjáratokat állítottak kertünk elé és a papok, akik néha a sötétség beálltaig voltak nálam, csak fegyveres kísérettel mertek hazatérni.

Kung Gusuk herceget, a Tasi-Láma öccsét, ugyan már ismételve láttam, de csak nagysokára, március hetedikén látogathattam meg. Fogadó szobája tarkára festett négyszögű oszlopokon nyugszik; falhosszat bálványképek és templomi zászlócskák vannak elhelyezve, ami a szobának eredeti és előkelő külsőt kölcsönöz. Hosszú, alacsony pamlagokra párduebőrök vannak terítve, a szoba bal sarkában pedig trón áll, mely a Tasi-Lámának szolgál ülőhelyül, valahányszor öccsét meglátogatja. Kung Gusuk huszonegy éves; korlátolt elméjűnek látszik. Noha bátyjával ő is volt Indiában, alig emlékszik már arra, amit ott látott, utam iránt semmi érdeklődést nem tanúsított és nekem csak annyit mondott, hogy a lámák nem szívesen veszik, hogy oly gyak-

ran fordulok meg a kolostorvárosban. Azt mondják, hogy többnyire rablásból és szerencsejátékból él és hogy füle tövéig adósságban úszik, ami semmiképpen sem méltó a Tasi-Láma öccséhez. Feleségét, egy nagyon kiéltnek látszó asszonyt, ki egyidejűleg időközben elhalt bátyjának is hitvese volt, kívánságára lerajzoltam. A hercegnő ez alkalomra minden ékszerét magára öltötte, melyek között különösen értékes gyöngyöket, korallokat és türkiszeket vettem észre. Mialatt rajzoltam, férje, annak öccse és az egész háznép munkámra bámészkodva állt körülöttem. A hercegnő nagyon barátságos volt és miután rajzommal elkészültem, férje kíséretében házának minden zugát megmutatta. A négy óra hosszát tartó látogatás után jó barátságban váltunk el egymástól.

Transzhimalája.

A TASI-LÁMA KIS ÖCSÖSE

144. laphoz.

ÉS KUNG GUSUK HERCEG NEJE ÖT SZOLGÁLÓJÁVAL.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Vissza az ismeretlen országba. — A híres kolostorok.

Február 14-én váratlan vendégeim érkeztek: egy lhasszai láma és egy kormányhivatalnok. Mikor ugyanis a devasung* Nakcang kormányzója útján arról értesült, hogy a Nyance-co-hoz érkeztem, a kínai főbiztossal egyetértve, ezt a két urat küldötte utánam; ezek azonban csak néhány nappal elutazásom után érkeztek a tóhoz. A környéken lakó nomádok, a tavon át tett utaim által megtévesztve, hamis nyomra vezették őket, úgy hogy a jó emberek 22 napon át a Nyance-co és a Dangra-jum-co környékén kerestek, míg végre a helyes nyomra tértek. Noha a legnagyobb gyorsasággal lovagoltak ezután nyomunkban, Sigáceba csak 36 órával utánunk érkeztek. Itt aztán már csak küldetésük sikeretelenségéről értesíthették megbízóikat.

Megkérdeztem tőlük, hogy mi történt Hladja Ceringgel, a kormányzóval?

— Abba a gyanúba került, hogy ajándékot fogadott el tőled s ezért állásától és minden vagyonától megfosztották.

— Ez nagyon igazságtalan eljárás; ily kormányzat mellett még örülnötök kell, hogy kínai védelem alá kerültek!

* A lhasszai szent tanács.

Zavart mosolyukból láttam, hogy jól ítéltem meg a helyzetet.

Mialatt a két derék férfiú további utasításokra várt, február 18-án egy fiatal, DUÁN SZUEN nevű kínai, GAV DALOJNAK,* Khína gyancei politikai ügyvivőjének levelével jelent meg nálam, melynek lakonikus tartalma a következő volt:

«Egyezés Nagybritánia és Khína között, aláírva Pekingben, 1906-ban; II. szakasz: «Nagybritánia kormánya kötelezi magát, hogy tibeti földet elfoglalni és az ország belkormányzásába avatkozni nem fog.» — 1904 szeptember 7-iki egyezés, IX. szakasz, B) pont: «semmiféle idegen hatalom képviselője vagy ügynöke nem nyerhet engedélyt arra, hogy Tibetet meglátogassa.»

Ezenkívül Duán Szüen szóbeli megbízást nyert annak közlésére, hogy semmi körülmények között nem szabad Gyancéba utaznom és egyáltalán csak egy út van nyitva számomra a visszatérésre: ugyanaz, amelyen jöttem, azaz Csang-tangon keresztül.

Nagyon szerettem volna megismerkedni O'CONNOR őrnagyot, egyikét azoknak, akik Tibetet alaposan ismerik és akivel különben is állandóan levelezésben voltam. Az őrnagy irányomban mindenkor a legnagyobb barátságot tanúsította s azért őszintén örültem volna, ha ezzel az érdekes férfiúval megismerkedhetem. Gav Daloj levele azonban meggyőzött arról, hogy ez idő szerint ez lehetetlen; valóban tartanom kellett attól, hogy a Gyancéban az államközi szerződés alapján In-

* «Daloj», talán «Ta-lao-je» kínai megszólítási cím, mely a név után jön. Szerk.

diába való visszatérésre kényszerítenek; Sigáceban ellenben nem kellett a khínaiaktól tartanom.

Gav dalojnak küldött válaszüzenetemben igyekeztem őt megnyugtani az iránt, hogy svéd létemre semmiképpen sem áhítozom Tibet egyes részeinek megszerzésére; ami pedig az idézett IX. szakaszt illeti, annak valódi tartalma szerint: «Tibet kormánya arra kötelezi magát, hogy Nagybritánia kormányával történt előzetes megállapodás nélkül egy idegen hatalom képviselőjének sem fogja megadni az engedélyt Tibet meglátogatására.» Ez a szakasz pedig reám nem vonatkozhatik, *mert én már Tibetben vagyok.*

Gyancéra vonatkozólag azt üzentem Gav dalojnak, hogy amennyiben ez utamra nézve közelebbi felvilágosítást óhajtana, forduljon Nagybritánia ottani képviselőjéhez, O'Connor őrnagyhoz.

MA, a sigácei khínai parancsnok, ki eddig oly barátságosan viselkedett irányomban, előző ígérete ellenére sem akarta válaszüzenetemet Gyancéba juttatni s így Muhammed Izát voltam kénytelen Gavhoz küldeni. Karavánom vezetőjének egyúttal 3000 arany rúpiát is adtam, hogy azokat Gyancében ezüst-rúpiákra váltsa fel.

Gav válasza külön futár útján már négy nap múlva megérkezett. A válasz a következő szavakkal zárult:

«Kormányomtól azt a parancsot kaptam, hogy Önt, amennyiben Gyancéba jönne, azonnal letartóztassam és katonai kísérettel Indiába vezettessem.»

Később értesültem csak róla, hogy a derék úrnak egy katonája sem volt, de különben sem nyúlhatott volna hozzám, amíg az ottani angol ügynökség vendége voltam. Újabb válaszüzenetemben kijelentettem, hogy szíve-

sen indulok vissza Sigáceből, de csak északnyugati irányban és csak abban az esetben, ha megfelelő karavánt bocsátanak rendelkezésemre.

Május 1-én Má ismét meglátogatott. Kétségbe volt esve, mert a lhasszai ambán a leghevesebb szemrehányásokkal illette, amiért nem tudta Sigáceba jövelemet megakadályozni. Egyben kérdést intézett hozzám, hogy mikor szándékozom távozni, amely kérdésre persze határozott választ adni nem tudtam.

Sigácei tartózkodásom jegyzék- és sürgönyváltásra adott alkalmat Lhassza, Gyancé, Sigáce, Peking, Kalkutta és London között és így akaratlanul is a magas politikának Erisz almájává lettem.

Időközben mélyebb betekintést nyertem Tibet belpolitikájába. CAKCERKÁN a Tasi-Láma megbízásából szürkületkor gyakrabban felkeresett. Egy ízben azt kérdezte tőlem, mikép lehetséges az, hogy noha az angolok győzték le fegyveres erővel Tibetet, mégis Khína az, melynek befolyása az ország ügyeire egyre növekszik, míg Anglia egyre többet veszít tekintélyéből. A Dalai-Láma hosszú távolmaradása rendkívül nyugtalanította a Tasi-Lámát. Mióta ő Indiából visszatért a Dalai-Lámának lovakat és egyéb ajándékot küldött, de egy ízben sem kapott tőle választ. A Dalai-Láma az ő tanítója volt és azért fájlalta oly nagyon, hogy szorult helyzetében nem lehet segítségére.

Május 5-én érdekes levelet kaptam Gav dalojtól. Bizalmasan azt tanácsolja, hogy írjak a khínei császár lhasszai főbiztosának, valamint a lhasszai ambánnak és kérjem ő nagyméltóságaik kegyes engedélyét, hogy Gyancén át Szikkimbe mehessek; előre is biztosít, hogy az engedélyt meg fogom kapni.

A derék férfiú először letartóztatással fenyeget, ha

Gyancéba jönni merésznék, most pedig ő maga szólít fel erre.

Megtudtam később, hogy ezt a levelet is Lhasszából nyert utasítás folytán írta, ahol attól tartottak, hogy nem tudnak tőlem másként szabadulni. Az említett két főméltóságnak azt írtam, hogy a kínai kormány akarata ellenére semmiképpen sem óhajtok Gyancéba menni, ellenben szívesen hagyom el Tibetet a Szanpótól északi irányban, ha megfelelő jakkaravánt bocsátanak rendelkezésemre. Minthogy az út Lhasszába lóháton öt napig tart, a válasz visszaérkeztéig még tíz nap állott rendelkezésemre.

Március 4-én voltam utoljára Tasi-lunpóban; azóta a kolostorváros úgyszólván el volt zárva előlem, mert a papok, félve a kínaiak gyanúsításától, kértek, hogy többé ne látogassam meg őket. Mindjobban el vagyunk szigetelve a benszülöttektől. Má és Lobzang Cering egyáltalán nem mutatkoztak többé és Cakcerkán is csak akkor jön, ha hivatom. Annyi bizonyos volt, hogy Sigá-cet néhány nap múlva el kell hagynunk, de vajjon mely irányban?

Március 15-én a lhasszai két úr ismét meglátogatott és sürgette elutazásomat. Én azonban türelemre kértem őket, amíg magam is megtudom, hogy mely utat kell választanom. Ha azonban — így szóltam hozzájuk — feljebbvalóik Csang-tangon át való visszatérésre akarnának kényszeríteni, akkor akár házat is vásárolhatnak és letelepedhetnek Sigácebán; engem innen ki nem mozdítanak.

Erre ők is bizalmasabbak lettek és panaszkodtak a kínaiak basáskodása miatt, mely Lhasszában valóságos forrongást idézett elő. Csakis ezek a rendkívüli állapotok tették — úgymond — lehetővé, hogy észrevét-

lenül jöhettek egész Tibeten át. Ebben nekik igazuk lehet. A Dalai-Lámának helytelen eljárása és az angolok nem várt engedékenysége kedvező *alkalmat nyújtott a kínaiaknak arra, hogy közvetlen uralmukat Tibetre kiterjesszék.* Talán okos dolog volt, hogy az angol liberális kormány feladta Csumbit és a határzár által minden határvillongásnak és egyenetlenségnek elejét vette. A kínai államférfiak azonban ezt az alkalmat bámulatra méltó ügyességgel használták ki országuk előnyére, úgy hogy az angol áldozatkészségnek gyümölcsét most ők élvezik. Ha a Dalai-Láma egyáltalán éppen és egészségesen visszatér székvárosába, meg kell majd azzal elégednie, hogy nyugodtan ülhet a Potalában; *politikai ügyekben a kínaiak aligha fognak néki többé beleszólást engedni.* Reájuk a Tibet feletti uralom elsőrendű politikai érdek. Nemcsak, mert Tibet Khína délnyugati tartományának természetes védőbástyája, hanem azért is, mert a két Nagy-Lámának a mongolokra igen nagy a befolyása. Ameddig a Dalai-Láma a kínaiak befolyása alatt áll, addig ők *a mongolokat* általa sakkban tudják tartani, de amint a Dalai-Láma szabad lesz, ezeket Khína ellen lázíthatja. Mongolország amúgy is mindenkor üllő volt Khína és Oroszország között.

Március 19-én helyzetünk némileg tisztázódott. A két lhasszai követtel folytatott tanácskozás után, meglátogattak a sigáicei dsong urai és tudakolták, hogy mely irányban óhajtom utamat folytatni.

— A Raga-szanpó mentén, egészen annak forrásáig, — feleltem én. Ebbe a sigáicei urak belenyugodtak, csak azt kötötték ki, hogy Je-sungig ugyanazt az utat tartsam be, amelyen idejöttem.

Minthogy most már bizonyos volt, hogy Gyancéba nem utazom, MUHAMED IzÁT összes jegyzeteimmal és

térképeimmal ismét O'CONNOR őrnagyhoz küldöttem, akit arra kértem, hogy azokat DUNLOP SMITH ezredeshez Kalkuttába juttassa. Felváltás céljából még további 3000 arany rúpiát, azonkívül barátaimhoz és indiai ismerőseimhez intézett búcsú-leveleket, valamint enyéimnek szánt naplómát is vele küldöttem.

Március 20-án Má örvendve lépett be hozzám, kezében magasra tartva TÁNG DÁRIN*-nak, Khína lhasszai főbiztosának vörös pecsétetes levelét. A levél március 15-én kelt Lhasszában; ide igtatom, mint a khínai diplomácia írásművészetének remekét:

«Kedves Hedin dr.!

Rendkívül örültem 5-én kelt levelének, amelyből arról értesültem, hogy Tibet ismeretlen vidékeinek kikutatása céljából egészen Sigáceig jutott. Tudom, hogy Ön Európában nagy hírnévnek örvendő földrajzi tudós és hogy itt utazva, nem szándékozik Tibet politikai ügyeibe avatkozni. Igen nagyra becsülöm Önt, mint a tudomány emberét, de sajnálatomra meg kell említenem, hogy a Khína és Nagybritánia között létrejött utolsó szerződés egyik szakasza értelmében idegen egyáltalán nem nyerhet engedélyt arra, hogy Tibetben utazzék. Ezért kénytelen vagyok arra kérni, hogy ugyanazon az úton térjen vissza, amelyen jött; ezáltal engem rendkívül lekötölné. Khína és Svédország tényleg barátságos hatalmak és a két ország fiai szinte testvéreknek tekinthetők.

Remélem, nem fogja szándékomat félreérteni, ha továbbvonulását megakadályozom, de a szerződés

* Dárin = Ta-zsen, megszólítási cím főrangú khínai tisztviselővel szemben. Szerk.

által kötve vagyok. Mind a khínai, mind pedig a belföldi hatóságokat utasítottam, hogy Önt utazása alatt minden lehető módon támogassák.

Önnek szerencsés hazatérést kívánva, maradtam kiváló tisztelettel

CSÁNG JIN TÁNG.»

A levél hangja kétségtelenül nagyon udvarias, tartalma azonban diplomatikusan homályos. Khínai és «belföldi hatóságokról» beszél Csang-tangban, ahol 81 napig utaztunk, anélkül, hogy élő lénnel találkoztunk volna és úgy mint Gav, ő is arra a szerződésre hivatkozik, melyet Anglia aláírt, hogy a föld legérdekesebb országát a kutatók elől elzárja.

Sigáce hatóságai rendkívül barátságosak és szolgálatkészek lettek, amint arról értesültek, hogy Khína hatalmas képviselőjével jó viszonyban vagyok. Élelmezésünk céljaira hat zsák cámbát, egy zsák rizst és 12 téglát teát bocsátottak rendelkezésemre. Kérdésükre, hogy visszautazásomban mely helyeket kívánom érinteni, azt feleltem, hogy északon egyetlen hely nevét sem ismerem.

Május 24-én érkezett vissza Muhamed Iza az apró pénzzel, póstával és egy csomó használati tárggyal, melyeket O'Connor őrnagy volt szíves részemre beszerezni.

Délután nagy tanácskozás volt udvaromban, melyen MÁ, a két lhasszai követ, a városi hatóságok és CÁK-CERKÁN, a Tasi-Láma titkára, összesen mintegy húsz tisztviselő vett részt, temérdek szolga, khínai katona és csőcselék nép jelenlétében. Ütlevelemet ünnepélyesen felolvasták. Ebben fel voltak sorolva a helyek, melyeket visszautazásomban érintenem kellett: Raga-szanpó, Szaka-

dsong, Trádum, Tukszum, Gártok, Demtyok és Ladak határa. A benlakóknak nem szabad terhemre lenniök; hosszú napi utakat kellend tennem és egyenes úton haladnom.

Egy szó ellenvetést sem tettem. A Szanpótól északra fekvő tájakról, hol a hatalmas hegyrendszert tanulmányozni óhajtottam, szó sem esett. Úgy gondoltam, hogy ezeket illetőleg esetről-esetre fogom a helyzetet tisztázni és abban reménykedtem, hogy kísérfőimet a hosszú úton könnyű szerrel fogom lerázhatni. Első kísérfőmet két khínaiból, továbbá Tasi-lunpó és a Sigácedsong egy-egy hivatalnokából állott. Ezeket később négy más hatósági képviselő váltotta fel.

A következő két nap élénk munka közt telt el. Nehéz podgyászunkat elosztottuk, a rizst és gabnát zsákokba varrtuk, burgonyából, tojásból és egyéb élelmiszerből pedig annyit vásároltunk össze, amennyi a piacon csak kapható volt. Róbert a jól bevarrott ezüst pénzt különböző csomagokban helyezte el. Sigáceban csupán egy lovat és néhány öszvért vettünk, a podgyász legnagyobb részét bérelt állatok vitték, melyekről a hatóságok gondoskodtak.

Sigácei tartózkodásunk utolsó napján Csumbi tartomány egy fiatal hivatalnoka érkezett hozzám Lhaszszából LIEN DÁRIN ambán válaszával, melyben az ambán egyebek közt ezt írja:

«Tudom, hogy Ön nagy tudású európai kutató és sajnálom, hogy kényelmére ezúttal jobb intézkedéseket nem tehettem; de Ön bölcs, tudós férfiú és ismeri azokat a nehézségeket, melyek ellen küzdenem kell.»

Valahányszor alkalmam volt khínaiakkal érintkezésbe

lépni, mindenkor nagy szeretetreméltóságot tanúsítottak irányomban. Ők voltak az ország urai és nekem valóban nem volt jogom arra, hogy Tibetben tartózkodjam; mindamellett nem éreztették velem hatalmukat és vendégszeretetükben a lehetőség határáig mentek. Ezért a közöttük való tartózkodást mindenkor kellemes emlékeim közé fogom sorozni.

Este búcsút vettem Má-tól. Három kiselejtezett lovat ajándékoztam neki, melyeknek nagyon megörült. Mindenkinek, aki bennünket szolgált, gazdag ajándékot adtam. KUNG GUSUK hercegnek a ház és kert bére gyanánt, saját kívánságához képest, 45 rúpiát fizettem. Ez összeg kétszeresét is szívesen fizettem volna, hálából azon felejthetetlen szép napokért, melyeket házának jegenyefái alatt eltöltöttem.

*

Március 27-én keltünk útra. A karaván a bérelt állatokkal elől járt, én Róberttel, Muhamed Izával és sigácei kíséremmel képeztem az utóvédet. A Tasi-Lámától a fent említett okokból személyesen nem vehettem búcsút. Helyettem derék karavánvezetőmet, Muhamed Izát fogadta, aki hódolatomnak és mély hálámnak hű tolmácsa volt. A főpap áldását küldte nékem és búcsú-üdvözléssel egy nagy selyem «kadakh»-kal ajándékozott meg.

Utoljára lovagoltunk át a tiltott kapukon, mögöttünk hagyva a kolostor aranyozott tetejét. Alig értük el a Szanpó völgyét, rendkívül erős nyugati szél kerekedett, mely az egész vidéket sűrű ködbe borította és a nagy folyam hullámaint magasra csapta. Csak nehezen tudtuk a lovakat a kompra hajtani. Én ezúttal egy nagy

barna sigácei lovon ültem, hogy kis ladaki lovamat kiméljem. A Lehből magunkkal hozott állatok közül kivüle még csak egy ló és egy öszvér volt életben.

A nép a Brahmaputrát itt *Tamcsok-kambá*-nak hívja. A parti lakók állítása szerint a folyó vize még két hónapig fog apadni, azután állandóan emelkedik és július végén éri el legnagyobb áradását; ilyenkor a völgy legnagyobb részét elárasztja. Szeptember végén a víz ismét apad, de csak rendkívül hideg télen szokott befagyni. A falvak, amelyeken átlovagoltunk, az oldalgölgyek nyílásaiban fekszenek. Kísérőink a falvak lakóinak költségén élnek, az útiköltséget pedig zsebre vágják. Nagyon meg vannak elégedve megbízatásukkal és bizalmasan tudtomra adják, hogy szívesen alávetik magukat akaratomnak. Rungmában két napig időztünk és március 30-án gyönyörű időben folytattuk utunkat a Szanpó mentén Karuig.

Mialatt a karaván útját Jé felé folytatta, tibeti kísérőimmal fellovagoltam a Tarting-esóró nevű faluhoz. Útközben egy kis «manis» kőhalmazt láttunk, melynek köveibe nem a rendes formula, az «om mani padme hum», hanem: «Om mati moji szale dó» szavak voltak piros és kék betűkkel bevésve. Gyakran látható a 卐 jel, mely a Pempo szekta jele, míg a 卐 jel a sárgakalapos orthodox testvérek jelképe.

A következő napon a *Tarting-gumpa* kolostor «lha-kang»*-jához értünk, mely óriási épületben fekszik. Az udvaron át léptünk a terem küszöbére, hol elképedve állottam meg. Noha Tasi-lunpóban sok csodaszép Isten-termet láttam, ily nagy terjedelmű, misztikus világitása által a kedélyre oly mély benyomást keltő termet

* Istenek csarnoka.

még nem láttam. Hatalmas kriptához hasonlított, mely az elefántos sziklatemplomokra emlékeztet. A menyezetet 48 gazdagon faragott vörösre festett fából készült oszlop tartja. A világosság egy impluviumon át hatol be. A Tasi-Láma részére, aki a kolostort minden második évben meg szokta látogatni, külön trón van felállítva. Egy másik oszlopcsarnokban a Pembo szekta nagy lámájának síremléke látható, mely aranylemezekkel és drágakövekkel van díszítve és Tasi-lunpó síremlékeihez hasonlít.

Arról értesültem, hogy a kolostorban egy 80 éves pap a napokban meghalt; engedélyt kértem és nyertem arra, hogy a hullát megtekinthessem.

Beléptünk a halottas házba, hol egy kis udvaron két ember száz meg száz hosszú pálcikát vágott, melyekre imádságokat írnak, egy láda mellett pedig a halott egyik szolgálja ült, ki fehér papirosra vörös betűkkel imaszöveget nyomott. A papirszeleteket valamint a pálcákat a hullával együtt égetik el, hogy az azokra nyomtatott imák a halottat a végtelenségbe kövessék. A zárkában, hol a holttestet keresztbevetett lábakkal erősen előrehajolva találtam, négy pap három napon és éjjelen át imádkozott. A meghalt láma igen bölcs és nagy tudású pap volt s ezért történt, hogy holttestét nem vágták darabokra, hanem elégették.

Késő éjjel értük utól a karavánt. Mialatt embereim két napig Jé-ben tanyáztak, én *Tugden-gumpába* lovagoltam. Ennek a kolostornak lámái azon szektához tartoznak, mely papjainak bizonyos feltételek alatt megengedi a nősülést. A templomban sok a festmény és a magasrangú lámák szobra. A kolostortól délkeletre egy szegényes kis apácakolostor fekszik, amelynek sötét kriptáját hat szépen faragott vörös oszlop díszíti. Az apácák oly szegények, hogy koldulni kénytelenek.

Khínai kísérem április 2-ára jelezték látogatásomat *Tasi-gembe* híres kolostorának előljáróinál. A nagy kapunál mintegy száz szerzetes várt reánk, akikkel az ünnepi udvarba vonultunk. Ez éppen úgy, mint Tasilunpóban, oszlopcsarnokok által volt körülvéve. A Tasi-Láma minden évben egyszer idejön szertartásra.

Úgy találtam, hogy Tasi-gembe csodaszép kolostora ízlés és tisztaság tekintetében valamennyi kolostor fölött áll. A templom belsejét számos ablakon át éri a nap sugarai. A falakon igen sok Buddha-kép lóg, az oszlopcsarnok falait pedig hadi felszerelések díszítik. Szinte azt hihetné az ember, hogy ősrégi lovagvárban van. A tetőről rengeteg sok templomi zászló lóg alá. Az oltársor közepén trónol Sakija Toba Buddha, kinek szobra előtt világosra csiszolt fényes ércsészéknek sora áll. Egy másik fal hosszában van elhelyezve a könyvtár. *Kangyur*, a kánoni könyvek könyve 108 kötetből áll, annyi kötetből, ahány gyöngy van egy olvasóban. *Tangyur*, a nem kánoni gyűjtemény, 235 vaskos kötetet képez. Csak gazdag kolostorok szerezhetik meg mindkét gyűjteményt. Éppen akkor értünk egy tisztásra, amikor egy elhúnyt láma világi hagyatékát árverezték. Sikerült néhány oly fabetűt vásárolnom, amilyenekkel a szent írásokat nyomni szokták.

Április 3-án nyugat felé folytattuk utunkat, míg ismét a Szanpó partjára értünk, hol a folyam nagy zúgással egy szűk sikátoron folyik át; később a meder mintegy ötven méterre szélesedik. Délnyugatra a Najála-hegy tűnik fel, azon pontok egyike, amelyek RYDER triangulált térképein láthatók. Ekszpedíciójának útja azonban, mely a Szanpótól délre eső vidékeket érintette, utunktól igen távol fekszik.

A völgy helyenként alig 400 méter széles és az út

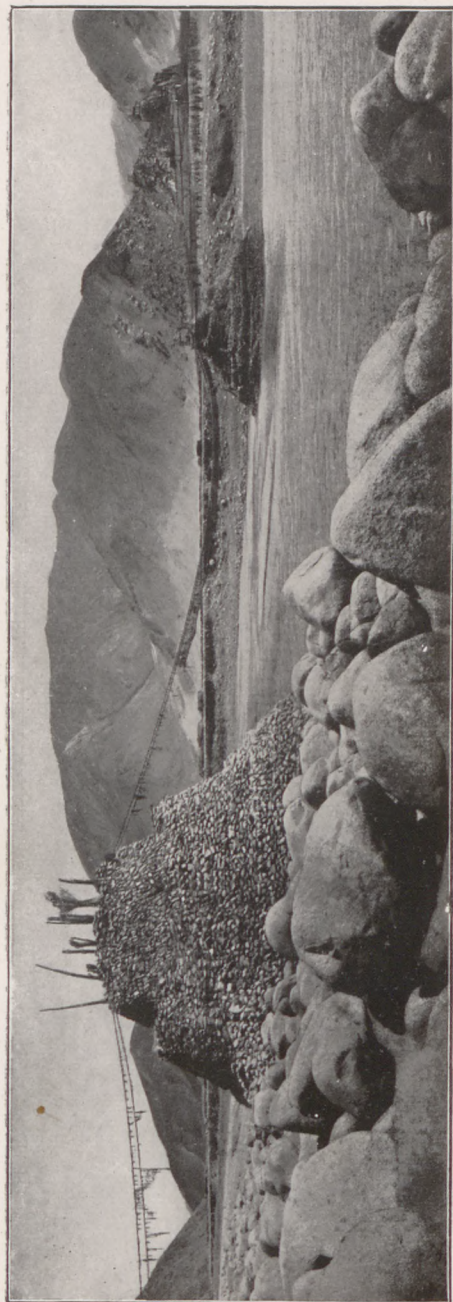
ismételve meredek sikátorokon visz át. Néhol teljesen megszűnik, úgy hogy kénytelenek vagyunk a vízben lovagolni, amelynek medre vörös gránitból és fekete palából áll. A Szanpó völgye később erősen kitágul, a víz színe sötétzöldnek látszik.

Csagha falunál a folyó medre ismét keskenyedik; a partot gömbölyű gránit-tömbök borítják. Hatalmas kőpiramisok között két kifeszített lánc látható, melyeket kötélháló köt össze. Valamikor itt híd kötötte össze a partokat, most azonban a híd teljesen el van hanyagolva és csak a gázlón át lehet a másik partra jutni. Kérdésemre, hogy mióta áll a híd, a benszülöttek azt felelték, hogy: «ép oly öreg, mint a kolostor». «És a kolostor?» «Ezer éves», felelte az egyik, «250 éves», mondotta a másik. Megbízható felvilágosítást senki sem tud adni, még az a hivatalnok (dsábo) sem, aki itt útleve-lünket megvizsgálta.

Minthogy feltétlenül meg akartam ismerni azt a helyet, ahol a *Raga-szanpó* a *Brahmaputrába* ömlik, egy tibeti csolnakossal ladikba szálltam. Vízi utunk kalandos és rendkívül érdekes volt. A Raga-szanpo, vagy mint e vidéken hívják, Dok-csú folyása ugyanis lépcsőzetesen váltakozik; itt zúgó vízeséseket képez, amott csendesen és méltóságteljesen hömpölyög medrében. Gyakran úgy tetszett, hogy ladikunkkal képtelenek leszünk a hegyfalakról leszakadt sziklatömbök között átesúszni, de csónakosom rendkívül ügyes volt és a folyam medrét kitűnően ismerte. Embereim közül néhányan a parton futva követték ladikunkat, hogy bennünket a veszélyes helyekre figyelmeztessenek.

Csónakunk szinte röpül a vizen. Már több sellőn szerencsésen átjutottunk és most csendes sötétzöld színű vízen haladunk. Hirtelen nagy zuhatag zúgását halljuk,

Transzhimalája.

A BRAHMAPUTRA RÉGI HIDJA.

458. laphoz.

embereim pedig kiabálva és hadonászva figyelmeztetnek a veszélyre; de már benne vagyunk az árban, ladi-kunk két hatalmas sziklatömbnek veszi útját, amelyek közt nincs átjárás. Neki megyünk az első sziklatömbnek, de vezetőm egy hirtelen evezőcsapással belekényszeríti a csónakot a nyugati, mélyebb sellőbe és amint azon átestünk, túl is vagyunk a veszélyen, mert ezután a folyam medre kiszélesedik és a víz folyása csendesebb lesz. Még egy darabig folytattuk utunkat, de amint a folyó hirtelen dél felé kanyarodik és az összeszorult mederben a víz vadul rohanva zúg és tajtékzik, hajósom is feladja a további kísérleteket. Partra szállunk; embereim a veszélyes helyet megkerülendő, a part mentén vontatják a csónakot, míg ismét nyugodtabb vízre találunk. Innen azután csendes vízen leveztünk addig a pontig, hol a Dok-csú vize a Brahmaputrába ömlik.

A mellékfolyó itt két delta-ágra oszlik. Szélessége 54 méter, mélysége egy méter. Sebességmérővel mértem a folyást a felszínen, a víz közepén és fenekén. Ha ugyanis a víz szélességét és sebességét a folyóvíz közepén és legmélyebb pontján ismerjük, könnyen kiszámíthatjuk a víz mennyiségét; ez a Dok-csú mindkét ágában másodpercenként 33 köbmétert tett. A torkolatnál a *Dok-csú* árja sebes, a *Brahmaputráé* azonban lassú és csendes. Az utóbbinak szélessége 46 méter, legnagyobb mélysége pedig 4,5 méter volt: ágya tehát erősen ki van vájva. Vízbősége másodpercenként 84 köbméterre rúgott, amiből következik, hogy a Szanpó csak harmadfélszer oly nagy, mint mellékfolyója, a Dok-csú.

A következő napon felmentünk a Dok-csú völgyébe. Utunk vad hegyi tájakban változatos volt. Egész sor festői fekvésű falu mellett haladtunk el. Mácsung falu közelében egy legurult hatalmas sziklának szél és eső

által fényesre csiszolt oldalára gyönyörű kék-fehérvörös zászló volt festve. Az első pillanatban azt hihetné az ember, hogy a zászlót Bonvalot vagy Dutreuil de Rhins emlékére festették kőre. De előttem még nem járt kutató e vidéken s így e feltevés lehetősége ki van zárva. A zászló — mint később megtudtam — a falu színeit viselte, amelyek véletlenül azonosak Franciaországéval.

Festői völgyben ütöttünk az este tanyát Lingó falu közelében, ahol a nyugatról jövő Dok-csú, vagy Raga-szanpó a Mü-csúval egyesül. Ez utóbbi másodpercenként 15 köbméter vizet hordott. A Dok-csú 33 köbméter vízmennyiséget mutatott, tehát 18 köbméterrel többet s így amannál sokkal jelentékenyebb. Minthogy azonban a Dok-csú több lezuhanó deltaágban a mélyebben fekvő Mü-csúba szakad, ez utóbbi tekintendő a főfolyónak.

Másnap észak felé a Mü-csú völgyébe kanyarodtunk, a Raga-szanpó völgyét nyugat felől hagyva. A szűk út óriási sziklatömbök között zeg-zúgban visz fel s le, néha valóságos lépcsőket képezve. Podgyászunkat e nehéz úton tibeti parasztok vitték. Balra tőlünk a széles, mély folyam hömpölyög, amelynek sötétzöld vizében egész sereg hal úszik. Fent, magas sziklatterasszon kis apáca kolostor áll. Két gúlaalakú szikla között lánc-híd visz át a folyam másik partjára; a meder itt szabályos, akár egy csatornáé. A víz hófoka a déli órákban majdnem hét fok volt. Egy sziklafalra több méter átmérőjű hollófekete arc volt festve, óriási szájjal és szemekkel. Minél magasabbra jutunk, annál több jel mutat arra, hogy a zarándokok országútján járunk. Vörösre festett kövek és sziklák, hosszú «mánik» és relief-jelekkel teleírt gránit-tömbök szegélyezik az utat.

Transzhimalája.

A SZIRCSUNGI «SZÉP» ASSZONY.

160. laphoz.

Karavánokkal, lovasokkal, papokkal, parasztokkal és koldusokkal találkozunk. Néhol kristálytisza források csergedeznek az úton át. A völgy egyre szűkebb, a vidék képe egyre nagyszerűbb lesz; a gránit megszűnik és helyébe lép a finomszemű kristályos pala.

Április 10-én csak rövid utat tettünk a Mű-csú szűk völgyében és Ghé faluban tértünk pihenőre. Itt búcsúztak el tőlünk sigácai kísérőink, kik útlevelemet ünnepélyesen átadták négy másik benszülöttnek. Ennek vezetője a Tong kerület góvája, azaz kerületi főnöke volt. Kísérőimnek gazdag ajándékokkal jutalmaztam meg gyakori elnézésüket.

Új ellenőreinkkel másnap tovább mentünk a Mű-csú völgyében. Szircsung falunál az egész falu népe elénk jött. Ezek sorában — ami Tibetben csodaszámba megy — oly szép húsz éves asszonyt pillantottam meg, hogy két fényképben is megörökítettem.

A következő napon a közelfekvő *Lehlung-gumpa* kolostort látogattuk meg, melynek szerzetesei egy heterodox szektához tartoznak, kik sem Cong-kapát, sem a Tasi-Lámát el nem ismerik. A kolostor omladozóféiben van, de gyönyörű kilátást nyújt a Mű-csú völgyére. A veranda mennyezetére több kitömött jak volt felakasztva, melyek kőkeményre száradva lógnak a levegőben: valószínűleg a rossz szellemek távoltartása céljából. A kolostor alatt 24 hosszú «máni» áll egy sorban; a völgybe vezető szűk útnak egész hosszában annyi a vallásos jel, amennyi még Leh környékén sem található. A vidék magaslati jelleget ölt. A hőmérsék mindjobban alászáll; ez éjjelen hőmérőm már —13 fokot mutatott. 4200 méter magasságban vagyunk s így Sigáce óta alig 400 métert emelkedtünk.

A Mű-csú völgye, melyen fölfelé megyünk, meredek

sziklák közé van ékelve; ezek többnyire finom, síma gránitból, porfirból és kristályos palából állanak. A vidék a legnagyobbak közé tartozik, aminőt valaha láttam. A folyó partján járunk; balra kis oldalvölgyek nyílnak, amelyeken át egy nagyobbbrészt hóval borított főgerincre nyílik kilátás. Ez azonban csak másodrangú hegység, mely a Transzhimalájától délre terül el és nyugat felől a Mű-csú folyórendszere által van határolva. Ezen hegygerinctől kelet felé több hegynyúlvány látható, melyekben a Mű-csú nyugati mellékfolyói erednek. Az út magasan a folyó fölött visz; a magas sziklafalokról gyakran homok- és kődarabok esnek az útra és szinte félnünk kell, nehogy valami szikladarab a nyakunkba szakadjon. A sziklás sikátorokban galambok építik fészkeiket, a hegycsúcs fölött a magasban pedig merész röptű sasok lengenek. A kilátások gyönyörű sorozata váltakozik szemeink előtt.

Döle-gumpa apácakolostor mögött, ott ahol a Mű-csú egy nyugat felől jövő folyóval egyesül, a folyón egy négy kőtömbön nyugvó, tömören épített híd vezet át. *Azon az útvonalon járunk, amely a völgyek állandó lakóit a fensík nomádjaival köti össze.* Az út a legnagyobb és a legjobban tartott valamennyi út között, amelyet Tibetben megismertem. Minden folyón, melyeken a magas vízesés miatt nyáron és ősszel átkelni nem lehet, hidak vezetnek át. Gyakran találkozunk kereskedők karavánjaival és sok más néppel. A völgy egyre szűkebb lesz, majd valóságos folyosóhoz hasonlít, melynek egész szélességét a folyó tölti be. A jobb oldalon, melyen járunk, a meredek partok szinte függőlegesen esnek a folyóba, úgy hogy a kőbe vágott keskeny útról minden percben lezuhanhat az ember. A természet itt a tibetiek útépítési művészete elé áthidalhatatlan akadályokat

gördített. Lovaink minden podgyászát embereim viték át e szédítő helyen. Az állatokra nézve még így is roppant veszélyes volt az átkelés és megkönnyebbülten lélegzettem fel, amikor valamennyien ép bőrrel túl estünk e veszélyes helyen.

A Linga völgyében a Mű-csú keletről jövő mellékfolyójával, a Sa-csúval egyesül, amelynek feljebb Bub-

A Mű-csú-nál Linga mellett.

csú a neve, és amelynek befagyott medrén harmadfél hónap előtt mentünk volt át. Április 15-én megmértem mindkét folyó vízmennyiségét, mely másodpercenként mindkettőnél hat köbmétert tett, tehát egyenlő volt. Ebből azonban nem következik az, mintha vízbőségük mindig egyforma volna.

A nyugati hegyek által alkotott kurta völgyben egy magaslaton a nagy *Linga-gumpa* kolostor fekszik, akár egy mesebeli kastély. A kolostor alatt van Linga-kok

falva, hol egy 11 kőtömbön nyugvó tekintélyes híd visz át a Mú-csú folyón. Az egész környéken egy fa sem látható és míg másutt rügyezni kezdenek az ágak, mi e kopár sziklatájon a sivító viharral küzdünk. Az éjjel 17 fok volt a hideg.

Linga kolostorában harminc szerzetes lakik, akik nagyon barátságosan fogadtak és körülvezettek a ko-

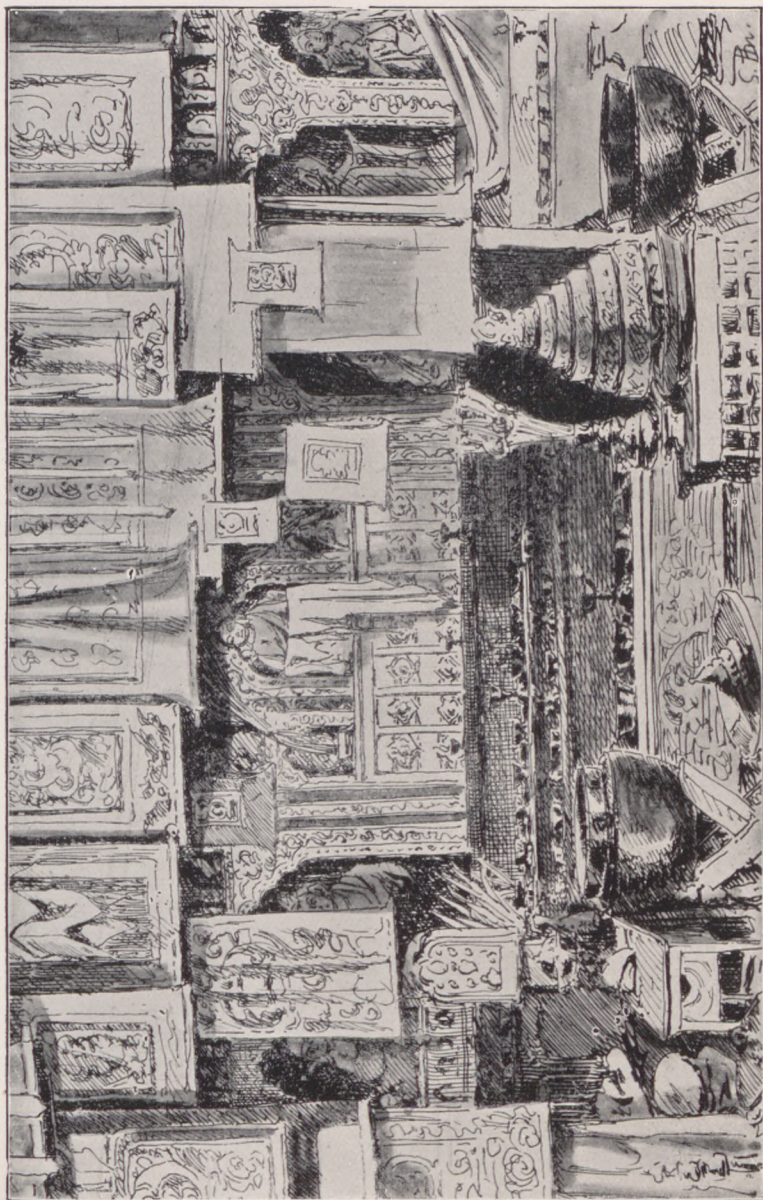

Linga felü és kolostor.

lostorban. A Tasi-Lámától teljesen függetlenek, de Congkapának sem hódolnak, amiből az következik, hogy az ő szektájuk még a reformátorénál is régibb. Természetesen itt is lehetetlen volt a kolostor építési idejét meg tudnom és egyáltalán azt a benyomást nyertem, hogy a papok mindenütt érdekükben levőnek látják, hogy kolostoruk alapításának idejét a történet előtti időkbe helyezzék.

Lépcsőkön felhaladva, a «dopcsá»-ba érünk, egy kö-

Transzhimalája.

«LHAKANG»
(A szerző vázlata.)

vekkal kirakott nyílt udvarra, ahol a szent játékokat szokták megtartani. A papok az udvar közepén álló zászlóárbóc köré szőnyeget és párnákat raktak és teával kínáltak meg. A kilátás innen a völgybe, hol a két folyó találkozik, gyönyörű. Kelet felé a távolban láthatók azok a hatalmas hegycsoportok, amelyeken átjöttünk, midőn a Nyance-co-hoz mentünk.

Az udvar déli oldalán van a *«lhakang»*, az istenek terme. A belépésnél itt is meglepi az embert a csodás, titokzatos kép, mely eléje tárul. Azt hihetnők, hogy múzeumban vagyunk, annyira meg van a terem töltve győzelmi jelvényekkel, zászlókkal, dobokkal és kürtökkel. A besugárzó világosság különös fényt vet az istenszobrokra. Csendben és ünnepélyesen lépkednek a papok, kik az áldozati csészéket gabnával és tengerivel töltik meg. Évelődve kérdeztem az egyiktől, hogy mennyi időre van vajjon szükségü kaz isteneknek, hogy mindent a sok áldozati ételt megegyék, mire ő mosolyogva válaszolja, ohgy az áldozati csészéknek mindig tele kell lenniök.

Lingában egy lámáról hallottunk, aki három év óta egy a kolostor felett fekvő barlangban *bejalazva* él és noha tudtam, hogy a papot látni nem lehet, mégis fel akartam menni a barlanghoz, hogy legalább a helyet lássam, hol az aszkéta életét tölti.

A barlanghoz közel egy kis házacszkában négy szerzetes lakik, akik az eremitát gondozzák. A kőátor, melyet az aszkétának emeltek, egy forrás fölé van építve; a házikó mindössze négy köbméter terjedelmű és falai rendkívül vastagok. Noha van rajta ajtó az nemesak lakattal van elzárva, hanem teljes magasságában hatalmas kövekkel is el van torlaszolva. Oldalt a falba egy kis folyosót építettek, melyen át kapja az eremita naponta

eledelét. A tetőn kis kémény is van, mert minden hetedik napon a bebörtönzött teát főzhet magának, mely célból a nyíláson át száraz galyakat tolnak be hozzá. A két nyíláson át a fogoly elegendő friss levegőt kap.

— Hogy hívják a befalazott lámát? — kérdeztem az öt gondozó papok egyikétől.

— Nem tudjuk; de ha tudnók is, nem szabadna megmondanunk.

— Honnan való?

— Nyorból Nakcangban.

— Vannak rokonai?

— Lehet, de azok semmiesetre sem tudnak arról, hogy hozzátartozójuk be van falazva.

— Meddig marad a fogoly még itt a sötétben?

— Élete végéig, legalább azt fogadta, hogy holta napjáig a barlangban marad.

— És ha beteg lesz?

— Akkor türelmesen vár meggyógyulására, vagy halálára.

— Sohasem tudjátok, hogy mit csinál?

— Halála előtt soha. Naponta egy csésze cámbát tolunk be a nyíláson, minden hetedik napon pedig egy darab teát és vaját. Éjjel azokat kiveszi és az üres csészét ismét a nyílásba teszi, amelyet azután a következő napon ismét megtöltünk. Ha a csésze érintetlen marad, akkor tudjuk, hogy a láma beteg, ha ez két-három napon át tart, akkor bizony egészségi állapota aggasztó lehet, ha azonban hat nap mulik el anélkül, hogy az ételhez nyúlt volna, akkor feltesszük, hogy a szent ember meghalt. Erre azután kibontjuk az ajtót. Így halt meg három év előtt egy láma, ki tizenkét évet töltött itt. Elődje negyven évig volt a barlangban, melybe mint húsz éves ifjú lépett be.

Kérdezték, nem hallottam-e Linga-gumpában arról a lámáról, aki az ottani barlangban 69 évet töltött a világtól teljesen elzárva.

— És nincs módjában az eremitának, hogy azzal a pappal beszéljen, aki neki az ételt hozza?

Mosolyogva felelt a pap:

— Ez lehetetlen, mert a pap, ki a nyíláson át a remetéhez szólni merészelne, örök átoknak tenné ki magát. Különben is még ha szólnak is hozzá, az eremita azt nem hallja, mert vagy szent könyve olvasásába, vagy gondolataiba van elmerülve és mit sem tud a külvilágról.

— Hát hogyan tud olvasni a sötétben?

— Egy kis méceses van nála, melyet azzal a zsírral tölt meg, melyet időről-időre tőlünk kap.

A pap előadása mélyen meghatott és hetekig kellett a szerencsétlen aszkétára gondolnom, aki egész életét a sötét magányban tölti. Egy ily ember lelkiállapotát elképzelni teljesen lehetetlen, mert hiszen a kívülállók közül senkinek sem lehet arról fogalma. Különben a fogoly börtönéből bármikor kijöhet, ha ebbeli kívánságát korommal bibliájának egy lapjára írja. Ily esetre azonban senki sem emlékszik. Csak arról hallottam, hogy az a láma, aki 69 évig volt befalazva, midőn végelgyengülését érezte, annak a kívánságának adott kifejezést, hogy halála előtt még egyszer szeretne a napvilágra jönni. Midőn kijött, teljesen össze volt aszva, oly kicsiny és gyenge volt, mint egy gyermek, csupán csontból és bőrből állott és szemevilágát teljesen elvesztette volt. Alig lépett ki a szabadba, meghalt. A szerzetesek közül, akik őt annak idején a barlangig kísérték, egy sem volt már életben és idegenek között idegenül kísérték utolsó útjára.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Másodszor a Transzhimaláján.

Három napi tartózkodás után elhagytuk Linga kólostorát és április 17-én északnyugati irányban a szűk Mú-csú völgyében folytattuk az utat, amely az alattunk zúgó folyó jobb partja fölött egy meredek falak közé ékelt hegyszoroson át vezetett tova. Nagy örömmel azt vettem észre, hogy útirányunk mind közelebb hoz bennünket a Transzhimalája főgerincéhez. A folyó vizét mindkét parton keskeny jégzalagok szegélyezik. A Mú-csú, melynek a felső folyásában Langmar-szanpó a neve, a Ké-szanpó és a Govo-szanpó egyesüléséből keletkezik, melyek közül az előbbi északon, az utóbbi pedig nyugaton ered. A Ké-szanpó a Transzhimalája fővíz-választójában fekszik s ezért ez tekintendő a főfolyónak.

Útközben ismételve fenyőfákkal találkoztunk, melyeket itt «pámának» neveznek. A folyón jól épült híd visz át. Az út igen látogatott; nagy jak- és juh-csordákkal találkozunk, amelyek élénken emlékeztetnek Csang-tangra.

Átkelünk a Govo-szanpón és Govo falu mellett útjuk fel tanyánkat. Ez az utolsó falu, melyben földművelők laknak. *Elértük a határt Tibet lakott része és a nomádok földje között.*

Április 20-án egyre magasabbra emelkedünk. A folyó medre összeszorul és noha esése nagy, a jég mindinkább hatalmába keríti, míg végre a sekély víz teljesen befagy. A vidék magaslati jelleget ölt. Minthogy a kövek-

kel borított völgysszorosban járni nem lehetett, utunkat a folyó jegén folytattuk.

A következő napon egy sziklafalhoz értünk, amelyben két barlang van. Az alsó barlangnyílás egy híres eremita lakásához vezet.

Megkötöztük lovainkat és felmáztunk a sziklára. Az alsó barlangnyílásnál két fiatal apáca és két nepáli koldusapát jött elénk. A két asszony a tibeti asszonyok átlagához képest csodaszépnek mondható. Gyönyörű termetük, napbarnította arcuk, sötét szemük és tömött fekete hajzatuk cigányokra emlékeztetett. Vörös rongyokba voltak öltözve, és vörös szalaggal átfűzött tibeti csizmákat viseltek. Kellemes hangjuk volt és velünk igen bizalmasak voltak. Mind a négyen már az ősszel jöttek ide és a meleg időszakra vártak, hogy Lhasszába menjenek. Időközben önkéntes szolgálatot teljesítettek a szent eremita mellett. Vallásuk elvei szerint ez igen jámbor cselekedet és biztosra vehető volt, hogy távozásunk esetén más apacák vagy szerzetesek találkoznak, akik őket e jámbor szolgálatban felváltják. A felső barlangban hét év óta egy száz éves eremita élt, akit az egész környéken szent ember gyanánt tiszteltek. Roppant szerettem volna a felső barlangot fedő palatetőt kissé félrehúzni, hogy a barlangba nézhessek, de kísérőim ezt semmi szín alatt sem engedték meg.

E kirándulás után újra átkeltünk a folyó jegén és felfelé folytatva, utunkat csakhamar elértük, a *Csang-la-Pod-la* hágót, melynek tengerfeletti magassága 5573 méter. *Másodszor léptem ekkor át a Transzhimalája főgerincét!*

Csang annyi mint észak, Pod pedig Tibet azon része, mely állandó lakossággal bír. Útközben még sok oly hágóra találtunk, melyeket a benszülöttek Csang-la-Pod-la-nak neveztek, mert az ő felfogásuk szerint bár-

mily más neve legyen is különben valamely hágónak, az «Csang-la-Pod-la», mihelyt a lefolyás nélküli északi medence és a Szanpó folyamrendszere közötti vízválasztón fekszik. Megállapítottam, hogy a *Szélá-la-tól* idáig vonuló hegylánc a Nien-csen-tang-la főgerincének folytatása. Ezután még erősebb lett bennem a vágy, hogy e hatalmas hegylánc vonalát nyugati irányban tovább kövessem.

23 fok hidegben töltöttünk a hágótól északnyugatra felütrött tanyánkon az éjjelt. Április 22-én a Sak-csú folyó tág völgyébe lovagoltunk és szinte egy csapásra kikerültünk a hegyek tömkelegéből. Ismét tapasztaltuk, hogy a Transzhimalája klimatologiai tekintetben is rendkívül fontos határvonal.

Egy útjelzőnél megállva, gyönyörű kilátást élveztünk: északnyugaton a főláncolatától teljesen elkülönítve, fenséges alakjában újra megpillantjuk a *Targó-gángrit*, mely innen sokkal hatalmasabb benyomást tesz, mint a Nyance-co-tól tekintve. Messze fénylő hó- és jégtakarójában ragyogóan emelkedik a hegyek tengere fölé, élesen elválva az azurkék égtől.

A Sigáceből érkező vándor a jelző-póznánál pillantja meg először a szent hegyet, amelynek látása benszülött vezetőmet is imára készítette. Délen és délnyugaton sötétkékek hegyek egyforma láncolata tárul fel szemeink előtt, ragyogó hómezők gerincével — ez a *Transzhimalája* egy része.

Géh-ből való kísérőink a következő napon búcsút vettek tőlünk, minthogy Largep kerületbe értünk, mely Labrang fenhatósága alá tartozik. Új kíséretünk öt idősebb férfiúból állott, egy kis remegő öreg úr vezetése alatt. Ezek másnap kijelentették, hogy bennünket a Sá-la hágón át (Transzhimalája!), délnyugati irányban

fognak vezetni a Targo-szanpó forrása felé. Nain Szing térképe szerint ez a folyó a Targo-gángritól keletre folyik és a Dangra-jum-co-ba ömlik. Minthogy azonban Nain Szing sohasem járt ezen a vidéken és nékem legfőbb óhajtasom volt, hogy a vidék földrajzáról személyes áttekintést nyerjek, igyekeztem öreg kísérőinket rábírni, hogy északnyugati irányban folytassuk az utat. Útlevelünk értelmében a legközelebbi hely, amelyet érinteni tartoztunk, a Raga-tazam volt. Ide két út vezet: az egyik Szélá-la felé, a másik kis északi körúttal a Targo-gángrin át. Én ez utóbbin akartam menni. Hosszú tanácskozás után sikerült kísérőink aggályait szétoszlatnom. Beleegyeztek tervembe és csak azt kötötték ki, hogy egy-egy jak után egy fél tenga helyett egy egész tengát fizessek naponta. Szívesen teljesítettem e kívánságot, abban a reményben, hogy az általam választott úton a szent hegyhez közelebb juthatok.

Utunk a Targo-szanpó mellett, annak a tó felé eső völgyébe vezetett. Április 25-én egy kis hágóra, a Tingla-ra érünk, ahonnan a Targo-gángri örök hóval fedett csúcsainak egész sorozata volt látható.

Kiséretünkben mintrgy 70 benszülött volt most, akiknek több mint száz jakjuk volt. Igen barátságos emberek, kik sátraikban élnek, teát isznak és cámbát esznek. Ez az ő legfőbb életörömük. A sátor közepén állandóan tűz ég, köröskörül pedig üstök, teás kannák és facsészék állanak. A falak mentén nagy tömegben mindenféle eledel és házi cikk fekszik. Gyakran közjük ültem, hallgattam beszélgetésüket és közülök több érdekesebb alakot lerajzoltam. Bőrük rézszerű; leírhatatlan piszkosak, de szép növésű, derék emberek, akiknek társaságában igen jól éreztem magamat.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

Targo-gángri és Suru-co.

Csípős szél mellett folytattuk április 26-án utunkat a Tarbung-la hágón át északnyugat felé; előttünk ragyog a szent helgy 16 csúcsa; észak-északkelet felé csak három napi út választ el a Nyance-co-tól.

Amikor ismét szabad térre érünk, nyugat és dél-nyugat felé fenséges vidéket pillantunk meg. Egy gigantikus láncolatnak hóval fedett, a nap által megara-nyozott csúcsai terülnek el szemünk előtt, a csúcsok közé ékelt jégárakkal, amely imponáló kép szépségre méltán vetekedhetik azzal, amelyet a hozzánk közelebb fekvő Targo-gángri nyújt. A hóhatár alatt a hegység sötétkék színű. A Targo-gángri keleti oldalán öt mélyen bevágott jégár tűnik fel, míg a hágótól nyugatra a Targo-szanpó nyílt völgye fekszik, amely felé utunk vezet. A folyó itt több ágra szakad; mi a főág jobb partján ütjük fel 150-ik tanyánkat 4700 méter magasságban.

Sajnos, csak ideig juthattunk, mert itt húsz állig felfegyverzett lovas várt reánk, akiket Nakcang kormányzója küldött utánunk, hogy feltartóztassanak, ha a szent tóig akarnánk előnyomulni. A lovasok egyik vezetője, Lundup-Cering, már de Rhinst és Grenardot is feltartóztatta és januárban Hladje Cering kíséretében a Nyance-co-nál is volt. Elmondotta, hogy *Hladje Cering* ugyan még mindig Nakcang kormányzója, de

A TARGO-GÁNGRI DÉL FE

Transzhimalája.

A TARGO-GÁNGRI 16 CS
Északnyugaton fekszik a Szersik-gumpa kolostor, ész

D-O-GÁNGRI DÉL FELŐL.

D-O-GÁNGRI 16 CSÚCSA.

pa kolostor, északkeleten a Dangra-jum có látható.

172. laphoz.

nagy kellemetlenségei voltak miattam és azért, hogy bennünket utunkban fel nem tartóztatott, a devasungnak 60 jambánt (mintegy 16,000 koronát) kellett fizetnie. Midőn megjegyeztem, hogy a kormányzónak saját állítása szerint már egy év előtt sem volt semmi vagyona, Lundup azt felelte, hogy az egész összeget alattvalóin hajtotta be. Mindenki, aki nekünk jakot adott el, vagy útmutatás által segítségünkre volt, szigorú büntetésben részesült.

A lovasok vezetője egy vörös gránit-sziklára mutatott, amely tanyánktól néhány száz méternyire feküdt és így szólt:

— Ott van a határ Labrang és Nakcang között. Odáig mehettek, de tovább egy lépést sem; parancsunk van, hogy fegyvert használjunk ellenetek, ha a kormányzó utasításainak nem engedelmeskednétek.

Gav daloj elrendelte, hogy naponta jelentést küldjenek neki arról, hogy merre járok és így harmadszor is kénytelen voltam a Dangra-jum-co felkereséséről lemondani. Kijelentettem azonban, hogy a tábort addig el nem hagyom, míg a szent tavat meg nem pillantottam, — mire beleegyezésüket adták ahhoz, hogy a vörös sziklahegy tetejére lovagoljak.

Éppen amint lóra ülni akartam, a kerület főnöke érkezett hozzánk lovasok kíséretében és megtiltotta, hogy a hegyhez közeledjem. Erre azonban fenyegetődni kezdtem és kijelentettem, hogy futárokat küldök a lhasszai főmandarinhoz, ha szándékom kivitelében akadályozni merészelne, mire a főnök úr előbb meghunyászkodva távozott, azután visszajött és kijelentette, hogy nincs a hegy megmászása ellen kifogása, ha megigérem, hogy a határvonalat át nem lépem.

Így végre április 29-én a keletről jövő Csuma folyót

keresztezve, fellovagoltunk a sziklahegy tetejére. Innen a Dangra-jum-co déli része, valamint a Targo-szanpó jéggel szegélyezett vize tisztán látható volt. A nomádoktól hallottam, hogy júliusban, amikor az erősen megáradt folyón nem lehet átkelni, a leveleket a folyó partjain lakó nomádok kövekhez kötik és úgy dobják át egymásnak.

A Dangra-jum-co vize állítólag épp oly sótartalmú, mint a Nyance-co-é; a zarándokok mindazonáltal isznak belőle, minthogy a tó szent. Alakja észak, valamint dél felé hosszúra nyúló, középütt pedig igen keskeny. Kisérőim állítása szerint egy lovasnak öt napi útra van szüksége, hogy a tavat megkerülje. A zarándokok legnagyobb része nyárutón látogatja meg a tavat, a szent Padma Szambhava tiszteletére, aki 747-ben alapította Tibetben a lamaizmust. Itt Lopön Rinpócse néven tisztelik. Tekintélye majdnem oly nagy, mint Buddháé, és képe majdnem minden templomban látható.

Mielőtt a sziklahegyet elhagytuk, Róberttel meg-nivelláltam a parti terraszokat és úgy találtam, hogy azok legmagasabbika 89 méternyire fekszik a tó tükre fölött. Minthogy a Dangra-jum-co több oldalról lapos vidék által van határolva, valószínű, hogy kiterjedése régente igen nagy volt.

Kisérőinket távozásuk előtt a sziklatetőn lovastul lefényképeztem. Gyönyörű, tarka képet nyújtottak vörös szalagos, málnaszínű köpenyeikben, vállra vetett villás puskáikkal és rövid kardjaikkal. A hátteret a Targo-gángri hatalmas jégárai és a kék tó képezték.

A lovasesoport távozása után átlovagoltunk a folyón, mely ekkor négy köbméter vizet hordott és a Targo-gángri egy nyulványán közetpróbákat ejtettünk meg. Ezután visszatértünk a folyóparton fekvő tanyához.

Május elseje van; noha az utolsó éjjeleken a hőmérő —16 fokra szállt alá, a nappalok gyönyörűek és mindinkább érezhető, hogy közeledik a tavasz. Utunk előbb a folyó partján, majd járatlan síkságon ismét fölfelé vitt egy délnyugat felé fekvő hágóra, mely a Suru-cot a Dangra-jum-co-tól elválasztja. A Targogángri-től délnyugatra kisebb jégárak tűnnek fel. Egyre közelebb érünk a Suru-co-hoz, mely teljesen be van fagyva. Tőlünk délre a Transzhimalája hatalmas gerince sötéten válik el a nap által beragyogott látóhatártól; a hómezők érchez hasonlóan fénylenek. A völgy fölött ütünk tanyát; előttünk a tó tükre, déli irányban pedig hatalmas hóhegyek terülnek el.

Május 2-án déli irányban folytattuk a tó mentén utunkat. Miként a Dangra-jum-co, a Suru-co is északról délre nyúló, szokatlanul nagy kiterjedésű hosszanti völgyben fekszik. Amint a tó déli partjához közeledünk, fehér porfelhőcskéket látunk keletkezni, melyeket a szél magasra kerget. Ezek a vihar előhírnökei. Nemsokára hatalmas szélfergeteg közepette találjuk magunkat. A Transzhimalájától dél felől jövő Csang-domszanpón lovagolunk át és ennek nyugati terraszan ütjük fel ez este tanyánkat. Tőlünk északra a tó terül el a háttérben a Targogángri-val.

Kisérőink itt újra változtak. Eleinte oly mogorva öreg vezetőnk a búcsúzásnál szinte elérékenyedett és tisztelete jeléül többrendbeli ajándékkal lepett meg.

Egy kis hágó magaslatáról újból pompás kilátásunk nyílt a nagy Suru-co-ra, mely tojásdad alakú és nyugat felé convex.

A következő napon lovaink mély hóban, majd durva kőtörmelékben járva küzdötték fel magukat az *Angden-la* hágóra. Lehetetlen visszaadni annak a képnek

a szépségét, amely itt előttünk feltárult. Hegyeknek egész tengere felett lebegünk, melyek közül csak itt-ott emelkedik ki egy-egy hóval borított hegycsúcs. Tőlünk délre a Himalája rendkívül tisztán látható; hóborította láncolatán innen sejtjük a Brahmaputra völgyét. Északra a Suro-co tűnik fel, sőt a Targo-gángri hegytömege is,

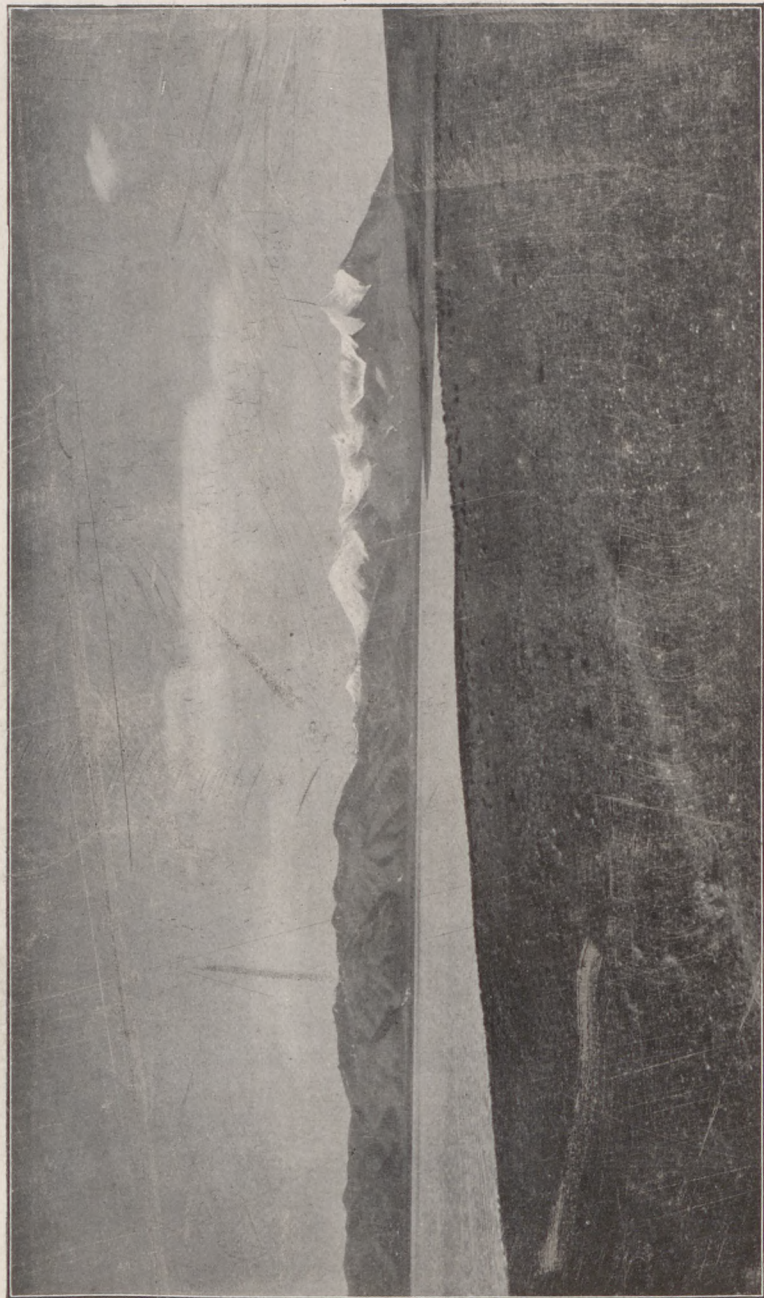

Az Angden-lá közelében levő völgy.

noha¹ hat napi távolságban van, élesen megkülönböztethető. A tábortűz mellett ülök rajzolva és élvezem a természet e gyönyörű képét.

Harmadszor vagyunk a Transzhimaláján, 5640 m. magasságban. Észak felé a vizek a Suro-co, dél felé pedig a Raga-cangpó-hoz igyekeznek. Az Oceán vízválasztóján állok, szemeimmal áttekintem annak hatalmas rendszerét és szeretem, mint a magam tulajdonát; mert ismeretlenül és érintetlenül feküdt itt a Földnek ez a

Transzhimalája.

A SURU CO, HÁTTÉRBEN A TARGÓ-GÁNGRI.

része évezredek óta és *nékem jutott a szerencse osztály-részü, hogy felfedezzem és a tudományos világ részére föltárjam.* Az ind folyamok vízválasztóján felfedezett minden újabb hágó egyre jobban élesztette bennem a vágyat, hogy ez ismeretlen hegláncnak nyugat felé vonuló gerincét minél messzebbre követhessem és a Szanpó-tól északra fekvő fehér területet földrajzilag kitölthessem. Jól tudom, hogy nemzedékekre lesz szükség, amíg ez a hatalmas és zavaros hegyrendszer alaposan át lesz kutatva, de az én becsvágyam kielégítést nyer, ha sikerül a rendszert fővonásaiban megállapítanom.

Elhagyjuk most a magaslatot és a hegyszoros patakjának irányában haladunk tovább. *Új laphoz érünk, új fejezetet kezdünk,* mert messze mögöttünk fekszik már a sivár Csang-tang és szemeink elől eltűnik a Targogángri.

A fekete palából és porfirból álló hegyfalak között elterülő völgy talaját hatalmas kőtuskók borítják. E szűk völgy folytatását a hatalmas Csam-csú völgye képezi, mely mintegy svéd mértföld* széles és a Transzhimalájának Sá-la nevű hágójából indul ki, melyen tibeti kisérőim átvezetni akarnak.

Május 7-én borzasztó szélviharban folytattuk utunkat délfelé. Csakhamar megpillantottuk az *Ámsok-co* felületét. A völgyben, mely a tóhoz vezet, néhány gyönyörű mánit láttunk, melyek jakfejekkel, antilopszarvakkal és homokkőlapokkal voltak fedve. A tó nevét viselő sátorfalu lakói elbujtak, amikor jönni láttak és csak akkor másztak ismét elő oduikból, amikor már messze voltunk. Az *Ámsok-co* északnyugati partjának közelében ütöttünk táborn. A nép itt a legközelebbi időre

* Egy svéd mértföld 10,069 méter.

khínei és tibeti hivatalnokokat várt, akik az egész országot beutazzák, hogy megadóztatás céljából a lakosságnak, a sátraknak és a nyájaknak számát összeírják.

Csónakom az Ámsok-co partján indulásra készen állott, mert eltökéltem, hogy másnap csónakon megyek végig a tavon.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET.

Raga-tazam és Csaktak-szanpó.

A tó majdnem teljesen jégmentes volt és így, noha igen erős délnyugati szél uralkodott, két emberemmel csónakba szálltam. Az első órában a víz oly sekély volt, hogy az evezők a fekete iszapos talajban folyton megakadtak. A szél ereje nagyobbodik, a nyugati part felett sárga fellegek tornyosulnak, a víz egyre nyugtalanabb lesz. Erős viharral kell küzdenünk. A tó legnagyobb mélysége negyedfél méter. Végre elérjük az északi partot, hol a víz csak fél méter mély. Csónakunk mintegy száz méternyire a parttól megfeneklett az iszapban, úgy hogy csakis lóháton utánunk jött szolgálaim segítségével tudtuk azt partra húzni.

A tó észak felől a Csam-csút veszi magába, a Dongmó-csú pedig kelet felé levezeti a tó vizét a Raga-szanpó-ba. Szigorúan véve tehát a Dongmó nem egyéb, mint a Csam folytatása. Miután ladikomat ismét széjjel szedtük, Muhamed Izával a Csam-csú torkolatához mentem, mely itt húsztörményes deltaágra szakad.

Május 11-én dermesztő hóviharban értünk a Lung-ring mellékhágóra, honnan hasonnevű völgy vezet a felső Raga-szanpó-hoz.

Ennek a folyónak a partján megyünk azután tovább azon pontig, hol a Raga-szanpó forrásvizei, a nyugatról jövő Csang-sung és a délnyugatról jövő Losung találkoznak.

Nyugat felől hatalmas havas tűnik fel: a *Csomo ucson*g, (a «magas apáca»), melyet Nain Szing fedezett fel. Éles szögben délnyugat felé haladva, egyre közelebb érünk a nagy úthoz, mely Lhasszát Ladakkal összeköti és melyet a benszülöttek «tazam»-nak neveznek. Az ezen az úton fekvő *Raga-tazam* karaván-állomásnál állapodtunk meg, hol Sigáce elhagyása óta először érintettük Ryder és Rawling ekspediciójának útját. Minthogy az általuk Tibet ezen részéről felvett térkép helyesbítésre nem szorul, további utamban arra törekedtem, hogy ettől az ismert úttól lehetőleg távol tartsam magam és a még ismeretlen vidékek kikutatása által térképüket kiegészítsem. A legközelebbi 84 nap alatt, amíg a Manazarovár tóhoz értem, tényleg csupán harmadfél napig használtam ugyanazt az utat, amelyen ők jártak volt.

Mielőtt Raga-tazamot elhagytam, meglátogatott az állomás két főnöke és bár udvariasan, de határozottan kijelentette, hogy útlevelem értelmében kénytelenek követelni, hogy az országúton, «a tazam»-on maradjak. Én azonban nem akartam ezt az útvonalat használni, amelyet már Nain Szing 1865-ben, Ryder és Rawling ekspedíciója pedig 1904-ben bejárt s így a hatóságok örökös ellenállását megszüntetendő, elhatároztam, hogy Tangdárin Ihasszai főbiztoshoz és Liendárin ambánhoz fordulok támogatásért. Hozzájuk intézett leveleimben meggyőző szavakkal igyekeztem bebizonyítani, hogy semmiféle szerződésbe nem ütközhetik, ha én, aki már Tibetben vagyok, akár az egyik, akár a másik úton térek vissza Ladakba, miért is kértem beleegyezésüket, hogy utamat a Tedenam-co felé vehessem, melyről Nain Szing említést tesz, hogy továbbá meglátogathassam a Dangra-jum-cot és onnan Tradum, Ghalarang-co, a Káilasz-hegy és a Manazarovár-tó érintésével felkeres-

hessem az Indusz és Brahmaputra forrásait. Egyszer-smind megigértem, hogy Gártokba érve, utamról jelentést fogok nekik tenni.

Az éj csendjében két megbízható ladaki emberemet, Tundup-Szonamot és Tasit küldöttem el ezekkel a levelekkel és pénzt adtam nekik, hogy lovakat és élelmiszert vehessenek. Meghagytam, hogy éjjel-nappal utazva siesenek Sigáceba és leveleimet kézbesítsék Má-nak. Válaszra várniok nem kellett, mert a mandarinokat megkértem, hogy a válaszukat futárral küldjék utánam.

Minthogy most nem kellett sietnünk, hét napig Raga-tazanbam maradtunk. Én ez időt nagyrészt ágyban töltöttem, hogy további utunkhoz erőt gyűjtsek. Hideg, viharos idő uralkodott, éjjel a hőmérő —20, sőt 25 fokra is esett. Róberttől ez idő alatt leckét vettem a hindosztáni nyelvből és a lakósság néhány tipikus alakját lerajzoltam. A kerület főnökei naponta meglátogattak és elutazásomat szorgalmazták. Kérdeztem őket, hajlandók volnának-e leveleket továbbíttatni Lhasszába a kínai mandarinokhoz, mire ők a leghatározottabb nem-mel feleltek. Persze, felette elámultak, midőn azután közöltem velük, hogy két emberem leveleimmel már öt nap óta útban van Lhassza felé.

Május 19-én ismét nagy tanácskozásunk volt. A tibetiek felolvasták Lhasszából nyert utasításukat, mely a «tüzes juh» (Eldfor) év második hónapjának 10. napjáról volt keltezve. Engem a leirat «Hedin szahib»-nak nevez és egyebek közt a következőket tartalmazza: «Küldjétek őt oly gyorsan, amennyire lehet, hazájába vissza! Ne engedjétek, hogy mellékutakra térjen, maradjon mindig az országúton. Lássátok el mindennel. Adjatok neki lovat és jakot, szolgálakat, ételt és takarmányt. De ha ez utasításnak nem engedelmeskedik, tagadjatok

meg tőle mindent és tegyetek futár útján jelentést a devasungnak.»

Kijelentettem, hogy *ez útlevélnek nem engedelmessé-
kedem, mert az vallásom törvényeivel ellenkezik.* Csak
Csomo-ucsongtól észak felé vagyok hajlandó Szaka-
dsongba menni. Ha azonban ebbe nem egyeznek, ám
küldjenek futárokat a devasunghoz, mi azok vissza-
érkezését körükben megvárjuk. A tanácskozás sokáig
tartott, eredménye azonban kedvező volt, úgy hogy
három nap múlva az általam megállapított irányban
észak felé folytathattuk utunkat.

Az angol ekspedíció irányát betartva mindjárt
Raga-tazam mögött, a Ravak-la hágó felé vettük utunkat.
Május 23-án négy hágón haladtunk át. A szél által össze-
hordott megfagyott hó néhol két láb magasan áll. Messze
délre a Himalája egyes részei láthatók. Vadregényes,
pompás vidék vesz bennünket körül, melyet azonban
ismételve sűrű jégeső fed el szemeink előtt. Mély völgy-
szorosban lovagolunk tovább, melybe több oldalvölgy
nyílik. Az egész vidék hóviharba van temetve, az idő-
járás zordabb, mint decemberben a Csang-tangban volt.
Nomád sátrakat már napok óta nem láttunk, mert a
nomádok csak nyáron jönnek e vidékre. Lefelé vezető
utunk ismételve a baloldali terraszokon vezet, magasan
a völgy felett, hol a Kanglung-bubcsú folyó néhány
nagy medencét képez. Egy völgytorkolatban táboroz-
tunk, ahonnan Szaka-dsongot egy nap alatt el lehet
érni; minthogy azonban ez az út már Ryder útján isme-
retes, inkább egy innen négy napi járásra fekvő helyet
óhajtottam felkeresni, hol a Csaktak-szanpó a felső
Brahmaputrával egyesül. Ehhez azonban Szaka kerület
kormányzójának beleegyezése volt szükséges, melyet
nagy csodálkozásomra nehézség nélkül megadott és csak

azt kötötte ki, hogy főkaravánom útját az országúton egyenesen Szaka-dsongba folytassa.

Mialatt embereim a kirándulásomhoz szükséges podgyászt rendezték, MUHAMED IZA sátra előtt ültem és rajzoltam. Pompás karavánvezetőm mindenre ügyelve, mint egy hadvezér állt sátra előtt. Megtöltötte a zsákokat, összeállította csónakomat, melyet a szükséges mérőeszközökkel látott el és este búcsúbált rendezett az öt ladaki részére, kik másnap velem jöttek. Ő maga is részt vett az énekben és játékban és vígan pengette gitárját, melynek hangjai mellett társai a táncot ropták. A következő reggelen megadtam neki utasításaimat és figyelmeztettem arra, hogy Szakában való tartózkodásunk alatt igyekezzék a hatóságok bizalmát megnyerni. Ezután mindketten lóra ültünk és már elől haladó embereink után vágattunk. Midőn nyergemben megfordultam, délcegen ülve láttam derék karaván-basimat pipájával szájában, zöld bársony sapkával a fején, a fekete juhmentét vállán panyókára vetve. *Utoljára láttam őt élve.*

Gyorsan kereszteztük a nagy országutat és a Gyabuk-la hágóra lovagoltunk, mely fontos közlekedési csomópont.

Tanyánknál nagyszámú tibeti gyűlt össze, akik igen barátságosak voltak és másnap útmutatókat adtak mellénk. A Brahmaputra középszélességű völgyén át a folyóhoz értünk és kompon átkeltünk a tulsó partra. Táborunkat ez este a Csaktak-szanpó és a Brahmaputra között ütöttük fel. Előbbinek szélessége e helyen 28, mélysége $\frac{3}{4}$ méter, átlagos ársebessége másfél méter volt. A Brahmaputra vizének hőfoka délután 9°5 fok volt, míg mellékfolyója 10 C°-ot mutatott.

Május 29-én a főfolyamot ott, ahol két széles ágra oszlik, újra megmértem és megállapítottam, hogy leg-

nagyobb mélysége egy méter. Vízmennyisége e helyen másodpercenként 70 köbméter, feljebb, a Csaktak-szanpó beömlése után pedig 90 köbméter volt. A Dok-csú torlatánál csak 84 köbmétert mértem volt, de ez a mérés másfél hónap előtt történt. A Brahmaputra úgy aránylik a Dok-csúhoz, mint öt a kettőhöz, a Dok-csú tehát jóval nagyobb, mint a Csaktak-szanpó.

Május 30-án ez utóbbinak széles völgyében északnyugat felé folytattuk az utat Takburba, melynek hágóján át másnap Szaka-dsongba óhajtottunk menni. Ebből azonban, sajnos, nem lett semmi, mert egy nagy eréllyel fellépő «főnök», aki fegyveres benszülöttek kíséretében tanyánkhoz jött, kijelentette, hogy sem eledelt, sem állatokat nem bocsát rendelkezésünkre, úgy hogy kénytelen voltam két emberemet lovakért a főkaravánhoz küldeni. A barátságtalan törzsfőnököt, aki erélyesen tiltakozott az ellen, hogy az országútról letérjek, megfenyegettem, hogy durva viselkedéséről a mandarinoknak Lhasszában jelentést fogok tenni. Erre ő fegyverét fenyegetően felemelte, de rögtön távozott, mikor látta, hogy nem ijedek meg tőle. Este azután újból megjelent és beleegyezett abba, hogy utunkat a Takbur-lan át folytassuk, sőt most már hajlandó volt állatokat és eledelt is rendelkezésünkre bocsátani. Hogy ki volt ő, soha sem tudtam meg, mert Szakában senki sem ismerte. Mindenesetre kár volt az elveszett napért. Másnap reggel két ladakim is megjött a lovakkal és jelentette, hogy a főkaravánnál minden rendben van.

Észak felé indultunk tehát a Takbur-la völgyén át, mely vadban, különösen nyulakban igen gazdag. A Takbur-la hágóról észak és északkelet felé hatalmas hegycsúcsok láthatók, melyeket Ryder és Wood annak idején megmértek volt. Ekkor miként ők, még magam

is azt hittem, hogy ezek a hegyek a Szanpó vízválasztóján fekszenek és a Transzhimalája főgerincéhez tartoznak. Később alkalmam volt e feltevés helytelenségéről meggyőződni.

Jobbra, ahol a folyó a Szaka völgyébe lép, egy kis hegynyúlványon pihentünk meg, hol az érdekes vidékről panorámát rajzoltam. Ezután végig mentünk a völgyön és átkeltünk a Sza-csú folyón. Hatalmas szélvész kerekedett, miért is siettünk, hogy mielőbb elérjük főtanyánkat. Végre megérkeztünk. Nem látom MUHAMED IZA hatalmas alakját és tudakozódok holléte felől. Azt felelik, hogy sátrában fekszik, mert egész nap rosszszul érezte magát. Úgy gondoltam, hogy gyakori főfájása kínozza és ezért nyugodtan tértem sátramba, hogy esti munkámat mielőbb elvégezve nyugalomra térjek, mert fáztam és felette fáradt voltam.

Alig helyezkedtem el sátramban, Rabzang lépett be hozzám azzal a jelentéssel, hogy Muhamed Iza eszmélet nélkül fekszik ágyán. Hozzá siettem és derék karavánvezetőmet mozdulatlanul fekvé találtam, félig nyitott, homályos szemekkel. Baloldali szélhűdés érte. Embereimtől ekkor tudtam csak meg, hogy már délelőtt érte az első roham, mire sátrába vitték, hol borzasztó főfájása dacára beszédet intézett hozzájuk és felszólította őket, hogy ezentúl is hűen szolgáljanak. Négy órákor újabb szélhűdés érte. Midőn nyolc órákor ismét meglátogattam, láttam, hogy minden remény veszve van. Jeges borogatásokat rendeltem fejére, de állapota nem változott. Tíz órákor a derék ember kiszenvedett. Társai térdreborulva imádkoztak és magam is mélyen megrendülve állottam ágya mellett.

Junius 2-án temettük. Nyolc erős bajtársa vitte a koporsót, síró hangon énekelve a «La illaha il Allah»-t.

Holttestét Mekka felé fordított arccal helyezték a földre.

Török nyelven néhány szóval elbúcsúztattam a halottat. Hangsúlyoztam, hogy soha még derekabb, tapasztaltabb, jobb vezetőt nem találtam.

«A rendet a karavánban mintaszerűen tartotta fenn és kitűnően tudott a benszülöttekkel bábni. Mindig vidám hangulata bennünket is jókedvre derített. Ázsia földrajzi felderítése körül is nagy érdemeket szerzett, mert közel 30 éven át sok más kutatót is ép oly híven szolgált, mint engem. Emlékét örök időkre meg fogom őrizni.»

Szomorúan mentünk ezután sátrainkba. Számos földrajzi kutatótól később kapott levelekből, valamint Rawlingnak a «Geographical Journal»-ban megjelent cikkéből láttam, hogy mennyire sajnálják halálát mindazok, akiknek ázsiai utazásaikban szolgálatot tett.

Izlam Ahun-nal egy símára csiszolt palalapra angol nyelven a következő sírfeliratot vésettem:

«Itt nyugszik Muhamed Iza,

Carey, Dalgleish, de Rhins, Younghusband,
Rawling, Ryder és sok más kutató
karavánvezetője.

Meghalt Hedin Sven szolgálatában Szaka-dsongban
1907 június 1-én, 53 éves korában»

Karavánom legidősebb tagját, a 62 éves GUFFARUT, Muhamed Iza legjobb barátját neveztem ki ezután karavánom vezetőjévé. Minthogy előre láttam, hogy karavánom ezután nem lesz oly fegyelmezett, mint eddig volt, néhány komoly szóval intettem emberei-

met, hogy a jövőben is híven és becsületesen szolgáljanak, az új karaván-basinak engedelmeskedjenek és jó egyetértésben éljenek.

A halottnak hátrahagyott dolgait ládákba csomagoltattam, hogy azokat hozzátartozóinak hiány nélkül átadjuk. Készpénzben a derék ember mindössze tíz rúpiát hagyott hátra, ami bizonyítéka volt az ő páratlan becsületességének.

A temetés napján Szaka-dsong kormányzójának helyettese, Pemba Cering több hivatalnok kíséretében meglátogatott és közölte velem, hogy tekintettel a vidék szegény voltára, nem láthat el élelmiszerral, mire azt feleltem, hogy a lhasszai válaszra várva, még hosszabb ideig leszek kénytelen a vidéken vesztegelni. A jó urak szinte megijedve távoztak, másnapra azonban az ő hangukatuk is megváltozott és utóbb minden élelmiszert sikerült tőlük megszereznünk.

Junius 5-én régi jóakaróm, Raga-tazam góvája Szaka-dsongba jött és az ő befolyása révén sikerült Pemba Ceringtől engedélyt nyernem arra, hogy utamat északi irányban folytassam. Nagy örömben a közvetítésért egyik legjobb lovamat ajándékoztam a góvának, noha tulajdonomat ekkor mindössze már csak hat állat képezte.

Junius 7-én korán reggel hagytuk el Szaka-dsongot, utolsó pillantást vetve a derék Muhamed Iza sírjára.

HUSZADIK FEJEZET.

A lhasszai válasz.

A nap hevesen tűzött le ránk és a hőmérő $+21^{\circ}\text{C}$ fokra emelkedett. A Szá-csú völgyében, a folyó jobbpartján, 200 jakból álló karavánnal találkoztunk, melyet öt részre osztva tíz ember kísért.

- Honnan jöttök? — kérdeztem a vezetőtől.
- Tabie-cakából, ahol sót szedtünk.
- Hol fekszik a tó?
- Innen 30 napnyira, északi Bongbá-ban.
- Nem kellett magasabb hágón átmennetek?
- De igen; mintegy 12 napi járásra északon igen magas hágó fekszik.

Először hallottam ezúttal a nevezetes sóstóról és irígyeltem a karavánt, amely azt láthatta.

Az országutat balkézzől hagyva, északnyugati irányban Targsaling-gumpa felé törekedtünk, melynek házai magas terraszon állanak. Karavánom a falu elején ütötte fel tanyáját, a kolostor lámái azonban igen barátságatlanok voltak és amikor megtudták, hogy európai ember van a karavánban, nemcsak hogy a kolostorba lépést nem engedték meg, de a forrást is, amelyből ittunk, elzárták, hogy távozásra kényszerítsenek. Már Szakadsongban hallottam e harcias papokról, embereim pedig abban a nézetben voltak, hogy az az állítólagos törzs-

főnők, aki néhány nap előtt fegyverével megfenyegetett, álruhába öltözött láma volt.

Tovább mentünk tehát a Csaktak-szanpó partján észak felé. Paza-guk falu mellett a folyó szélessége 43, legnagyobb mélysége 0'8 méter, vízmennyisége pedig 18 köbméter volt. Junius 10-én jobbkéz felől hagytuk a folyót és egy régi vár omladozó tornyai mellett elhaladva, több északnyugatra vezető mellékvölgyön át egy magas hágó felé mentünk. A hőmérő éjjel ismét 10 fok hideget mutatott. Másnap elértük a hágót, mely vízválasztót képez a Csaktak-szanpó és a Nyuku között. E vidéken, mely a Pámir nyári legelőire emlékeztet, ismét gyakrabban találkoztunk nomádokkal.

Mindjobban észrevehető volt, hogy Muhamed Iza halála óta karavánomban a fegyelem meglazult. Ezért eltökéltem, hogy fegyelembontókkal szemben igen szigorú leszek. Egy napon Hadzsi izgalomtól és bosszúvágytól felhevülve jött hozzám, hogy Guffarut, aki őt megütötte, bepanaszolja. Vizsgálatot indítottam, amelyből kitűnt, hogy Hadzsi megtagadta az engedelmességet. Megfenyegettem, hogy ismétlés esetén szolgálatomból elbocsátom. Az esték most már nagyon hosszúak voltak és észrevettem, hogy karavánom embereiben a honvágy nőttön-nő. Már nem énekeltek, hanem csendesen ültek egymás mellett és cipőt készítettek gyermekeik részére.

Amikor a Nyuku partján táboroztunk, a vidék góvája, kit Szaka-dsongból ismertem, beleegyezett abba, hogy észak felé kerülő utat tegyek, sőt maga kínálkozott, hogy egy magas hágóra vezet, honnan «úgyszólván a világ összes hegyeit» fogom látni. Egész este cikkáztak a villámok a délnyugaton fekvő hegyek felett. Ez a monszún-eső előjele volt, melyre messze vidékek lakói vágyva várnak, mert tőle függ az egész ország jóléte. Ha az

országos eső bekövetkezik, akkor kövér lesz a fű, a nyáj egészséges, a tej zsíros. Ha jó a nyári legelő, az állatok könnyen bírják a hosszú téli hónapok nélkülözéseit.

A következő napon, közvetlenül indulásunk előtt, újból jelentkezett Hadzsi, ezúttal két másik szolgám kíséretében és mindhárman azt követelték, hogy őket az éjjeli szolgálat alól mentsem fel és engedjem meg, hogy külön főzhessenek maguknak, ellenkező esetben nem maradnak szolgálatomban. Összehívtam összes embereimet és megkérdeztem, akar-e még valaki Hadzsival menni. Azonban senki sem jelentkezett, sőt valamennyien elítélték Hadzsi eljárását, ki csupán a Guffaru iránti gyűlöletből ragadtatta el magát ily meggondolatlan lépésre. Elriasztó például Hadzsit és két társát, kik oktanul követték a lázító példáját, irgalmatlanul elcsaptam.

Utunk északnyugatnak vezet az erősen emelkedő Men-csü völgyön át. Tanyánkon a Bongba-törzs több főnöke látogatott meg, a tradumi góvának, jó ismerősömnnek kíséretében. Beleegyezésükkel még egy darabon északi irányban lovagolhattam Kilung-la felé, honnan gyönyörű kilátás nyílik különösen a hatalmas Lunpo-gángri vad völgyeire, regényes sziklabérceire, keskeny jégárnyelveire és örök hóval borított kúpjaira. *Lunpo-gángri* mögött a Rukjok völgye terül el a hasonló nevű folyóval, mely a Csaktak-szanpóba ömlik. Már most felismertem, hogy az itt említett hegycsúcsok, melyeknek szöghajlásait Ryder megmérte volt, nem feketnek az Óceán folyóinak vízvásztóján. Arról, hogy az innen északra elterülő vidék milyen, az embereknek fogalmuk sem volt. Másnap a Szercsung-la hágóra lovagoltunk; a levegő majdnem melegnek volt mondható, noha a vidéket magas hó fedte. Délnyugaton ismét lát-

hatóvá váltak a Himalája legészakibb gerincei és a Brahmaputra széles völgye. A fentről levezető völgyben sok a futóhomok, mely gyakran 5—6 méter magasságú dűnákat képez.

Amikor estefelé a Dambak-rong völgy katlanában pihenőre tértünk, egy lovast láttunk felénk közeledni. A lhasszai főmandarinnak, TANGDÁRIN-nak küldönce volt, ki nagy khínai pecsét alatt hozta levelemre a választ. Izgatottan bontottam fel a levelet, mely további sorsunkra nézve döntő befolyású leend. Embereim sátramhoz tódultak és szinte valamennyinek szemében azt a vágyat olvastam: «Haza, csak haza a legrövidebb úton!» Őket persze nem hevítették ideális célok, mint engem.

A levél június 3-án kelt Lhasszában és hibátlan angol nyelven. Ho Tsao Hsing által, a főmandarin első titkára által volt aláírva. Nagyjából a következőképpen hangzott:

«Ő Nagyméltósága tudomásul vette azt, hogy Ön Raga-tazamig jutott és hogy a devasung közegei további útjában feltartóztatták. Ő Nagyméltósága legutolsó levelében arra kérte Önt, hogy ugyanazon az úton térjen vissza, amelyen jött. Nem érti tehát, miért nem teljesítette kívánságát és bármennyire sajnálja is az Önt ért kellemetlenségeket, kijelenti, hogy ezeknek kizárólag Ön maga az okozója. Ő Nagyméltósága most újabb parancsot küldött a hatóságoknak, melyben felszólítja őket, hogy Önt minden lehető támogatásban részesítsék, ellenben a leghatározottabban kívánja, hogy útját ne folytassa északnyugati irányban, mert az előírt útiránynaknak semmiféle változtatásába nem hajlandó beleegyezni.»

Fogásom tehát annak ellenkezőjét eredményezte, mint amit óhajtottam.

Naplemente után küldönceim Tundup-Szonam és Tasi is megérkeztek, de teljesen lerongyolva és elmond-

ták, hogy Sigáacet 11 nap alatt sikerült elérniök. Három napi pihenés után visszatértek, de a Tá-la hágón kilenc fegyveres rabló megtámadta és minden értéktárgyuktól megfosztotta őket. A támadástól annyira megijedtek, hogy az éjjelt sziklák mögé bujva töltötték el és csak másnap reggel keresték fel a legközelebbi sátrat, ahol némi ételt kaptak és ahol arról is értesültek, hogy néhány nap előtt a rablók ugyanazon a helyen egy lámát raboltak ki és őt még a ruhájától is megfosztották.

Másnap folytattuk utunkat Trádum felé keskeny gyalogúton haladva; az országút a völgy déli oldalán vezet. Már messziről megpillantjuk a falut dombtetőre épült templomával. Délnyugat felé a Himalája hóval borított hatalmas hegyfalaira nyílik a kilátás, délkeletre pedig hosszú vonalon a 12 méter széles országút látható, mely fűvel benőtt homokteraszok közé van ékelve.

A Trádum-gumpa kolostor szerzetesei juh- és jak-tenyésztésből élnek és Nepállal élénk kereskedelmi összeköttetésben állnak. A templom «dhakang»-jában trónol Szakija halhatatlan fia, valamint a 11 fejű és hatkarú Avalokitesvara.

A kerületi főnök nem akarta megengedni, hogy a Cá-csú völgyébe menjünk, de beleegyezett abba, hogy a Kore-la hágóra kirándulást tehessek, mely innen két napi távolságra délnyugaton fekszik és a Himalája azon gerincéhez tartozik, mely vízvásztót képez a Brahmaputra és Gangesz között.

Két kísérőt is adott mellénk, akikkel június 20-án steppéken és homokdűnéken át délnyugat felé vettük utunkat. Az úton előttünk három vándort pillantottunk meg. Elcsapott szolgálaim voltak, akiket, miután karavánvezetőmtől már előbb sirva kértek bocsánatot, ismét szolgálatomba fogadtam. Azon a helyen ütöttünk

Transzhinalája.

KORE-LA.

493. laphoz.

tanyát, hol a Cá-csú a Brahmaputrába ömlik. Ez utóbbin komp visz át, mely a közelben fekvő Likce kolostor szerzeteseinek tulajdona. Minden átkelésért egy tenga fizetendő.

A Cá-csú szélessége 32 méter volt, míg a Brahmaputra itt 110 méter széles és 1.75 méter mély. Az abszolút magasság 4600 méter. E napon élveztük Ladak elhagyása óta az első esőt, melyet a hegyek felől erős mennydörgés kísért. Ez éjjel a hőmérő három fokot mutatott a fagypont alatt. Utunk nagy országúton vitt a Casa-la hágó felé, hol egy Nepálból jövő takarmányt szállító karavánnal találkoztunk.

Junius 22-én a völgy keleti oldalán lovagoltunk a *Kore-la* hágóra. A reggel ködös volt és sűrű fekhők borították a láthatárt. A kilátás csodálatosan szép; a relief, mely az egész képet körülveszi, olyan, amilyent ritkán láthatni. A délen és délnyugaton fekvő hatalmas havasok ugyan csak itt-ott bújnak ki a felhők tömkelegéből és a 8180 méter magas Dhaulagiri-csúcsot is csak egy pillanatig láthattam, de az alattunk elterülő völgyek szinte meredeken esnek le a fő völgybe, honnan a szántóföldek smaragdzöld színben ragyognak fel hozzánk, éles ellentétet képezve a szürkéssárga és részben vörös sziklahegyekkel, melyeknek közepette állunk. Lent ragyog a nap és csak mi vagyunk ködbe és felhőkbe burkolva.

Tibet és Nepál határán állunk. A hágó magassága 4660 méter. Az út a hágóról a Kali-gandakhoz, a Gangesz egyik mellékfolyójához vezet. Nepál földjén vagyunk és gyalog megyünk le a meredek rossz úton. Minél lejjebb haladunk a sűrűbb légkörbe, annál kellemesebb érzés hatja át az embert, amit a légzőszervek könnyebb működése okoz.

Az úton három tibeti lovassal találkoztunk, akik azt tanácsolták, hogy e vidék urának, Lo Gápunak egyik kertjében éjjelezzünk. Egy tág völgybe érünk, mely tulajdonképpen három völgynek egyesüléséből alakul. A fővölgyben maradunk, melybe jobbkéz felől egy még nagyobb völgy, a Jamcsuk-pu nyílik. A völgy bal oldalán egy Gubuk-gumpa nevű nagy kolostor áll, mely mögött számos falu látható. Útközben rom mellett haladunk el, melyek abból az időből valók, mikor Nepál és Tibet egymással hadilábon állottak. A sűrűn lakott völgy most békésen terül el előttünk és nincs, aki a határon feltartóztasson. Gyönyörű zöldelő kertben ütöttünk tanyát, mely Lo Gápu tulajdona. Ennek néhány szolgálja csakhamar meg is jelent, hogy kilétünk felől tudakozódják. Megtudtuk tőlük, hogy a terület neve, melyben vagyunk, Có, és hogy Lo Gápunak, a határfőnöknek székhelye Mentang, amely innen egy napi járásnyira fekszik. A főnök állítólag független a nepáli maharadsától és mindössze 500 alattvalója van. A szolgák, miután a kívánt felvilágosítást megadták, elvágtattak, hogy főnöküknek jelentést tegyenek. Alaposan megfontoltuk, hogy mit tegyünk. Csak Róbert, két ladaki és két tibeti ember volt velem. Összes pénzkészletem 24 rúpiát tett. Nagyon szerettem volna ugyan néhány napig a Himalája mélyen fekvő völgyeiben utazgatni, de sem pénzem, sem lovaim nem voltak; azok, amelyeken lovagoltunk, a trádumi góva tulajdonát képezték. Ennek azt modottam volt, hogy csak bepillantani óhajtok Nepálba, most pedig már túlléptük a határt. Minthogy pedig attól is tartanom kellett, hogy a tibetiek, mihelyt országukból távoztam, a visszatérésben megakadályozhatnának, elhatároztam, hogy elhagyom Nepált. Másnap korán reggel lóra ültünk és előbbi utun-

kat jobbkéz felől hagyva, ismét a Kore-la felé tartotunk. Lo Gápuról többé mit sem hallottam.

Kung Mugánál ütött táborunk előtt ültem, rajzaimba elmélyedve, midőn egy lovast láttunk zöld zászlóval a kezében felénk közeledni. Már azt hittem, valamely ellenem irányuló intézkedésről van szó, csakhamar azonban kitűnt, hogy a lovas nem engem keresett, hanem egy Lhasszából kiadott parancsot kézbesített az útállomások főnökeinek, felszólítva őket, hogy tartsanak készen lovakat néhány khínai részére, akiket Lien-Dárin ambán egy levéllel utánam küldött. Valószínű volt, hogy a khínaiak is rövidesen ideérkeznek, amire mi persze nem vártunk, hanem folytattuk utunkat. Trádum góvája élénk lovagolt, mert féltett bennünket Lo Gápu haragjától; megnyugtattuk és tovább lovagoltunk Bandóig, hol Guffaru várt reánk a főkaravánnal.

Június 25-én rövid utat tettünk Csikumba, ahonnan naplementekor pompás színekben gazdag kilátásunk nyílt az egész Brahmaputra völgyére és az északi hegyekre.

A következő napon legyek és moszkitók valóságos felhőin át a Tagu-la-ra másztunk fel és onnan a Tambak völgyébe eerszkedtünk le. Nyugatra a Himalája legészakibb láncának hatalmas panorámája, északnyugatra a Brahmaputra széles völgye terül el. Másnap a Nering-szanpót keresztezve, nomádok által sűrűn lakott vidéken ütöttünk tanyát. Nagor góvája, egy nagyon előzékeny ember, cámbát, csangot, (árpasör) és libatojáást szerzett, enyéim pedig halakat fogtak.

A góva elmesélte, hogy szülei, kik Khámból származnak, Kang-ringpócseban tett zarándokút alkalmával ötöt ezen a vidéken felejtették; noha idegenül nőtt fel a vidéken, mégis kerületi főnökké választották — ami nagy kitüntetés. A Szanpó itt oly széles, — 890 mé-

ter, — hogy szinte tóhoz hasonlít. Mélysége alig háromnegyed méter. Embereim rudak és kötelek segítségével könnyen átkeltek a folyón és én is kényelmesen lovagoltam a túlsó partra. Ezután a folyam északi partján haladtunk tovább a folyó ágai által képezett apró tavakon és mocsarakon át, melyek 6—8 méter magas homokdűnák labirintusában fekszenek. Az egész vidék a Lop-nor tóra, a víz és a repülő homok örökös küzdelmére emlékeztet. Dongbó vidékén, az utolsó parti tó mellett ütöttünk tanyát, hol Tukszum góvája és több kerületi főnök látogatott meg bennünket. Tőlük hallottuk, hogy a fent említett khíniaiak Szaka-dsongot már elhagyták és előreláthatólag még az este e vidékre érkeznek.

A következő napon, június 30-án, az országúton folytattuk utunkat, mert Tukszumot, mely útlevelemben mint kötelező állomás volt megjelölve, nem kerülhettem el. Az összes lakosság a falu határáig elénk jött. Megállapodtam a góvával, hogy mialatt főkaravánom egyenesen Samzangba megy, én néhány emberemmel a folyótól délfele folytatom utamat. Elbúcsúztam karavánomtól és délnyugati irányban átszelve a síkságot, a Szanpó nyugati partjához mentem. A következő reggelen egész podgyászunkat átvittük a folyón, mely itt két ágra szakad. A kettőnek együttes vízmennyisége másodpercenként 90 köbmétert tett. Persze a folyó vízbőségének mérése forrásának közelében és különösen az olvadás idejében csak nagyon korlátolt értékkel bír.

A következő napon, amidőn már pihenőre akartunk térni, kénytelen-kelletlen folytatnunk kellett az utat, mert a közeli falu lakóitól nem tudtunk eleséget kapni. Sötét este volt, amikor a Szanpó délről jövő, Gyangcsú nevű hatalmas mellékfolyójának partján felállítottuk sátrainkat,

A helyszűke nem engedi, hogy a *Brahmaputra déli vidékének földrajzáról* kimerítően megemlékezzem. A következő napokon a Brahmaputráról hegyek által elválasztva folytattuk utunkat és csak július 6-án tanyáztunk ismét annak partján, Cserok vidékén. Közül több mellékfolyót hagytunk magunk mögött, úgy hogy a főfolyam vízmennyisége itt már csak 48 köbméter volt. A következő napon Samzangban utolértük a karavánt. A kerület rendkívül előzékeny főnökének beleegyezésével elhatároztam, hogy ismét elválok embereimtől és a Kubi-gángri-hoz megyek, melynek hóborította csúcsai innen már láthatók voltak és ahol állítólag a Brahmaputra forrásai fekszenek. A barátságos főnök 12 napra való edelt is szerzett és régóta nem voltam oly szabad, mint most. Kínai, vagy tibeti üldözőinknek teljesen nyoma veszett.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A Brahmaputra forrása.

A hatóságok ellentállása lassankint teljesen leszorított az általam tervbe vett útirányról. Nyugat felé kellett tartanom, noha Tibet északi részének még ismeretlen vidékeit akartam kikutatni. Minthogy ezen változtatni nem tudtam, arra törekedtem, hogy a reám kényszerített útirányt lehetőleg kihasználjam. A Brahmaputra forrásvizei itt, Samzang vidékén egyesülnek és azért eltökéltem, hogy régi vágyamat kielégítendő, felkeresem a nagy folyam forrását.

MONTGOMERY ezredes 1865-ben NAIN-SZING-et a felső Brahmaputra völgyébe küldte a vidék tanulmányozása céljából. A pundita Samzangból áthatolt a Marium-la-n és jelentésében azt mondja, hogy a folyam forrásai kétségtelenül a délre fekvő hatalmas hegláncból erednek és annak jégáraiból táplálkoznak. Ő maga azonban a forrásoknál sohasem járt.

1866-ban WEBBER TAMÁS rándult ki Tibet déli területeire. Útiránya a Nain-Szingénál valamivel délebbre esik. Térképén a források fekvésére vonatkozólag csak annyit jegyez meg: «Még ki nem kutatott hóterületek».

A RAWLING vezetése alatt álló 1904-iki ekspedíció útjának célpontja Gártok, legkiválóbb eredménye pedig a felső Brahmaputra völgyéről készített térkép volt. Én az ő ekspedíciójának útjától délre, eddig teljesen ismeretlen vidéken át akartam a forráshoz eljutni.

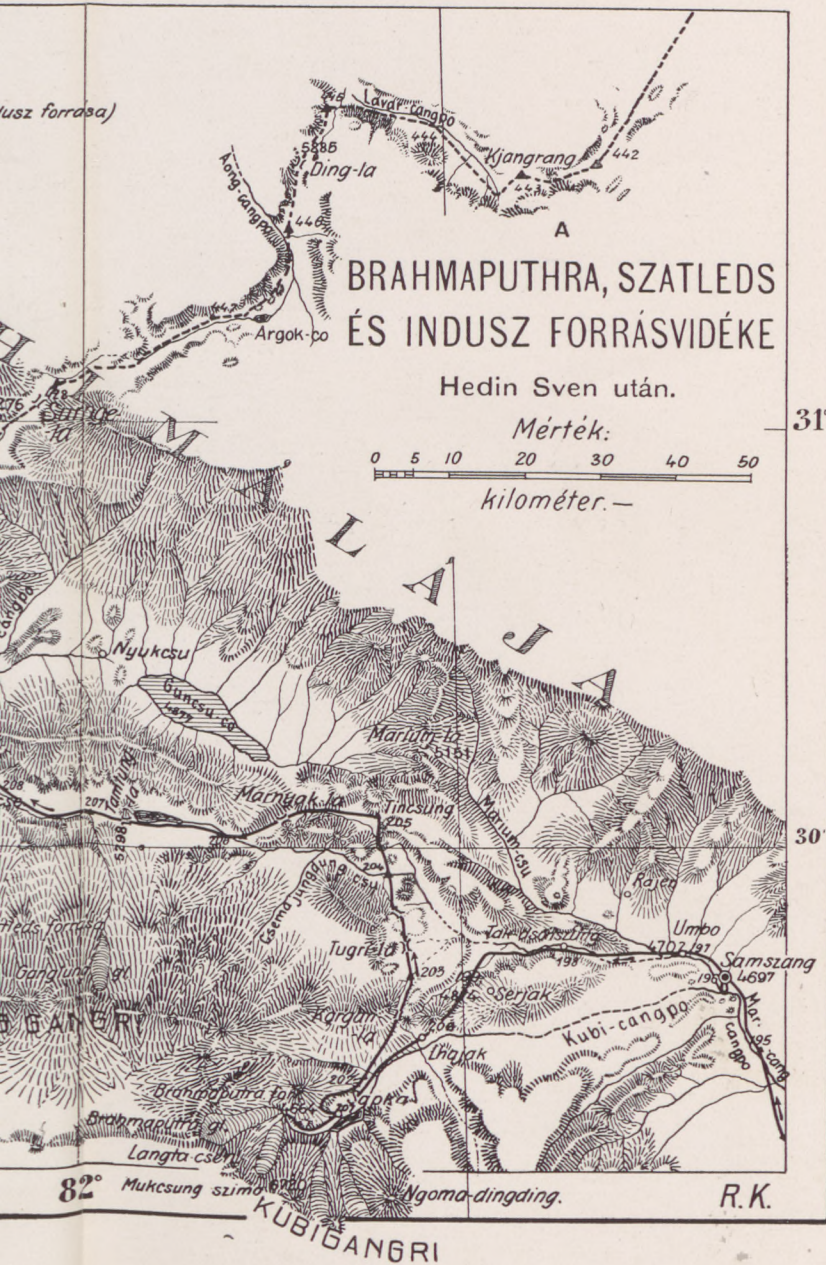

82° k. Gr.

30'

Indusz forrása)

BRAHMAPUTHRA, SZATLEDS
ÉS INDUSZ FORRÁSVIDÉKE

Hedin Sven után.

Mérték:

0 5 10 20 30 40 50

kilométer. —

31°

30'

82°

Mukcsung szima

KUBIGANGRI

R.K.

Mindenekelőtt a Samzangnál találkozó folyók vízmennyiségét óhajtottam megmérni, megtudandó, hogy melyik közülök a legnagyobb. A csónakkal és a szükséges mérőeszközökkel ellátva, július 8-án tíz ember kíséretében a völgy déli oldalának azon helyét kerestem fel, hol a délnyugatról jövő Kubi-szanpó és a nyugatról érkező Cséma-jundung találkoznak. Ez utóbbi innen egy napi távolságban veszi magába a Marium-csú-t. Először az egyesült folyók vízmennyiségét mértem meg és megállapítottam, hogy az másodpercenként 44 köbmétert tesz. A *Cséma-jundung* vízmennyisége 10 köbméter volt, következőleg a *Kubi-szanpó* 34 köbméter és így kétségtelenül ez utóbbi a nagyobbik. Ha a Brahmaputra forrásait meg akartam találni, tehát okvetlenül a Kubi-cangpó folyását kellett annak eredetéig követnem. Ezt eddig elődeim közül senki sem tette meg.

Samzangtól nyugat-délnyugati irányban indultunk el. Július közepén a hőmérő éjjel 9 fokot mutatott a fagypont alatt! Igaz, hogy 4700 méter magasságban jártunk. Előttünk délnyugatra mind élesebben tűnnek elő a hósziklák. A Cséma-jundung folyót jobbkézfelől hagyva, erős viharban, olvadó hófelületeken keresztül nyomultunk előre. Kitaposott ösvényen át a Csonitikargang-hágóra értünk, melynek háta képezi a vízválasztót a Cséma-jundung és a Kubi-szanpó között. Alattunk délre ez utóbbinak hatalmas völgye, északnyugat és északkelet felé pedig a Transzhimalája gerince és nyúlványai tűnnek fel, széttagolva a felső Szanpó északi mellékfolyói által. Déli irányban a völgy mögött egyenlőtlen hegyláncoknak sorozata látszik a legkülönbébb alakzatokat feltüntető hatalmas csúcsokkal és ezek mögött vakítóan fehér jégármezők, melyek nyelveiket messze leeresztik a sötét hegytömegek közé. Az egész

tájék felett uralkodó sziklatömb neve *Ngomo-dingding*, melynek jégárai a Kubi-szanpót táplálják. Nyugat-dél-nyugat felé egy másik hegycsoport, a *Dongdong* látható, szintoly hatalmas jégárakkal. Utunk meredeken visz felfelé morénák és gránittömbök között. Később a talaj egyenletesebb lesz. Kétszázadik tanyánkat Lhajaknál, a Kubi-szanpó partján ütöttük fel, hol a legelő kitűnő és nomádok sátrainak számos nyoma látható.

Ez utamban csupán három ladáki és három tibeti kísért. Ez utóbbiak beszélték, hogy a Samzang környékén lakó nomádok néhány hét múlva ide költöznek és másfél hónapig itt időznek, amíg az első hó ismét visszatérésre nem kényszeríti őket. A hó e vidéken másfél méter magasságot is elér és néha oly hirtelen lepi meg az embereket és állatokat, hogy — különösen az állatok közül — annak már sokan áldozatul estek. Három emberem is itt fent szokta tölteni a nyarat. Mikor hóolvadás idején egy ízben e vidékre visszatértek, *egész csorda vadszamarat találtak álló helyzetben megfagyva*. Tőlem azt kérdeztek, nem én tartóztatom-e fel mérőeszközeimmel az esőt, mert más években ezidőtájt már erős esőzések szoktak lenni. Midőn azt feleltem, hogy én is csak oly emberfia vagyok, mint ők és hogy magam is annál is inkább óhajtom az esőt, mert a silány legelő mellett állataim tönkremennek, csodálkozva néztek rám és nem akarták elhinni, hogy nem rendelkezem emberfeletti erővel.

Délnyugati irányban folytattuk utunkat. A folyó előbb több ágra oszlik, majd valóságos kis tóhoz hasonlít. Egy a nomádok által gyakran felkeresett fal mellett ütöttünk tanyát, honnan pompás kilátás nyílt a Ngomo-dingding hatalmas jégárvilágára. A délkeletről nyugat felé vonuló kilenc hegyesűcs rendkívül élesen

Transzhimalája.

A BRAHMAPUTRA FORRÁSVIDÉKE.

RYDER őrnagy után (1904). A Cséna-jundungol a fő-folyó, a Kubi-szanpót pedig mellékfolyó gyanánt tünteti fel.
A valóságban megfordítva áll ez.

200. táphoz.

válik ki a légkörből; a vakítóan világító hómezők sötét sziklaszirtekkel váltakoznak, mintha égnek törekvő sátrak egész táborra állana ott a magasban. Ezen az elragadóan szép vidéken ered a hinduk szent folyója és innen előbb keleti, majd déli irányban, a Himaláján áttörve, keresztezi Asszam széles síkságait. A Brahmaputra tényleg Tibet leghatalmasabb forgalmi ere; völgyének mentén lakik a népesség zöme.

Tudtam, hogy tekintettel a rendelkezéseimre álló idő rövid voltára, csupán futólagos puhatolódzást végezhetek. De ha el tudom érni azt, hogy a Brahmaputra forrásvidékének földrajzi fekvését fővonásaiban megállapíthatom, e kirándulást kutató utam legfontosabb eredményei közé fogom számítani. Elhatároztam tehát, hogy a következő napon fellovagolok a forráshoz. Csupán Rehimet, Rabzangot és az egyik tibetit vittem magammal. Pompás, felhőtlen időben indultunk útnak. A Kubi-szanpó nyugati partját követtük és hatalmas morénatömegeken lovagoltunk át, melyek itt 150 méternyire emelkednek a völgy fölé. A magaslatokról számtalan patak omlik lefelé, melyek az olvadó hómezők vizével táplálják a felső Brahmaputrát.

Közvetlenül előttünk óriási jégár terül el, melynek morénái között hatalmas folyó vágott magának utat. Északkeletnek haladva, mind több és több víz ömlik belé a keleti jégárakból és ezeknek egyesüléséből keletkezik a Kubi-szanpó.

Meredek zeg-zúgban haladva, hegyszorosokon, mocsarakon és patakokon át a fő-moréna hátára érünk. mialatt embereim lepihennek, én a vidék panorámáját rajzolom. A legnagyobb jégárnyelv közvetlenül alattunk fekszik. Két világosan megkülönböztethető morénája van. A baloldali felett egy nyugatról jövő jégnyelv

torkollik a nagy jégárba, amely helyen a melléglecser óriási morénát emelt, mely a baloldali morénával egyesül. A középső jégár vize néhány kis tavon áthaladva, folyik alá a völgybe. *A nagy jégár homlokzata, amelyből a legnagyobb glecser-folyó, a Kubi-szanpó fakad, a Brahmaputra igazi forrása.*

A többi folyó kisebb is, rövidebb is. Nem tudtam hozzájuk közeledni, mert lovaink a főpatak iszapos talajába süppedtek. Visszatérés közben, ott, hol a Kubi-szanpó főága a jég alól kilép, megállottam és mérések alapján megállapítottam, hogy a Brahmaputra forrása 4860 méter magasságban fekszik a tenger színe felett. Kutatásaim további részletes eredményeiről abban a tudományos munkában fogok beszámolni, melyet ezen utamról írni szándékozom.

Julius 14-én tájékoztató áttekintést rajzoltam a Kubi-gángri gyönyörű jégárjairól, azután visszatértünk a Dongdong völgyébe, honnan reánk várakozó embereimmel együtt a hegyhát legmagasabb részére másztunk, ahol a szabad kilátást semmi sem akadályozta. Előbb egy sor fényképfelvételt csináltam, azután az egész látóhatárt felölelő panorámát rajzoltam, mely munka teljes négy órát vett igénybe. Hogy olvasóim képet alkothassanak e vidékről, mellékelem a panorámának azon részét, mely a Kubi-gángri hegyvilágát öleli fel. Délkeleten látható a tetraeder-alakú csúcs, melyet vezetünk Ngomo-dingdingnek nevez. Nyugat felé a Mukcsung-szimó esetlen tömege, délnyugaton pedig előbb néhány hegyes, majd néhány kúpalakú csúcs látható, melyek teljesen hóval és jéggel vannak borítva. Ezek a Langcsa-csen hegytömeghez tartoznak, melynek jégmezői a glecsert táplálják, melynek homlokzatán van a Brahmaputra forrása. A délnyugati és északnyugati

oldalon a Gaveting hegycsoport csúcsai merednek ég felé. Ugyancsak északnyugati irányban látható a Dongdong három csúcsa is, északkeleten pedig a Kubi-szanpó völgmélyedése, míg a látóhatárt ez oldalon a Csang-

A Kubi-gángri a Brahmaputra forrásaival.

tang hegységeinek egyforma, fűrészfogakhoz hasonló ormai zárják körül. A Transzhimalája hegyláncai ebben az irányban ellapulnak.

Lehetőleg gyorsan nyugat felé igyekeztem most, hogy a devasungnak és a mandarinoknak akarata ellenére is — bár tiltott utakon — lehetőleg sok tapaszt-

talatot szerezzek. Előbbi utunkat jobbkéz felől hagyva, északi, majd északnyugati irányban, folyton meredek sziklahegyek között haladva, több kisebb hágón át a Senkamba-la-ra értünk, amelyről az út a Cséma-jundung-völgyébe visz. Itt barátságos nomádok közelében térünk pihenőre, akik új állatokat szereztek részünkre. Ezután ismét hegynek föl, völgynek le vitt utunk, miközben a Tag-la hágón is átkeltünk, mely vízválasztót képez a Brahmaputra és a Manazarovár tó között.

A Tibet nyugati részéről felvett legújabb térképek is igen helytelen képét nyújtják az ország e részének, melyeken eddigelé európai tudós át nem utazott volt. Élesen markirozott meridionális hegylánc helyett nyílt hosszanti völgyet találunk, melynek morénái között halad a vízválasztó vonal. Itt búcsút mondtam a *Brahmaputrának*, melynek völgyében Széla-la-tól kezdve közel félévet töltöttem.

Július 21-én a Tage-bup völgyébe lovagoltunk, melynek alján folyik a Tage-szanpó. A völgymélyedésben forrás fakad, melynek vizét a benszülöttek egy kútba vezetik. A kút körül Buddha-képek, a kristálytisztá víz alján pedig kék és piros gyöngyök, türkiszek és egyéb apró holmi látható, melyeket áldozatkész zarándokok dobtak bele, kik a forrást csodatevő ereje miatt keresték fel. Vezetőnk is megtölti facsészéjét a szent vízzel és abból előbb a maga, azután pedig lova fejére önt, hogy ezt farkasok, önmagát pedig rablók ellen megóvjá. A tibetiek hite szerint a beteg ember, ha testét e csodatevő vízben megfürösztí, biztosan meggyógyul, tehát amolyan — Lourdes kicsiben.

Átlovagoltunk a Tage-szanpón, a folyó azon pontján, hol annak völgye a Manazarovár medre felé visz és ezzel ismét új fejezethez értünk utazásom történetében.

Innen újra láthatóvá válik a napfényben ragyogó Gurla Mandatta, északnyugat felé pedig feltűnik a szent hegy (Kang-rinpóce), a *Káilasz*. Embereim, amint megpillantják a hegyet, leugranak lovaikról és hasravágják magukat, homlokukkal a földet érintve. Nyílt térre érünk, ahonnan már látható Co-mavangnak, a szent tónak, vagyis a Manazarovárnak egy kis része.

Másnap egy széles völgyben ütöttünk tanyát, hol már várt reám két ladaki emberem. Guffaru küldötte őket elém Tokcsenből, nem tudva hosszas elmaradásomat mire magyarázni. A következő napon magam is Tokcsenbe lovagoltam, hol a góva minden szükségessel ellátott bennünket. Eltökéltem, hogy itt karavánom felét szolgálatomból elbocsátom. Tibet nyugati részében nem volt többre, mint 12 emberre szükségem, és arra számítottam, hogy kisebb karavánnal kevesebb feltűnést fogok kelteni. Guffaru kipróbált vezetése mellett Gártokba küldtem tehát 13 embert és minden nélkülözhető podgyaszt a brit ögynökség letétébe. Vele küldöttem az enyéimnek és barátaimnak szánt postát is és egy fontos levelet Smith ezredeshez, kitől 6000 rúpia készpénzt, eleséget, forgópisztolyokat, töltényt és ajándék céljára szolgáló tárgyakat kértem. Arra is kértem őt, hogy az időközben Szimlán a Viceregal Lodge-ba érkezett postámat küldje el Gártok-ba.

Midőn este 25 emberemet összehívtam és közöltem velük elhatározásomat, felszólítottam őket, hogy aki haza kívánczik, jelentkezék. Csodálkozásomra és örömömre egyikök sem jelentkezett, sőt valamennyien kijelentették, hogy velem óhajtanak maradni mindaddig, amíg csak Tibetben tartózkodom. Magam választottam ki tehát az elbocsátandó 13 embert, persze azokat, kiknek legkevesebbé vehettem hasznát. Midőn

az átsomagolást befejeztük, nekem csak négy ládám maradt, összes többi dolgaimat Guffaru vitte magával. Róbert akárcsak egy bankár ült sátrában és minden embernek kifizette járandóságát, útipénzét és a neki szánt ajándékösszeget. Pénzkészletem e napon több mint 2000 rúpiával fogyott meg. Derék karavánvezetőm késő este még egyszer felkeresett, hogy utoljára átvegye parancsaimat. A jó öreg, ki bámulatraméltó kitartással osztotta meg velem a Csang-tang zord telének minden fáradalmát, keservesen sírva fakadt. Azzal vigasztaltam, hogy fontosabb megbízást nem tudnék részére, mint azt, hogy értékes podgyászomat rendeltetése helyére juttassa; e feladatot másra nem is bízhatnám.

Amikor július 26-án reggel sátramból kiléptem, az emberek már útrakészen állottak. Megköszöntem hű szolgálataikat és kértem őket, hogy hazatérőben is tartanak össze és engedelmeskedjenek vezetőjüknek. Guffaru könnyezve borult térdre előttem; a többiek követték példáját. Elbúcsúztak társaiktól, azután a menet megindult; rövid idő múlva valamennyien eltűntek a közeli dombok mögött.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A Manazarovár tava.

Amint Guffaru embereivel eltűnt, szerveztem kis karavánomat. Karaván-basinak Muhamed Iza öccsét, Ceringet neveztem ki. A visszamaradottak között voltak Tundup-Szonam, Rabzang, Rehim Ali és Sukkur Ali, kik szolgálaim közül a legderekabbaknak bizonyultak.

A karaván kettéosztása által sikerült a tibetiekben azt a hitet keltenem, mintha a karaván mindkét része, bár különböző útirányon, ugyanazon cél felé törekednék, vagyis, hogy követni fogom Guffarut Gártokba és onnan Ladakba.

Tokcsen góvájának hálám jeléül több rendbeli ajándékot adtam és megajándékoztam tibeti kísérőimet is.

Róberttel, Rabzanggal és két tibetivel ezután Tokcsen völgyén át a délnyugati dombokra lovagoltunk. Utunktól jobbra teljes egészében elénk tárult a kék tó türkiszének felülete és az azt környező elragadóan szép vidék.

A *Manazarovár* a földkerekség legszentebb és ezért leg híresebb tavai közé sorolható, amelyhez évente ezernyi hindu zarándokol. Szentek tisztelik e vizet a lamaizmus hívei is, kik azt Co-mavangnak, vagy Co-rinpócsenak, a «szent tó»-nak nevezik. Kétségtelen, hogy a tó csakis páratlanul szép fekvése által képes az alapjában véve egymástól eltérő két vallás híveiben a tiszteletnek az istenítéssel határos érzületét felkelteni.

Már az a kilátás is, mely a dombok felől nyílt, elbájosító hatást gyakorolt reám. A mintegy 25 kilométer átmérőjű, tojásdad alakú tó óriás türksizhez hasonlóan fekszik a két gyönyörű, híres hegyóriásnak, a Káilasz-nak és a Gurla-Mandattá-nak tövében, melyekhez köröskörül hóval borított hatalmas hegyek csatlakoznak. Nyugat-északnyugaton egy gúlaalakú dombon a Csiugumpa kolostor látható, északnyugaton pedig, közel a tó partjához néhány lagúna terül el, melyek mögött a Transzhimalájához tartozó hatalmas hegyláncok sorakoznak, legelől a Káilasz-szal, melyet a benszülöttek Kang-rinpócse-nak, vagy jéghegynek is neveznek. Engem az a körülmény készített a tó meglátogatására, hogy annak mélységét még soha senki meg nem mérte. Mélységméréseket akartam rajta eszközölni és *medréről térképet felvenni*. Meg akartam állapítani, hogy mily nagy az a *vízmennyiség*, melyet egy nap folyamán magába felvesz, különösen pedig meg szerettem volna oldani azt a már többek által megoldani kísérelt problémát, mely a vele határos Rakastál tóhoz való viszonyára vonatkozik.

Midőn két benszülött vezetőnket megkérdeztem, vajjon lehet-e csónakkal a túlsó partra átjutni, óva intettek ily kísérlettől, mert, úgymond, «az istenek halállal büntetnék azt, aki őket nyugalmaikban megzavarni merészelné».

Utunk délnyugati irányban, az «arany völgyön» át, a tó körül épített nyolc kolostor elsejének, Szerolung-gumpának közelébe vezetett. Itt ütöttük fel 212. tanyánkat.

Minthogy a tó vize, mely nappal rendkívül nyugtalan volt, a benszülöttek állítása szerint éj idején nyugodtabb szokott lenni, elhatároztam, hogy az első, dél-

nyugati irányban tervezett keresztezést éjjel fogom megkísérelni. E napon csak prábautat tettünk és minthogy azt találtam, hogy a víz mélysége, nem is messze a parttól, 40 méter, 150 méter hosszúságú mérőzsínóromat vittem magammal. El kellett készülnem arra, hogy az ily rendkívül magas hegyek között képződött tó medre igen mély. Sukkur Alit és Rehim Alit vittem evezősöskül magammal; az utóbbi némi aggodalommal ült csónakomba, mert azokra a viszontagságokra gondolt, melyekben a Lighten tavon része volt.

Este 8 órakor indultunk útnak, amikor a tó vize teljesen lecsendesedett. Két napra való eleséget vittünk magunkkal, Róbertnek pedig azt a megbízást adtam, hogy karavánommal tanyahelyünkön várjon meg. Midőn ladikommal a parttól eltávoztam, embereim oly elérékenykedve köszöntöttek, mintha örökre intenének búcsút. A ragyogó hold ezüstös világa némileg enyhítette az éjsötétségét. Evezőseim nekifeküdtek az evezőknek, úgy hogy tanyánk tüze csakhamar eltűnt szemeink elől. Húsz percnyi evezés után megmértük a víz mélységét: 41 métert mutatott. Következő mérésem eredménye 43 méter volt. Óránként megmértem a levegő és víz hőmérsékét. A levegő teljesen nyugodt, hőfoka 11 órakor 8 C fok volt a fagyponthoz alatta. A negyedik mélységmérés eredménye 51 méter volt. Evezőseim méréseimet feszült figyelemmel kísérték: nagyon szerettek volna mielőbb kisebb mélységű helyre érni. Szörnyűnek találták, hogy sötét éjjel ily mély víz felett kellett evezniök. A Gurlamandatta csúcsai sötét fekete silhouettekben tűnnek fel; körülöttük kék villámok cikáznak és nemsokára az egész déli égbolt mintha tűztengerben úsznék. A víz mélysége lassanként egész 65 méterig nő.

Teli tüdővel szívtam magamba a friss levegőt és

teljesen átengedtem magamat annak a hatásnak, melyet ez éjjeli út bennem keltett. Hosszú ázsiai utazásaimban kevés hozzáfoghatóban volt részem. A sötét égbolt lassanként világosabb színt ölt: közeledik a hajnal. Pillantásom hirtelen a magas hegycsúcsokra esik, melyek olvasztott aranyhoz hasonlóan pirosnak. A világosság egyre jobban terjed, a tó felett a levegő előbb rózsaszínű, majd egyre aranyosabb, világosabb, sugárzóbb lesz. A nap győzött az éj felett és az illúziók felett is, melyeket a hatalmas víztömeg és annak vadregényes környezete bennem keltett. Mindennapos lesz a kép; a hegyóriások eltűnnek a felhők mögött. A levegő igen nyugodt; csak lassan jutunk előre, mert a nagy fáradtságtól álmos evezőseimet nehezen tudom ébren tartani. A parttól még nagyon messze vagyunk. A víz mélysége itt 61 és 73 méter között váltakozik. Kilenc órakor reggel mértük a legnagyobb mélységet: 82 métert. Amint a felhők elvonulnak és a kilátás tisztul, látjuk, hogy egy hatalmas völgymélyedéshez közeledünk, amelyet útunk célpontjául tűztem volt ki. A víz mélysége lassanként 25 méterig száll alá. Közeledünk a parthoz. Embereim erősen dolgoznak, hogy minél előbb kiköthessünk, mert mindhárman nagyon el vagyunk fáradva. Végre partot érünk, de ekkor látjuk csak, hogy rossz helyre jutottunk, mert közvetlenül a part mögött hosszan elterülő lagúna fekszik, melyben térdig érő víz van. Rendkívül bosszantó dolog volt ez; újra meg kellett ragadni az evezőket, míg végre több mint 16 órai munka után oly helyre értünk, hol hajónkat partra húzhattuk. Tüzet gyújtottunk, csónakomból sátrat készítettünk és abban halálfáradtan tértünk nyugalomra; egyhuzamban aludtunk másnap reggelig.

Összeállítottuk csónakunkat és a Gosszul-gumpa ko-

lostor felé evezünk. Amint a 40 méter magasságban fekvő kolostorhoz közeledtünk, észrevettük, hogy több láma, akik persze még sohasem láttak hajót a szent tó vizén, élénk figyelemmel kíséri útunkat. Amint azonban csolnakunk a kolostorhoz közelebb ért, a lámák hirtelen eltűntek. Nem kötöttünk ki, hanem a nyugati part felé irányítottuk ladikunkat. Vitorlánkat kedvező déli szél feszítette s így óriási gyorsasággal értük el a partot. Azon a földön állottunk, mely a Manazarovárt a Rakasztál-tótól választja el. A zarándokok, kik évezredek óta látogatják a szent tavat, erre veszik útjokat a tóhoz. Heves délnyugati szél kerekedett, mely egész este tartott s amely mélyen felkavarta a tó hullámait.

Másnap korán reggel folytattuk útunkat, karavánunk tanyája felé. Kedvező nyugati széllel gyorsan haladtunk előre. A nap heve elbágyasztóan hatott reánk. A szél elült és a csendes vizen csak lassan haladunk előre. Valósággal elégikus hangulat hatja át az embert, amint a csolnak a végtelen csendben, a nagy tó síma tükrén tovasiklik. A mélység előbb 60 méterig emelkedik, azután egyre apad; a távolban apró fekete pontokhoz hasonlóan feltűnnek karavánunk sátrai. Embereim végtelen örömmel fogadtak; ők azt hitték, hogy ez útról nem fogunk ép bőrrel visszatérni.

Tanyánkon mindent a legnagyobb rendben találtam és így eltökéltem, hogy a következő napon déli irányban keresztezem a tavat, hogy azt lehetőleg részletesen megismerjem.

Augusztus 1-én korán reggel hajóra szálltunk. Ezúttal Rabzang és Tundup-Szonam voltak evezőseim. Róbert, kit szintén magammal vittem, kormányzott, én pedig térképeket készítettem a partvonalak alakzatáról, a dombokról, völgyekről és mindenről, ami a

tó fekvésére nézve jellegzetes volt. Célul tűztem ki magam elé, hogy anyagot gyűjtök egy *izobát-térkép*hez, vagyis egy oly térképhez, amelynek koncentrikus vonalai a tó medrének alakját adják vissza. Már akkor, amikor a Tamlung-hágón magunk mögött hagytuk volt a Brahmaputrát, sejtettem, hogy a Manazarovár a Szetleds vízrajzi rendszeréhez tartozik. Feladatomból tűztem ki most, hogy anyagot gyűjtsek ennek a problémának a megfejtéséhez. Ezt a célt szolgálják a mélységmérések is, mert ezek alapján következtetéseket lehet vonni a meder keletkezésére nézve. Csakhamar meggyőződtem arról, hogy a tó depressziói és a déli hegyek régi jégárai útján keletkeztek, nem pedig morénafalak képződése által, mint eleinte hittem. E helyütt azonban helyszűke miatt nem bocsátkozhatom e felette érdekes kérdés bővebb fejtegetésébe.

Csolnakunk délnyugati irányban haladt, hol a part mentén a víz eléggé sekély, a hőfok pedig állandóan +10 C fok volt. A Tage-szanpó torkolatánál ütöttünk tanyát. A folyó szélessége a torkolatnál 17 méter, vízmennyisége pedig másodpercenként 11 köbméter volt.

Míg a Tamlung-hágóról láttunk egy glecsert, a Ganglung hegyen, amelyen a Tage-szanpó egyik ága fakad. Ugyanez a glecser a Szetledsnek is a forrása. E tárgyra különben még visszatérek.

Róbert minden tanyahelynél derékszögben kievezett a tóba és öt percenként megmérte annak mélységét. Ily módon sugárvonalak útján megállapíthattam a tó medrének domború térképét.

Csak lassan haladhattunk előre, mert heves délnyugati szél fújt. Feltett szándékom volt, hogy a legpontosabb mérések által kiderítem annak a víznek a köbtartalmát, mely egy nyári nap folyamán a Coma-

vangba folyik. Egy kis patak torkolata mellett haladtunk el, mely a tó vizét másodpercenként ötnegyed köbméter vízzel gyarapítja, míg tőle délnyugatra a Ricsung-csú folyó 1'8 köbméter vizet hord a tóba.

Kifeszítettük a vitorlát és egyenesen a *Tugu-gumpa* kolostor felé eveztünk. A klastrom szerzetesei igen barátságosan fogadtak és megmutatták a kolostor összes termeit. Amikor látták, hogy a nagy szél ellenére minden baj nélkül átkelek a tó vizén, meg voltak róla győződve, hogy titkos erők felett rendelkezem, melyek arra képesítenek, hogy a tó isteneivel szembeszálljak. Ezt utóbb őszintén bevallották. A kolostor Puranghoz tartozik és szerzetesei három évenként felváltják egymást. A kolostor nagy nyájának tulajdonosa, kereskedelmet is űz és igen jómódú. A templom előcsarnokában szép fali festményeket láttam, melyek közül néhányat le is rajzoltam. Legérdekesebb ezek között egy kép, mely a tavat és a «hal-istennőt» ábrázolja, amint ez a hullámok közül kiemelkedik. Alsó teste delfinéhez hasonló.

A barátságos lámák körében pihenve több napot töltöttünk, mialatt Róbert a déli parttól a tóba evezett és mélységméréseit folytatta.

Augusztus 7-én ismét csónakba ültünk. A tó partján hosszú sorban hinduk állottak, akik egymás után a tóba mentek, hogy annak egészséget hozó vizében megfürödjenek. A legtöbben csak térdig hatoltak bele, azután leguggoltak és tenyerükbe vizet merve, azzal leöntötték fejüket és testüket, mialatt szimbolikus jeleket csináltak. Erősen megbarnult, többnyire betegesen kinéző emberek, kik sokat panaszkodnak ugyan az éghajlat zordonsága miatt, de azzal a tudattal térnek vissza hazájukba, hogy istennek tetsző cselekedetet végeztek és ezért szívesen viselik nélkülözéseiket. Csodálkozó pillantással követik

csónakunkat, mely az erőteljes evezőcsapások folytán gyorsan távozik a parttól.

A tó vize eleinte csendes volt, de csakhamar erős északnyugati szél kerekedett. Útirányunk északnyugat. Déltájban sötét felhők tornyosultak az égen, melyek csakhamar elfedték a hegyek csúcsait. Egy óra tájt sárga por- és homokfelhőket vettem észre, közel a vörös szikladombhoz, mely útunk célpontja volt.

— *Vihar lesz*, — szólottam.

— Isten óvjon bennünket, — feleli Sukkur Ali, és indítványozza, hogy a legrövidebb úton evezzünk a parthoz.

— Nem, — viszonzom én, — maradjunk az eredeti útirányban és igyekezzünk a dombhoz evezni.

A szél elállott és kövér cseppekben megeredt az eső, melyet hirtelen jégeső váltott fel. A jég oly sűrű tömegekben esett, hogy ladikunk néhány perc alatt egész krétafehér lett a jégtömegetől. Villámok cikkáztak a légen át; éreztük, hogy veszély közeledik. A jégesőt felhőszakadás követte, mely hihetetlen erővel zúdult ránk. Három ing és egy bőrmellény volt rajtam, de már néhány perc múlva éreztem, hogy a víz végigcsurog a testemen. Csolnakunk megtelt vízzel, a part pedig teljesen eltűnt szemeink elől. Négy óra tájt fülsiketítő dörgés hallatszott kelet felől és kisvártatva oly őrült vihar keletkezett, aminőt eddig keveset éltem át.

Útirányunkat iránytűm segélyével eleinte mindenképpen be akartam tartani, de a hullámok oly hihetetlen sebességgel tornyosultak fejünk fölé, hogy küzdelmünk reménytelenségét be kellett látnom. Megfordítottam tehát a csolnak irányát, hogy a hullámok délnyugatnak, a Gosszul-gumpa kolostorhoz vigyenek. Az az utazás, ami ezután következett, örökre felejthetetlen lesz előtt-

tem. A szélvész valóságos orkánná fajult, a torony-magasságú hullámok vad erővel vetik kisdéd hajónkat fel s alá és úgy tetszik, mintha minden újabb hullám-csapás az előbbinél még magasabbra dobna bennünket. Görcsösen kapaszkodunk csolnakunk széléhez, félve, nehogy a legközelebbi pillanat az alattunk tátongó fekete sírba vigyen. Csolnakunk szerencsére követi a hullámok mozgását, azokkal emelkedünk és esünk és örömmel látjuk, hogy a szél ereje egyre közelebb visz bennünket a kolostorhoz. Én a hajó fenekén ülve, minden erőmből arra törekszem, hogy a kormányrudat a helyes irányban megtartsam. Csolnakunk egyre jobban megtelik vízzel, de arra nincs időnk, hogy a vizet kiláptoljuk. Vajjon nem fog-e kis lélekvesztőnk elsülyedni, mielőtt még partot érünk? *Minden gondolatunk arra irányul, hogy életünket megmentjük.* Mily kicsiny és gyámoltalan az ember a természeti erővel szemben! Azalatt az ötnegyed óra alatt, amíg a tó istenének haragjával küzdöttünk, minden perc egy órának tűnt fel. Végre közeledünk Gosszul-gumpához; a kolostor terrasza előtt a hullámok vad erővel rontanak a partnak, úgy hogy félnünk kellett, nehogy a kikötésnél csolnakunk darabokra szakadjon. Alig vet egyik hullám bennünket a partra, már egy másik vesz vállára, mely ismét visszavet a tóba. Embereim végre a vízbe ugranak és derékig vízben állva, egyesült erővel partra húzzák a csolnakot.

Halálrafáradtan estünk a homokra. A másfél órai testi és lelki fáradság végtelenül kimerített, úgy hogy mozogni is képtelenek voltunk. Alig feküdtünk néhány percig, két szerzetes jött hozzánk és vendégszeretően meghívott a kolostorba. Szíves meghívásukat nem fogadtam ugyan el, de kértem őket, hogy lássanak el tüzelőanyaggal és élelmiszerral. Nemsokára meg is jelentek

hatalmas rőzse-csomaggal és száraz gallyal, melynek lobogó tűzénél azután megszáritottuk testünket és ruháinkat. Lassankint kiderült és északon újra láthatókká váltak a hóval borított hegycsúcsok. Alkonyodik, nem-sokára sötét este lesz, a háborgó hullámok elülnek és a Có-mavang éjjeli álomba merül...

Testet-lelket üdítő pihenés után gyönyörű reggelre ébredtünk. Csakhamar megjelent Rabzang szolgám lóháton; a karaván küldötte utánunk, mert attól tartottak, hogy a szörnyű viharban elpusztultunk. Friss eledelel kívül póstacsomagot is hozott a gártoki brit kereskedelmi ügynöktől, ki Smith ezredes megbízásából hollétem felől tudakozódott. Az ügynök leveléből arról is értesültem, hogy Guffaru összes csomagjaimat rendben átadta.

Igen meghatott Rabzang közlése, hogy Tugu-gumpa szerzetesei a szörnyű vihar láttára a tó istenének oltárán füstölő rudakat gyújtottak és kérték isteneiket, hogy mentsenek ki bennünket a veszélyből. Rabzanggal együtt a Gosszul kolostorba mentem, melynek papjaitól megtudtam, hogy a tó januárban a nagy hideg következtében gyakran 24 óra alatt befagy, de nagy szélvész idején néha szintoly gyorsan ismét eltűnik a jég. Midőn a papok felvezettek a kolostor tetejére, álmélkodva néztem körül. Képtelen vagyok kifejezést adni annak a mély benyomásnak, melyet az innen nyíló kilátás reám gyakorolt. Nem sokban különbözött ugyan attól, amelyet már több ízben alkalmunk volt a partról látni, de a világítás oly tündéri, a színjáték oly csodás volt, hogy szívem szinte hevesebben dobogott, midőn a templomtermek sötétjéből a szabad világosságba léptem.

Az utolsó időben Róbert sokkal nagyobb előmenetelt tett a tibeti nyelv elsajátításában, mint én, úgy hogy

már szinte folyékonyan beszélt a benszülöttek nyelvén. Minthogy időmet amúgy is egyéb munkálatok vették igénybe, őt bíztam meg, hogy az ország és a lakosság viszonyairól lehetőleg alaposan tájékozódjék.

Másnap reggel szép, meleg időben ismét kieveztünk a tóra és Tugu-gumpa felé irányítottuk csónakunkat. A tó ezen negyedik keresztezésénél a legnagyobb mélység 76 méter volt. A kolostor előtt papok és zarándokok felette szívélyesen üdvözöltek és afeletti örömüknek adtak kifejezést, hogy élve viszonzláthatnak.

Tugu-gumpa előcsarnokának falára egy «tájékoztató» volt felszegezve a zarándokok felvilágosítására, mely egyebek közt azt mondja, hogy a tóból a föld alatt, négy nagy és négy kisebb folyó ered; ezek között volna a Karnáli, a Brahmaputra, az Indusz és a Szetleds. Ez a föltevés mindenesetre nagyon érdekes és ami Szetledst illeti, nézetem szerint a valóságnak megfelel.

Augusztus 11-én búcsút vettem Tugu-gumpa barátságos papjaitól, akiket gazdagon megajándékoztam. Csolnakunk most nyugati irányban vitt tovább. Előttünk fekszik a Gurla-Mandatta hegytömege, melynek a magasból lerohanó forrásvizei, mielőtt a tóba szakadnának, a föld alatt eltűnnek.

A folyók vize, mely a hatalmas homokbuckákban eltűnik, a homok alatt agyagos talajon tovább folyik. Minthogy a homokrétegek mélyen belenyúlnak a tóba, a folyóvíz csak a tó medrén belül ömlik abba. Hogy tehát a tavat tápláló vízmennyiséget pontosan megállapíthassam, a folyókat ott kellett megmérnem, ahol azok a völgybe lépnek.

E célból másnap két kísézőmmel a Gurla-Mandatta lábáig lovagoltam. Kereszteltük a Tugu-gumpa és Purang közötti széles utat és a völgy torkolatán át oda-

lovagoltunk, hol egy a tegnapi tanyánk közelében a tóba ömlő folyó meredek sziklafalak közé ékelve mintegy három köbméter vizet visz ; azon a ponton, hol a tóba torkollik, vízbőssége csupán egy köbméter volt. A hiányzó víz a homok alatt folyik tovább. Innen néhány kilométer távolságban nyugat felé egy völgy torkolatában pihentünk meg, amelynek felső részén egy jégárnyelv fekszik. Délelőtt féltíz órakor a jégár ágya teljesen száraz volt. Fél kettőkor hirtelen dörgő robajjal és szökő eséssel hatalmas víztömeg hömpölyög a medren át; ez a víztömeg kizárólag a föld alatt ömlik a tóba. Innen fentről nemcsak a Co-mavangnak, hanem a Langak-conak kék felülete is látható volt.

Amikor a Manazaróvár partjának hosszában észak felé lovagoltunk, a tó szélétől mintegy tíz méternyire több helyen kutakat ásattam. A földréteg felső része homok volt, azután korhadó növényzet és ez alatt ismét — mintegy félméter vastagságú — homokréteg következett, mely agyagalapon nyugodott. Hatvan centiméter mélységben a kút már meggyúlt vízzel, mely lassanként elérte a tó vizének magasságát. Ha ezek az agyagrétegek — mint bizton föltehető — a keskeny földrétegen át egészen a Langak-coig vonulnak, akkor bizonyos, hogy a Co-mavang vize az agyagalapon nyugvó homokrétegen átszivárog és a nyugati tóba ömlik. Már most meg voltam győződve arról, hogy ez az összeköttetés a két tó között tényleg fennáll.

A következő napon kedvező szél mellett a tó északnyugati szögébe eveztünk, hol egy gula alakú sziklán fekszik Csiu-gumpa kolostora. Itt néhány napig akartam időzni. Az első napot arra használtam fel, hogy az innen a Langak-coba vezető, de már évtizedek óta kiszáradt csatornát megvizsgáljam. Több hideg és meleg

forrást fedeztem föl benne, melyek némelyikét a tibetiek gyógyfürdő gyanánt használják. A leggyakrabban használt *gyógyforrás* $+47\text{ }^{\circ}\text{C}$ (!) meleg volt; más mint tibeti ember ily óriás meleget kitartani képtelen volna. Valamivel lejjebb egy még elég jó karban levő híd viszi át a kiszáradt csatornán, bizonyoságául annak, hogy régebben csakugyan víz ömlött át rajta.

Midőn másnap csónakba ültünk, célul a Manazaróvár partján felütött sátoztáborunkat tűztem magam elé. Meg akartam mérni az északról jövő folyók vízmennyiségét és térképfelvételeket óhajtottam végezni. Tekintettel e hosszabb időt igénylő munkálatokra, két ladaki lovon négy napra szóló eledelt hozott utánunk.

A mérések 20 méternél kezdődő és 49 méterig emelkedő vízmélységet eredményeztek. E ponttól azután a tó medre hosszú ideig teljesen egyforma mély maradt. A 13-ik mérésnél már csak 33, a 14-iknél pedig ismét 55 métert állapítottam meg, ami azt bizonyítja, hogy a tó medrének e részében homokdomb fekszik.

Másnap reggel Rabzanggal 27 kilométernyire északra lovagoltam, hogy a Pácsen és Pácsung folyók vízmennyiségét megállapítsam. Többi embereim ezalatt podgyászommal az északi partra eveztek és a kikötés helyén jelzőtüzet gyújtottak. Egy darabig a tó szélén haladtunk, azután a Tokcsen völgyében fekvő Szemó-szanpót kereszteztük és áthaladva az országúton, fellovagoltunk a Pácsen keskeny völgyébe. Innen utunkat nyugat felé folytattuk, míg a Pácsung folyóhoz értünk. Mindkét folyó vízmennyiségét pontosan megmértem. A következő napot az északi part térképezésére és további tó-mérésekre használtam fel. A víz hőfoka annak felületén állandóan $+13$ fok körül mozgott, míg 47 méter mélységben csak $+7$ fokot mutatott. Még csak a Gyuma-

csú folyó vízbőségét kellett megmérnem és azután megállapíthattam, hogy — csupán a föld felületén a tóba beömlő vízről szólva — másodpercenként 31 köbméter, vagyis naponként 2.678,000 köbméter víz táplálja a tavat. Annak megállapítása, hogy a föld alatt mennyi vizet vesz a tó magába, lehetetlen. Biztosra vehető azonban, hogy ez a víztömeg a fenti mennyiséget még felülmúlja, mert a Manazaróvár óriási jégártömegek depressziójában fekszik, melyek a föld alatt folyton óriási mértékben gyarapítják a tó vizét. A vízmennyiségnek fölöslege, amely elpárolgás folytán el nemvész, földalatti úton a Langak-coba folyik, melynek fekvése amazénál sokkal mélyebb.

Augusztus 22-én újra kiveztünk a tóba és ekkor eresztettem utoljára mélységmérő zsinóromat annak fenekére. A tó medrének összesen 138 pontját mértem meg, mely mérések annak felületén arányosan voltak elosztva és így elegendő adat volt birtokomban, hogy a tó medrének izobát-térképét elkészíthessem. Visszatértünk Csiu-gumpába, hol utoljára éjjeleztem a Co-rinpócse partján, szinte sajnálkozással gondolva arra, hogy többé nem fogom hallani a csendesen himbálódzó hullámok halk moraját.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Kalandos hajózás a Langak-con.

Az előző fejezetekben nem emlékeztem meg azokról a politikai nehézségekről, melyekkel a szent tó vidékén való tartózkodásom alatt meg kellett küzdenem. Karavánomhoz folyton küldöncök érkeztek és a hatóságok nevében továbbvonulásra szólítottak föl bennünket. Embereim távollétemben mindig arra utaltak, hogy uruk a tavon van, ha tetszik, ám menjenek utána és adják át megbízóik parancsát. Amikor egy-egy este karavánomhoz visszatértem, a küldöncöknek már nyoma sem volt s így egy teljes hónapon át zavartalanul folytathattam kutatásaimat. A Csiu-gumpa kolostornál megjelent hivatalnokok azonban erőlyesen követelték, hogy Parkán át haladéktalanul folytassam utamat Ladak felé. Róbert és Rabzang, akiket Parkába küldöttem, hogy a hatóságot engedékenységre bírják, eredmény nélkül tértek vissza, másnap pedig megjelent egy «hivatalos karaván» 15 jakkal, mely podgyászomat akaratom ellenére Parkába szállította. Gyors elhatározással Ceringet, Rabzangot és még négy ladakit a nagy podgyásszal Parkába küldtem, míg magam Róberttel, hat ladakival és hat lóval, mely könnyű podgyászunkat vitte, a Langak-cohoz mentem.

Róberttel és két emberrel a tópart azon részéhez indultam, mely a két tavat egymástól elválasztja, hogy

ott pontos nivellálási munkálatokat végeztek és a csatorna irányát megállapítsam. Többi emberemnek azt a megbízást adtam, hogy a régi csatorna torkolatánál várjanak reánk.

A különféle utazók más-más adatokat közölnek a *csatornáról*. Én a csatorna ágyát egyik tótól a másikig követtem és most csak úgy, mint egy évvel később, midőn ide ismét visszatértem, a csatornát, noha mindkét időpont az esős időszakba esett, teljesen kiszáradva találtam. STRACHEY HENRIK 1846-ban száz láb széles és három láb mély vízű csatornáról írt, aminek helyességét nincs jogom kétségbevonni. Itt minden a csapadék mennyiségétől függ. Ha ez túl nagy, akkor a keleti tó vize a Langak- vagy más néven Rakasztál tóba folyik. Annyi kétségtelen, hogy mindkét tónak a vize folytonosan sülyed, csakúgy, mint a többi tibeti tóé és ha majd elszikkadnak a földalatti források, ez a két tó is sóstóvá válik.

A csatorna nivellálási munkáit végezve, midőn a két tavat összekötő földrész legmagasabb pontjára értünk, utolsó pillantást vetettem a felejtethetlen szent tóra, melyet oly alapos tanulmány tárgyává tettem.

A csatorna hosszában nyugat felé folytattuk utunkat keskeny vízágak és mocsarak mentén; sötét est volt, midőn karavánunk tanyáját elértük. A nivellálási munkákat másnap reggel is folytattuk és a Langak-co partjáig 104 nivellálási pontot vettünk fel. A 94-ik fölvételi ponttól kezdve a csatornában víznek nyoma sem volt. Helyszűke miatt e tárgyról sem nyilatkozhatom behatóbban és csak annyit említhetek meg, hogy a csatorna ágya nyugat, majd északnyugati irányban halad. A nivellált vonal hossza közel 9400 méter, vagyis éppen megegyeszen annyi, mint amennyi a legújabb térképeken

föl van tüntetve. A Langak-co vízfelülete 13'5 méterrel alacsonyabb a Co-mavang felületénél.

Másnap reggel az eget sűrű felhők borították és a tó vize nem nagyon csábított hajózásra. Alakja nagyon szabálytalan. Déli medencéjét sziklák veszik körül, északon kissé kitágul, közepén pedig rendkívül szűk. Úgy vélekedtem, hogy a legkeskenyebb helyen az uralkodó szél ellenére is néhány óra alatt baj nélkül átkelhetünk és ezért Tundup-Szonammal és egy másik ladakival korán reggel csónakba szálltam. De alig értünk a parttól néhány száz méternyire, óriási hullámok vették körül ladikunkat. A víz oly tiszta és édes volt, mint a Co-mavangé. Noha a hullámok átsaptak ladikunkon és így teljesen átáztunk, igyekeztünk az egyensúlyt megtartani, ami sikerült is, sőt néhány mélységmérést is eszközölhettem, melyek eredményeként megállapítottam, hogy a tó legnagyobb mélysége e helyen 17 méter. Négy órai küzdelem után egy a szél ellen védett hegynyúlványhoz értünk, ahol kikötöttünk. A szél egyre erősebb lett, végre valóságos orkánná fajult. Vissza nem térhettünk. A talaj futóhomokkal volt borítva, melyet a vihar szemünkbe, fülünkbe és orrunkba hordott. A homokba feküdtünk és vártuk, hogy a vihar elüljön. A szélvész dacára azonban csakhamar ismét csolnakunkba ültünk, hogy a túloldalon világosan látható sátrainkhoz minél közelebb jussunk. De a nagy szélben csak kis darabot haladhattunk előre. Újra partra szálltunk tehát és egy szikla tetejéről élveztük a hullámok vad táncának képét. A túloldalon éppen velünk szemben karavánunk sátrai, a tábortűz füstje és a legelésző lovak tisztán láthatók voltak; a távolság alig lehetett több egy órányinál, de közöttünk volt a víz tátongó mélysége, mely fölött az elemek vad táncot jártak. Az órák lassan múltak.

Amint sötétedett, a szemközti oldalon kigyúltak a karaván őrüzei. Reméltük, hogy az éj közeledtével a szél el fog ülni, azonban reményünk hiunk bizonyult. A homokba temetkeztem és nyugalomra tértem.

A dermesztő hideg folytán korán fölébredtünk és minthogy időközben a vihar elállt, csónakba szálltunk. Majdnem szélcsendben indultunk el, de ismét úgy jártunk, mint az előző napon. Néhány száz evezőcsapás után óriási hullámok kapták el kisdud ladikunkat, mely minden részében recsegett, ropogott. «Csak előre!» kiáltottam túlordítva az orkán dühét, «siessünk, mielőtt csolnakunk teljesen megtelik». Tanyánk felé az irányt ugyan nem tarthattuk be, de engedve a hullámok irányító erejének, baj nélkül sikerült elérnünk a túlsó partot, hol felénk siető embereim segítségével partra húztuk a csolnakot és kipihentük az út fáradsalmait. Ugyanakkor érkezett meg egyik ladakim is Parkából a kerület góvájának azzal az üzenetével, hogy embereimet elvezetteti, ha tüstént nem távozom a tótól. Én azonban már elszoktam attól, hogy ily fenyegetésnek felüljek.

Másnap ismét erős vihar uralkodott és minthogy ily időben lehetetlen volt vízre szállni, elhatároztam, hogy térképezés céljából megkerülöm a tavat és megállapítom a fekvését. A keleti part nagy ívet ír le, a déli part porfir, gránát és palából álló sziklahegyek által van határolva, melyek meredeken esnek a tó felé. Északkelet felől hatalmas sziklából álló sötét sziget tűnik fel; ez a «Lácse-tó», melyen a benszülöttek állítása szerint a vad ludak tojásaikat rakják le. Parka lakói azután télen, ha a tó befagyott, fölkeresik a szigetet és elhordják a tojásokat. Minthogy a sziget közel volt és az átkelés nem lehetett veszélyes, Rehimmel és még egy ladakival áthajóztunk.

Noha a parton a szél nem volt erős, ismét hatalmas hullám közé kerültünk, melyek azonban szerencsére a sziget felé tereltek bennünket. Csak a kikötés volt nehéz és minden erőnket meg kellett feszítenünk, hogy a hullámok valamely sziklaszirthez ne csapják ladikunkat. Végre sikerült kikötnünk; előbb körüljártuk a szigetet, azután az annak északkeleti részén levő kis síkságot kerestük föl, hol félig a homokba temetve, *több ezer tojást* pillantottunk meg. Nagy volt örömünk, mert e tojások több hónapra jóízű eledellel láttak volna el bennünket. Azonban alig törtünk fel néhányat közülök, utálattal dobtuk el a záptojásokat; több száz feltört tojás közül csupán nyolc (!) volt élvezhető állapotban. Az éjszakát a szigeten töltöttük, de korán reggel ismét csónakba szálltunk és örültünk, amikor megint a karaván melegítő tüze mellett ülhattünk.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

A Szetleds forrása.

A következő napon ismét erős vihar dühöngött. Parkából egyik ladaki emberem kíséretében egy tisztviselő keresett fel, ki a kerületi főnök: «parka tazam» megbízásából felszólított, hogy azonnal menjek vele Parkába, különben kényszereszközökhöz fog nyúlni. Erre azt üzentem a főnöknek, hogy ha embereimet bántalmazni merészné, minden befolyásomat fel fogom használni arra, hogy azonnal állását veszítse; de ha még néhány napig vár, akkor feltétlenül felkeresem Parkát, mert az időjárás amúgy sem alkalmas a hajózásra.

Ez incidens után nyugati, majd északkeleti irányban megkerültük a tavat; erős szél uralkodott, a levegő azonban tiszta volt és a Kang-rinpócse, valamint a Gurla Mandatta teljes szépségükben voltak láthatók. A tónak északnyugati oldalán a Szetleds régi ágyát kereszteltük, mely részben süppedékes, részben azonban igen kemény agyagtalajból áll. A meder eredeti formáját a szél és a homok erősen megváltoztatták. A régi folyóágy, melynek közepe táján néhány forrás fakad, egy darabig emelkedő, azután hosszú úton egészen az Induszig megszakítás nélkül lejtős.

Parka lakóinak állítása szerint a két tavat összekötő csatornán át négy év előtt még folyt némi víz a Langak-coból (Manszarovár) a Co-mavangba (Rakasztel). Tizenkét év előtt a csatorna vízbősége oly nagy volt, hogy csakis egy hídon át lehetett annak egyik oldaláról a másikra átmenni. A tibetiek nézete szerint a Langak-co

vize a föld alatt nyugati irányban tovább folyik és egy barlangnyílásból lép ki a napvilágra. A tó decemberben rendszerint befagy. Míg a Co-mavangnak méternyi vastagságú jégkérgé alatt a víz néha félméternyit is esik, aminek következtében a jege könnyen hasad, a Langak-co vize a jégkéreg alatt alig néhány centiméternyit fogy. Ebből is az következik, hogy a keleti tó a föld alatt állandóan vizet szállít nyugati szomszédjának, mialatt őt magát forrásai csak kisebb mértékben táplálják.

Párkában, hol egy napi pihenőt tartottam, megfejtést nyertek a nyomunkban járó kínai hivatalnokokra vonatkozó kósza hírek is. Valónak bizonyult, hogy ezek a lhasszai mandarinok utasítása folytán nyomon követtek, de midőn Szaka-dsongban arról értesültek, hogy időközben tovább vonultunk, nem követtek bennünket, hanem hazatértek.

Parkában sikerült a vidék góváival is megállapodásra jutnom. Beleegyezésüket nyertem ahhoz, hogy három napig Khálebben, Parkától fél napi járásra tartózkodhassam. E kirándulásom rejtett céljára szerencsére nem jöttek rá. Kháleb csak ürügy volt, utazásom a *Káilasznak* szólt. Miként a zarándok, én is körül akartam járni a szent hegyet, amihez persze mint hitetlen, hatósági engedélyt sohasem nyerhettem volna.

Szeptember 2-án pompás időben indultunk útnak, egy barátságos góva kíséretében. Az első négy nap folyón keltünk át, melyek valamennyien a Langak-co-ba ömlenek. Tanyánkat Khálebben ütöttük fel, távol minden emberi lakástól, ami fontos volt reám nézve, mert e helyről több tilos kirándulásra indultam. Ezek egyike a következő napon a *Szetleds* régi medréhez vitt, melyben keskeny vízerek által egymással összekötött több kisebb-nagyobb mocsarat találtam. E mocsarak

vize egy édesvíz tartalmú nagyobb medencébe ömlik, melynek látható lefolyása nincs. Egy évvel később a Dölcsú-gumpa kolostor közelében, innen egy napi járásra a régi meder nyugati részéből eredő bő vizű patakokat találtam. A tibetiek nézete szerint ezek a patakok képezik a Szetleds forrását, mely szerintük nem a Transzhimalájából, hanem a Langak-co-ból ered.

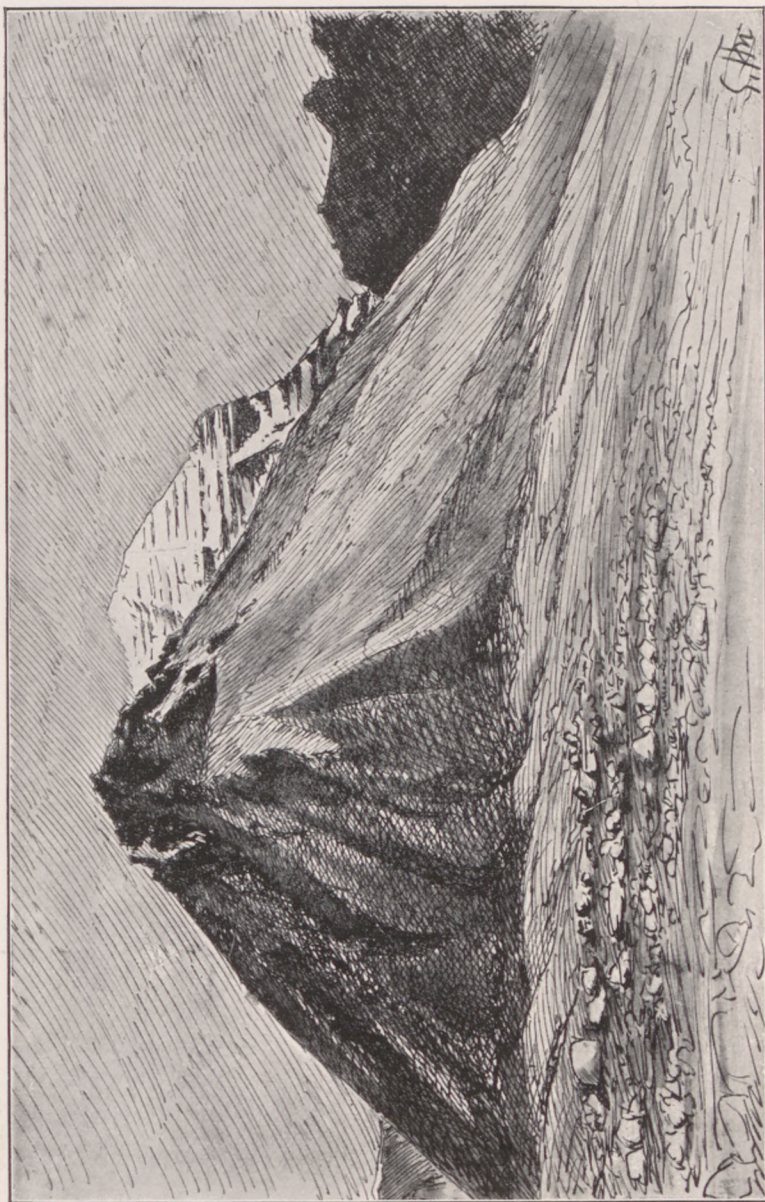
Amidőn 1908 december havában Kiotó-ban tartózkodtam, OGAWA japán egyetemi tanár néhány Tibetről szóló kínai könyvet bocsátott rendelkezésemre, melyek egyikében a Szetleds forrásaira vonatkozó 1762-ben kelt igen érdekes közleményt találtam. E közlemény mindenben egyezik az én megfigyeléseimmel.

A kínai szerző többek között a következőket mondja: «A Brahmaputra forrása a Tage-szanpótól keletre fekvő Tamcsok-kabab.» Ugyanerre a meggyőződésre jutottam én is, midőn a Tamlung-la hágón állottam, ahol megállapítottam, hogy ez a hágó képezi a vízválasztót a Brahmaputra és a Szetleds között. Kissé délre e helytől fekszik a Gang-lung-gángri hegységben az a jégár, amelyből a Szetleds ered.

Az idézett kínai közlemény így folytatja:

«A Langcsen-kabab vagy Szetleds képezi a Co-mavangot», ami annyit jelent, hogy az összes forrásvizek közül, melyek a Co-mavangba torkolnak, a Szetleds a legnagyobb. Méréseim alapján megállapítottam, hogy a Tage-szanpó másodpercenként 11 köbméter vizet vitt a tóba, míg a többi folyók vízbősége egyenként legfeljebb 2—3 köbmétert tett. *Igy tehát a Tage-szanpónak a Gang-lung-gángri főglecserében fekvő forrása az, melyet teljes határozottsággal a Szetleds valódi forrásaként jelölhetünk meg.*

Transzhimalája.

A KÁILASZ HEGY ÉSZAKNYUGATRÓL.
(A szerző vázlata.)

928. laphoz.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Zarándoklás a szent hegy körül.

A Szetleds régi medrétől ismét visszatértünk Kháleb-ba, honnan másnap megkezdtük a zarándoklást a szent hegy körül. A lamaizmusnak hódoló szolgálók voltak, hogy alkalmuk van a föld legszentebb hegye körül zarándokolhatni. Három napra való eledelt vittünk magunkkal. Én fehér ladaki lovamon ültem, embereim persze gyalogoltak, mert csak pogány ember ül lovon ezen az istenek tetsző úton. Az ellenőrzésemre mellém adott góvának azt mondtam, hogy csak kis tanulmányutat teszek és még az este visszatérek a tanyára.

Utunk először északkeleti irányban a Dung-lung völgy torkolatához, onnan pedig vadregényes tájakon át meredek sziklahegyek közé vitt. A sziklafalak homokkőből és konglomerátból állanak. Nyandi-gumpa mögött óriási hegytömeg emelkedik a magasba. Mint valamennyi a *Káilasz* körül fekvő kolostor, ez is a hegy déli alján fekvő Tarczen-labrang kolostornak van alávetve, honnan a zarándokok a szent hegy körüli körútjukra indulnak. E kolostor papjaitól hallottam, hogy az előző évben, mely az ő időszámítási ciklusuk 12-ik éve volt, több mint ötezerre rúgott a zarándokok száma. A tibetiek időszámításának alapját a tizenkettes szám képezi;

minden 12-ik év: «ló-év». 1906 például a tűzló éve volt;* vannak föld-ló, vas-ló, fa-ló évek stb. A zarándokok száma ezekben az években a legnagyobb.

A kolostor istentermének oltára előtt óriási rézüstben télen vaj, nyáron pedig sör áll a zarándokok rendelkezésére. A kolostor tetejéről nagyszerű kilátás nyílik a Kang-rinpóce jégcsúcsaira és vadregényes környezetére. A tetőről leszállva, a folyó jobb partján vonultunk felfelé természeti szépségekben végtelenül gazdag, gyönyörű vidéken. A csodás formájú hegyek szinte falként esnek alá; 100—250 méter magasságú vízesések gyönyörködtetik a szemet.

Útközben egy aggastyánnal találkoztunk, ki már húsz nap óta járja körül a hegyet és most a tizedik körútnál tart. Csak aki 13-szor megkerüli a hegyet, vagy a körüle vivő utat — a már ismertetett módon — egyszerre végig fekszi, felel meg teljesen a szent fogadalomnak. A Diri-pú kolostorban minden zarándok ingyen szállást kap. Magam is a kolostor közelében felállított sátorban töltöttem az éjt.

A kolostor papjaitól hallottam, hogy innen északkeleti irányban három nap alatt egy magas hágón át elérhető az a pont, ahol állítólag az Indusz forrása fekszik. Amióta a Brahmaputra és a Szetleds forrásait felfedeznem sikerült, legfőbb vágyam az Indusz forrásainak felfedezése volt. Amint tehát a papak értesítéseit vettem, elhatároztam, hogy felkeresem a forrást. Egyelőre azonban még türtőztetnem kellett tudvágyamat, mert sem pénzem, sem elegendő élelmiszerem nem volt és karavánom embereit sem hagyhattam védtelenül Khálebben.

* Ez a kínai 60 éves időszámítási ciklus szerint a XV. ciklus 40-ik éve. Szerk.

Transzbajkaija.

A KÁILASZ KÖRÜL ZARÁNDOKLÓ TIBETI NŐK.

Megmaradtunk tehát a zarándokok útján. Áthaladtunk egy folyó hídján, azután sziklatömegek és kőhal-mazokon át egyre emelkedő úton a magasba kapaszkodtunk, ahonnan gyönyörű kilátás nyílt a Káilasz északi oldalából kiinduló jégárra. Az összes hegycsúcsokról habzó hegyipatakok rohannak sebes futással a folyó felé.

A meredek úton, melyen csak lassan haladhattunk a rendkívül magasan fekvő hágó felé, egy nagy gránit-tömb feküdt, melyet a benszülöttek «dikpa karnak», vagyis «bűnösök próbakövének» neveznek. A sziklatömb és a föld között alagút látható; minden jó ember átjut azon, a gonosz lélek azonban benne fele úton megakad. Ise, egyike az engem kísérő ladakiaknak, minden áron alá akarta magát vetni a próbának; alig ért azonban a szűk folyosó közepéig, síró hangon kezdett kiabálni. Benszorult a lyukban, úgy hogy — a körülállók hahotája között — lábainál fogva kellett kellemetlen helyzetéből kiszabadítani. Most már mindenki bátran legazemberezhette. Azonban nemsokára ismét visszanyerte becsületét. Három egymás mellett fekvő nagy sziklatömbhöz értünk ugyanis még aznap, melyek két nyílást képeztek. És Idse mind a kettőn átbújt, persze a nyílásokban akár — egy jakborjú is elfért volna.

Több órai fárasztó hegymászás után 5670 méter magasságban elértük a *Dolma-la* nyergét, melynek tetején egy közel 350 köbméter nagyságú sziklatömb áll. A zarándok, ha ide felért, a sziklafalra egy darab vajat ragaszt, amelybe áldozat gyanánt levágott hajfürtjét erősíti. A szikla ezáltal óriási parókához hasonlít, noha nap és szél gondoskodnak róla, hogy a később érkezők is helyet találjanak fürtjeik számára. A szikla repedéseinek némelyikében egész sor emberfog látható, melyeket a hívők, a kihúzással járó fájdalmat semmibe sem

véve, itt az istenek oltárára helyeztek. Mialatt a sziklatömb lábánál ülve, a vidék nagyszerű panorámáját rajzoltam, egy fiatal láma érkezett a hegytetőre, ki a hátán lévő kosárban egy kis gyermeket hordott. A gyermek szülei élelmiszerrel látják el a lámát, hogy ez a szent hegy tizenháromszori megkerülése alatt hátán vigye a beteg gyermeket; ettől aztán a gyermek biztosan újra egészséges lesz!

A hegyről rendkívül meredeken lefelé vivő úton négykézláb mászva, vagy háton csúszva, végre elértük a völgyet. Az éjt a Cumtül-pú kolostor tetején töltöttük és másnap a körút végpontjához, Tarcsen-Labrang-ba értünk, hol ekkor 23 sátor állott, tele zarándokkal. Itt a papok bennünket igen szívesen fogadtak és megvendégeltek. Néhány óráig pihentünk, azután a legközelebbi úton visszatértünk Khálebben reánk váró embereinkhez.

Szerencsésen sikerült tehát vándorlásom a szent hegy körül, mely újabb tapasztalatokkal gyarapította a tibetiek vallásos életéről szerzett ismereteimet.

A Kang-rinpócse vagy Káílasz kétségtelenül a földkerekség egyik leghíresebb hegye és elsőrangú gócpontja a legmisztikusabb vallásnak. A legmesszebb keletről, a tibeti fensík fekete sátorfaluiból, Ladakból és a Himálája országokból sok ezer jámbor zarándok vándorol évenként a boldogság hegyéhez, hogy körülötte a négy mértföldnyi utat gyalog megtegye. Egyik-másiktól kérdeztem, miért teszi meg ezt a nehéz utat? «Hogy halálom után az Istenek közelében ülhessek», volt többnyire a válasz. Arról mindannyian szilárdan meg vannak győződve, hogy ez a szent cselekedet esőt hoz a rétekre, sátraiktól távoltartja a betegségeket és megvédi őket a rablók ellen. Ebben a reményben vetik alá magukat a

nehéz gyaloglásnak s nem érzik sem a fáradságot, sem a hideget.

A benszülöttek vándorlás közben csak úgy, mint pihenőhelyeiken örökké az «*Om mani padme hum*»-ot mormogják. Ez cseng fülembé, ha elalszom, ezt hallom, ha felébredek. Ez a vallásos formula a lamaizmus hívei részére minden szerencsének kiinduló pontja, minden tudománynak a sarkköve, a megváltásnak csálhatatlan eszköze. Szó szerint lefordítva annyit jelent: «Oh, Lótuszvirág kincse, ámen» — vonatkozik pedig Tibet védőszentjére és a lélekvándorlás őrére, *Padmapámira*, kit, mint Buddhát, egy lótuszvirágból kiemelve ábrázolnak.

ॐ मणि पद्मे हूँ

«Om mani padme hum.»

Bárhova forduljon az ember a tibetiek lakta földön, erre a szent formulára talál. Írva és vésve milliószor olvasható a templomokban és az imagepek papírszalagjain. A tibeti katona, ha rablókat kerget, jobban bízik imagepében, mint fegyvereiben és még a rabló is menekülés közben az «*Om mani padme hum*»-ot ismétli szüntelen, hogy annál biztosabban meneküljön. Ázsia nagy részében az emberek beléletének szinte alaphangja ez a mondás, mely ezrek ajakáról vágyakozva száll ég felé és tibeti embertől épp oly elválaszthatatlan, mint méhkastól a méhek zümmögése.

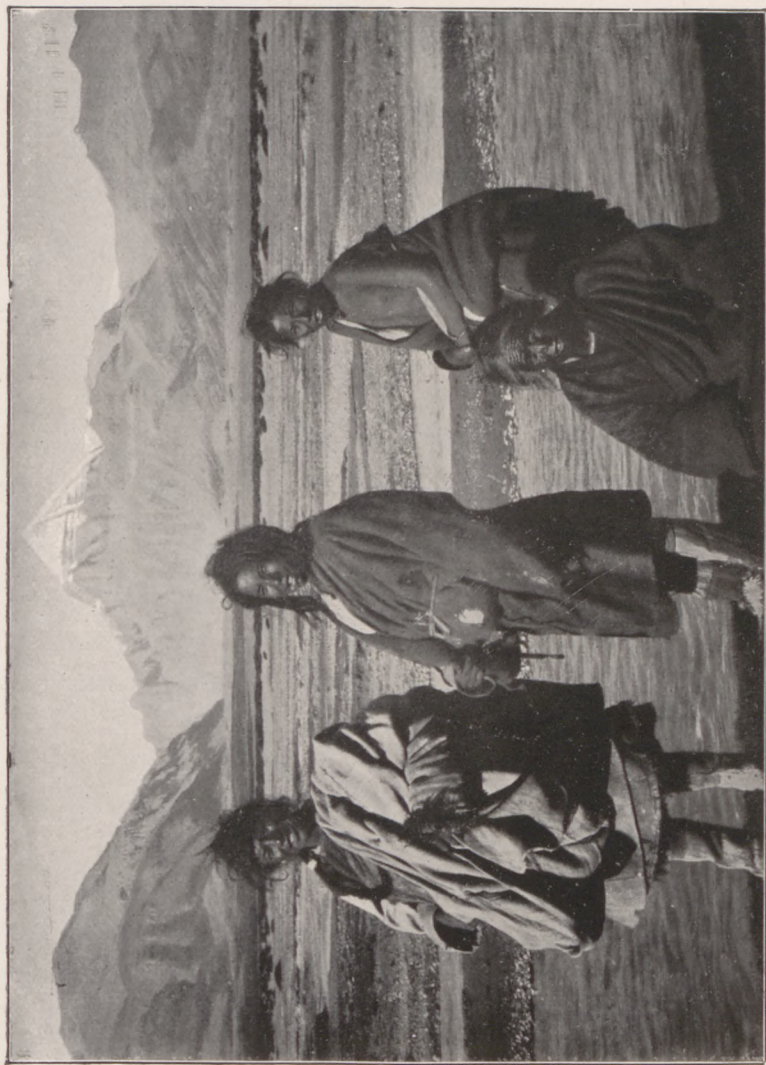
HUSZONHATODIK FEJEZET.

Az Indusz forrásai.

Mindjárt visszaérkezésem után közöltem a góvával tervemet, hogy felkeresem az Indusz forrásait. Eleinte ellenezte ezt és azzal fenyegetett, hogy Gártokba jelentést küld; később azonban beleegyezett tervem kivitelébe, de azon feltétel alatt, hogy karavánom nagyobbik fele az országúton egyenesen Gártokba menjen. Megbíztam tehát Róbertet, hogy rövid napi menetekben vezesse a főkaravánt oda, én pedig öt ladakival és hat lóval útnak indultam az Indusz forrásai felé.

Erősen kitaposott úton, széles völgyön át indultunk neki a hegynek. Az emelkedés egyre nagyobb lesz, a vidék alpesi jelleget ölt. Hatalmas homokkúpok között haladva, elérjük a *Ceti-la*-hágót, mely 5630 méternyire fekszik a tenger színe felett. Éjjel -9° -t mutatott hőmérőm — a sivár Tibetben ismét beköszöntött az ősz. Eleinte azt hittem, hogy a *Ceti-la* elsőrangú hágó, de hamarosan észrevettem, hogy előbb északra folyó patakja nyugatra kanyarodik Dunlung felé. A patak tehát nem az Induszt, hanem a Szetledst táplálja és így a *Ceti-la* csak másodrangú hágó. Rövidesen tényleg el is értük az elsőrangú hágót, a *Ceti-lacszen-la*-t — mely a Transzhimalája főgerincén fekszik és vízválasztót képez a Szetleds és az Indusz között. Tengerfeletti magassága csupán 5466 méter, tehát alacsonyabb a *Ceti-la*-

Transzhimalája.

A GÓVA, AKI AZ INDUSZ FORRÁSÁNAK

FELFEDEZÉSÉT LEHETŐVÉ TETTE (AZ ÜLŐ ALAK) ÉS EGYÉB TIBETIEK A KÁILASZNÁL.

234. laphoz.

nál. A Káilasz messze délre fekszik a két folyam víz-választójától és kétségtelenül a Szetleds forrásvidékéhez tartozik.

A Ceti-lacszen hágó magaslatán kis tó fekszik, melyből csekély patak folyik alá az Induszba. Ennek irányát észak felé követve, mocsaras talajú völgybe értünk, hol az Indusz e kis mellékfolyójának partján néhány gercei nomáddal közös táborni ültünk.

A tibetiek egyike ezt az európaiak előtt még teljesen ismeretlen vidéket már gyakran beutazta és állítólag pontosan ismerte a vidéket. Ezért szívesen fogadtam meg vezetőnek, sőt, tekintettel arra, hogy kellő eledelnek és teherhordó állatnak hiányában voltam, drága pénzen takarmányt és cámbát is vettem tőle, podgyaszomat pedig — magas napibér ellenében — juhaira raktam.

Szeptember 10-én átmertünk a Lungdep-csú folyón és elértük a Szingi-kambát, mely itt nagy medencét képez. Az út lassan emelkedik; az Indusz innen tekintve csekély patakocskának látszik. Tanyánkat ez este a forrás fejénél ültünk fel, mely annyira el van rejtve, hogy vezető nélkül alig találtunk volna rá. Ott, ahol az északi hegyek felől egy homokkal borított hegyszoros a nyílt völgybe lenyúlik, egy szikla-plató alján több kisebb forrás lép ki a szabadba, melyek mocsarakat képeznek és melyek itt a fent említett forráspatakkal találkoznak. Ezek a később oly hatalmasra áradó Indusznak legmagasabb forrásai. A négy legnagyobb forrás találkozási pontjánál a víz 9 fok meleg volt. Az említett szikla-platónál több palakőből való manekisztát találtam, melyekbe számos írásjel és istenkép volt vésve. Ezek egyikét emlék gyanánt magammal hoztam.

Montgomery punditái 1867-ben keresték az eredeti

forrást és megállapították, hogy az az Indusz keleti ágában van. A forrásig azonban nem hatoltak, és így nekem és öt lakosomnak volt fentartva, hogy az Indusz valódi forrását felfedezzük.

Felejthetetlen éjt töltöttem ezen a földrajzi szempontból oly fontos helyen, mely 5160 méter tengerfeletti magasságban fekszik. Soká néztem a sziklabarlangból előtörő tiszta forrást, jelentéktelen kezdetét annak a hatalmas folyamnak, mely végtelen emberöltők óta számos ország népét táplálja és vizét végtelen messzeségeken át az örök világtengerbe hordja. Nagy meglepődéssel gondoltam arra, hogy minden nehézséget legyőzve, felfedeztem igazi forrásait a két világtörténelmi jelentőségű folyamnak, az Indusznak és a Brahmaputrának, melyek mint a rák ollói fogják körül a föld legmagasabb hegysíkját, a Himaláját. A mély hála érzése töltött el, amikor arra gondoltam, hogy én vagyok az első fehér ember, kinek osztályrészeül jutott a dicsőség, hogy a szent forrásokig előnyomulhasson.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Merész elhatározás.

Az Indusz forrásaitól északkelet felé mentünk Jumbamácen vidékére, mely 32° északi szélesség alatt fekszik. Gártokba, nyugati Tibet fővárosába és a két garpun székhelyére különféle kalandok után szeptember 26-án érkeztem, miután a Dsukti-la hágón 5825 méter magasságban ötödször léptem át a Transzhimalája gerincét. Helyszűke miatt, sajnos, nem terjeszkedhetem ki ezen út részleteire, mely pedig többnyire ismeretlen földön vitt át.

Gártoki tartózkodásom *tibeti utazásomnak fordulópontját képezi*. Itt ismét érintkezésbe léptem a külvilággal. A gártoki brit kereskedelmi ügynöknél enyéimtől és barátaimtól nagy csomó levelet találtam, Smith ezredestől azonban a kért pénz és a különféle tárgyak még nem érkeztek meg.

A garpunok, amint érkezésemről hírt vettek, különféle ajándékokkal kedveskedtek. Amikor meglátogattam őket, csak az ifjabbik fogadott, egy lhasszai előkelő megjelenésű úr, ki igen udvarias volt és aki azért, hogy az előírt útirányról oly gyakran letértem, a legcsekélyebb szemrehányást sem tette. A kölcsönös üdvözlés után Liendarinnak egy levelét nyújtotta át nékem és valóban a sors iróniájának kell neveznem, hogy ezt a levelet csak akkor kaptam kézhez, amikor annak már nem vehettem hasznát. A lhasszai főmandarin e levélben,

melyet két meghitt emberével utánam küldött, megadja az engedélyt arra, hogy útirányom részleteit küldönceivel állapítsam meg. Megbizottainak pedig, abban a reményben, hogy utam néki nem fog kellemetlenséget okozni, azt az utasítást adta, hogy kívánságaimat, ha lehet, mindenben teljesítsék. Mennyire sajnáltam most, hogy Szaka-dsongban nem vártam be ezeket az engemet «üldöző» khínaiakat.

Az elért eredményekkel azonban mindenesetre meg lehettem elégedve. *Ötször léptem át a Transzhimalája főgerincét, még pedig Szélá-la, Csang-la pod-la, Ángden-la, Ceti-lacsén-la és Dsukti-la-nál; ezek közül a négy első hágó eddig teljesen ismeretlen volt.* Ángden-la és Ceti-lacsén-la között azonban a Transzhimalája mintegy 500 kilométer hosszúságban felderítetlen maradt; a hegyrendszer e részének csupán hegycsúcsai voltak RYDER és WOOD szögmérései útján ismertek. Ennek az ismeretlen területnek kiterjedése mintegy 12,000 négyzetkilométer lehetett. *Nem akartam hazámba visszatérni anélkül, hogy ezt az ismeretlen területet legalább egy vonalban ne kereszteztem légyen.* E hegyláncon vonul végig az Indiai óceán és a fensík lefolyás nélküli sós tavainak vízválasztója. E területen belül fekszik a *nagy Bongba tartomány*, melynek föld- és néprajzi viszonyai úgyszólván teljesen ismeretlenek voltak és csak e terület keresztezése által lehetett eldönteni azt a fontos kérdést, *vajjon a Nien-csen-táng-la megszakítás nélkül egész Tibetben átvonul-e vagy sem?* Sem európai, sem pundita utazó nem foglalkozott még e kérdés megoldásával. HODGSON, SAUNDERS és ATKINS térképeikbe a kérdéses helyre egy hipotétikus hegyláncot rajzoltak; de mily értéktelenek a hipotézisek a tényekkel szemben. És én a tények fegyverével akartam győzni.

HADZSI NAZER sáh-nak, leh-i öreg barátomnak, a gazdag kereskedőnek fia, GULAM RAZUL, éppen Gártokban tartózkodott. Közöltem vele tervemet. Ő a helyzetet kedvezőnek vélte, mert az idősebbik garpun beteg és tehetetlen volt, a fiatalabbik pedig 7000 rúpiával volt adósa és ezért azt hitte, hogy csel vagy vesztegetés útján meg lesz nyerhető. A vesztegetési kísérlet azonban balul ütött ki. A garpun kijelentette, hogy az esetben, ha tiltott utakon járnék, fegyveres erővel fog visszatérésre kényszeríteni. Gulam Razul később értesült a garpun parancsáról, melyet az egész országban szétküldött, *hogy feltétlenül feltartóztassanak, ha az országban a Ladakba vezető úton kívül bárhol mutatkoznám.*

A szimlai küldeményre várva, nap-nap után szőttem terveimet; lassankint megérlelődött bennem az elhatározás, hogy úgy, mint a mult évben, Ladakon át *észak felől hatolok Tibetbe*, ismét keresztezem az országot és ez úton igyekszem a még kiderítetlen területre jutni. Ezen a végtelen kerülő úton ugyan több mint félév alatt érhetem csak el azokat a vidékeket, melyek Gártoktól alig egy havi távolságra esnek, új karavánt is kell szerveznem és veszélyes kalandoknak, főképp pedig az *arktikus hidegségű* tél veszélyeinek kelendő magam kitennem, de — tervemet mindazonáltal keresztül akartam vinni!

Közöltem mindezt Gulam Razullal és Róberttel, akikben feltétlenül megbíztam. Előbbi magára vállalta az új karaván szervezését. Eddigi kísérőimtől okvetlenül meg akartam válni; teljesen ki voltak merülve és haza vágyakoztak. Róbert is, ki Gártokban két testvérének haláláról értesült, el akart hagyni, hogy gyászoló anyját felkeresse. Így teljesen egyedül maradtam és idegen emberek kíséretében kellett új utamra indulnom.

Gártokból október 20-án Gargunzába mentünk, hogy ott várjuk be az Indiából már jelzett küldeményt. Hosszú jegyzéket készítettem mindarról, amit karavánom részére be kellett szereznem és minthogy lehetetlen volt visszaérkezésemet a ladaki hatóságok előtt eltitkolni, mindenütt azt hireszteltem, hogy kis karavánt szervezek, mellyel Khotánba és onnan tavasszal Pekingbe utazom. Mindenkinnek, még saját szolgálóimnak is azt kellett hinniök, hogy egyáltalán nem gondolok újabb tibeti utazásra. REUTER indiai levelezőjének is azt sürgönyöztem, hogy Khotánba utazom. E sürgönnyel az volt a célom, hogy a pekingi mandarinokat is megtévésszem utazásom valódi célja felől.

Október 29-én megérkeztek Gulam Razul öszvérei. Régi állataim közül már csak öt volt életben, köztük kis fehér ladaki lovam, mely csodálatos egészségnek örvendett. Gulam Razul arra is vállalkozott, hogy Ladakból 15 lovat szerez. Leh-ben 11 kipróbált embert akart részemre felfogadni, kik Hadzsi Nazer sáh házában szolgáltak. Fiát Leh-be küldte, hogy ott a karavánt összeállítsa, melynek legkésőbb november 30-án Drugubban kellett lennie. Azon fontos szolgálatokért, melyeket Gulam Razul nékem tett, Gusztáv svéd király aranyéremmel, az indiai kormány pedig ajánlatomra a «Khán Bahadur» címmel tüntette ki.

Gargunzában megismertem az Anglia és Oroszország között ez év októberében létrejött szerződést, mely így szól: «Nagybritannia és Oroszország kölcsönösen kötelezik magukat, hogy a legközelebbi három év folyamán előzetes megállapodás nélkül, semmiféle tudományos ekspedíciónak nem fognak engedélyt adni arra, hogy Tibetbe hatolhasson és felszólítják Khínát, hogy ugyanígy cselekedjék.»

Mintha ez a megállapodás egyenesen ellenem irányult volna! Természetesen egy szóval sem hívtam fel reá Gulam Razul figyelmét, egyszersmind azonban beláttam, hogy Tibetben mint európai többé nem utazhatom. Álruhában kellett utaznom, hogy feltűnést ne keltsek és így még egy futárt küldtem Leh-be, azzal a megbízással, hogy egy teljesen felszerelt ladaki öltözetet szerezzen be részemre. Az új karaván-basi lesz tehát az expedíció főnöke, én annak engedelmes szolgája. Hogy minél nehezebben legyenek felismerhető, parafa-keretű sötét nagy szemüveget is kellett szereznem, olyant, amint a tibetiek használnak. Európai műszereim számát a legcsekélyebb mértékre kellett leszállítanom. Csokolomát és a nagy fényképező készüléket Leh-be küldtem vissza és csak egy kis kodakot vittem magammal.

Az útirányról, melyet követnem kellett, csupán annyit tudtam, hogy Drugubtól északra, a Karakorum hegyhátának irányában kell vonulnom és azután keletre vagy délkeletre letérnem és a Lemcsung-conál igyekezni kell ismeretlen területen át arra a nagy fehér felületre jutnom, mely a felső Szanpótól északra fekszik. Ha ez sikerült, Nepálon vagy Gyancén át akartam Indiába visszatérni.

November elején hírt nyertem végre arról, hogy az indiai küldemény rövidesen megérkezik. 6-án tényleg jelentkezett nálam a küldeményt kísérő öt indiai rendőr, kik nékem Smith ezredes megbízásából kilenc ládát adtak át. Három ezek közül 6000 ezüst rúpiát tartalmazott, a többiek konzervekkel, szivarokkal és dohánynal, arany- és ezüstórakkal, forgópisztolyokkal és töltényekkel, meteorológiai eszközökkel és száz egyéb szükséges tárggyal voltak megtöltve.

Szívélyes búcsút vettem Gulam Razultól, kit valódi

barátomul ismertem meg és november 9-én az Indusz felső folyása mentén útnak indultam. 26-án elértük Tankszit, hol Róbertet kivéve, összes régi szolgálóimtól elváltam. Valamennyit sátram elé gyűjtve, beszédet intéztem hozzájuk és megköszöntem, hogy nehéz napokban hű és jó szolgálók voltak. Azután valamennyinek kifizettem bérét és megjutalmaztam őket, különösen Rehim Alit, Sukkur Alit és Tundup Szonamot, akik nem egyszer kockáztatták miattam életüket. Midőn a búcsú pillanata elérkezett, egyik sem volt képes megindulását elrejtetni. Valamennyien könnyező szemekkel távoztak. Erős kötelékek voltak azok, melyek most elszakadtak, mert semmi sem fűzi az embereket annyira egymáshoz, mint közösen átélt szenvedések és veszélyek.

*

A következő reggelen mintegy új életre ébredtem. Enyéim közül csupán Róbert maradt mellettem, akivel Drugubba lovagoltam. Nemsokára elértük az öreg falut, hol már hat év előtt laktam volt. A helység előtt három sátorban várt a részemre toborzott 11 szolgáló, kik közül hárman a lamaizmusnak, nyolcan az iszlam vallásnak hódoltak. Valamennyi erőteljes embernek látszott. ABDUL KERIM, a karaván-basi, ki nagy sárga bundában jött elém, a többinél idősebb volt. Valamennyien eddig Hadzsi Nazer-sáh házában szolgáltak és Gulam Razul felelősséget vállalt becsületességükért és használhatóságukért. Mindannyian Ladakból valók voltak, a tibeti Lobzangot kivéve, ki Leh-ben nősült és ott is telepedett meg. Ez utóbbit eleinte nem akartam magammal vinni, mert tartottam tőle, hogy alkalomadtán elárul honfitársainak, de később örültem elhatározásomnak, mert

Lobzang oly hű szolgának bizonyult, amilyenre hosszú utazásaim alatt is ritkán akadtam. Összes embereimet magam köré gyűjtöttem, üdvözöltem és arra kértem őket, hogy tartsanak össze és szolgáljanak hűségesen; megígértem nekik, hogy az esetben, ha kiérdemlik megelégedésemet, külön jutalomban fogom őket részesíteni.

Az összes megrendelt tárgyak bőrrel bevont új ládákba voltak — látszólag a legnagyobb rendben — elcsomagolva. Három új sátrunk volt. Szolgáim a két nagyobbikat kapták, én a legkisebbikkel értem be, mely oly szűk volt, hogy az ágyon és két ládán kívül mást nem lehetett benne elhelyezni. Régi podgyászból minden nélkülözhetőt visszahagytam, úgy hogy az én dolgaimmal csak két láda telt meg. A visszahagyott tíz lótehernyi podgyászt Róbertnek adtam át azzal az utasítással, hogy az egész küldeményt Hadzsi-Nazersáh-nak adja át Leh-ben. Ugyancsak Róbert vitte Leh-be nagy levélpóstámat is.

21 öszvért, 19 lovat és 25 juhot vittünk magunkkal. Azon ürügy alatt, hogy kirándulásokat akarok tenni és megfelelő helyen esetleg több hétig is tartózkodni, megbíztam Abdul Kerimet, hogy két hónapra szóló eleséget vásároljon.

December 4-én indult útnak az új karaván. Embe-
reim egymás után tűntek el a távolban és én egyedül maradtam hű Róbertemmel, kitől most szintén el kellett válnom. Meleg kézzsoritással, köszönettel és a jövőre irányuló jókívánságokkal búcsúztunk el egymástól és én szomorú hangulatban, egyedül követtem új, teljesen ismeretlen emberekből álló karavánomat.

Séjok falváig az út alig tíz kilométer és mégis nyolc óráig tartott, míg odaértünk, mert hatszor kellett a hasonnevű folyón átkelnünk. Az első három átkelés ne-

hézség nélkül sikerült, a negyedik azonban annál kellemetlenebb volt. A jobboldalon, melyen állottunk, a víz mély volt, a balparton pedig jéggel volt borítva. Az állatokat erőszakkal kellett előbb a vízbe, azután a jégtáblákon át a tulsó partra kergetni. Alig száz méternyire onnan van az ötödik átkelő hely, a kettő között pedig egy meredek sziklanyúlvány, mely egész a folyó partjáig terjed. Hogy még két igen kellemetlen átkelő helyet elkerülhessünk, ezen a sziklahegyen kellett nagy nehézségek között átmásznunk.

Az összes takarmányt és az élelmiszereket néhány e célra felfogadott izmos tibeti hozta idáig, kik az utolsó átkelőnél teljesen levetkőzve cipelték a málhát a jéghideg vizen át egyik hegyes szikláról a másikra ugrálva. Szinte érthetetlen, hogy meg nem fagytak.

Még ez este elértük Sėjok falvát, hol egy napi pihenőt tartottunk. A Sėjok völgye (3740 méter) volt ezen utunkban a legmélyebb fekvésű pont; innen észak felé haladtunk abba a völgybe, melyet az Indusz e nagy mellékfolyója átszel. Az út telve volt kőtörmelékkel és sziklatömbökkel. Most már csak a karavánomhoz szegődött emberek voltak társaságomban, és egy Tubgesz nevű benszülött, aki csak azért jött még velünk, hogy a folyókon való átkelésnél a juhokra vigyázzon.

A következő estén közöltem Abdul Kerimmel, hogy nem a nagy úton, melyet már ismertem, hanem attól keletre tartunk, hogy minél előbb elérjük a felvidéket. Minthogy Tubgesz ismerte a vidéket, tőle tudakoltam meg, hogy a Csang-csenmó völgyén át lehet-e Pamszalba és onnan a Lanek-la-ra feljutni. «Egy darabig vezet ugyan út abban az irányban» — felelte ez — «de azután a völgy annyira összeszorul és annyira tele van kőtuskókkal és jéggel, hogy azon állattal áthatolni nem

lehet.» Így tehát egyelőre a Sėjok völgyében maradtunk; mihelyt lehetett, kelet felé akartam letérni.

Az út többnyire meredeken leső sziklafalak között vezetett. Négyyszer keltünk át a folyón és a Csang-csenmó keskeny völgyét jobbkéz felől hagyva, alacsony dűnék között 16 fok hidegben töltöttük az éjszakát. Folyton kőtörmeléken és sziklatömbökön át kellett utat törnünk. Ameddig legelőt találtunk, csak rövid napi utakat tettünk. Ekkor még szolgálaim egyikének sem volt sejtelve valódi tervemről; mindaddig, míg a keleti Turkesztánba vezető úton haladtunk, valamennyinek azt kellett hinnie, hogy Khotánba megyünk.

A következő napokon a hideg egyre növekedett. Folyton északi vagy északnyugati irányban haladtunk, noha utazásunk célja kelet, illetve délkelet felé feküdt. Folyton kutattam, nem találunk-e oly utat, melyen át kelet felé folytathatnók vándorlásunkat. Sialung völgyében teljesen kopár vidéken tanyáztunk, mialatt Tubgesz egy ladakival előre ment, hogy az utat kikutassa. Késő este tértek csak vissza azzal a jelentéssel, hogy az előttünk elterülő völgy járhatatlan, mert jéggel és kőtuskókkal van elborítva. Így kénytelenek voltunk a Karakorum hágó felé folytatni utunkat. Tubgeszt, aki megkért, hogy velünk maradhasson, annál szívesebben vettem szolgálatomba, mert a többiek ügyes vadásznak ismerték. Szolgálaim száma így tizenkettőre növekedett.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET.

A «Föld teteje» felé.

A hideg szél ellen küzdve, csak lassan jutottunk előre. Az úton számos khotáni selymet tartalmazó csomag hevert, melyeket valamely karaván, állatainak pusztulása következtében tovább vinni nem tudott. December 15-től kezdve tíz napon át szakadatlanul fújt a szél; jég és hó ellen küzdve kereszteztük az utat, mely kelet felé vezet. Előbb a Murgu, azután a Szasszer völgyön, majd amikor a továbbhaladás itt lehetetlenné vált, visszatérve, ismét a Murgu völgyében haladtunk befagyott patakok és folyókon át; az útnak járható részén számos lótetem feküdt. A rendkívül nehéz út, a —35 fokos hideg és a kellő takarmány hiánya állatainkat rendkívül megviselte. De a fárasztó út eleinte víg emberim kedélyére is rendkívül nyomasztólag hatott.

Háromszor is vissza kellett ugyanarra az útra térnünk, amelyet az előző napokban már érintettünk volt és mégsem sikerült kelet felé járható utat lelnünk. A hiábavaló erőlködés után persze embernek is, állatnak is annál alaposabb pihenőre volt szüksége. Így csak rendkívül lassan jutottunk előre, utóbb már nem is törődtünk az útiránnyal, hanem a völgyek azon részeit kerestük fel, ahol némi legelőt, japcsan-* és burce-bok-

* Japcsan és burce = tibeti kóró-fajok.

rokat találtunk, mely utóbbiak állatainknak — bár nagyon silány — táplálékot nyújtottak és tüzelő anyagul is használhatók voltak. Víz helyett olvasztott hóval kellett beérnünk. A nagy hidegben juhaink fele megfagyott. Vigyáznunk kellett, nehogy kezünk fémhez éri, mert a -35°C hidegben az ily érintés tűzhöz hasonlóan égeti a testet. Éhes állataink egy éjjel megették a köteleket és az üres zsákokat.

E szomorú napokban még egy lesújtó dologról: karaván-vezetőmnek végzetessé válható tévedéséről értesültem. Én — mint fent említettem — meghagytam volt neki, hogy az állatok részére harmadfél hónapra szóló eleséget szerezzen be, most pedig kitűnt, hogy már csak nyolc napra való takarmányuk van. A szerencsétlen belátta szörnyű hibáját és azzal akart vigasztalni, hogy nyolc nap múlva Sahidulláhba érhetünk, hol a hiányt pótolhatjuk. Irtózatosan fel voltam háborodva. Első gondolatom az volt, hogy Abdul Kerimet elbocsátom és Hadzsi Nazer útján beszerezem a hiányzó takarmányt; de ettől a tervtől csakhamar elálltam, mert ily módon elárultam volna útitervemet és kitettem volna magamat a felfedeztetés veszélyének. De Sahidulláhba sem mehettem, mert ha ott egészíteném ki készleteimet, a khotáni ambán útján Kasgárban és Pekingben értesülnének utazásomról!

Egész este méréseket eszközöltem térképeimen és fontolgattam, hogy mit tegyek. Tavalyi nyolcas számú tanyámtól, ahol kitűnő a legelő, ekkor még 160 kilométernyire voltam. Remélhettem, hogy odáig mindenesetre baj nélkül elérhetünk és azért eltökéltem, hogy még ha négykézláb kellene is másznom, míg a Csang-tang első sátraig eljutok, nem akarok és nem fogok meghátrálni a nehézségek elől és megmaradok eredeti útitervem mellett.

Karácsony előnapján végre elértük Dapszang magaslatát, mely 5428 méternyire fekszik a tenger színe felett. Ragyogóan sütött a nap, a hőmérő az elmúlt éjjel csupán —17 fok hideget mutatott. Távcsővemmel kémlelem a látóhatárt. Mindenfelől hóval borított hegyek tömege, csupán északkeleti irányban mutatkozik egy eróziós völgymélyedés.

— *Most elhagyjuk a Karakorumot* — szoltam embe-
reimhez — *és kelet felé megyünk; kövessetek, én előre lova-*
golak.

Meghökkenve álltak meg a jó emberek; ők már maguk előtt látták Khotán kertjeit és én most a Csangtang sivár kőpusztáiba és hómezőibe vezetem őket. De az ellenmondásnak egy hangját sem hallatták, hanem valamennyien türelmesen és hallgatagon követtek. A hó néhol két méter mély volt, úgy hogy azon át rendkívül nehéz lett volna utat törni. Végre Lobzang, aki mindenkor a legbuzgóbbnak mutatkozott, jobb utat talált, melyen át sok órai kínos vergődés után oly területre értünk, mely aránylag kevés hóval volt borítva.

A 287-ik tanya, a Takla-Makán sivatagtól eltekintve, a legsivárabb éjjeli szállás volt, amelyre hosszú utaim közül emlékezem és — itt kellett *karácsony* estéjét megünnepelnem. Két gyertyaszálat gyújtottam meg és szetteim arcképét egy ládára állítottam, mint már oly sok Ázsiában eltöltött karácsony estén. Este kilenc órakor a hideg a szabadban —27, sátramban —20 fokot ért el. Ujjaim oly merevek voltak, hogy képtelenek voltak a könyvet tartani. Egyebet sem tehettem, — nyugalomra tértem és alvás által igyekeztem e szomorú karácsonyestnek sivár benyomását elfelejteni.

Ez éjjel a hideg —38 fokra emelkedett! A rettenetes helyzet dacára mindazonáltal kívántam, bárha

hózivatar állna be, mely lábainak friss nyomát elfedné! Félttem, nehogy egy arra vonuló turkesztáni karaván meglássa a friss nyomokat és hírt vigyen arról, hogy le-tértünk az országútról és útban vagyunk Tibet felé.

A sík völgyön kelet felé folytattuk utunkat, hol a hótömeg szerencsére egyre kisebbedett. Már csak két zsák takarmányunk volt s ezért az emberek részére szolgáló bőséges eleségből kellett állatainkat eltartanunk mindaddig, amíg újra legelőt találunk. Az (5200—5400 méternyi) óriási magasság miatt, melyben jártunk, valamennyien szörnyű fejfájásban szenvedtünk.

Karácsony óta egy hosszanti völgyben mentünk előre, mely az előrejutást eléggé megkönnyítette. Mindazonáltal hat nap alatt csak 75 kilométernyi utat tettünk. Egy helyütt vad-jak trágyát találtunk, mely elég jó tüzelőanyagot szolgáltatott. Az év utolsó napján közöltem Abdul Kerimmal és két meghitt ladakimmal: Gulammal és Kutusszal tervemet, hogy Tibet belsején át az Arport-co mentén a felső Brahmaputrához szeretnék eljutni. Közöltem velük azt is, hogy feltűnés elkerülése céljából *álruhában fogom az utat folytatni*. Megriadva válaszolták, hogy életveszélynek teszem ki magamat, én azonban megnyugtattam őket és abbeli reményemnek adtam kifejezést, hogy minden rendben fog menni, ha vakon engedelmeskednek parancsaimnak.

A völgy, melyen eddig jöttünk, egy másik völgybe torkollik, mely a Karakorum gerincének déli részéből indul ki. Az ezt a völgyet keresztező folyó észak felé folytatja útját és nem lehet más, mint felső folyása a Kara-kás-darjának, melynek alsó völgyszakaszában, a Khotán-darjánál évekkal ezelőtt nagy életveszélyben forogtam. A kérdés az volt, hogy felfelé vagy lefelé haladjunk-e? Ennek eldöntése céljából, valamint az utak

kipuhatolására Abdulláht délkeletre, Tubgeszt pedig északkeletre küldöttük. Másnap, *új év napján*, mindketten azzal a jelentéssel érkeztek vissza, hogy egyik irányban sincs akadály. A karavánra bízam a döntést és ez Abdullah mellett döntött. Így délkeleti irányban folytattuk utunkat, emelkedő, eleinte igen kedvező talajon. Amikor azonban egyszerre magas havasok tűntek fel előttünk, ismét embereket küldöttem a vidék kikutatására, akik rövidesen azzal a jelentéssel tértek vissza, hogy ebben az irányban az út nem járható.

Az emberek Abdulláht veréssel fenyegették felületesége miatt, aki be is vallotta, hogy nem ment fel a magaslatra, ahonnan egyedül lett volna módjában tájékozódhatni. Így tehát másnap ugyanazon az úton, amelyen jöttünk, vissza kellett térnünk és csak január 5-én értünk a Tubgesz által kikutatott, északkelet felé vezető útra.

Egy kis hágó megmászása után a Kara-kás egy másik ágán keltünk át. Végtelenül örültem minden napnak, mely bennünket az óriási hegylabirintusból és a szinte elviselhetetlen hidegből kivezetett. Lábam a nagy hideg következtében teljesen érzéketlenek lettek, noha Gulam igyekezett azokba dörzsölés által életet önteni. A ténta tollamban írás közben megfagyott.

Viharos éj után, széles gyűjtővölgyön át egy 5500 méter magas hágóra értünk, amely nagy meglepetésemre hóhatárnak mutatkozott. Tőle keletre egyáltalán nem volt hó. Mielőtt az előttünk elterülő völgybe léptünk, gondoskodnunk kellett tehát arról, hogy vízben hiányt ne szenvedjünk. Két zsákot hóval töltöttünk meg, öt embert pedig előre küldöttünk, hogy keressenek vizet és legelőt. Minthogy takarmányunk már elfogyott, legelő hiányában állatainkat pirított liszttel etettük.

Több kisebb hágón áthaladva, végre elértük azt a nagy síkságot, melyet 1906 őszén kereszteztem volt. Most már csak két napi utunk volt az *Akszai-csin* tóhoz. Az utolsó napokban körülbelül ugyanazt az utat tettük meg, mint Crosby. A tónál a magam útját fogom érinteni és azután felkeressük az Aport tavat és miként az utolsó évben, keresztezni fogjuk Bowers, Rawling és más kutatók útjait. Ez este tanyánkat, mely a *háromszázadik* volt, egy tisztavízű forrásnál ütöttük fel és hosszú idő után újra felhangzott embereim víg dala. Ismét fenn voltunk a «*Föld tetején*» és előttünk terült el ismét Tibetnek kopár fensíkja.

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET.

Negyven fokos hidegben.

Zsákjainkba új jégtömböket raktunk és elindultunk azon sziklanyúlvány felé, melynek lábánál egy évvel előbb *nyolcas* számmal jelzett tanyánk volt. Noha a vihar és a hideg szinte elviselhetetlen volt, az egész karaván minden ösztökélés nélkül a lehető leggyorsabb ütemben tette meg a hiányzó 24 kilométernyi utat. Most végre túl voltunk minden veszélyen! Sátrainkat ugyanazon a helyen ütöttük fel, mint a mult évben és én fájdalommal tekintettem arra a kőrakásra, melyet itt Muhamed Iza emelt volt.

Másnap az Akszai-csin tó partján ugyanazokon a köveken raktunk tüzet, mint a mult évben. A legelő jó volt és tüzelőanyag is bőségesen akadt. A hideg azonban egyre növekedett és a következő éjjelen a hőmérő —36 fokra szállt. Másnap, január 14-én oly irtózatos hideg volt, hogy a karaván csak lépésben haladhatott előre. Ez éjjel a hőmérő —39·8 C fokra esett, ami a legnagyobb hideg volt, amelyet életemben eddig észleltem. A következő napon az időjárás kedvezőbbre fordult. Vízben nem szenvedtünk hiányt, mert a földet magas hó borította; ez persze erősen gátolt az előrejutásban.

A következő tanyahelyen egy napi pihenőt tartottunk, miközben Tubgesz egy antilopot lőtt s így néhány napra friss hússal voltunk ellátva. A hosszú völ-

gyön át, melyben napok óta jártunk, egy hatalmas hegylánc felé tartottunk, melyen át kellett kelnünk, ha délkelet felé akartunk előnyomulni. Egy lankás hágóról a hegyek óriási tömegére nyílt kilátás; déli irányban egy hosszanti völgy közepén kis sóstó volt látható.

Karácsony óta csak 302 kilométernyi utat tettünk, ami bizony édes kevés volt.

A következő három napon át a legőrültebb vihar uralkodott. Ha most naplómban lapozgatok, minduntalan oly helyekre találok, ahova azt írtam: *«Ez volt életem legszörnyűbb napja»* — és mégis folyton még szörnyűbb napokra ébredtem. Ilyen volt január 26-ika is. Egész nap dühöngött a vihar, az ember már félórai lovaglás után úgy érzi, hogy tagjai megdermednek. Elérjük az *Arport co*-t és nem tudjuk, megkerüljük-e a tavat, avagy igyekezzünk a tó jegén átgyalogolni. A sík jégén nem mehettünk, mert ott teljesen ki voltunk szolgáltatva a szél erejének, de szerencsére a jégfelület oly részére akadtunk, mely hóval volt borítva; szerencsésen átjutottunk a tó másik oldalára, itt azonban egy sziklahegy zárta el utunkat. Nem volt más választásunk — át kellett másznunk a hegyen, ami teljesen kimerítette erőnket.

Az *Arport-co* vize, mely 5260 méter magasságban fekszik a tenger színe felett, élvezhető. E napon ismét több állat esett a hidegnek áldozatul, köztük két Leh-ből magunkkal hozott ló és egy öszvér. Most más csak 23 állatunk volt és első karavánom állatai közül kutyámtól, a barna «Puppy»-tól eltekintve, már csak fehér poni lovam volt életben. Több mint 150 társát élte túl.

Január 28-án elindultunk az *Arport-co*-tól délkeletre fekvő, 5570 méter magas hágó felé, melynek hátát há-

rom órai fárasztó mászás után értük el. A következő napon lábnyi magas hóban, őrült viharban folytattuk utunkat délkelet felé.

«Egyike a legnehezebb napoknak», olvasom naplóm-ban, «ember és állat annyira ki van merülve, hogy alig tudunk tovább vánszorogni».

Mélyen lesújtva jelenti Abdul Kerim, hogy már csak tíz napra szóló eleségünk van. Ha addig nem találko-zunk nomádokkal, el vagyunk veszve. Most már nem gondolunk sem üldözőkre, sem más veszélyre: *életünk megmentésére* kell gondolnunk.

Egész éjjel füttyült a szél sátraink körül. Még a leg-közelebbi hegyek is eltűnnek a *hófergetegben* és csak lé-pésben haladhatunk előre. Minduntalan egy-egy pod-gyászdarab esik le az állatok hátáról, ami az egész kara-vánt megállásra kényszeríti. Előbb hóval befűjt völgy-mélyedésben haladunk, azután ismét emelkedik az út. *Ha még néhány napig ily nehézségek ellen kell küzdenünk, karavánom menthetetlenül elpusztul.* Ily utazás még a tenger színével egy magasságban is nagy nehézséggel járna, hát még *oly területen, amely néhány száz méterrel magasabban fekszik a Mont-Blanc-nál!* Eleségünk ijesztően apad, s ezért kénytelenek vagyunk a nagy nehézségek ellenére is előre nyomulni, hogy állataink részére legelőt találjunk.

Ez este csak nagy nehezen tudtuk sátrainkat fel-állítani. A vihar orkánná fajult, a hófergetegben a tár-gyak körvonalait sem lehet megkülönböztetni. A finom hó minden legkisebb résen behatol a sátorba. Tüzelő-anyag kereséséről szó sem lehet, noha a hideg elvisel-hetetlen. Muzulmán embereim aggodalommal telt dalt énekelnek, melyben Alláh-hoz fordulnak segítségért. Az ének a vihar zúgásán át is sátramba hatol. *Szomorú*

sors elé nézünk. Január 31-én már csak 19 állatunk volt. A völgyben, amelybe leszálltunk, a hó oly óriási tömegekben esett, milyent még a Pámirban sem láttam. Minden felesleges tárgyat eldobtunk, amit pedig megtartottunk, zsákba tömtük, egyrészt, hogy az állatoknak ne kelljen a nehéz ládákat vinniök, másrészt, hogy a ládák fáját tüzelőanyagul használhassuk.

Délután megszűnt a hófergeteg, csak a *két hét óta tartó szélvész* nem akart csillapulni. Amint az idő kitisztult, délkeleten láthatóvá vált a nagy Semen-có. A tó balpartján, hol némi fű nőtt, ütöttük fel tanyánkat. Itt maradtunk a következő napon is, mert az örületes orkánban teljesen lehetetlen volt előrejutni.

Február 4-én gyönyörű napra ébredtünk. A nagy kiterjedésű fehér hómező vakítóan verte vissza a rég nélkülözött napfény sugarait. Kelet felé mentünk a Semen-có északi partja mentén. A hó mennyisége egyre csökken és 330-ik tanyánknál már úgyszólván teljesen eltűnik. A tóra nyíló kilátás gyönyörű és minden tekintetben megfelel a RAWLING kapitány által készített térképnek. Itt maradtunk a következő napon is és mint-hogy újból három állatunk mult ki, kénytelenek voltunk podgyászsunkból ismét több tárgyat feláldozni.

Kis ladaki lovam néhány nap óta beteg. Nehezen lélezkzik és minthogy minduntalan csetlik-botlik, nem lovagolok rajta. Egy dombtetőről egy antilopot vettünk észre, mely látásunkra nem iramodott tova; persze mert csapdába esett. Félő volt, hogy rövidesen téli vadászokkal találkozunk s ezért elhatároztam, hogy most már összes embereimet ellátom utasításokkal a további teendőkre nézve.

Este, miután a váratlan pecsenye meg volt sütve, összes embereimet sátram elé hivattam és közöltem

velük tervemet. Előadtam, hogy meggyőződéseim szerint csak esel útján juthatok ismét az előttem elzárt ország belsejébe. Felhívtam őket, hogy e tervem keresztülvitelében támogassanak s ha a benszülöttek a szokott kérdéseket intézik hozzájuk, hogy honnan jövünk és merre megyünk, azt feleljék, hogy a karaván kizárólag ladakiakból áll, kik Gulam Razul kereskedőnek alkalmazottai. Ennek megbízásából megy a karaván Csang-tangba, megtudakolandó, hogy mennyi gyapjú kerül a következő nyáron a nomádok részéről eladásra. A karaván vezére Abdul Kerim, én magam pedig épp oly szolga vagyok, mint a többiek. Vallásomra nézve mohamedán vagyok, nevem pedig HADZSI BABA.

Valamennyien megértették a magyarázatot és megígérték, hogy utasításaim értelmében fognak eljárni. Kis idő múlva Lobzang, ki elől járt, futva közelít hozzánk és jelenti, hogy nem messze tanyánktól két fekete sátor áll. Abdul kerimet két ladakival azonnal leküldtem a benszülöttekhez, azzal a megbizással, hogy fizesse meg az antilop árát, kérjen felvilágosítást az útról és a vidékről és vegyen annyi élelmiszert, amennyit csak kaphat.

Embereim három óra múlva jöttek vissza és jelentették, hogy a két sátorban kilenc ember lakik, kiknek 150 juhuk van. Jildánból jöttek ide három havi tartózkodásra. Adbul Kerim az antilopért három rúpiát fizetett meg egy juhót; továbbá vaját és tejet vásárolt tőlük. Meghívását, hogy tanyánkhoz jőjjenek, a benszülöttek nem merték elfogadni. A vidéket, melyben tartózkodtunk, *Riocsung*-nak nevezték.

Minthogy bizonyosra vettem, hogy már a legközelebbi napokban számos benszülöttel fogunk találkozni, magamra öltöttem ladaki öltönyt és övemet és

esténként leckét vettem Lobzangtól és Kutusztól a tibeti nyelvben. Arcomat e naptól kezdve nem mostam, de azért soha sem sikerült elérnem az arcbőr olyan rondaságát, mint aminővel szolgálaim «büszkélkedhettek». Ami különben természetes volt, mert náluk a piszok már annyira a bőrbe fészkelte magát, hogy onnan egyáltalán nem volt többé eltávolítható.

Februárius 14-én végére értünk a völgynek, amelyben eddig haladtunk és hozzáláltunk, hogy felmásszunk a völgyet elzáró hágóra. Az éles kavicsokkal, jéggel és hóval borított úton csak lassan haladhattunk felfelé. Állataink el-elmaradoztak, közöttük az én póni-lovam is. Egy darabig állva maradtam mellette és szelíden megcirogattam, azután a menet élére kerültem s mint első értem el a roppant magasságban: 5655 méternyire a tenger színe fölött fekvő hágót. Északnyugat felé, amerről jöttünk, egész sora volt látható a vörös kőből álló óriási szikláknak, melyek csúcsait messze ragyogón fehér hó borította.

Sokáig ültem itt, várva míg karavánom felkapaszkodik. Már valamennyi állat fenn volt, három öszvér és fehér lovacskámat kivéve. Szegény állatok annyira ki voltak merülve, hogy embereket kellett értük küldelnünk, akik őket a hegytetőre felvezessék.

Sötét este volt már, midőn az emberek újra felértek. De csak egy öszvér jött velük. A másik három állat, közöttük szegény póni-lovam is, kidült. Még mielőtt a hágót elérhette volna, lefeküdt és nem kelt fel többé soha. Hűen és türelmesen vitt engem nap-nap után másfél éven át és most, midőn végképpen elhagyott, szinte úgy éreztem, mintha hű barátot vesztettem volna el.

A megmaradt állatok részére podgyászunk ismét

túlnehéznek bizonyult, ezért minden európai tárgyat, melyre nem volt feltétlenül szükségünk, elégettük vagy elástuk, nehogy az erre járó nomádok azokat megtalálják.

A következő három napon át ismét a legőrzöltebb szélvész és hóvihar ellen kellett küzdenünk. Alig ütöttük fel február 18-án 333-ik tanyánkat, az eddigieknél is irtózatossabb orkán keletkezett, mely óriási porfelhőbe borított mindent. Tüzeink egy pillanat alatt elaludtak és sátrainkat csak óriási kövek segélyével tudtuk attól megóvni, hogy a szélvész el ne hordja azokat. Borzasztó, de nagy és magasztos az ily elemi erővel kitörő vihar, ha fékezhetlen erővel száguld tova a föld felületén!

HARMINCADIK FEJEZET.

Harminc napig tartó viharban.

Februárius 19-én kissé lejtős, de jó úton ereszkedtünk le a Lemcsung-cohoz. Deasy és Rawling utait már néhány nap előtt elhagytuk és most *újra Tibet ismeretlen részéhez értünk*. Mialatt a tó partján egy napi pihenőt tartottunk, ismét könnyítettünk podgyászonkon, tartalékszereimet pedig zsákokba varrtuk.

Utunk délkeleti irányban egy széles síkságon vitt át, melynek talaja menetelésre igen kedvező volt. Az angol térkép szerint ennek a völgynek a folytatásában kellene a «Snowy-range»-nak, a hófedte hegyláncnak lenni, én azonban innét nyomát sem láttam. Ritkán teszünk meg naponta tíz kilométernél hosszabb utat; az utolsó hó folyamán csupán 350 kilométerrel jutottunk előre. A következő napokban is ugyanabban a hosszanti völgyben igyekszünk előre egy lapos hágó irányában, melynek keleti lejtőjén több elhagyott aranybányát láttunk.

A hágó tulsó oldalán völgy nyílik, melyben ezernél több vadszamarat láttunk legelni. Ezek az állatok épp úgy, mint a vándorló nomád nép, időszakonként változtatják tartózkodási helyüket és oda mennek, ahol jó legelőt találnak.

A hágótól délre két sátrat pillantottunk meg. Abdul Kerim még két emberrel oda ment és visszatérve jelen-

tette, hogy a sátrakban Gercéből való szegény nomádok laknak, akiktől két juhot és vaját vásárolt. A nomádok a vidéket Szénesz-jung-ringmó-nak nevezték és közölték embereimmel, hogy ha utunkat délkelet felé folytatjuk, naponta fogunk nomádokkal találkozni.

Egy újabb hágón át hatalmas völgymélyedésbe értünk, melynek közepén két kis befagyott tó csillogott. A kettő közötti réten pásztorok egy nagy juhnyáját őriztek. Elővigyázatosnak kellett lennem. Gulam turbánomat fejem köré csavarta, azután a többiekkel egyúttal gyalog folytattam az utat. Az első tó partján egy pásztorfiúval találkoztunk, akivel Lobzang és Tubgesz gazdája sátrába ment, ahonnét azonban csak késő este tértek vissza. Aggódó kérdéseinkre elmondották, hogy a kunyhó lakói igen barátságtalanul fogadták őket. Amikor arra a kérdésre, hogy mit keresnek ezen a vidéken, a betanult válasszal feleltek, egy öreg tibeti rájuk kiáltott: «Hazudtok! Ezen a lakatlan, zord tájékon télen nem járnak kereskedők! Ti európai ember szolgálatában álltok, aki sátraitokban tartózkodik. Szóljatok igazat, különben pórul jártok!»

Lobzang nyugodtan felelte, hogy ám jőjjenek ők maguk sátrainkba és győződjenek meg róla, hogy európai ember nincs közöttünk. Ezeket ők maguk is gyűlölik. A nomádok azonban kijelentették, hogy sátrainkba nem jönnek, de azért eleséget sem adtak el nekik.

A helyzet nagyon kellemetlen volt, mert attól kellett tartanunk, hogy a nomádok, ha nem sikerül bizalmatlanságukat eloszlatni, a legközelebbi hatóságnál feljelen-tenek bennünket. Ezt elkerülendő, Abdul Kerimet másnap korán reggel sátraikba küldtem és a karavánvezetőnek csakugyan sikerült bizalmukat megnyerni, annyira, hogy jó pénzért egy juhot és nagymennyiségű

vajat adtak el neki. Két órákor a tibetiek főnöke másodmagával viszonzta Kerim látogatását.

A vihar két napig oly erővel tombolt, hogy alig tudtunk talpon állni. Harmadnap mindazonáltal elindultunk, mert állataink legelő hiányában láthatólag elerőtlenedtek és feltétlenül elpusztulnak, ha mihamarabb nem tudunk nekik kellő eledelt szerezni. Már csak három lovunk és hat öszvérünk volt és örültünk, hogy a terhek egy részét a tibetiektől vett 12 juhra rakhattuk.

A Lumbur-ringmó-co partján délkeleti irányban mentünk tovább és egy lankás hágón átkelve, mély bevágású völgybe tértünk, ahol egy sziklaszirt alján ütöttünk tanyát. A szikla másik oldalán négy nomád lakott, kiktől három juhot, vajat és tejet vettünk. Megtudtuk tőlük, hogy innét három napi járásra lakik a gercei törzsfőnök. Igyekeznünk kellett tehát lehetőleg nyugat felé elkanyarodni, hogy Gercét kikerüljük. E vidéken kereszteztük a 84-ik hosszúsági fokot. Az volt most a tervem, hogy a Tong-cotól déli irányban keresztezem a nagy ismeretlen területet. A szünetlenül dühöngő viharnek, mely nekünk annyi kárt okozott, meg volt az az előnye, hogy óriási területeken haladhattunk át anélkül, hogy a hatóságok észrevettek volna.

Nagyon fáradságos dolog télen Tibet fensíkjain utazni. Az ember képtelen több mint négy óra hosszat gyalogolni vagy lovon ülni. Néha a legszebb időben indultunk útnak, de alig haladtunk kis darabot, a vihar ismét oly erővel támadt nekünk, hogy lovamon majdnem elvesztettem az egyensúlyt. A porfelhők egyre nagyobbak lesznek, a szél ereje barázdákat szánt a földbe és minduntalan tölcéséralakú oszlopok emelkednek a levegőbe, amint az örvénylő forgószél a port a magasba hajtja. Egy kis tó partján védett helyen tűzhelyre találtunk

és itt ütöttük föl tanyánkat. A viharból orkán lesz. Az alig meggyújtott tüzet kövekkel kell körülvennünk, hogy a szél el ne oltsa és csak összes embereim egyesült erőfeszítésével sikerül sátrammat felállítani; azután meg attól kellett tartanunk, hogy a szél a sátor vászonfalait cafatokra szakgatja. Embereim hiába igyekeznek sátraikat felállítani. A szél mindannyiszor felfordítja azt, úgy hogy végre is abbahagyják a kísérleteket és sátram szélmentes oldalán keresnek menedéket a vihar ellen. Keservesen hosszú, vigasztalan éj következett; az ember a fülét is a bunda alá húzza, hogy a szél füttyülését, a vihar üvöltését ne hallja.

Másnap ugyanre a zenére ébredtünk. Az eget és a földet sűrű köd borította. Kutuszszal és Gulammal, két meghitt szolgálammal a karaván élén lovagoltam. 13 kilométernyi út után egy több ágra szakadó befagyott folyóhoz értünk, melynek felülete oly síkos volt, hogy mindegyik állatot két embernek kellett azon átvezetnie. Egyik öszvérünk a segítség dacára elesett és lábát törte, úgy hogy kegyelemdöféssel kellett őt kínjaitól megszabadítani. Két kutyánk a megölt állatnál maradt és annak húsából lakmározott.

Két emberemmel ismét a karaván élén lovagoltam, Gulam a távcsővel felfegyverkezve elől haladt. Egyszerre jelt ad, hogy lovamról szálljak le.

— Mi az? — kérdem én.

— A hegy alján kőből épült ház és néhány gunyhó látható; itt bizonyára egy törzsfőnök lakik, aki bennünket tetőtől talpig át fog kutatni. Legjobb lenne visszafordulni.

— Nem, nem, az lehetetlen, már megláttak.

Folytatnunk kellett az utat, de igyekeztünk a falut elkerülni. Egy sötét szikla aljában huzódtunk meg,

hogy bevárjuk a karavánt. Mily pompás dolog ismét védett helyen lenni. A vidék kopár volt és a tibetiek közül senki sem jelentkezett. Nagy köd vett bennünket körül, amint azonban a szél a ködlepelt fellebbentette, alig száz méternyi távolságban szokatlanul nagy fekete sátrát pillantottunk meg. A nagy ködben tehát egyenesen a veszedelembé rohantunk. Végre megérkezett a karaván és amint sátraink fel voltak állítva, Abdul Kerimet Kutuszsza a nagy sátorhoz küldtem.

Jó hírrel érkeztek vissza. A sátorban egy öreg *ámcsot-láma*, vagyis egy papi orvos lakott; ez egyszersmind a *Nagrong*-nomádok papja volt, aki asztrológiai könyvek alapján az ujszülöttek szerencséjének és szerencsétlenségének napjait megállapítani, a betegeknek és haldoklóknak pedig vigaszt nyújtani szokott. A sátor is, a nagy kőépület is a «Gerce Pun-Bobónak», vagyis Gerce kerület főnökének tulajdona volt, aki néhány nap előtt elutazott ugyan, de akit rövidesen visszavártak. A sátorban több cámbával, takarmánnyal és rizzsel megtöltött zsák állott, melyekből a pap a főnök engedelmével nem adhatott el semmit, de megmutatta embe-
reimnek a főnök sógorának sátrát, aki — úgymond, — szívesen fogja nekik a kívánt cikkeket eladni.

Elhatároztuk, hogy másnap is itt maradunk. Abdul Kerim három emberrel a főnök sógorának sátrába ment és ott öt juhot, két kecskét, rizst és takarmányt vásárolt.

A következő napon — felfedeztetéstől tartva — kénytelen voltam sátramban maradni; *szabadságomnak vége volt*. Önkéntes fogságomban sokat gondoltam hű kis kutyámra, a barna Puppyra; tegnap reggel óta, amióta az öszvérnél visszamaradt, nem láttuk. Bizonyára elvesztette nyomunkat, melyet a szél által felkavart porfelhők eltüntettek. Ő volt az utolsó azok

közül az állatok közül, melyeket Szrinagárból hoztam magammal.

Másnap már hat órakor reggel azzal a nyugtalanító hírrel ébresztettek fel, hogy két tibeti közeledik sátrainkhoz. Gyorsan felöltözködtem és arcomat, valamint kezimet hígított khínai tussal feketére mázoltam. Az idegeneket ezalatt Abdul Kerim sátrába vezették; a főnök sógora volt egy barátjával, aki magas áron négy juhot kínált eladásra. Karavánvezetőm, akinek egyszersmindenkorra azt a megbízást adtam, hogy minden juhot megvásároljon, melyet neki eladásra kínálnak, hamarosan meg is vette az állatokat. A két férfiú erre eltávozott, de azért még óvatosaknak kellett lennünk, mert valószínű volt, hogy a benszülöttek szemmel fognak tartani, ha majd sátraik előtt elhaladunk.

Én még a karaván zömének elindulása előtt három emberrel előre mentem és *juhásznak csaptam fel*, hogy a felfedeztetés veszélyét kikerüljem. Ezúttal ez sikerült ugyan, de csakhamar beláttam, hogy a pásztor-hívathoz semmi képességem sincs. Noha füttyülésben, taglejtésben és kurjantásban hűen igyekeztem a juhórzó ladakiakat utánozni, az állatok nem hajtottak szavamra és minduntalan jobbra-balra elszéledtek. Egy órai pásztorzkodás után megelégteltem e mesterséget és Tubgeszszel egy sziklahasadékban megtelepedve, megvártam a karavánt. Ez csakhamar meg is érkezett, élén Abdul Kerimmal, aki lovamon ült. Bundája és turbánjának színe nagyon hasonlított az enyémhez, ami azért volt szükséges, hogy esetleg kémkedő tibetiek ne tudjanak egymástól egykönnyen megkülönböztetni.

A völgyet keresztezve annak baloldalán mentünk tovább. A szél ismét rettenetesen dühöng és felkavarja az óriási mennyiségű port. *Sok homokzivatarban* volt

Transzhimalája.

HEDIN SVEN MINT JUHÁSZ.

264. laphoz.

már részem a Takla-Makán és a Lóp sivatagban, de e porföregtegnél szörnyűbbet még alig értem meg. Turkesztánban az ember egyszerűen tábort üt, ha jön a zivatar, de mit ér a várakozás itt, *ahol a vihar 50 napig is eltart?* A futóhomok száraz, kemény bundámat csapkodja, amely a folytonos surlódás következtében erősen megtelik villamossággal. A villamos szikra minden pillanatban kipattan és nekem kellemetlen rángatódzásokat okoz. Minden ütésnél lovam is összerezzen és ideges lesz. Végre nem akar hátán megtúrní. Leszálok lovamról és a karavánra várva azzal szórakozom, hogy ujjaim hegyével Gulam és Kutusz kezét érintem. Ezek látják a villamos szikrát, érzik amint kezük megrándul és azt hiszik, hogy természetfeletti erők felett rendelkezem.

Amint karavánom megérkezik, felütjük sátrainkat, melyek most mindig oly közel állanak egymáshoz, hogy sátramból minden pillanatban Abdul Kerimébe bujhassak anélkül, hogy ez kívülről észrevehető legyen.

HARMINCEGYEDIK FEJEZET.

Bongba tartomány.

Március 14-én, noha éjjel még —24 fok hideg volt, gyönyörű napra ébredtünk. Tanyánk mellett három pásztor több száz juhot hajtott maga előtt. Megtudtuk tőlük, hogy a Tong-cohoz, ahonnan az ismeretlen országot déli irányban keresztezni vágytam, már csak egy napi járásra vagyunk. Ha a keresztezést keresztülvinnem sikerül, szívesen elfelejtem a keserves tél nehéz áldozatait. A pásztorok adatai helyesek voltak, mert a következő napon már a *Tong-co* nyugati partján táboroztunk. Délkeleten a Sa-kangsam nagyszerű, 7770 méter magas hegytömege emelkedik, melynek mentén 1901-ben ellovagoltam volt.

Az utunkat elzáró magas hegyeken át alkalmas hágót kellett találnunk; egy hegynyílást jelöltem ki útirányul, mely tőlünk délkeleti irányban feküdt. Jobbra egy dombon két sátrat pillantottunk meg. Abdul Kerimet, kit oda felküldtem, a sátor lakói igen barátságatlanul fogadták. Mindenekelőtt azt kérdezték tőle, hogy honnan valók vagyunk és hogy hány lőfegyverünk van, mintha csak megtámadni akartak volna; később azonban megvallották, hogy e kérdéseket azért intézték hozzá, mert a karaván élén csupán egy embert láttak lovagolni, míg a többiek gyalog jártak. Ebből azt következtették, hogy a lovas európai ember. Abdul Kerim válasza, hogy

európai ember képtelen volna ily óriási hidegben utazni és állítása, hogy valamennyien egy ladaki gyapjúkereskedő szolgálatában vagyunk, nem tudta kételyeiket eloszlatni. Csak amikor két jakot és hat juhot vett tőlük és azokért kétszeres árat fizetett, békültek meg teljesen. A nagyobb ár, amelyet fizettem, nagy előnyömre volt, mert ezek a nomádok nem mertek volna hatáságuknál feljelenteni. Attól kellett tartaniok, hogy ez a meg nem engedett nyereséget elveszi tőlük és még meg is bünteti őket.

Még aznap elértük a *Bongba-csangma* kerület határát, melynek 300 sátorlakója van; a kerületnek, valamint egész *Bongba tartománynak* KARMA PUNCÓ a kormányzója, aki innen hat napi távolságban lakik. Megtudtuk itt, hogy a kormányzó alig 25 éves fiatal ember, aki csak egy év előtt vette át elhalt atyjának tisztségét. Ez engem végtelenül megnyugtatott, mert nem kellett attól tartanom, hogy e fiatal tisztviselőnek gazdag tapasztalatai lehetnének az európaiakat illetőleg. Midőn másnap a benlakók sátrai előtt haladtunk el, ismét kénytelen voltam a juhok mögött gyalogolni.

Március 19-én korán reggel három tibeti jelentkezett táborunkban azon ürügy alatt, hogy orvosságot keresnek egyik társuk részére. Kémek voltak, akik megvárták, míg sátrainkat összeszedtük és elvonultunk. Én előbb alaposan bemázoltam arcomat, azután Abdul Kerim sátrába surrantam, két szolgám pedig sietve becsomagolta dolgaimat. Ezután Lobzanggal és Tubgesszel juhokat kergetve előre siettem az előttünk fekvő hágó felé. Abdul Kerim azonban csakhamar utánunk vágatott és közölte velünk, hogy egy tibeti lovas közeledik a szemközti úton. Kénytelenek voltunk nagy kerülőt tenni, hogy ne találkozzunk vele. Abdul Kerim azonban meg-

várta a lovast és megvette annak hatalmas paripáját és fekete kutyáját.

A hágóról egy hosszanti völgyre nyílt kilátásunk, mely szinte feketéllett a sátraktól, lovasoktól, jak- és juhcsordáktól. *Itt rendkívül óvatosaknak kellett lennünk.*

Március 20-án egy újabb hágón átkelve, a Sár-co-hoz értünk és az annak közelében levő sátrak lakóitól több napra szóló eleséget vásároltunk. Azután átkeltünk a Kangsam-szanpó folyón, amely a Sa-kangsan hatalmas tömegének északi oldalán ered. A folyó tulsó oldalán lakó nomádoktól négy juhot, rizst, tejet és vajat vásároltunk. A karaván ellátásának nehéz gondja az egész úton Abdul Kerimre hárult: keményen bűnhődött azért, hogy Ladakban az élelmezésről oly hanyagul gondoskodott.

Nomádoktól, akikkel útközben találkoztunk, megtudtuk, hogy az úton, melyen haladnunk kellett, néhány napi távolságban egy CONGPUN TASI nevű gazdag lhasszai kereskedő ütötte fel sátrait, aki minden télen Bongba-tartományba jön, hogy teát adjon el a nomádoknak, amire a devasungtól egyedárúsítási jogot nyert. A nomádok a teát hitelbe veszik meg és csak nyáron fizetnek, ha gyapjujuk eladták. Félő volt, hogy ez az úr sokkal szigorubban fog bennünket szemügyre venni, mint az egyszerű nomádok, s azért az ő közelében még sokkal nagyobb gondosságot kellett tanúsítanunk, mint eddig. *Áltöltözetem* ezúttal sokkal gondosabb volt, mint 1901-ben, amikor mongolnak öltözve Lhasszába törekedtem. Arcomat minden reggel gondosan feketére festettem, szememet nagy tibeti szemüvegek fedték. A turbánt, melyen látszott, hogy új, ismételve hígított kínai tusban megmostuk és vaj és hamu segélyével igyekeztünk annak

Transzhimalája.

269. laphoz.

HEDIN SVEN MINT TIBETI.

barnás piszkos színt kölesönözni. Szakadt csizmákban jártam, a melyekből lábam ujjai kikandikáltak.

Néhány viharezett emberem, különösen Lobzang, a tavasz közeledtével már nem igen akart a sátorban aludni; az nekik ekkor már meleg volt; Lobzang alsóruhái felett egész télen csupán vékony gyapjú öltönyt viselt, a bundáját még a hideg beállta előtt eladta egyik társának és *negyven fokos hidegben is csak néhány üres zsákkal takaródzott*. Más ember ily körülmények között bizonyára megfagyott volna.

Március 23-án a Csaklam-la hágóra indultunk. Az út rendkívül meredek volt és csak igen lassan jutottunk előre. Minthogy a völgyben fekvő sátrakból a hágó magaslatáig az egész utat át lehetett tekinteni, kénytelen voltam gyalog felkúszni a hegyre. Rendkívül erős szívdobogást kaptam és levegő után kapkodtam. Nem tudom, mi történik velem, ha a derék Lobzang teljes erejével támogatva nem segít fel a magaslatra. Ez a hágó két öszvérünkbe és két lovunkba került, ami igen nagy veszteséget jelentett. A hágóról, mely 5300 méter magas, a hegyeknek valóságos labirintusát pillantottam meg. A hegy tulsó oldalára is igen meredek út visz le, a nyugat felé folyó Sank-csen-csúig, melynek partján táborot ütöttünk. Útunkat innen délkeleti irányban folytattuk, mert tartanunk kellett attól, hogy délnyugaton a tartomány kormányzójával, KAMRA PUNCÓ-val találkozunk.

Az ismeretlen országban sajnos, csak igen lassan juthattunk előre. A borzasztó szélvihar, valamint állataink elhullása és részben a fárasztó út következtében is február 24-től március 24-ig alig háromszáz kilométernyi utat tettünk meg. Az egymást sűrűn követő sátrak közelében gyalogolni voltam kénytelen, ami szintén lassította az előrejutást. Március 26-án az 5360 méter magas-

ságban fekvő Sancsen-la hágóra kellett gyalog felkapaszkodnunk. Ennek alján egy öreg benszülött látogatta meg tanyánkat és elmondotta, hogy kilenc nap múlva a nomádok nagy számban sereglenek össze a kormányzó székhelyén, hogy teát vegyenek és adót fizessenek.

Az öreg, akitől négy juhot is vettünk, folyton sátraink körül járt. Nem volt képes megérteni, hogyan jöhetnek idegenek télvíz idején e zord vidékre. Abdul Kerim erre azt mondotta neki, hogy amikor Tokgyalungból elindultunk, ott a hideg már szünőfélben volt.

A következő hágó alján ismét sátrak állottak és így kénytelen voltam az 5300 méter magas Ladung-la hágóra is gyalog felmászni. A hágóról olyan terjedelmes síkság képe tárult elénk, hogy bizton számíthattunk legalább négy napi könnyű utazásra. Azonban a hágó délre eső lejárata nagyon meredek volt, úgyhogy szinte gurulva értünk le a völgybe. Egy pásztortól megtudtuk, hogy CONGPUN TASI-nak, a tea-kereskedőnek sátrától már csak egy napi út választ el bennünket. Abdul Kerimet erre két emberrel előre küldtem. Bőven elláttam őt pénzzel és meghagytam neki, hogy a rettegett kereskedőnek esetleges kérdéseire azt felelje, hogy Ragatazamban Gulam Razul egy másik karavánjával kell találkozoznunk, mely mintegy tíz nap előtt hagyta el Lhasszát; vele együtt kell Ladakba visszatérnünk. Miután embereim eltávoztak, lóra kaptam, de alig ültem fel, ismét két sátorhoz értünk, melyek előtt négy tibeti bámult reánk. Kis idő múlva ismét három sátor tűnt fel, majd egy nagy juhnyáj, mely legalább 3000 juhból állott. Forgalmas úton voltunk s így én ismét kénytelen voltam leszállni a lóról és a juhok mögött gyalogolni. Egy oldalvölgy torkolatánál fehér sátor állott, amelyben a vidék főnöke lakott. Amint arra

mentünk, a sátorból egy ember lépett ki és utánunk sietve megkérdezte, hogy honnan jövünk és hova megyünk. Egy másik sátorból két asszony jött utánunk, ugyanazokat a kérdéseket intézve hozzánk. Néhány kilométernyi távolságban, amikor e sátrakat már messze mögöttünk hagytuk, a gyaloglástól elcsigázva ismét lóra ülök, de alig teszünk néhány száz lépést, újabb sátrak tűnnek fel és így, az utat ismét gyalog kell folytatnom.

Testet, lelket fárasztó, enerváló ez az utazás. A felfedezettéstől és leleplezéstől való félelem rendkívül idegessé tesz. Minden lépésemre, minden mozdulatomra a legnagyobb figyelmet kell fordítanom. Szivarkámat nem szabad kézben tartanom, iránytűmet és térképemet pedig turbánomba kell rejtennem. Ha kőzetet akarok megvizsgálni, vagy feljegyzéseket tenni, Lobzang testével kénytelen a sátor lakói elől elfedni. A napot csak akkor figyelhetem meg, ha biztos, hogy senki sincs a közelben. Nem egyszer történt meg, hogy a vidék panorámáját a sátram falába vágott lyukon át kellett lerajzolnom. Egyedüli menekvésem a juhoknál volt, mert azokkal feltűnés nélkül indulhattam el. *Semmi sem bántja annyira a lelket és mi sem teszi oly könnyen tönkre az idegeket, mint az örökös bizonytalanság, amelyben az ember él, ha álruhában utazik;* minden pillanat a felfedeztetés veszélyét rejti magában.

Egy patak partján ütöttünk tanyát, ahonnan a széles völgyben fekvő sátrak egész sorozata volt látható. A szomszédos sátorból egy ember jött hozzánk és felvilágosítást kért kilétünk felől. Tőle tudtuk meg, hogy egy hozzánk közel fekvő nagy sátorban lakik Takung láma, a Mendong kolostor főnöke. *A helyzet egyre kritikusabb lesz.* Szomszédságunkban a kerületi főnök, egy fő-láma, és Congpun Tasi, a tea-kereskedő tartózkod-

nak és a kormányzó székhelyétől is csak néhány órájárásra vagyunk. Szinte csodával határos lesz, ha e darázs-fészekből felfedeztetés nélkül menekülhetünk. Eltökéltük, hogy másnap reggel korán útnak indulunk, mielőtt még környezetünk gyanút foghatna.

Sok órai távollét után végre visszaérkezett Abdul Kerim is. Már messziről láttuk, hogy egy lovat hoz magával, amely zsákokkal erősen meg van rakva. Elmondotta, hogy Congpun Tasi reá szegényes, öreg embernek a benyomását tette, akitől nem kell tartanunk. Természetesen nagyon csodálkozott a ladakiak megjelenésén, de midőn látta, hogy nagy bevásárlásokat eszközölnek, szívesen elhitte Abdul Kerim meséjét és még tanáccsal is szolgált arra nézve, hogy az úton, mely Szaka-dsongba visz, hol üssenek tanyát.

Abdul Kerim Congpun Tasinak a tőle vett élelmiszerekért cserébe silány fekete lovunkat ígérte, nem tudva, hogy Abdullah azt a koldusok gunyhójánál már eladta volt. Karavánvezetőm Csükjüng-öt, a kerület góváját is meg akarta látogatni, de ez őt nem fogadta, mert a láma éppen a mai napon nyolc napra terjedő ájtatosságot írt neki elő, mely idő alatt nem volt szabad a külvilággal érintkeznie. Az erről az oldalról fenyegető veszélyt tehát ilyenképpen szerencsésen elkerültük volna.

Az éjjeli hőfok -10°C volt ugyan, de már reggel hét órakor $+13^{\circ}\text{C}$ fok meleg uralkodott. A tavaszi levegőt élvezve éppen reggelinél ültem, amikor észak felől tibeti embert láttunk sátrunk felé közeledni, akiben Abdul Kerim CONGPUN-TASIT ismerte fel. Sátrunktól bizonyos távolságban megállott és átkiáltott, hogy kössük meg kutyánkat, mely dühösen ugatva reá támadt. Embereim csak vontatottan teljesítették kívánságát, hogy azalatt időnk legyen sátram belsejét rendbe hozni és a mű-

szereket és jegyzőkönyveket a rizzsákokba gyömöszölni.

A tibeti kereskedő ezután karavánvezetőm sátrába lépett, honnan, sátramban ülve, csakhamar élénk párbeszédet és vitatkozást hallottam. Congpun követelte a lovat és midőn hallotta, hogy azt már másnak eladtuk, dühösen fenyegetődzött, hogy nem enged bennünket tovább menni és sátraink belsejét töviről-hegyire át fogja vizsgálni. Ezután a sátor nyílásába lépett, hogy fenyegetését beváltsa, de ijedten vonult vissza, mert időközben ismét szabadon eresztett szelindekünk újból nekitámadt. Abdul Kerim ez alkalmat felhasználta arra, hogy hangosan kiáltva a következő parancsot adja:

— Kutusz és Hadzsi Baba, azonnal induljatok és gyorsan kerítsétek elő az elveszett lovat!

— Milyen lóról beszélsz? — kérdezte a kereskedő, mire Abdul Kerim egy mesét tálalt fel neki egy tegnap a hegyekbe tévedt lóról. Congpun erre kijelentette, hogy tanyánkon marad, amíg a lóval visszaérkezünk.

Kutusszal ezalatt nekiiramodtunk a hegyeknek; futás közben hallom, amint Congpun kérdezi vezetőmet: «Hát ez ki?» «Egyik szolgám, Hadzsi Baba», felelte Abdul Kerim nyugodtan.

Anélkül, hogy megfordultunk volna, egy dombnyulványig szaladtunk és azt megkerülve alkalmas helyen lesbe álltunk, hogy karavánunkat szemmel tart-hassuk. Egy jó óráig kellett itt maradnunk, mialatt a kereskedő sátrunk előtt ült, visszaérkezésünkre várva. Végre azonban, úgy látszik elfogyott a türelme és a láma sátrába ment, amit karavánunk arra használt fel, hogy útnak induljon. Mi is követtük embereinket és a veszélyes sátrak mellett gyorsan elfutva, csakhamar utólértük őket. Még vagy húsz sátor előtt kellett elhalad-

nunk, melyeknek lakói élesen megfigyeltek, egy asszony pedig sokáig követett bennünket és csak késő délután sikerült őt nyakunkról lerázni. Veszélyes és fáradságos nap volt ez. Magam csak olykép kerülhettem el a felfedeztetést, hogy mint juhász a sátraktól lehetőleg távol tartottam magamat.

A megszabadulás érzésével indultam útnak március 30-án. Nem voltunk ugyan még túl minden veszélyen, mert igen forgalmas úton kellett tovább vonulnunk, de nagyon megnyugtatót a hír, hogy Karma Punco néhány nap előtt Csang-tangba távozott és így nem kellett tartanunk a vele való találkozástól. Szerencsés véletlen volt az is, hogy a bongbai nomádok legnagyobb része az északi vidékeken járt a nyájakkal, úgy hogy a sátrakban többnyire csak feleségeik és gyermekeik maradtak vissza.

Útunkat egyenesen déli irányban a folyó mentén folytattuk, melynek felső szakaszában Ladung-la-nál halakat fogtunk volt. Egy kis sátorfalu közelében ütöttünk tanyát, ahol sikerült a benszülöttektől egy lovat vásárolnunk, úgy hogy azok száma most négyre emelkedett. A folyó kanyarodásának irányában délnyugatnak tartottunk. Északkeletről messzire ragyogva feltűnnek a Sa-kangsan hóval borított csúcsai. A benszülöttektől hallottuk, hogy innen mintegy öt napi járásra nyugat-északnyugat felé fekszik a Tábie-caka nevű sós tó. A Szácot-la hágóról (4850 méter) nagy kiterjedésű arénavölgyre és az annak közepén fekvő Csunit-cora nyílt kilátásunk.

Széles országúton, majd a Csunit-co (4747 méter) partja mentén haladva a Nimalung-la hágóra (4920 méter) értünk, ahonnan a Transzhimalája hegyláncára pompás kilátás nyílt. E hágó és a hegylánc között

óriási síkság terül el, telve tavakkal és mocsarakkal. A vidék nomádjai óva intettek bennünket, nehogy lovainkat a síkság vizeiben megitassuk, mert az a ló — úgy mond — amelyik e vízből iszik, okvetlenül «elveszíti a szőrét!» *Bongba* tartománynak Kemár nevű kerületében voltunk. A benszülöttek állítása szerint az út Szaka-dsongba a Bupcang-szanpó mentén és a Szamje-la hágón át visz dél felé. Ekkor még nem voltam teljesen tisztában a vidék orografiai alakulatával és nem állapíthattam meg, vajjon a *tőlünk délre fekvő hegylánc a Nien-csen-táng-la folytatása-e, vagy pedig egy attól független hegyrendszerhez tartozik?* A következő napokban kellett e kérdésre választ nyernem.

Április 5-én 16 kilométernyi utat tettünk meg e rendkívül kopár, vörös porfir-homokkal borított síkságon át, míg végre harmadnap elértük a *Bupcang-szanpót*, a «mélyen bevágott folyót», amely igen vízdús és itt több ágra szakad. Az általa alkotott völgy mintegy öt kilométer széles. A folyó északnyugati irányt követ és öt napi távolságban egy nagy tóba, a Tárok-coba ömlik. Nagyon szerettem volna ugyan ehhez a tóhoz is ellátogatni és a folyót a torkolatáig követni, de nem volt szabad utam főcélját szem elől tévesztenem. Déli irányban akartam előre hatolni, ameddig csak utamban meg nem akadályoznak.

Délkeleti irányban két hatalmas hócsúcs tűnt fel, amelyet a nomádok *Lunpo-gángrinak* neveznek; e hegy-csoport mellett el kell haladnunk, ha Szaka-dsongba megyünk. Már ekkor sejtettem, hogy Lunpo-gángri, amelynek a magasságát már RYDER és WOOD szög mérés útján megállapították volt, nem lehet folytatása annak a hatalmas hegyláncnak, melyet Szélá-la-tól kezdve többször kereszteztem.

Minél közelebb értünk, annál hatalmasabbnak és nagyobb kiterjedésűnek bizonyult a hegység, melynek számos nyúlványából és kiágazásából örök hóval borított csúcsok emelkednek a magasba.

Több napon át a Bupcang-szanpó jobboldali parti terrasán megyünk mintegy 15–20 méternyire a folyó fölött. Csodálatos dolog, hogy itt, a lefolyás nélküli fensíkon ily vízdús folyót talál az ember! Az éjjelek hófoka mind jobban alább száll, mert lassan bár, de egyre magasabbra emelkedünk. Végre Bupjung-ring-nél elérjük azt a pontot, hol a Bubcang-szanpó három jégárpatakja egyesül. A keleti forrás a Számje-lan, a nyugati a Csomó-gángri ered.

A folyó nyáron annyira megdagad, hogy három hónapon át lehetetlen rajta átkelni. A forrástól a Tarokoig mintegy 150 kilométer lehet a hossza és én azt hiszem, hogy *belső Tibetnek ez a leghatalmasabb folyója*. A földrajzi tudomány előtt e nagy folyó létezése eddigelé úgyszólván teljesen ismeretlen volt. Az összes ázsiai térképek közül csupán D'ANVILLE térképén van egy délről jövő és a Tárok-co-ba ömlő névtelen folyó feltüntetve.

Bupjung-ring Tibet egyik leggyönyörűbb vidéke. A fűvel benőtt cirkusz völgyet havasok és jéghegyek veszik körül.

Bupjungban egy napi pihenőt tartottunk és becseréltük két halálra fáradt jakunkat kilenc juh ellen, úgy hogy most 31 juhunk volt.

Április 14-én nekivágtunk a hágónak, melyet a Számje-la-nak tartottam. Több dombon és egy patakon átkelve csakhamar fel is értünk. Innen a Lunpo-gángri-nak egész közelben fekvő csúcsaira gyönyörű volt a kilátás. Délkelet felé azonban egy második lapos hágó tűnt fel, melyről, mint meglepetve vettem észre, egy a

Bupcang-szanpó felé folyó patak folyt alá. Tehát csak másodrangú hágón állottunk és amaz volt a vízválasztó! Ennek irányában folytatva útunkat, a patak partján nyolc emberből és 350 juhból álló söt szállító karavánnal találkoztunk, amely Szaka-dsongba igyekezett. Az emberek nem tudták megérteni, hogyan választhatják ladaki kereskedők ezt az utat és úgy látszik nem igen hittek a gyapjúvásárlás meséjének. Igyekeznünk kellett, hogy ezt a karavánt útjában megelőzzük és ezért április 15-én igen korán indultunk útnak.

Az igazi *Számje-la* hágó tengerfeletti magassága 5530 méter; tőlünk délnyugatra a Lunpo-gángrihoz tartozó hegyláncok, keletre pedig a Nien-csen-táng-la folytatását képező hegységek sorozata terül el. *A fő-vízválasztón, tehát két óriási hegylánc között állottunk, melyek mindegyike a Transzhimalájához tartozik.* A Számje-la Ázsia leghatalmasabb és vízrajzi, valamint hegyrajzi szempontból legfontosabb hágóinak egyike, mert vízválasztót képez az Indiai Óceán és a tibeti felvidék vizei között.

A Számje-la megmászásával elértem mostani második utam főcélját, t. i. azt, hogy a Transzhimalája hegyrendszerét Ceti-lácsen-la és Ángden-la között még egy ponton keresztezzem és hogy a hatalmas hegység összefüggését Angden-la-tól több száz kilométernyire újból megállapítsam. Igen nagy fontosságot tulajdonítok továbbá azon körülmény megállapításának is, hogy Angden-la és Számje-la nem fekszenek egy és ugyanazon hegyláncolatban. Angden-la annak a láncnak nyugati folytatása, mely a Tengrinor déli partja alatt emelkedik és Nien-csen-táng-la néven ismeretes. Számje-la azonban egy hosszanti völgyben fekszik az említett hegylánc és a Lunpo-gángri hegyrendszere között. Azt a folytatólagos hegyláncot tehát, melyet HODGSON és

SAUNDERS íróasztaluknál konstruált térképeikbe rajzoltak és amely szerintük szakadatlan összefüggésben a felső Brahmaputra északi határát képezi, *nem létezőnek kell megjelölnünk.*

Mihelyt ezt minden kétséget kizárólag megállapítottam volt, rögtön arra is gondoltam, hogy vajjon *mily nevet adjak ennek az óriási hegyrendszernek*, amely a Himalájától északra és azzal párhuzamosan vonul el. Lunpo-gánggrinak épp oly kevésbé nevezhettem, mint Nien-csen-táng-la-nak, mert mindkettő az egész rendszernek csupán részét jelöli meg. Ekkor mint villám cikázott át agyamon a gondolat, hogy e gigantikus hegyrendszernek a *Transzhimalája* nevet adjam!*

E gondolatokba voltam elmélyedve, midőn Lobzang jelentése, hogy a jakkaraván a hágó felé közeledik, ismét nehéz helyzetünkre terelte figyelmemet. Gyorsan tovább siettünk és homokos, gránittömbökkel megtöltött szorosokon át igyekeztünk mielőbb lejutni a völgybe.

A homokon át, amelyen jártunk, víz csergedezett, mely később kis patakot alkotott. Ennek vize nem tűnt el Tibet fennföldjének sós tavaiban, hanem a Csak-tak-szanpón és a Brahmaputrán át az Indiai Óceán felé vette útját.

A karaván a patak közelében utolért bennünket,

* Az indiai angol geográfusok erős kritika alá vették ennek az elnevezésnek jogosultságát azon az alapon, hogy a Transzhimalája elnevezés Indiában már előbb a Szanpo-tól vagyis a Felső-Brahmaputrától délre fekvő hegyvidékre alkalmaztatott; míg a Hedin-től Transzhimalájának nevezett, előbb alig ismert hegyrendszer eddig Indiában Kailasz-hegylánc névvel jelöltetett. Azon a térképvázlaton, amelyen én a «Gróf Széchenyi Béla keletázsiai útjának tudományos eredményei (1877—1880)» című munkában az I. köt. 566. oldalán Belső Ázsia hegyrendszereit ábrázoltam már 1890-ben, Transzhimaláját írtam arra a helyre, ahol Hedin az ő Transzhimalája hegységét tulajdonképpen fölfedezte.

Szerk.

de nagy kerülővel haladt el mellettünk. Féltek tőlünk, avagy gyanakodtak?

Nagyon tartottam tőle, hogy erről az oldalról veszély fenyeget és hogy a karaván jelentése alapján csakhamar fel fognak tartóztatni bennünket, akik már másodszor keresztezzük engedély nélkül a tilalom országát!

HARMINCKETTEDIK FEJEZET.

A rablók országában.

A Lunpo-gángri jégárnyelvei régebben egészen a völgyig értek; nyomait magam is még tisztán megkülönböztethettem. A völgy tele van régi morénákkal. Amint a morénák megszűnnek, a völgy kitágul. Kelet-délkelet felé a Lunpo-gángri hegláncának több csúcsa tűnik elő, melyek eddig észrevehetők nem voltak. Ennek a hegláncnak az irányából azt a következtetést vontam le, hogy a Csomu-ucsong, az az elszigetelt hegy, amelyet első utamban az országútról láttam, a Lunpo-gángri keleti folytatásában fekszik. Ismét a nagy jak-karaván tanyája mellett haladtunk el; úgy látszott, hogy a karaván hosszabb pihenőt akart tartani, mert az összes állatokról lerakták a málhát. Noha ennek nagyon megörültem, mégis elhatároztam, hogy Szaka-dsongot elkerülöm.

A Rukjok folyó mentén folytattuk utunkat és ezen a napon egy lélekkel sem találkoztunk. Április 18-án a folyó túlsó partján két lovas tűnt fel, kiket kémeknek tartottunk. Csakhamar kitűnt azonban, hogy tévedtünk; vadászok voltak Gercéből, akiktől megtudtuk, hogy Paza-guktól, egyik mult évi tanyahelyünktől már csak egy napi, Szaka-dsong-tól pedig három napi távolságban vagyunk. Az egyik vadásznak a lovát Abdul Kerim száz rúpiáért megvásárolta.

Április 19-én ismét találkoztunk a jakkaravánnal. Én a juhokkal mentem, mialatt Abdul Kerim beszélgetésbe elegyedett velük, hogy figyelmüket rólam elterelje. Naponta ismét feketére festettem arcomat és zsákvászonból készült piszkos, rongyos kabátot viseltem, úgy hogy külsőleg mi sem különböztetett meg embereimtől.

A Rukjok folyót jobbkéz felől hagyva, nemsokára elértük a Csaktak-szanpót, amely most sokkal kisebb volt, mint tavaly nyáron. Itt elhagytuk a délfele vezető utat és a Csaktak-szanpó mentén északra kanyarodtunk. Abdul Kerim az itt tanyázó nomádok sátraiba ment, ahonnan komoly arccal tért vissza. A nomádok értesítése szerint az út, amelyet követni óhajtottunk, rendkívül veszélyes volt. Hat nap előtt valami 18 tagú, jól felfegyverzett rablóbanda itt a vidéken egy sátorfalut teljesen kifosztott és 400 juhot és 200 jakot vitt magával.

Ez ugyan kedves állapot! gondoltam magamban. Nem elég, hogy álruhában és mellékutakon utazom tiltott országon át, most még rablótámadásnak is ki vagyok téve! Embereim ez este folyton rablóhistóriáról meséltek egymásnak, az állatokat pedig összekötve tanyánk közelében tartották. A nomádok adatai szerint a Nakcsúból való rablók fészke a felső Raga-szanpó közelében van. Mohamedán vallású ladakiaim a sötétség beálltával himnuszokat énekeltek, hogy elhárítsák maguktól a veszélyt a rablók országában.

A Csaktak-szanpó északi partján folytattuk utunkat kelet felé. Az emelkedés nem nagy, a völgy széles és termékeny. Északkeleten jégárakkal borított középmagas hegycsúcsok tűnnek fel; ezektől északra fekszik a Csaktak forrása. Innen már csak két napi távolságban voltunk Szaka-dsongtól.

Amikor április 21-én el akartunk indulni, a karaván megint utolért bennünket. Háttal fordultam hozzájuk, hogy arcomat ne lássák, azután ismét a juhokat hajtva folytattam az utat és csak nagysokára mertem lóra ülni. Többször átkeltünk a folyó jegén és azzal az aggodalommal tértünk nyugalomra, hogy a következő nap ismét kritikus lehet reánk nézve. A nomádoktól ugyanis arról értesültünk, hogy másnap KAMBA CÉNAM-nak, egy igen gazdag tibetinek sátra mellett kell majd elhaladnunk, aki ezer jaknak és ötezer birkának a tulajdonosa.

Abdul Kerimet két emberrel előre küldtem, hogy Kamba Cénam figyelmét karavánunktól elterelje. Javában esett a hó, de a völgy, amelyet kereszteznünk kellett, oly szűk volt, hogy a nomádok sátrait szinte lehetetlen volt elkerülni. Egy hegynyúlványhoz értünk, melynek alján négy fekete sátoron és egy kőgunyhón kívül főnöki sátor is állott, aminőhöz fogható nagy sátrat Tibetben még soha sem láttam. Mindez Kamba Cénam tulajdona volt. Ő maga azonban szerencsére Szaka-dsongban időzött. A benszülöttek embereimnek szívesen adtak el több napra való eleséget, sőt vezetőt is ajánlottak fel, akinek segélye nélkül — úgymond — lehetetlen, hogy megtaláljuk az utat, amely a Gebuk-la hágón átvezet.

Alig tért vissza Abdul Kerim tanyánkhoz, két lovast láttunk felénk közeledni. Éppen csak annyi időnk volt, hogy sátram ponyváit összehúzzuk. A két jövevény: Kamba Cénam egyik szolgája és a felajánlott vezető Abdul Kerim sátrában foglaltak helyet. Abdul Kerim 128 rúpiáért két szürke lovat vásárolt tőlük. Az atyafiak sátrainkban mindent szemügyre vettek és megtapogattak, úgy hogy megkönnyebbülve lélekzettem fel, amikor eltávoztak. Alaposan megvitattuk helyze-

tünket. A felajánlott vezetőt, aki két napig lett volna velünk, semmiképpen sem volt szabad elfogadnunk. Ezért két embert hamarosan Kamba Cénam sátrába küldtem és azon ürügy alatt, hogy még egy napig itt pihenünk, megüzentem, hogy a vezetőre egyelőre nincs szükségünk. Másnap azután már napkelte előtt elhagytuk a kritikus helyet és siettünk a Gebuk-la felé. Útközben egy öreg lópásztorral találkoztunk, aki karavánvezetőmmel együtt egész nap a karaván élén haladt. Csakis az ő segítségével tudtunk a hegyek tömkelegében és a sok apró hágó között tájékozódni. A *Gebuk-la* magassága 5170 méter. Délkelet felé a Csomo-ucsong hófödte tömege tűnik fel, északon pedig hatalmas hegyhát zárja el a látóhatárt, melyet úgy mint RYDER, ekkor még magam is a Transzhimalája főgerincéhez tartozó vízválasztónak tartottam, mely felfogás azonban, mint később kiderült, téves volt.

Vezetőnk egy másodrangú hágó alján visszamaradt, mi pedig utasításai szerint folytattuk az utat a Kincsen-la hágó felé. A lópásztor elmondta embereimnek, hogy a múlt évben Szaka-dsongban egy európai embert látott, akinek egy hatalmas testalkatú ladaki volt a karavánvezetője. Nem tudja — úgymond — megérteni, hogy ladaki emberek, akik ugyanannak a vallásnak hívei, mint a tibetiek, hogyan léphetnek európai ember szolgálataiba. Ez a nyilatkozat engem még fokozottabb elővigyázatra serkentett.

HARMINCHARMADIK FEJEZET.

A felfedeztetés.

Életünk e napokban nagyon komor volt. A sötétben tapogatódtunk, nem tudva, mit hoznak a legközelebbi napok. A felfedeztetéstől való folytonos rettegés és az álruha teljesen megtörte lelkierőmet, *úgy hogy már magam is vágytam az időpont után, amikor rabszolgaságomnak vége lesz.*

Április 24-ére virradó éjjelen a hideg —16 fokot ért el; a vidéket friss hó borította. A *Kincsen-la* hágó, amelyre minden baj nélkül felértünk, 5440 méter magasságban fekszik a tenger színe felett. A hegy túlsó oldalán látjuk a Raga-szanpó egyik forrásvizének keskeny szalagját. Nyugat felé, ott ahol a Lunpo-gángri hegycsúcsai meredeken emelkednek a hegysorok fölé, gyönyörű a kilátás. Északkeleten egy előhegység fekszik, amely egy részében hóval van fedve, messze délkelet felé pedig egy teljesen hóval borított hegyóriás tűnik fel: a *Himalája* legészakibb kifutója.

Sokáig időztem fent és panorámát rajzoltam. Azután követtem karavánomat, mely időközben egy patak mentén ütött tábort. Alig léptem sátramba, Abdul Kerim a sátor nyílásán át beszél, hogy azon az úton, amelyen jöttünk, emberek közelednek táborunk felé. Gyorsan fejem köré csavartam turbánomat és elzártam sátram ponyvát. Amint a nyíláson kikandikáltam, nyolc fegy-

verest láttam, akik lovukat kantárszáron vezették. Egyenesen a tábortűz felé tartottak és élénk, de halk beszélgetésbe elegyedtek embereimmel. Azután leszedték lovaikról a nyerget, előkeresték üstjeiket és kannáikat, tüzet raktak, szóval úgy látszott, hogy tanyánk közelébe óhajtják az éjszakát eltölteni. Öten közülök Abdul Kerim sátrába mentek, ahol azonban oly halk hangon tanácskoztak, hogy szavaikat nem érthettem meg. Azonban komoly dologról beszélhettek — ismételve *nevemet hallottam említeni!*

Több mint egy órai időzés után távoztak a sátorból és saját tűzhelyük körül helyezkedtek el. Alig mentek el, Abdul Kerim halk hangon közölte velem, hogy az idegenek állítása szerint a szaka-dsongi kormányzó a söt szállító karaván révén tudomást szerzett megérkezésünkről. Minthogy ladaki kereskedő még sohasem jött ezen az úton Tibetbe, *a kormányzó sejtí, hogy a karavánban ugyanaz a Hedin szahib tartózkodik, aki már tavaly jelezte, hogy vissza fog jönni.* A kormányzó tehát megbízta őket, hogy a karaván minden tagját alapos vizsgálatnak vessék alá. Ha pedig nem találják meg az európai utazót, kötelezzék a karaván vezetőjét arra az írásbeli nyilatkozatra, hogy Hedin valóban nincs a karavánban.

Amint erről értesültem, azonnal kész volt elhatározásom. Eddig a körülmények arra kényszerítettek, hogy kitalált mesék segélyével, álruhában és mellékutakon nyomuljak az ismeretlen országba; de azt nem engedte a lelkiismeretem, hogy karavánvezetőm miattam *hamis okmányt* írjon alá.

A két egymás mellett álló sátor ponyvái között át-bujtam Abdul Kerim sátrába és egybehívott szolgálaimmal közöltem, hogy *magam fogom magamat leleplezni.* Embereim roppantul meg voltak ijedve, mert biztosra vet-

ték, hogy ez halálomat jelenti. Én azonban ismertem a tibeti népet és tudtam, hogy személyem ezúttal veszélyben nem forog.

Álruhában, feketére mázolt arccal, lassú, nyugodt léptekkel közeledtem a tibetiekhez, akik lépteim zajára valamennyien felemelkedtek helyeikről, mintha érezték volna, hogy nem egyszerű ladaki ember közeledik feléjük.

— Üljetek le, — mondtam, előkelő mozdulattal helyeikre utalva, mialatt a két vezető között magam is helyet foglaltam. Jobb szomszédomban azonnal felismertem PEMBA CERING-et, akivel a múlt évben e vidéken találkoztam. Barátságosan megveregettem a vállát s így szóltam:

— *Hát ismerse-e még Pemba Cering?* — Kimeresztett szemmel szótlánul bámult reám, azután társainak bólintott, mintha mondani akarná: «Csakugyan ő az, akit keresünk!»

A többiek sem voltak képesek meglepetésüket elrejteni és jó ideig tartott, míg csodálkozásukból magukhoz tértek. Embereim hátam mögött állottak, rettegve a most bekövetkezendőktől.

Kutusz szolgámat ekkor egy doboz szivarkáért sátramba küldtem és azokból valamennyit megkináltam. Csakhamar vígan eregettük a füstöt — a jég meg volt törve. Vezetőjük most anélkül, hogy rám pillantott volna így szólt:

— Tegnap a devasungtól a szakai kormányzóhoz szigorú parancs érkezett, amely elrendeli, hogy minden európai embert kiméletlenül utasítson ki az országból. A kormányzó nevében megtiltom tehát, hogy utatokat kelet felé folytassátok. A mi fejünkről és a ti biztonságtokról van szó; holnap pedig Kincsen-lan át velünk jöttök Szaka-dsongba.

— Nem uram, máshova igen, de Szaka-dsongba nem megyek; ott van eltemetve karavánvezetőm és *elvemmel ellenkezik, hogy oly helyet keressék fel, ahol hú szolgám nyugszik.*

— Ha Szaka-dsongba semmiképpen sem akarsz jönni, akkor Szemókuba kell engem követned. Oda csak két napi járás; futár útján fogom a kormányzót kérni, hogy veled ott találkozzék.

Ebbe beleegyeztem.

— De mondd csak Hedin szahib, miért akarsz minden áron itt utazni, amikor mindig kiutasítanak?

— Mert szeretem országtokat és nem tudok nélküle élni.

— Ez nagyon szép: de nem volna helyesebb, ha jobban szeretnéd a saját hazádat? Ameddig ott utazhatsz, nem kell a mi országunkban utaznod. Mi itthon maradunk, maradj te is odahaza.

— Ameddig lovon ülni tudok, vissza fogok jönni. Ezt megmondhatod a lhasszai szent tanácsnak is, amelyet különben mélyen tisztetek.

Erre a jó tibetiek barátságosan mosolyogtak, ladaki embereim pedig felette csodálkoztak, hogy a veszélyes helyzetből ily szerencsésen kimenekültem. Sokaig ültünk azután még együtt és amikor közöltem velük a gyapjúvásárlás meséjét, e felett kitünően mulattak. *Annyira hozzá vannak szokva a hazugsághoz, hogy nagyon megbecsülik azt, aki még őket is be tudja csapni.* Nekem azonban titkos erőket tulajdonítottak és ezért velem szemben nagyon óvatosak voltak.

Az egyik tisztviselő kimerítő levélben értesítette a kormányzót a történetkről és a levelet a legrövidebb úton Szaka-dsongba küldte.

A tibetiek rendkívül örültek annak, hogy kiküldeté-

sük ily eredményes volt, de magam is boldog voltam, hogy idegölő rabszolgaságomnak vége szakadt. Mihelyt visszavonultam, meleg vízben megmosakodtam, de csak négyszeri alapos mosás után éreztem magam ismét emberhez méltónak.

Így végződött 1908 április 24-ike. Amikor nyugalomra tértem, melankolikus gondolatokba mélyedtem. A tibetiek újból kereszteték terveimet és ismét bizonytalan jövő előtt állottam.

*

Április 25-én a Csomo-ucsongtól keletre fekvő völgy-nyíláson át kilovagoltunk a nagy síkságra, amelyen Raga-tazam is fekszik. A tibetiek mellettünk, illetőleg mögöttünk lovagoltak, úgy hogy szinte foglyoknak éreztük magunkat. De azért nyugodtan rajzolhattam most térképeimet és zavartalanul végezhettem feljegyzéseimet. Időm volt afölött is gondolkozni, hogy milyen állaspontra helyezkedjem a küszöbön álló utamra vonatkozó tárgyalásoknál. Eltökéltem, hogy a Sigácen és Gyancén át Indiába vezető utat fogom választani, amelyen a legrövidebb idő alatt visszatérhettem hazámba. Idegeim túlfeszítése következtében ugyanis a lelki lankadtság állapotába jutottam: elfáradtam, kimerültem, megelégettem az utazást; haza vágytam.

Két nap mulva a Kule-la hágón át leértünk a völgybe, hol Szemóku fekszik a nagy karavánút mentén. Itt már várt reánk Szaka-dsong mindkét kormányzója. Tibetben ugyanis majdnem minden fontosabb állás duplán van betöltve, mely rendszernek kölcsönös ellenőrzés a célja. Szaka-dsongban azonban úgylátszik az egyik kormányzó magasabb rangú volt; ő vezette a tárgyalásokat és csak ő volt meghatalmazásokkal ellátva.

Mihelyt rendben voltunk, megjelent egy tisztviselő, azzal a jelentéssel, hogy a kormányzók hivatalukban várnak reám. Én azt üzentem vissza, hogy ha beszélni óhajtanak velem, fáradjanak sátramba. Kissé vártatva meg is érkeztek. Eléjük mentem, üdvözöltem és sátramba vezettem őket és kíséretüket.

Hárman ültek előttem: DORCSE-CUAN, a szaka-dsongi pún, vagyis kormányzó és hivatalbeli társa, Nyavang, fiával. A kíséret a sátor nyílásában visszamaradt. Dorcse-Cuan, aki rendkívül rokonszenves, finom embernek látszott, khínai selyemruhában jelent meg.

— Remélem, hogy utad szerencsés volt, és hogy nem kellett túlsokat szenvedned a hideg miatt — kezdé ő a beszélgetést.

— Oh, ami a hideget illeti, az éppen elég nagy volt. Elvesztettük állatainkat, ruháink leron-

Dorcse Cuan.

gyolódta, eleségünk elfogyott, de most semmiben sincs hiányunk. Nagyon sajnálom, hogy ide kellett kormányzóságodat fárasztanom, de remélem, hogy gyorsan meg fogunk állapotodni az útirányra nézve, amelyen át az országból távozni szándékozom.

A két napi pihenés és tétlenség alatt ismét megjött a vállalkozó kedvem és feltettem magamban, hogy a visszavonulási utat, amennyire csak lehetséges, újabb

felfedezésekre fogom felhasználni. Igaz ugyan, hogy sikerült *Bongba tartományt*, tehát egy a földrajzi tudomány előtt teljesen ismeretlen vidéket átszelnem és ez úton több érdekes felfedezést tennem, de még óriási nagy volt a térkép azon része, amelyen csak annyi áll, hogy: «*unexplored*». Ezért most arra irányult a főtörekvésem, hogy Bongbát lehetőleg még néhány vonalban keresztezzem. Ez ugyan még 4—5 havi fáradságos utat jelentett, de ezzel nem törődtem, mert reméltem, hogy ezen az úton is sikerülni fog értékes felfedezéseket tennem.

Dorcse-Cuan, a pún, nyugodtan, de nagy határozottsággal így válaszolt:

— Ami a visszautazásodat illeti, kelet felé többé egy lépést sem tehetsz! — ez fejembe kerülne. Itt van kezemben a devasung parancsa. Bizonyára engedelem nélküli utazásaid miatt szigorították meg annyira a rendszabályokat és látták el a határállomásokat őrséggel a behatolni szándékozó idegenek ellen. Ha parancsomnak engedelmeskedni vonakodol, azonnal futárt küldök a határra, Tingribe, hol 200 főnyi helyőrség van és néhány nap múlva fegyveres erővel foglak engedelmességre szorítani. De remélem, hogy erre nem lesz szükség.

Ezután megkezdődtek a hosszú tárgyalások, amelyek folyamán a kormányzó kényszeríteni akart, hogy Csangtangon át menjek vissza Ladakba.

— Nem! — fakadtam ki. — Ezt sohasem fogom tenni, mert hazám törvényei tiltják, hogy ugyanazon az úton térjek vissza, amelyen jöttem.

— Nagyon különös törvényei lehetnek a te hazádnak, de hát melyik utat akarod választani?

— Ha már nem akarod, hogy Gyancén át térjek haza, akkor a Számje-la-tól keletre fekvő hágón át a Terinam-

co-hoz akarok menni; onnan azután a legrövidebb úton óhajtanám Tibetet nyugati irányban elhagyni.

— Ez lehetetlen; de lovagoljunk most együtt Kamba Cénam sátrához, mely innen négy napi távolságban van; remélem, az úton találunk majd kibúvót.

Ezt az indítványt örömetst elfogadtam és csak arra kértem a kormányzót, hogy az általam felsorolt tárgyakat vásároltassa meg, amire ő annál is inkább hajlott, mert a vásárlandó holmik között több rendbeli ruhaposztót is rendeltem.

— Erre ugyancsak szükségtek van, — mondotta. — Te úr vagy, hat hétig a Tasi-Láma vendége voltál, egyik karavánt a másik után szereled fel, a pénzt szórod, akár a pelyvát, magad pedig úgy jársz, mintha szegény koldus lennél.

Április 24-én balkéz felől hagyva a Brahmaputrát, egy völgyön át az Ugy-la hágóra és ezen átkelve másnap a 4900 méter magasságban lévő Gye-la hágóra lovagoltunk. Egy ezzel határos dombtetőről dél és délnyugat felé a Himalája csúcsaira és jégárait, észak felé a Transzhimalája hegyláncaira és a Csomo-ucsongra és egészen közel, délkelet felé a számos ágra szakadó hatalmas Brahmaputrára nyílt felséges kilátásunk. A Szacsú-szanpó partján ütöttünk tanyát, mely Szaka-dsongtól nyugatra a Csaktak-szanpóba ömlik.

Május 1-én megmásztuk a Lamlung-la hágót, amelynek 5100 méter magas nyerge gyönyörű kilátást nyújtott. A vidéket uralva, a hegyek tömkelegéből messzire kimagaslott a Csomo-ucsongnak hét, fehérén ragyogó hegycsúcsa.

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET.

A «rablók atyja».

A Namszen völgyében felütött tanyánk népes faluhoz hasonlított, mert a kormányzó a vidék összes főnökeit oda hívta tanácskozásra. Két napig maradtunk itt, mialatt az összes megrendelt eleség, a posztó és 500 *szivarka* megérkezett. Abdul Kerim hamarosan ruhát varrt részemre, vörös színű pompás lhasszai posztóból. Amint az öltönyben tarka nyeregtakaróval ellátott fehér paripámra ültem, a magas csizmákkal lábamon, vörös turbánnal fejemen és övemben a rövid karddal, valóban előkelő tibetihez hasonlítottam.

Dorcse Cuan sátrában ezalatt megkezdődtek a tárgyalások az útirány ügyében. A kormányzó ragaszkodott ahhoz, hogy Szamje-lán át térjek vissza, amibe én semmi körülmények között sem akartam beleegyezni. A kerületi főnökök természetesen mindenben támogatták kormányzójukat, mondván, hogy más hágón át úgy sem lehet Csang-tangba jutni. Én azonban egy lópásztor révén tudtam, hogy éppen Kamba-Cénam sátrától még egy út vezet oda. Erre a rettenetes rossz útra azonban senki sem akarta jakjait kölcsönadni, de még eladni sem.

Végre azt ajánlottam, hogy karavánomat megosztom; Abdul Kerim menjen vissza annak egyik felével Szamje-lán át, míg én öt emberrel a keletre fekvő hágón megyek át. Egyszersmind hajlandó voltam tíz tagból

álló katonakiséretnek, amelyre a rablók miatt szükségem lehetett, napi húsz rúpiát fizetni. Ezt az ajánlatomat végre a kormányzók hosszú tanácskozás után elfogadták és NIMA TASI-t nevezték ki a katonakiséret vezetőjének. Minthogy azonban ő az utat nem ismerte, egy PANCsor nevű benszülöttet adtak melléje útmutatóul. Ez a Pancsor, akiben idejekorán felfedeztem a ravasz rókát, KAMBA CÉNAM bátyja volt.

Május 4-én az egész társaság a *Gara-la* hágón át egy másik völgybe ment, ahol Kamba Cénam tanyája közelében csakhamar a sátraknak egész sorozata állott. Ide jövet kereszteztük április 22-iki utamat, úgy hogy az utolsó 12 nap alatt teljes kört írtunk le a Csomo-ucsong körül.

Tanyánkon rendkívül élénk volt a forgalom. Futárok, küldöncök, eleséget hordó kisebb jakkaravánok és a közeli vidékről odasereglett nomádok élénkítették azt, akik eljöttek, hogy megtekintsék azt az európai embert, akit a hatóságok hosszú időn át hiába hajszoltak. Későn este Kamba Cénam sátramba jött és felajánlotta bátyjának, Pancsornak szolgálatait, aki jó fizetésért bárhová elvezet majd, ahová csak kívánom, mert ő az egyetlen az egész vidéken, aki a hegyek között minden utat ismer. Az öreg igen ravasz ember volt, aki örült, ha a hatóságot becsaphatta és aki önmagát nyíltan *«rablók atyjának»* nevezte. Meghívására másnap reggel sátrában felkerestem, abban a sátorban, amely mellett még kevés-
sel ezelőtt aggodalommal eltelve osontam el. Az óriási sátrat három hatalmas földbe erősített árboc tartotta. A ponyvák a sátrat körülzáró alacsony kőfalhoz voltak erősítve, amelynek mentén óriási mennyiségű élelmiszer hevert. A sátorban pásztorok, gyermekek és asszonyok üldögéltek és szórakoztak különféle csoportokban.

Minthogy a kormányzó másnapra jelezte elutazását, tanyaünnepélyt rendeztem tiszteletére, amelyre az egész társaságot meghívtam. Abdul Kerim ladaki embereimmel 15 ének- és táncszámból álló és a benszülötteket annyira átható műsort állított össze, hogy vendégeim az óriási hideg ellenére is csak éjfélkor vonultak vissza sátraikba.

Dorcse Cuan és Nyavang lóháton.

Ennek az életnek láttára elvonultak lelki szemeim előtt az Ázsiában eltöltött hosszú évek tanyajelenetei és kalandjai. Csodálkoztam önmagamon, hogy *sohasem tudok betelni a tábortüzek világításánál eltöltött vándorló élettel...*

Dorcse Cuan és társai másnap reggel elhagyták teljesen hóba burkolt tanyánkat. Mialatt lóra szálltak, melegen megköszöntem irántam tanúsított barátságos

viselkedésüket. A kormányzó csak csekély kísérettel lovagolt tovább, mert annak nagyobbik része, megállapodásunk értelmében mellettem maradt.

Saját karavánomat két részre osztottam. Öt emberrel és nyolc kecskével a többiektől elváltam, Abdul Kerimnek pedig azt a megbízást adtam, hogy a Szamje-la hágón át és a Bubcang-szanpó mentén lassú menetben a Tarok-co-ig vonuljon és ott feltétlenül várjon meg bennünket. Én mindössze ezer rúpiát vettem magamhoz, a többi pénz Abdul Kerimnél maradt. Nima Tasi, a katonák vezetője, öt napra száz rúpia előleget kapott. Minthogy az utolsó időben több lovat vásároltam, kísérő szolgálaim mindannyian lovon követhettek és így gyorsabban haladhattunk a homokkal borított utakon.

Előbb észak-keleti irányban, majd nyugatnak a Salung-la hágóra és a Gyegong völgybe mentünk, ahol Kamba Cénam nyájai közelében ütöttük fel tanyánkat, hogy néhány birkát vásároljunk. Alig helyezkedtünk el, sátramban, hol Kamba Cénammal és Pancsorral beszélgettem, egy hatalmas növésű suhanc jelent meg, aki kéretlenül leült a sátor bejáratánál.

— Én az urat már előbb láttam Nakcsú közelében; akkor egy burját és egy láma voltak kíséretében. Ennek most hét éve.

— Az lehet; talán üdvözléseket hozol társaidtól?

— Nem. Csak meg akartam kérdezni, nem akar-e az úr néhány erős jakot venni; fele áron adhatnám őket.

— Köszönöm, de most nincs szükségem jakokra; különben mi a foglalkozásod?

— *Rabló vagyok*, — felelte ő a legtermészetesebb hangon.

Amikor eltávozott, Kamba Cénám elmondta, hogy ez az ember röviddel ezelőtt egy rukjoki nomádot ölt

meg és most idejött, hogy a meggyilkolt családjával a kárpótlás összegében megállapodjék. A hatóságok lázasan keresték a rablóbandát, amelyhez tartozott, és amelynek tartózkodási helyét Kamba Cénam, valamint Pancsor is jól ismerték. Ők azonban nem merték ezt a hatósággal közölni, mert féltek a rablók bosszújától. Láttam, hogy mindketten nagyon bizalmas lábon állnak a rablókkal és minthogy Pancsor tudta, hogy nálam nagyobb pénzösszeg van, feltettem magamban, hogy résen leszek.

Május 7-én elbúcsúztunk az öreg rablóvezértől és fellovagoltunk a Gyegong-la hágóra, mely a Kamsung-gángri hegyláncban 5500 méter magasságban fekszik. Érdekes volt megfigyelni, hogy a hágó északi oldaláról minden víz a Csaktak-szanpó felé folyik. Kamsung-gángri tehát nem tartozik a Transzhimalája főgerincéhez és a Gyegong-la csupán másodrangú hágó. A nagy vízválasztó még több napi járásnyira tőlünk északra feküdt.

HARMINCÖTÖDIK FEJEZET.

Hetedszer a Transzhimaláján át.

Május 8-án —16 fok hideg! Benne vagyunk a télben, mert ismét közeledünk a Transzhimalája magaslataihoz. Bármerre nézünk, minden hóval van borítva. Egy kis hágón át a Csaktak-szanpóhoz ereszkedtünk le, amelynek partján egy sátrat, lovakat és juhokat pillantottunk meg. Pancsor előzőleg elvált tőlünk, hogy vadjakokra vadásszon, Nima Tasi, testőrségem vezetője pedig semmi áron sem mert a sátorhoz közelíteni, mivel, úgymond «ezen a kopár, hideg vidéken nomádok nem járnak s így a sátorban csak *rablók* lakhatnak».

Vezetőnk tehát jól mondta, hogy *ezek a «katoná»-urak pokoli módon félnek a rablóktól*. Szerencsére Pancsor csakhamar megjelent. Megtudtuk tőle, hogy a sátorban csakugyan egy rablóbanda lakik, mely részes a rukjoki rablógyilkosságban. A banda tagjai a hatóságot azzal fenyegették, hogy az egész vidéket elpusztítják, ha nem egyeznek bele az ügy békés elrendezésébe. Kérdésemre, hogy miért nem fogják el legalább a rablók vezérét, Pancsor azt felelte, hogy ez semmit sem használna, mert helyébe harminc más rablóvezér támadna. Úgy látszik, hogy *a rablóvilág Tibetben fénykorát éli*.

Ez este a Lapesung-co partján 5700 méter magasságban ütöttünk tanyát. Délen a Kancsung-gágri gyönyörű csúcsai emelkednek a magasba. Északról, északnyugat-

ról és keletről számos patak ömlik a tóba; annak déli csúcsából lép ki a Csaktak-szanpó, mely nem messze délnyugaton áttöri a Kancsung-gángrit. A tó keleti partján egy kitaposott furcsa út vezet észak felé, amely mintegy 50 párhuzamosan futó ösvényből áll. Ez a legforgalmasabb út, amely keleti Bongbába és Csok-csúba visz; ez a tabie-cakai sókaravánoknak is az útja.

Útirányunkat megváltoztatva, a Sangmo-bertik völgyén át észak felé megyünk. A Kancsung-gángri és a Transzhimalája főgerince között a terület egészen sík. A két hegylánc közötti hosszanti völgyben északnyugaton az aránylag alacsony Dicsa-la hágó látható, mely azonban igen nevezetes, mert vízválasztót képez az Oceán és a fensík lefolyás nélküli vizei között. Keleten, ugyancsak a fővízválasztó vonalában fekszik a Nakhbókongdó hágó.

Pancsor viselkedése különös volt. Váratlanul azzal az ajánlattal lépett elém, hogy elvezet a Teri-nam-có-hoz, sőt akár a Dangra-jum-có-hoz is.

Oh, ha ez lehetséges volna! Ha csak még kétszer átmehetnék a Transzhimaláján, akkor szívesen engedném át a hatalmas hegyláncot ismét évezredes nyugalmának. Felemelő érzés tudni azt, hogy én vagyok az első fehér ember, aki ezeket az elhagyott kopár vidékeket bejárta.

A Transzhimájafa azon részét, amelyen most áthaladunk, *Lap*-nak hívják; ez Tibet leghidegebb része. A *Lapsung-co* jege csak júniusban kezd olvadni, amikor köröskörül már minden víz jégmentes. Folyton emelkedő rossz úton és -17 fokos hidegben haladunk lassan a *Szangmo-bertik-la* hágó felé, mely óriási magasságban: 5820 (!) méternyire fekszik a tenger színe felett. *Hetedszer állok most a Transzhimalája főgerincén és a nagy*

hindu folyók vízválasztóján. Növényzetnek semmi nyoma és a kilátást sem élvezhetjük, mert a hágót mindenfelől magas hegyek környezik. A völgy, mely tőlünk északra nyílik, a Csang-tangra jellemző lapos reliefet mutat, szemben a Transzhimalája déli részének mélyen bevágott völgyeivel.

A völgybe érve katonai kísérőim kijelentik, hogy az általam óhajtott úton nem követnek. Az az út, amely az Abdul Kerimnek adott találka helyére vezet, — úgy mond — nyugat felé visz; ők nem hajlandók a nagy kerülő utat észak felé megtenni. A ravasz Pancsor is hozzájuk csatlakozott, sőt azzal ijesztgetett, hogy az északi kerületnek, Bongba-Csúsárnak főnöke bizonyára kemény sarcot fizettet velem, ha országán átmenni merésznénk. Hogy ez ügyet megbeszéljük, tábort ütöttünk és mielőtt még a nap lenyugodott, sikerült a jó embereket ezüst rúpiáim segítségével elhatározásuk megváltoztatására bírnom.

Folytattuk tehát utunkat észak felé. Noha a völgy itt több kilométernyire kiszélesedik, az erős hóviharban nem tehetünk nagy utat és korán bujtunk sátrainkba. Kiséretemmel nagyon megbarátkoztam; esténként kedélyesen elbeszélgetve ültük körül a nagy tüzet és hallgattuk Pancsor elbeszéléseit, aki hihetetlen dolgokat mesélt kalandos útjairól. A *Búcsu-co* partján, mely Kangmar területéhez tartozik, több sátorban 60 családot találtunk, akik itt összegyűltek, hogy a szaka-dsongi adótisztnek megfizessék állami járulékaikat. A kerület góvája, valószínűleg Pancsor előzetes értesítése folytán felkeresett, hogy európai embert láthasson.

Egy napi pihenő után a *Szoma-szanpó* völgyén mentünk tovább. A folyó délkeletről jön; forrásai, úgy látszik, annak a hatalmas hegységnek nyugati oldalán van-

nak, amelyet a Suru-co felől láttunk. Előbb északnyugat felé folyik, de mielőtt a Teri-nam-co-ba ömlik, nagy kanyarulattal északkelet felé fordul. Nyolc köbméter vizet vitt most másodpercenként, de nyáron annyira meg szokott áradni, hogy lehetetlen rajta az átkelés.

A következő napon elértük a Dongcsen-la hágót, ahonnan az itteni szarvas-fajnak, az ovis ammon-nak 24 gyönyörű példányát pillantottuk meg. Az éjjel már csak egy fok hideg volt, nappal pedig gyönyörű tavaszi idő uralkodott. Északnyugatra folytatva az utat, a Teta-la hágóra (5000 méter) értünk, ahonnan először pillantottam meg a *Teri-nam-co*-t. Hogy szabad kilátást élvezhessek, egy északra fekvő 5200 méter magas hegyre mentem fel, ahonnan bámulatos szép, örökké feledhetetlen kilátásban gyönyörködtem, aminő a természeti szépségekben oly gazdag Tibetben is párját ritkítja.

Hatalmas, simára csiszolt türkiszhez hasonló vízfelület, a hegyekkel körülvett «isten tó» fekszik előttünk. A hegyek rózsaszínű, sárga és ibolyaszínű sorozata élesen válik el a világoskék látóhatártól. Ezek valamennyien a tó déli partja fölé emelkednek. Több oldalról teljesen szabad a kilátás és szinte szédülve siklik tova tekintetem a végtelen messzeségben. Távol északnyugaton emelkedik a *Sa-kangsan* 7700 méter magas csúcsa, kelet felől a Targo-gángri sok ágú koronája, délen és keleten pedig a Transzhimalája általam hétszer keresztezett főgerince, amelynek hóval borított ormai hosszú sorban ragyognak előttünk. A legelragadóbb benyomást mégis a tó gyakorlta reám, tiszta, tengerkék színű vizével, mely tekintetemet újra magához vonzza. Nyugat felé, ahol a tó erősen kiszélesedik, mintegy két napi járás a hossza, kelet felé szűkebb és körülbelül fele olyan hosszú. Meny-

nyire sajnáltam most, hogy nem hoztam magammal csónakomat! Több óra hosszat időztem itt fenn és igyekeztem az isteni képet megörökíteni, bár nagyon csekély eredménnyel. Csak későn este mentem le a völgyben fekvő tanyánkhoz, amikor már homályba merültek a távoli jégárak; a vidék, mint hóból és rózsákból szőtt álomkép lassan tűnt el szemeim elől.

A tanyahely teljesen kopár vidéken feküdt, mégis teljes négy napot töltöttünk itt. Én negyedízben is megakartam kísérelni, hogy eljussak a Dangra-jum-có-hoz, mert a szent tó alig négy napi járásra volt tőlünk. Pancsor és Nima Tasi azonban erről hallani sem akartak, hanem azt ajánlották, hogy folytassuk utunkat nyugatnak, Mendong-gumpa kolostora felé. Ezt az ajánlatot el kellett volna fogadnom, annál is inkább, mert hiszen a Teri-nam-có-hoz nyugatra fekvő országrész belső Tibetnek legismeretlenebb része és nekem leghőbb vágyam volt, az hogy a Nyanglaring-co-ig haladva, a «fehér területet» hosszában keresztül menjek. Én azonban ragaszkodtam tervemhez, úgy hogy Nima Tasi csökönyösségem láttára titokban futárt küldött a kerület főnökéhez, Tagla-Ceringhez, akinek bejelentette tervemet.

TAGLA-CERING párduebőr-köpenyben, övében drágakövekkel kirakott karddal, hat lovas kíséretében csakhamar megérkezett. Másnap még húsz tarka öltözetű lovas csatlakozott hozzájuk. A góva, úgy látszik, a fegyveresek nagy száma által akart reám nyomást gyakorolni. Tagla-Cering azok közül a főnökök közül való volt, akik engem a múlt évben a Targó-gángri alján feltartóztattak és megakadályoztak abban, hogy a szent tóhoz eljussak.

Barátságosan és szívesen üdvözölve, ahogy régi is-

merőshöz illik, lépett be a fényes öltözékű párduckacagányos főnök sátramba és csodálkozásának adott kifejezést, hogy viszontlát.

— Hogyan jöhettél vissza, miután kiutasítottak?! Mit keressz ismét nálunk!? Nem, Hedin szahib, Nak-cangba nem mehetsz, de Mendong-gumpába sem! A Bubcang-szanpóhoz, ahol karavánoddal találkozni akarsz, más közelebb úton kell menned. Írtam a vidék összes góváinak, hogy tartóztassanak fel, ha más útra térnél.

Tagla-Cering csakhamar barátságos arcot vágott, amikor megigérttem neki, hogy utamat ellenmondás nélkül nyugat felé akarom folytatni és hogy alávetem magam a góvák utasításainak. Kellemes társalgásban ültünk ezután egymás mellett, teáinkat szürcsölve és dohányozva; kísérőim, akik rám akartak ijesztetni, csodálkozásukból alig tudtak magukhoz térni, látva a dolgok ily kedvező lefolyását.

Május 24-én nyugat felé indultunk a tó déli partja mentén, ahol számos nyulat és vadludat zavartunk fel nyugalmukból. A tó vize sós és élvezhetetlen; tengerfeletti magassága 4684 méter, tehát csak 126 méterrel alacsonyabb a Mont-Blanc csúcsánál; Európa legmagasabb hegye az «isteni tó», türkisz hullámaiból tehát csak mint kis sziklasziget emelkednék ki...

HARMINCHATODIK FEJEZET.

Az utolsó hetek ismeretlen földön.

Május 26-án elhagytuk az «isteni tavat», amelynek partján ezelőtt sem európai, sem pundita nem járt. Az út hatalmas síkságon visz át, melyen Pancsorról és két szolgálommal előre lovagoltam, hogy *Mendong-gumpa* kolostorát elérjük, még mielőtt valaki a papokat látogatásunkról értesíthetné. Karavánom többi emberei és a katonai kíséret nagyobb távolságban követtek bennünket. Pancsor azonban már az első sátonál, amely utunkba esett, eltűnt és egész nap nem volt többé látható. Bizonyára nem akart felelősséget vállalni azért, hogy bennünket a szent kolostorhoz vezetett. Így tehát egyedül voltunk kénytelenek megkeresni az oda vezető utat.

Útközben három nomáddal találkoztunk, akik egyeseken hozzám fordultak azzal a kérdéssel, hogy nem láttam-e azt az európai embert, aki itt a tartományban utazik. Minthogy addig, amíg el nem értük *Mendong-gumpát*, kilétemet nem akartam elárulni, azt feleltem, hogy mögöttünk jön karavánjával; csak figyeljenek jól, nehogy a derék legényt eltévesszék. A jó emberek hirtelen adtak szavaimnak és sietve távoztak. Bennünket valószínűleg az európai utazó szolgálóinak tartottak.

Már órák hosszat lovagoltunk, de a kolostornak nyomát sem láttuk; végre egészen váratlanul szabad kilátáshoz értünk és egy szemközti terraszon alján megpillantottuk a kolostornak négyszögű kövekből álló fehér-

vörös szegéllyel ellátott épületét. Jobbra és balra sátorfalvak emelkednek, melyek közül az egyikben, mint később megtudtam, 60 szerzetes, a másikban 40 apáca lakott.

Átkeltünk a Szoma-szanpón és fellovagoltunk a kolostor kapujához, ahol tartózkodó udvariassággal tíz pap fogadott bennünket. Nincs rendelkezésemre elég hely, hogy ezt az eddig teljesen ismeretlen kolostort, annak szokásait és berendezését ismertessem, azért csak annak megemlítésére szorítkozom, hogy a szerzetesek, csakúgy mint az apácák, fekete sátrakban laktak, amelyek mindegyike egy-egy zárkából áll. Az apácák rendkívül csúnya, mosdatlan öreg asszonyok voltak, akik annyira hasonlítottak a férfiakhoz, hogy nehéz volt őket egymástól megkülönböztetni.

Midőn másnap a kolostorból távoztunk, a legnagyobb gyorsasággal a Bupcang-szanpóhoz igyekeztem, ahol Abdul Kerim bizonyára már nagyon nyugtalanul várt reánk, mert hiszen azzal váltunk el egymástól, hogy két hét múlva követjük; időközben pedig már egy teljes hónap telt el. Az út a Szoma-szanpó, belső Tibet egyik legnagyobb folyója hosszában dél felé vezetett; másnap kereszteztük a folyót és a Goa-la hágóra (5300 méter) lovagoltunk, amelynek alján a kis Karong-co fekszik. A tó, mint egyáltalán ez az egész vidék, a tudományos világ előtt eddig teljesen ismeretlen volt. A kerület neve *Bongba-kémár*.

Egy darabig ezután nyugati, majd északnyugati irányban az országúton mentünk, mely a híres sós tavat, a Tabie-cakát Raga-tazammal köti össze. Tőlünk északnyugatra ismét látjuk a Csunit tavat, majd egy völgynyiláshoz érünk, ahonnan délkeleti irányban széles országút visz a Dicsa-lan át Lapcsungba.

Junius 3-tól kezdve több napon át erős hóviharban kellett utaznunk. A Merke-sung hágóról azt a lapályos földet láttuk viszont, amelyen két hónap előtt átmentünk volt. A hágóról, ahol a Bupcang-szanpó egyik mellékfolyója fakad, a kíséret vezetője egy embert küldött előre, hogy Abdul Kerimet felkeresse. A Bupcang-szanpó partján álló sátrak lakóinak értesítése szerint karavánom vezetője egy hét előtt a Tarok-cohoz költözött. Minthogy most már nem volt szükségünk a katonákra, elbocsátottam őket és Pancsort is, azután hóval borított földeken át a folyó mentén lelovagoltunk a völgybe. Tanyánkat ez este a *Tarak-co* közelében 4630 méter magasságban ütöttük fel.

Mily kellemes érzés kíséret és ellenőrzés nélkül utazni! Szabadon mozoghatunk, sem főnökök, sem katonák nem ellenőriznek bennünket és arra mehettem volna, amerre akartam. Érdekesebb helyet azonban most nem találhattam, mint a Bupcang-szanpót és a hozzánk egész közel fekvő Tarok-cot. Tervem az volt, hogy másnap a tó mellett fekvő Lunkar-gumpa kolostorához megyek, amely innen már látható volt. Ebből azonban nem lett semmi, mert a következő napon több szolga és lovaskatona kíséretében egy góva jelent meg tanyánkon, aki nagyon barátságos volt ugyan, de felszólított, hogy e helyről ne távozzam, mielőtt a Tarok-dsung kerület főnöke meg nem érkezik. Egyben tudtomra adta, hogy a kolostor belsejét úgy sem láthatnók, mert a papok néhány nap előtt Kang-rinpócseba távoztak és a kapukat elzárták. Abdul Kerim karavánjáról csak annyit tudott, hogy az Parvang góvájával találkozott, de hogy hová vette útját, azt nem tudta.

Másnap megérkezett a kerületi főnök megbizottja, aki ennek nevében felszólított, hogy vagy délnyugatnak,

Tukszum felé, vagy a Lunkár hágón át Szelipuk felé folytassam utamat. Ha ezen utak egyikét választom, akkor szívesen ellát állatokkal, eleséggel és vezetővel. Én a Szelipukba vivő utat választottam, mert sejtetem, hogy ezen az úton rendkívül érdekes adatokkal gyarapíthatom a Transzhimalája bonyolult hegyrajzára vonatkozó ismereteimet. A góva megbizottja is ezt az utat ajánlotta, mondván, hogy főnöke az ő jelenlétében arra kényszerítette Abdul Kerimet, hogy a Tarok-co és Tabie-caka között a legrövidebb úton Szelipukba távozzék. Másnap tehát elindultunk és pedig Lunkar-gumpa irányában. A vidék, melyen áthaladtunk, igen népes; aránylag rövid idő alatt több sátorfalu esett utunkba.

Mialatt a karaván a Lunkár völgyén felfelé haladt, én két szolgálommal a kolostorhoz mentem, amelyet négyszögű fal vesz körül. Az udvarba beléphetünk ugyan, de a kolostor kapuja hatalmas lakattal volt elzárva. Panorámát rajzoltam a szép Tarok-coról és az azt övező hegykoszorúról. Északkeleten a Bupcang-szanpó nagy öblöt képez, a távolban pedig ismét feltűnik a hatalmas Sa-kansam csúcsa. Úgy hallottam, hogy a Tarok-co vize édes; ha ez az adat, amelynek helyességét meg nem állapíthattam, megfelel a tényeknek, akkor arra enged következtetést, hogy a tónak a tőle északra fekvő Tabie-caka tavába földalatti lefolyása van, noha a két tó között kis hegy emelkedik.

A hőmérő ez éjjel először emelkedett a fagypont fölé. Meredek úton három óra alatt elértük a délnyugatra fekvő Lunkár-la hágót 5570 méter magasságban. Egy kis hegycsúcsról, amelyre felmáztunk, magunk alatt láttuk a Tarok-cot, északkeleten pedig a *Tabie-caká*-nak egész Tibetben híres *sódepresszióját*, amely fehéren és sárgán ragyogott a napsugárban.

Délnyugatnak, majd nyugatnak megyünk tovább és csakhamar elérjük a kis Poru-cot, amely kiszáradófélben van. Legmagassabb színűje 108 méternyire van a tó jelenlegi felülete felett. Vize élvezhetetlen, noha halak vannak benne. Átmentünk a széles völgyön, melyen a Nyapcsú-szanpó folyik át és a Poru-co egy másik mellékfolyójának, a Szurle-szanpónak partján ütöttünk tanyát, ahol Pundár góvája több napi eleséggel látott el bennünket.

Örömmel láttam, hogy a nép Tibet e részében nagyon barátságos irányomban. A Láp-földön a benszülöttek «Padisahim»-nak, vagyis «Ő Felségének», Bongbában és Rigiben pedig «Rinpócse»-nak, vagyis «Ő Szentségének» nevezték. Ez ugyan előttem nagyon szokatlan és engem természetesen meg nem illető megszólítás volt, melyet azonban vissza nem utasíthattam.

Június 16-án új vezetőkkal és állatokkal erős hófergetegben a Szurle völgyén át igyekeztünk fel az 5830 m. magas Szur-la hágóra, mely azonban csupán másodrangú hágó: a Poru-co és Sovo-co tavak között képezi a vízválasztót. Még mielőtt az ember a hágóra felér, délnyugaton pompás kilátás nyílik egy hatalmas zöldeskék jégárvölgyre, melyet morénák és jégárpatakok tarkítanak.

Egy kis hágón át a Pedang-szanpó igen széles völgyébe értünk, mely a Transzhimalája Pedang-la nevű hágójánál kezdődik és észak felé vezet. A tibetiek itt szinte érthetetlenül teljesen felügyelet nélkül hagytak. Ismét mehettem volna, amerre csak akartam. De semmi sem gyakorolt most rám oly vonzóerőt, mint a tőlünk északra fekvő tavak. Ezek felé vettem tehát utamat.

Június 19-én a Pedang-szanpó partján északkelet felé mentünk. Jobbra a Szur-la láncza terül el hóval borí-

tott csúcsaival és jégárnyelveivel, messze északon pedig ennek folytatásaként egy hatalmas heglánc emelkedik: a *Gánglung-gáంగri*. Ez az óriási hegység keleti és nyugati szomszédaihoz hasonlóan északnyugatról délkeletre húzódik és hegyrajzi elrendezése teljesen elüt az angol kutatók hipotétikus előadásától, akik térképeikbe a felső Brahmaputrával párhuzamosan haladó *egyetlen* hegláncot rajzoltak. A valóságban az *ember szinte eltéved a hegláncok labirintusában*, melyek mindegyike a Transzhimalája gigantikus hegyrendszerének csak egy részét képezi.

Hosszú lovaglás után egy jégárpatak partján ütötünk tábor, erős hófergeteg és felhőszakadás közepette. Itt egy napi pihenőt tartottunk, hogy a kerületi főnök útján eleséget szerezzünk be. Mindent összevásároltunk, ami csak kapható volt, de az itt kiadott 70 rúpiával úgyszólván teljesen elfogyott a pénzem és remegve gondoltam arra, hogy amennyiben rövidesen meg nem találjuk Abdul Kerimet, kénytelen leszek óráimat, forgópisztolyaimat és lovaimat eladni, hogy eleséget vásárolhassak. Karavánomról itt Rigi-csangma vidékén sem hallott senki. Mi történhetett Kerimmel? Megszökött talán a 2500 rúpiámmal, vagy kifosztották volna?

Erélyes levelet intéztem Parvang góvájához, akinek tudnia kellett, hogy karavánom merre jár és azzal fenyegettem, hogy a devasungtól és a lhasszai mandarinoktól szigorú megfenyítését fogom követelni, ha karavánvezetőmet egy héten belül elő nem keríti.

E nehézségek dacára boldog voltam, hogy nagy darab ismeretlen földön hatolhattam át s ezért jó kedvben folytattam utamat, hogy felfedezzem a Sovo-cot, melyet a benszülöttek előadásából már ismertem. Még mindig a Pedang-szanpó hosszanti völgyében járunk,

mely északról délre nyúlik, ellentétben az általunk bejárt többi völgyhöz, melyek kivétel nélkül keletről nyugat felé terülnek el.

Elhagyva a Pedang-szanpót, mely messze keleten a Sovo-coba ömlik, az Abuk-la hágóra lovagoltunk fel, ahonnan gyönyörű kilátásban volt részünk az alattunk elterülő zöldeskék vizű, magas havasokkal körülvett *Sovo-co-ra*. Lelovagoltam a 4780 méter magasságban fekvő tóhoz, melynek vize sós, szinlői pedig époly magasak, mint a Poru-co szinlői. Itt egy nagy juh- és jak-karavánnal találkoztunk, melynek vezetői sem tudtak Abdul-Kerimről, noha egyenesen a Tabie-caka tótól jöttek. Mintha a föld nyelte volna el embereimet! Most örültem csak, hogy összes rajzaimat, térképeimet és jegyzeteimet magamnál tartottam. Pénzem nem volt ugyan, de reméltem, hogy egyes tárgyak eladásával eljuthatunk Szelipukig, onnan azután futárt akartam Gartokba küldeni pénzért.

A Tela-mata-la hágóról még egyszer gyönyörű kilátásunk nyílt a Szur-la hegyláncra és a Szelipuktól délre fekvő Lavar-gángri hegyvidékére. Napról-napra gyarapítom ismereteimet az ország hegyrajzáról és már csak kevés híja van, hogy teljesen tisztán lássam az átszelt fehér felület hegy- és vízrajzi elrendezését.

Patkányok által feltúrt talajon egy újabb hágóra, a Tajep-parva-la-ra (5450 méter) értünk. Közvetlenül alattunk terül el a *Nyanglaring-co* tengerkék színű vize, benne négy kisebb-nagyobb sziget. Európai kutató nem látta még ezt a gyönyörű tavat és csak a MONTGOMERY által 1867-ben kiküldött pundita révén volt a tudományos világnak egyáltalán sejtelve a tó létezéséről. Szelipuktól már csak néhány dombnyúlvány választott el, ahonnan élvezettel szemléltem a Szur-la hatalmas gerincét és a

Transzhimalája 63 hóval borított csúcsát. Június 26-án a Nyanglaring-tóba ömlő Sumdang-szanpó partján tanyáztunk, ahol Lobzang farkaskölyköt fogott. Nagy kutyánk, Takkar egy darabig eljátszott vele, azután szőröstül-bőröstül fölfalta.

Szelipuk-gumpa.

Legközelebbi tanyánkat már Szelipuk-gumpa kolostorral szemben 4800 méter magasságban ütöttük föl. A kormányzótól, aki éppen a kolostor vendége volt, egyik óráért annyi eleséget kaptunk, hogy azzal Tokcsenig élélhettünk. Itt sem hallottak karavánomról. Sohasem voltam annyira megszorulva, mint most; meg is fogadtam, hogy haragomat súlyosan éreztetni fogom Abdul Kerimmal, ha ismét szemem elé kerül.

Alig ütöttük föl másnap június 30-án tanyánkat a

Szelipuktól délre fekvő síkságon, midőn az alkony félhomályában négy embert láttunk sátraink felé közeledni. ABDUL KERIM volt harmadmagával, kik meghunyászkodva, mély hajlongások között közeledtek. Karavánbasim eltűnésének magyarázatául elmondotta, hogy Parvang góvája erőszakkal kényszerítette területének elhagyására, és arra, hogy a Tarok-cohoz menjen; ennek északi partján várt azután a karaván reánk. Tudakozódásaira hollétünk felől a legellentétebb felvilágosításokat kapta, úgy hogy nem mert a tótól eltávozni. Végre Lunkar-gumpa egyik papjától hallotta, hogy kilenc nap előtt kolostorukban jártunk. Erre azután nyugati irányban azonnal útnak indult és karavánját megelőzve utánunk sietett. Az utazási pénztár szerencséjére teljesen rendben volt és így a nyert felvilágosítás után még sem éreztettem vele oly mértékben haragomat, mint magamban feltettem volt. Másnap azután a karaván hátramaradt része is utólért bennünket és így ismét teljes számban együtt voltunk.

Július 9-én egész tibeti útunk legmagasabb hágóján, az 5885 (!) m. magas *Ding-la-n* hatoltunk át, 12-én elértük a *Szuruge-la* hágót (5300 méter) és néhány nap múlva Tokcsenben voltunk, ahol újabb politikai nehézségek miatt kilenc napig kellett vesztegelnünk. Végre július 24-én tovább mehettünk és minthogy a hatóság a kért állatokat nem bocsátotta rendelkezésemre, kénytelenek voltunk podgyászunkat a megmaradt tíz lóra és számár-ra rakni; mi persze valamennyien gyalog jártunk. Eleinte vezetőnk sem volt, csupán a Manazarovár-tó északi partján, ahol a múlt évről már ismert úton haladtunk, találtunk egy kóbor nomádot, aki vezetőül szegődött hozzánk. Többször kellett a Szetleds mellékfolyóin áthaladnunk, melyek a Transzhimalájából

jönnek és hosszas esőzések folytán rendkívül meg voltak áradva.

Szakadó esőben értünk a *Tirtapuri* kolostorhoz, ahol Abdul Kerimtől búcsút vettem. Ő a karaván öt emberével Gártokon át hazájába, Lehbe indult vissza, míg Lobzang, Gulam, Kutusz, Tubgesz, Szuen és Kuncsuk velem maradtak. Az utat, amely Szimlába vezet, nem ismertem ugyan, de a térkép szerint rövidebbnek kellett volna lennie a Lehbe vezető útnál. Azt hittem tehát, hogy hamarabb érem el Szimlát, mint Abdul Kerim Leh városát, de csalódtam, mert járatlan úton kellett gyalogolnunk, mely hol ezer méternyire emelkedett, hol ugyanannyira esett, úgy hogy kétszer annyi idő kellett, mint amennyire számítottam, amíg Szimlába érkeztünk. Így az ekspedícióról szóló első hírek Abdul Kerim útján kerültek forgalomba, ami eleinte félreértésekre vezetett.

Augusztus 27-én indultunk el Sipkiből, hogy a *Sipki-la*-hágót megmásszuk, mely Tibet és India között a határt képezi. Sokáig állottam a magaslaton és tekintetem megpihent a vigasztalanul kopár vidéken, mely álmaimat megvalósította és amelyen szerencsés csillagzatom fényesebben ragyogott mint valaha. Utolsó szívélyes üdvözlést küldöttem ama hegyek felé, melyek között életem leggazdagabb szaka folyt le.

Augusztus 28-án *Poó* faluba értem, hol a herzhuti misszionáriusok vendégszerető házában két feledhetlenül szép napot töltöttem. Két évig nem találkoztam volt európai emberrel és magam is tibeti útonállóhoz hasonlítottam — itt végre ismét európai ruhákat ölthettem magamra.

Néhány nap múlva elértük a Kánám-gumpa kolostort, ahol 80 év előtt KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR mint szer-

Transzhimalája.

312. laphoz.

AZ EKSZPEDICIÓ UTOLSÓ RÉSZTVEVŐI POÓ-BAN.
 (Balról jobbra: Lobzang, Kuncsuk, Szuen, Hedin, Kutusz,
 Gulam, Tubgesz.)

zetes tanulmányozta és páratlan alapossággal ismertette a lamaizmus titokzatos tanait.

Minél tovább haladunk dél felé, annál melegebbek lesznek a napok, míg végre megérkezünk *Szimlába*: a vadonban és magányban eltöltött évek után, a műveltség és haladás színhelyére.

HARMINCHETEDIK FEJEZET.

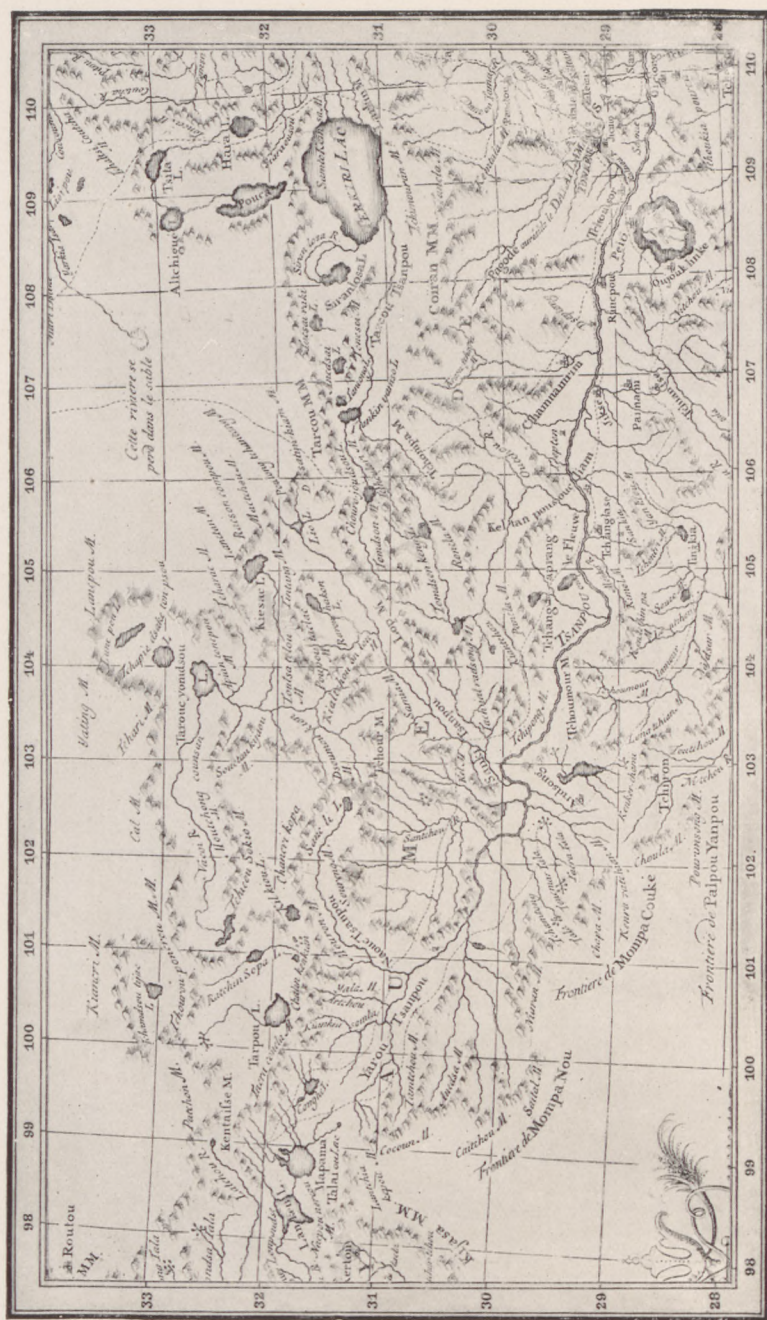
Transzhimalája.

A Brahmaputrától északra, kelet-nyugati irányban már a *jezsuiták* kétszáz éves térképén több hegylánc van feltüntetve, melyekről azonban az európai térképek eddig nem vettek tudomást. Valószínűleg azért nem, mert földrajzi tudósaink a tibetiek által gyűjtött anyagot megbízhatatlannak tartották. Ezek a hegyláncok a Transzhimaláját jelzik, noha az ott feltüntetett adatok zavarosak és helytelenek.

Az összes európai kutatók, akik előttem lépték át a Transzhimaláját, ama téves hitben éltek, hogy a Szanpótól északra egy szakadatlan hegylánc húzódik. A mult század negyvenes éveiben HODGSON, DUFOUR HUC és GABET lazarista misszionáriusok voltak az elsők, akik a Transzhimalája egyik-másik általuk bejárt hágójának ismertetése által, e vidékről való hézagosságot ismereteinket gyarapították. De a Szanpótól északra fekvő hegyláncokra nézve valamennyinek felfogása helytelen volt, minthogy mindegyik csupán egyes pontokon lépte át a hosszú hegysort s így nem alkotott magának teljes képet az egész hegyrendszerről.

A mult század hetvenes és nyolcvanas éveiben punditák mentek át egyes hágókon. Ezek között első helyen említendő a nagytehetségű NAIN SZING és KRISHNA. SAUNDERSZ 1882-ben megjelent térképe alapján igye-

Transhimulaja.

CARTE GÉNÉRALE DU THIBET OU BOUT-TAN
(D'Anville, Nouvel Atlas de la Chine, etc) Paris 1737.

314. topoz.

kezett a Transzhimalája rendszerét ismertetni, de csak azt ismételte, ami elődjei útján már ismeretes volt. Igen értékes adatokkal járultak ellenben e vidék ismeretetéséhez RYDER és WOOD, kiknek a Brahmaputrán 1904-ben tett útja korszakalkotó volt. De ők sem mentek át a hágókon, hanem csupán arra szorítkoztak, hogy a hegycsúcsok magasságát szögmérés útján megállapítsák. Az általuk «The Kailas Range»-nak nevezett hegységeket a Szanpótól északra fekvő megszakítás nélküli hegyláncok gyanánt tüntették fel.

Nem engem illet annak megítélése, sikerült-e és mily mértékben elérni célomat. *De amikor a Szurn-ge-lán nyolcadszor léptem át a Transzhimaláját, az összes régi hipotéziseket mint kártyavárakat láttam összeomlani* és büszke elégtétellel foghattam hozzá, hogy Ázsia térképére, oda, ahol eddig csupán az «unexplored» szócska állott, a hegyrendszer helyes képét rajzoljam.

Nincs elegendő helyem arra, hogy kimerítően ismeressem a Transzhimalája monografiáját; az erre vonatkozó anyag tudományos feldolgozása annak bőségénél fogva két évet fog igénybe venni. A következőkben tehát csupán néhány felvilágosító adat közlésére szorítkozhatom. Mindenekelőtt a Transzhimalájának vízválasztót képező hágói közül azokat fogom felsorolni, amelyeken eddig kutatók átléptek.

Ezek a hágók a következők:

Siar-gáng-la, Krishna	1881	
Sang-sung-la, Huc	1845	
Dam-lárgen-la, Nain Szing	1873 . . .	5152 m.
Guring-la, Littledale	1895.	5972 «
Khalamba-la, pundita	1872	
« de Lesdain	1905 . . .	5244 «
Szélá-la, Hedin	1907	5506 «
Csang-la-Pod-la, Hedin	1907	5573 «
Ángden-la, Hedin	1907	5643 «

Szangmó-bertik-la, Hedin 1908 . . .	5820 m.
Számje-la, Hedin 1908	5537 «
Szurnge-la, pundita?	
« Hedin 1908.	5276 «
Ceti-lácsen-la, Hedin 1907	4266 «
Dsukti-la, Nain Szing 1867	
« Calvert 1906 }	. . . . 5814 «
« Hedin 1907 }	

Ebből a jegyzékből látható, hogy az európai vagy pundita kutatók által előttem ismertetett hágók a rendszernek csupán keleti, avagy nyugati oldalán fekszenek, a Khalamba-la-tól keletre és a Szurnge-la-tól nyugatra. E két hágó között előttem a Transzhimaláját, egyetlen kutató sem lépte át, pedig éppen ezek között feküdt a térkép fehér felülete. Amit az ezen két hágó között fekvő hegyrendszerrel tudtunk, mindössze Ryder és Wood szögméréseiből és annak a néhány hegycsúcsnak ismeretéből állott, amelyeket Nain Szing észak felől pillantott meg.

A távolság Khalamba-la és Dsukti-la között 950 kilométer és csakis az ezek között fekvő hágók átlépése által sikerült megállapítanom és bebizonyítanom, hogy annak már ismert keleti és nyugati hegyei egy összefüggő hegyrendszerhez tartoznak. Ez a rendszer a Föld egyik legmagasabb és leghatalmasabb hegysége, mely rangban a Himalájával, a Karakorummal, az Arka-taggal és a Kuen-lunnal vetekedik. Ha a Siar-gang-la és Yazin közötti távolságot vesszük, akkor a hosszúsága közel 2300 kilométert tesz. Határvonalai északon és délen élesen megkülönböztethetők. Határát északon a Nain-Szing által és általam felfedezett központi tavak, délen pedig az Indusz és a Szanpó által alkotott óriási völgy képezi. Szélessége kisebb ugyan, mint a Himalája hegysége és hegycsúcsai is alacsonyabbak, *hágóinak átlagos*

magassága azonban nagyobb. A Himalájának legmagasabb csúcsa a Mont-Everest 8840 méter magas s így 1540 méterrel magasabb, mint a Transzhimalája ismert legmagasabb hegycsúcsa, a Nien-csen-táng-la. Összehasonlításokat eszközöltem a Himalája és Transzhimalája hágóinak átlagos magassága között és úgy találtam, hogy az utóbbinak elsőrangú hágói átlag 500 méterrel magasabbak. A két rendszer egymástól elütő relievizonyai is ezzel függnek össze. A Transzhimalája hegyháta laposabbak, völgyei sekélyebbek és szélesebbek. A Himalája hegyháta élesek és hegyesek, völgyei pedig mélyek és meredeken bevágottak. Mint *vízválasztó a Transzhimalája jelentősége nagyobb, mint a Himalájáé*, mely nyugaton az Indusz és annak néhány mellékfolyója között, keleten pedig a Brahmaputra és Gangesz között képezi a vízválasztót. *Minden csepp víz azonban, mely a Himalájában esik, az Indiai Óceánba folyik.* Ezzel ellentétben a Transzhimalája-rendszer középső része vízválasztót képez az Indiai Óceán és az északi, lefolyás nélküli plató-depressziók között. Csupán nyugati szárnyán vízválasztó a Transzhimalája is az Indusz és annak jobboldali mellékfolyói között, keleten pedig a Brahmaputra és a Szalven között. Tibet határain belül a kevésbé jelentékeny Szalventől eltekintve, csupán egy folyam az, mely eredetét a Transzhimalája északi szurdokaiban leli. Ez az *Indusz* folyam. Az összes többi folyók, melyek a Transzhimalájában erednek és amelyek között a Bupcang-szanpó és a Szoma-szanpó rangban a legelőkelőbbek, valamennyien *az északon fekvő lefolyás nélküli sós tavakba ömlenek.* A Transzhimalája középső részében közel ezer kilométer hosszúságban a kontinentális vízválasztó összeesik a rendszer főtengegyével.

E könyvet «Transzhimalája»-nak neveztem. Az a hatal-

mas hegrendszer, mely a Szanpótól északra fekszik, valamint a rendszertől északra és délre fekvő vidékek képezik színterét azoknak a felfedezéseknek és kalandoknak, melyeket e munkában leírtam. Amikor a Szélá-lan először léptem át annak vízválasztóját, azt hittem, hogy meg fogom tarthatni azt a nevet, amelyet már Hodgson is alkalmazott, t. i. a *Nien-csen-táng-la* elnevezést. Még miután a Csang-lan, Pod-lan és az Angden-lan átmentem volt, sőt még akkor is, amikor nyugaton a Ceti-lácsen-lat és a Dsukti-lat átléptem, nem láttam okát, hogy a rendszer más elnevezése felett gondolkozzam, mert azt hittem, hogy ezek az előbb nevezett láncnak nyugati folytatását képezik. Miután azonban második tibeti utamban Bongba tartományt több irányban átszeltem volt, annak tudatára ébredtem, hogy itt nem egy folytatólagos hegylánccal, hanem egymástól teljesen elkülönített hegyláncok egész családjával állok szemben. Ekkor világos lett előttem, hogy *Nien-csen-táng-la* épp oly kevésbé volna megfelelő név, mint Saunders «Gáangri Mountains»-e. Utóbbi már azért sem, mert Tibetben minden örök hóval borított hegycsúcsot «gáangri»-nak neveznek. Gyűjtő nevet kellett találnom az összes egymással szoros összefüggésben álló hegyláncok részére, oly földrajzi elnevezést, amely minden félreértést kizár. Így jöttem a *Transzhimalája* névre; e név az egész hatalmas hegrendszerre alkalmazható, melynek összetartozását és folytonosságát felfedezni és bebizonyíthatni szerencsés voltam.

A Transzhimaláján keresztül-kasul tett hosszú utam csupán futólagos és hiányos felderítését eredményezhette egy eddig ismeretlen országnak. De mindenesetre nehezebb dolog Tibet óriási területét 12 rongyos ladakival, minden védőkiséret nélkül, négy ország kormányá-

Transzlimatija.

TIBET LEGUJABB TÉRKÉPE.

A «Geographical Journal» 1906. évfolyamából. Különösen figyelembe veendő a felső Brahmaputrától északra levő fehér folt az «unexplored» jelzéssel.

318. laphoz.

val és az összes belföldi hatóságokkal szembeszállva, két hosszú éven át minden irányban bejárni, mint jól felszerelt és felfegyverzett hadsereggel Lhasszába bevonulni!

Nem az én érdemem, hogy elejétől fogva tarthatatlan állásomat oly soká meg tudtam védeni. Szerencsés csillagzatom, mely előbbi utaimon kísért, mostani, magányos utamon sem hagyott el. De egyes útvonalaim között még elég kitöltetlen felület maradt, melynek felderítése nálamnál jobban felszerelt és elkészült kutatóknak és utazóknak emberöltőre terjedő munkát ad...

És most átadom a Föld egyik leghatalmasabb hegyrendszerének e szépcsengésű nevét a tudományos világnak. Legyen az közkincs és regéljen az ifjúságnak a «Föld teteje» hófedte csúcsairól, ahol a monszún viharok évezredek óta rohanva zúgják himnuszukat. Miként a levegő királya, a sas, a magas szirtekre, úgy fognak mindenkor visszatérni büszke gondolataim Transzhimalája kopár bérceihez.

A SZÖVEG KÖZÉ IGTATOTT KÉPEK JEGYZÉKE.

	Oldal
«Csorten»-ek Láma-juru kolostorban	12
Az első nomádok	52
Tibetiek	71
A Brahmaputra völgye	104
Láma flótával	114
Táncoló álarcos lámák	116
Álarcos lámák csoportja	117
Egy nagyláma mauzoleumának belseje	129
Sigácei részlet	138
Profán tömeg Sigáceban	139
Tibeti asszonyok	142
A Mű-csú-nál Linga mellett	163
Linga falu és kolostor	164
Ángden-la	176
A Brahmaputra forrása	203
«Om mani padme hum»	233
Dorcese Cuan	289
Dorcese Cuan és Nyavang lóháton	294
Szelipuk-gumpa	310

A KÉPMELLÉKLETEK ÉS TÉRKÉPEK JEGYZÉKE.

Hedin Sven arcképe	1
India alkirályának palotája Szimlában	6
Muhamed Iza	14
Tiksze kolostor	16
A Csang-csenmó folyóban	22
Szakadék a nyolcadik tanyánál	28
A Lighten-tó	30
Egy jak támadása Hedin ellen	48
Tibetiek üdvözlése	66
Lovasok	78
«Máni»-k	90

	Oldal
Sigáce	104
A sigácei fellegvár	106
Tasi-lunpó látképe	108
A szent ünnepélyek színhelye.....	110
A nagy vörös csarnok	112
Labrang	120
Utca Tasi-lunpóban.....	126
Az I. Tasi-Láma mauzoleuma	128
Lámák az utcán	130
A Tasi-Láma	132
Népmulatság	138
Kung Gusuk herceg	140
Hedin lerajzolja a hercegnét.....	142
A Tasi-Láma öccse és a herceg neje	144
A Brahmaputra régi hídja	158
A sziresungi szép asszony	160
«lhagang»	164
A Targo-gángri 16 csúcsa	172
A Targo-gángri dél felől	174
A Suru-co	176
Kore-la	192
A Brahmaputra forrásvidéke Nain-Szing után	198
A Brahmaputra forrásvidéke Ryder őrnagy után	200
A Kalaisz északnyugatról	228
A Kalaisz körül zarándokló nők	230
Az Indusz-vidék góvája	234
Hedin mint juhász	264
Hedin mint tibeti	268
Az ekspedició utolsó résztvevői	312
D'Anville: Tibet térképe 1737-ből	314
Saunders: Dél-Tibet térképe 1879-ből	316
Tibet legújabb térképe 1906-ból	318
Hedin utazásai Tibetben 1906—1908. (Térképmelléklet a kötet végén.)	

IDEGEN SZAVAK:

- Ambán = kínai rezidens a melléktartományokban.
 Burce = apró tibeti kóró, egy Compositio *Tanaretum pulvinalum Tansy*.
 Camba = piritott árpa lisztje.
 Co = tó.
 Csang = árpasör.
 Csangpa = északtibeti néptörzs.
 Csorten = kőből épült ereklyetartó.
 Daloj = «ta-lao-je», kínai megszólítási cím, mely a név után jön.
 Dárin = «ta-zsen», megszólítási cím főrangú kínai tisztviselőkkel szemben.
 Devasung vagy Depa-zung = a lhassazi szent tanács.
 Dopesa = a kolostorok nyílt udvara, amelyben a vallásos játékokat tartják.
 Dsong = erőd, fellegvár.
 Euráziai = aki európai apától és hindu anyától származik.
 Gángri = örök hóval fedett hegylánc.
 Gaosz = amulet-tok.
 Garpun = kínai helytartó Tibetben.
 Góva = kerületi főnök.
 Gunpa v. gembe = kolostor.
 Jamba = tibeti pénz, mintegy 270 korona.
 Japsan = a tibeti kóró-faj (composito növény).
 Japkak = tibeti kóró-faj (*Artemisia stricta*).
 Kadakh = hosszú selyemkendőcske vagy fátyolféle, amelyet tiszteletkifejezésül a tibeti urak egymásnak küldenek vagy átadnak; olyasféle szokás ez, mint nálunk a névjegycsere.
 Kangyur = a kánoni műveknek 108 kötetből álló gyűjteménye.
 Karaván-basi = karavánvezető.
 Kjnag = tibeti vadszamár (*Efuius hemionus*).
 Lhakang, vagy lhagang = Istenek csarnoka.
 Lózar = újév napja.
 Máni (manekiszta) = kőlapok gúlája, melyekbe vallásos jelek, vagy mondások vannak vésve, többnyire a lamaizmus szent formulája: «om

- mani padme hum», magyarul: «Oh, Lótoszvirág kincse, Amen!» (Lásd a 223. oldalt.)
- Obo = kőhalmozatokon, útfordulókon; rendszeresen tele van tűzdelve imával teleírt gyöcslobogókkal.
- Ovis ammon = tibeti óriási vadjuh.
- Padisahim = Ő Felsége.
- Páma = tibeti fenyőfaj.
- Pancesen Rinpóce = a szent tanító.
- Péling = európai.
- Potala = domb, amelyen a Nagy Láma lhasszai palotája épült.
- Pundita (Pandit) = himalájabeli, különösen Leh- és Kasmirból származó tanult emberek, kik mint iskolamesterek és geometerek itt alkalmazásban állanak.
- Rinpóce = szent.
- Shikári = úrvadász.
- Szahib = úr.
- Szanpó = folyó.
- Tazam = országút.
- Tangyúr = a nem kánoni művek 235 kötetből álló gyűjteménye.
- Tarpóce = fogadalmi pózna zászlócskákkal.
- Tenga = tibeti pénz, mintegy 50 fillér.

BETŰRENDES NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

A.

Abdul Hamid szultán 15.
 Abdul Kerim 242, 247, 254, 256,
 259, 263—64, 266, 268, 272, 281,
 285, 295, 311—12.
 Abdullah 250.
 Akszaj-csín 252.
 Amcsok-co 177.
 Amitabha 125.
 Angden-la 176, 277, 316.
 Arport-co 253.
 Atkins 238.
 Avalokitesvara 182.

B.

Befalazott papok 135, 165—67, 169.
 Bogcang-szanpó 61.
 Bongba 188, 238, 267, 275, 289,
 299, 304, 318.
 Bower 40, 67, 251.
 Brahmaputra vagy Szanpó 98,
 100—101, 154—55, 158—59, 183,
 193, 196—204, 236, 314.
 Bub-csú-szanpó 97, 163.
 Bucus-co 299.
 Buddha (Szakiamuni) 109, 115,
 125.
 Bubcang-szanpó 275—76.
 Bupjung-ring 276.
 Buszer-szanpó 91.

C.

Cá-csú 193.
 Cakcerkan, főpapi kamarás 108,
 148, 152.

Ceti-la 234.
 Ceti-lacsén-la 234, 277, 316.
 Congpun Tasi 268, 272—73.
 Crosby 251.
 Csaklam-la 269.
 Csaktak-szanpó 183, 189, 281, 297.
 Csam-csú 177.
 Csang-csenmó 21, 245.
 Csang Jin Tang, 1. Tang dárin.
 Csang-la-Pod-la 169, 315.
 Csang-lung-jogma 22, 23.
 Csang-tang 247, 248.
 Csema jundung 199.
 Csezang la 97.
 Csikum 195.
 Csiu-gumpa 219.
 Csomo-ucsong 180, 288.
 Csong-kapa 127—28, 161, 164.
 Csoniti-kargang 199.
 Csumbi 150.
 Csunit-co 275, 304.
 Csúta völgye 22.
 Csuntul-pú 232.
 Curzon lord, indiai alkirály 4.

D.

Daja Kisen Kaul 8.
 Dakce-co 67.
 Dalai-Láma 81, 111, 126, 148, 150.
 Dam-largén-la 315.
 Dangra-jum-co 83, 85, 173—74.
 D'Anville 276.
 Dapzang 247.
 Daru-co 90.
 Dava Cering 54.
 Deane Harold, maharadsa 6.

Deasy 28, 35, 37, 259.
 Devasung 145, 173, 182, 286.
 Dicsa-la 311.
 Ding-la 311.
 Diripú 230.
 Dok-csú, l. Raga-szanpó.
 Dolma-la 231.
 Dongesen-la 300.
 Dongdong 200, 203.
 Dorese-cuan 288, 290, 292, 294.
 Döle-gumpa 162.
 Dölsu-gumpa 228.
 Drugub 242.
 Dsukti-la 237, 316.
 Duan-Szuen 106.
 Duan-Szuen (gyangcei) 146.
 Dufour 314.
 Dumbok-co 68.
 Dungea-co 54.

G.

Gabet 314.
 Gang-lung-gángri 228, 308.
 Gara-la 293.
 Gargunza 240.
 Gartok 205, 234, 237.
 Gav daloj 146—48, 173.
 Gebuk-la 283.
 Gecul-láma 131.
 Ge-dun-dup 127.
 Géh 161.
 Gelung-láma 131.
 Gerce 50, 52.
 Goa-la 304.
 Govo-szanpó 168.
 Gosszul-gumpa 211, 216.
 Guffaru 186, 189, 205—6.
 Gulam 249—250, 260, 262, 265.
 Gulam Razul 14, 239—240, 242.
 Gumpa-szarpo 137.
 Guring-la 315.
 Gurla Mandatta 205, 209, 218, 226.
 Gusztáv svéd király 240.
 Gyabuk-la 183.
 Gyance 146.
 Gye-la 291.

H.

Hadzsi 189—90.
 Himalája 24, 98—99, 182, 191—
 192, 195, 284, 317.
 Hladje Cering 79—89, 108, 145, 172.
 Hodgson 238, 314, 318.
 Ho Tsao Hsing 191.
 Huc 314, 315.

I.

Imagép 134.
 Indusz 230, 234—36, 317.
 Ise 321.

J.

Jesil-köl 35.
 Jumbfi-mácen 237.
 Jungesen-láma 136.

K.

Kabbalo 99.
 Kailasz (Kang-rinpócese) 205, 208,
 226—227, 229—232.
 Kali-gandak 193.
 Kamba Cénam 282, 295—296.
 Kancsung-gángri 298.
 Kanpo-láma 131, 136.
 Kara-kár-darja 249.
 Karakorum 22, 24, 26, 245, 248.
 Karma Puncó 267.
 Karma Tamding 64, 65.
 Karong-co 304.
 Ké-szanpó 168.
 Kezar-szanpó 92.
 Kéva 66.
 Khalamba-la 315.
 Kháleb 229, 232.
 Kincsen-la 283.
 Kitchener lord 5.
 Kongrang szanpó 21.
 Kore-la 193.
 Kőrösi Csoma Sándor 132, 313.

Krishna 95, 314—315.
 Kubi-gángri 202.
 Kubi-szanpó 199, 201, 202.
 Kule-la 288.
 Kung Gusuk herceg 88, 100, 105,
 113, 143, 154.
 Kung Muga 195.
 Kutusz 249, 257, 265, 273.

L.

Labrang 110, 120, 127.
 Ladak 239.
 Ladung-la 270.
 Laen-la 70, 77.
 La-ghanjak 62.
 Lake Lighten 31—35.
 Lama-juru 12.
 Lamblung 91.
 Langak-co (Rakasztál) 211, 218,
 220, 221—227.
 Lap 298.
 Lapesung-co 298.
 Largep 170.
 Larock hágó 99.
 Leh 13, 241.
 Lehlung-gumpa 161.
 Lemsung-co 259.
 Lesdain gróf 95, 315.
 Lhajak 200.
 Lhassza 100, 103, 195, 268.
 Lien dárin 153, 180, 195, 237.
 Lighten-tó, lásd Lake Lighten.
 Linga-gumpa 163.
 Linga-kok 163.
 Littledale 67, 315.
 Lobzang 242, 256, 260, 269, 271
 Lobzang Cering (gerceoi) 55.
 Lobzang Cering titkár 106.
 Lobzang Cundó Gyamcó 113.
 Lo Gápu 194.
 Lucas-Tooth 18.
 Lundup Cering 172.
 Lunkár 20, 306.
 Lumpo-gángri 190, 275, 278, 280,
 284.

M.

Má 106, 147, 148, 152, 154, 181.
 Malcolm 39.
 Manzarovár-tó (Co-mavang) 205,
 207—220, 312.
 Mánuel 7, 20, 30.
 Marcsar-co 90.
 Marzimik-la 20.
 Mátájun 11.
 Mendong-gumpa 303.
 Minto lord 5, 6.
 Mont-Blanc 254, 302.
 Mont-Everest 100, 317.
 Montgomery 198, 236, 310.
 Mobley John 5.
 Muglib 18.
 Muhamed Iza 14, 21, 23, 25, 28,
 29, 31, 34, 43, 51, 57, 67, 77, 80,
 82, 110, 112, 147, 150, 154, 183,
 185—187, 252.
 Murgu 246.
 Mű-csú (szanpó) 95, 160—162, 167.

N.

Nagor góvaja 195.
 Nain Szing 2, 61, 68, 72, 90, 91,
 171, 180, 198, 314—316.
 Najála-hegy 157.
 Nazer hadzsi sáhi 14, 239, 243.
 Nepál 193.
 Népünnepély Sigáceban 138.
 Ngomo-dinding 200, 202.
 Nien-csen-tang-la 93, 170, 238, 275,
 317, 318.
 Nima Tasi 294, 297, 301.
 Nyance-co 70—78, 90, 172.
 Nyandi-gumpa 229.
 Nyanglaring-co 310.
 Nyavang 289.
 Nyuku 189.

O.

O'Connor őrnagy 82, 123, 146, 151.
 Ogawa tanár 228.

P.

Pabla 91.
 Padmapani 233.
 Padma Szambhava 115, 174.
 Pámir 255.
 Pancsor 293, 295, 297, 299, 301,
 303, 305.
 Parka 221, 224, 226.
 Parvang 308.
 Paza-guk 189, 280.
 Pemba Cering 187, 286.
 Pembó-szekta 155, 256.
 Pedang szanpó 307, 309.
 Pobrang 18, 19.
 Poó 313.
 Poru-co 307.
 Pul-co 38.

R.

Rabzang 62, 75, 216.
 Raga-szanpó (Dok-esú) 103, 150,
 158, 160, 179, 184, 284.
 Raga-tazam 180, 181.
 Rawling kapitány 28, 35, 37–39,
 180, 186, 198, 251, 255, 259.
 Rehim Ali 32–36, 47–49, 209,
 242.
 Reuter-ügynökség 240.
 Rhins Dutreuil de 40, 56, 67.
 Rio csung 256.
 Róbert Sándor 9, 31, 34, 35, 42, 43,
 69, 82, 110, 181, 206, 212, 213,
 217, 221, 239, 243.
 Rukjok 281.
 Rung 98.
 Rungma 101.
 Ryder őrnagy 157, 180, 182, 185,
 190, 238, 276, 283, 315, 316.

S.

Sa-kangsam 266, 268, 274, 300.
 Sa-la 171.
 Samzang 199.
 Sancsen-la 270.
 Säng-esú 95.

Sang-sung-la 315.
 Saunders 238, 314, 318.
 Séjok 244.
 Semen-co 255.
 Sialung 245.
 Siar-gang la 315.
 Sib-la 95.
 Sigáce 52, 100, 105–154.
 Sip-ki-la 312.
 Smith ezredes 31, 151, 205, 237,
 241.
 Sovo-co 309.
 Strachey Henrik 22.
 Sukkur Ali 209, 214, 242.
 Suru-co 175.
 Szácot-la 274.
 Szacsu-szanpó 291.
 Szaka dsong 183, 187, 280, 287, 288.
 Szamje-la 277, 316.
 Szangmo-bertik-la 298, 316.
 Szélá-la 93, 170, 315.
 Szelipuk-gumpa 310.
 Szemoku 288.
 Szeojymna hegység 53, 54.
 Szercsung-la 190.
 Szetleds 212, 226, 227, 312.
 Szimla 3, 313.
 Szing Paratab maharadsa 8.
 Szingi Kamba 235.
 Szingrul 16.
 Szincsung 161.
 Szoma-szanpó 299, 304.
 Szonam Cering 37, 64.
 Szrinagár 7.
 Szur-la 307.
 Szurle-szanpó 307.
 Szurnge-la 311, 315, 316.

T.

Tabie-caka 188, 306, 307.
 Tag-la 204.
 Tage-bup 204.
 Tage-szanpó 204, 212, 228.
 Tagla Cering 301.
 Tagrak-szanpó 91.

Takbur-la 184.
 Takla-Makán 248, 265.
 Tang dárin 151, 180, 191.
 Tankszi 17, 242.
 Tarcsen-labrang 229, 232.
 Targsaling gumpa 188.
 Targo-gángri 170—172, 175.
 Targo-szanpó 171, 172.
 Tarok-co 305, 306.
 Tarting-csóró 155.
 Tarting-gumpa 155.
 Tasi 181, 192.
 Tasi-gembe 156.
 Tasi-Láma 81, 11—114, 118—125,
     130, 132, 133, 148, 154.
 Tasi-lunpó 127—141.
 Tari-nam-co 300.
 Tela-mata-la 309.
 Teta-la 300.
 Tiksze kolostor 16.
 Ting-la 171.
 Tirtapuri 312.
 Tokcsen 205, 311.

Tong-co 266.
 Transzhimalája 93, 95, 96, 168,
     170, 175—177, 185, 199, 234,
     237, 239, 275, 277, 298, 300, 310,
     314—319.
 Tradum 192.
 Tubgesz 244, 245, 250, 252, 260.
 Tugeden kolostor 100, 156.
 Tugu gumpa 213, 217.
 Tukszum 96.
 Tundup Szonam 38, 41, 43, 44,
     49—51, 54, 181, 192, 223, 242.

W.

Webber Tamás 198.
 Wellby 25, 28, 30, 39—40.
 Wood 185, 238, 276, 315, 316.

Y.

Younghusband ezredes 4.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
1. fejezet. Szimla	1
2. « Úti előkészületek	7
3. « Útban Tibet felé	15
4. « A Lighten-tó és a Jesil-Köl	29
5. « Ismeretlen országon át.....	38
6. « A vad jak hazájában	46
7. « Az első nomádok.....	51
8. « Karácsony a vadonban	64
9. « Tíz nap a Nyance-tó jegén.....	70
10. « A nakcangi kormányzó	79
11. « A Transzhimaláján át	90
12. « A Brahmaputra völgyén át Sigáceba	99
13. « Újév ünnepe	109
14. « A Tasi-Láma	120
15. « Sigáce és Tasi-lumpó	127
16. « Vissza az ismeretlen országba. — A híres kolostorok..	145
17. « Másodszor a Transzhimaláján.....	168
18. « Targo-gángri és Suru-co	172
19. « Raga-tazam és Csaktak-szanpó	179
20. « A lhasszai válasz	188
21. « A Brahmaputra forrása	198
22. « A Manazarovár tava	207
23. « Kalandos hajózás a Langok-con	221
24. « A Szetleds forrása	226
25. « Zarándoklás a szent hegy körül	229
26. « Az Indusz forrásai	234
27. « Merész elhatározás	237
28. « A «Föld teteje» felé	246
29. « Negyven fokos hidegben	252
30. « Harminc napig tartó viharban.....	259
31. « Bongba tartomány	266
32. « A rablók országában	280
33. « A felfedeztetés.	284
34. « A «rablók atyja»	292
35. « Hetedszer a Transzhimaláján	297
36. « Az utolsó hetek ismeretlen földön	303
37. « Transzhimalája	314

	Oldal
Szöveg közti képek jegyzéke	320
Képmellékletek és térképek jegyzéke	320
Idegen szavak	322
Betűrendes név- és tárgymutató	324
Tartalomjegyzék	329

SZINES KÉPEK ÉS PANORÁMÁK JEGYZÉKE.

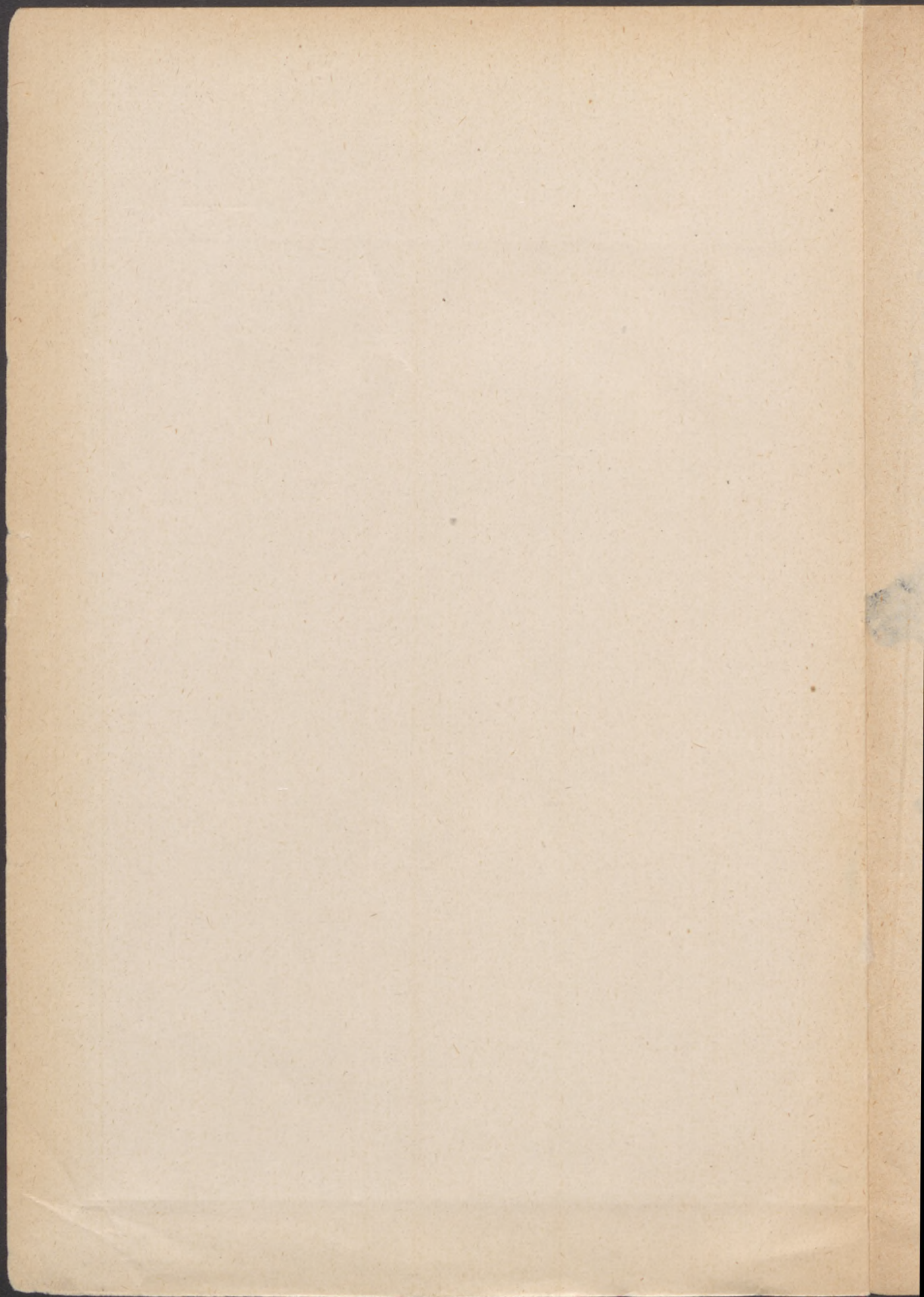
A Namgyal-lhakang Csong-kapa képével Tasi lulpóban. (Vízfestmény)	134
Tibeti női viseletek és ékszerek. (Vízfestmények)	136
A Kailasz-hegy és a szent Manazarovár-tó, Tugu-gumpából nézve. (Vízfestmények)	216
A Nagy folyók forrásvidékeinek térképe	236
A Teri-nam-co. (Színes panoráma)	300
A Poru-co. (Színes panoráma)	300
Nima Tasi. Mendongi apácák. Csokcsúi láma. A szelipuki prior. (Vízfestmények)	304

HEDIN SVEN UTAZÁSAI

TIBETBEN

1906-1908.

Rajolta: REITHOFER KÁROLY.

Mérték = 1 : 3.000.000.

0 50 100 150 200 250 300
kilométer.

— Hedín I. útja. — Hedín II. útja. - - - Hedín korábbi útjai. A vörös számok Hedín tanyázóhelyeit jelölik. Magasságok méterekben; sz. = (szanpo) folyó; co = tó; g. = (gumpa) kolostor.

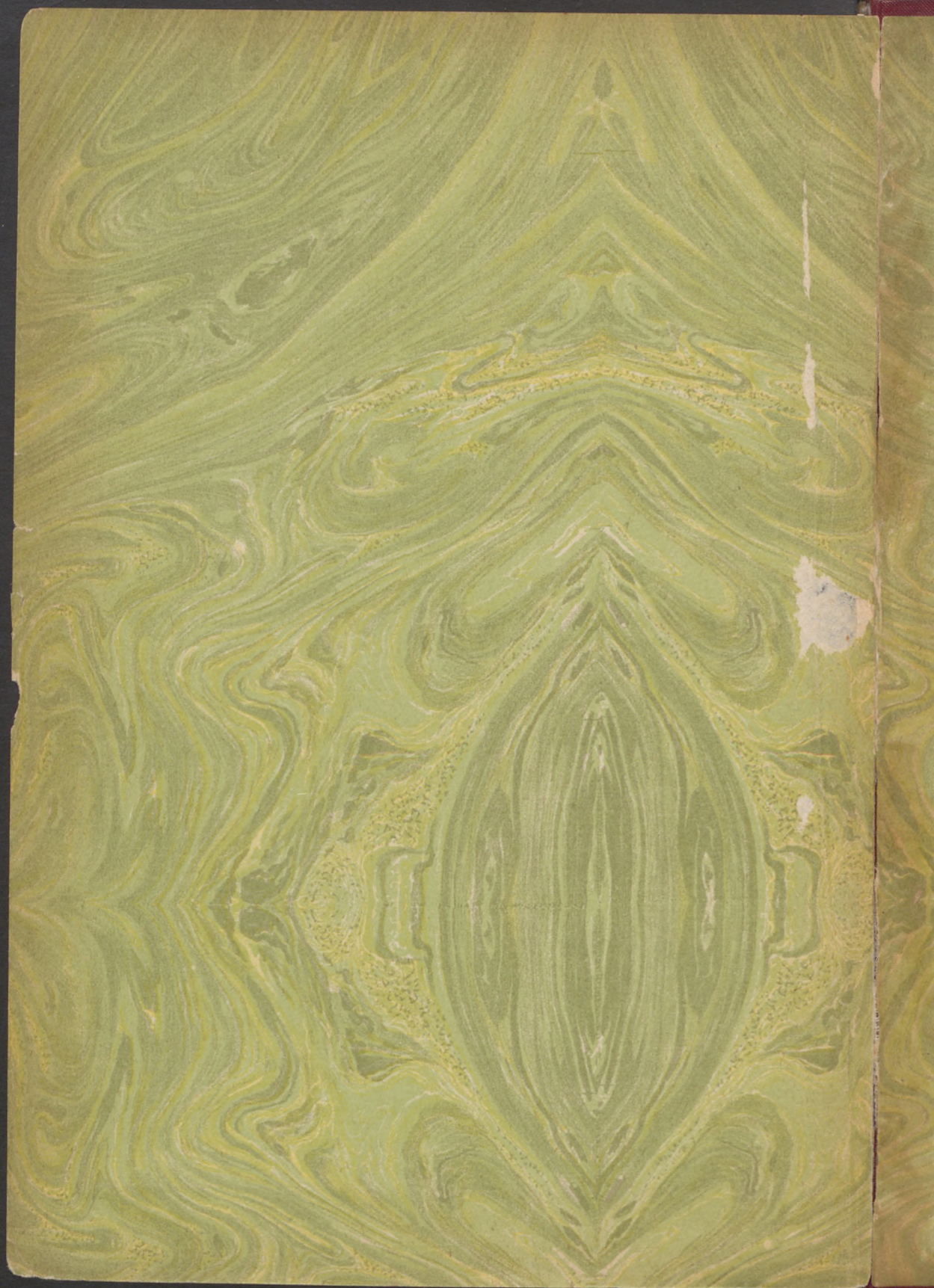

254.841

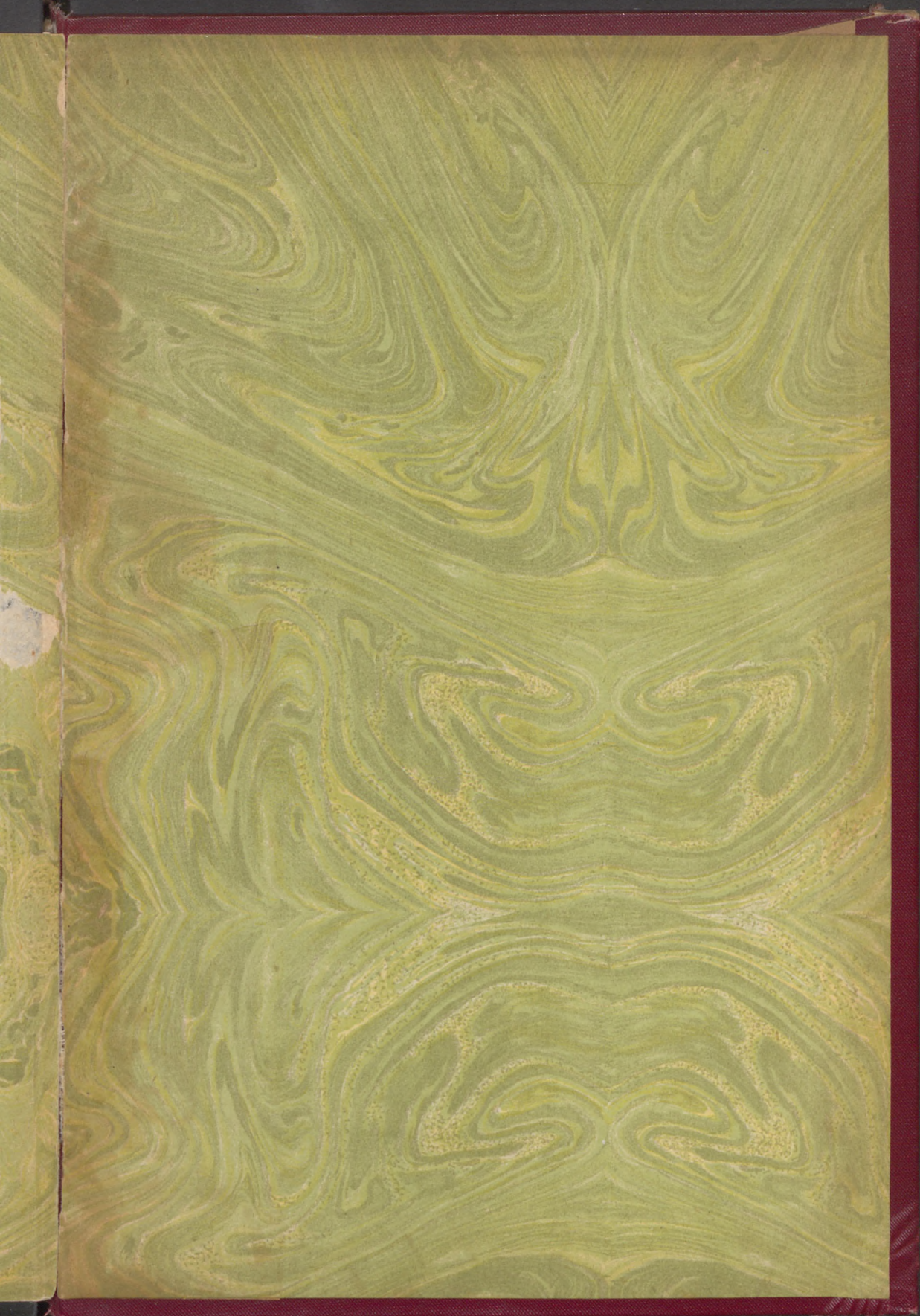
254.841

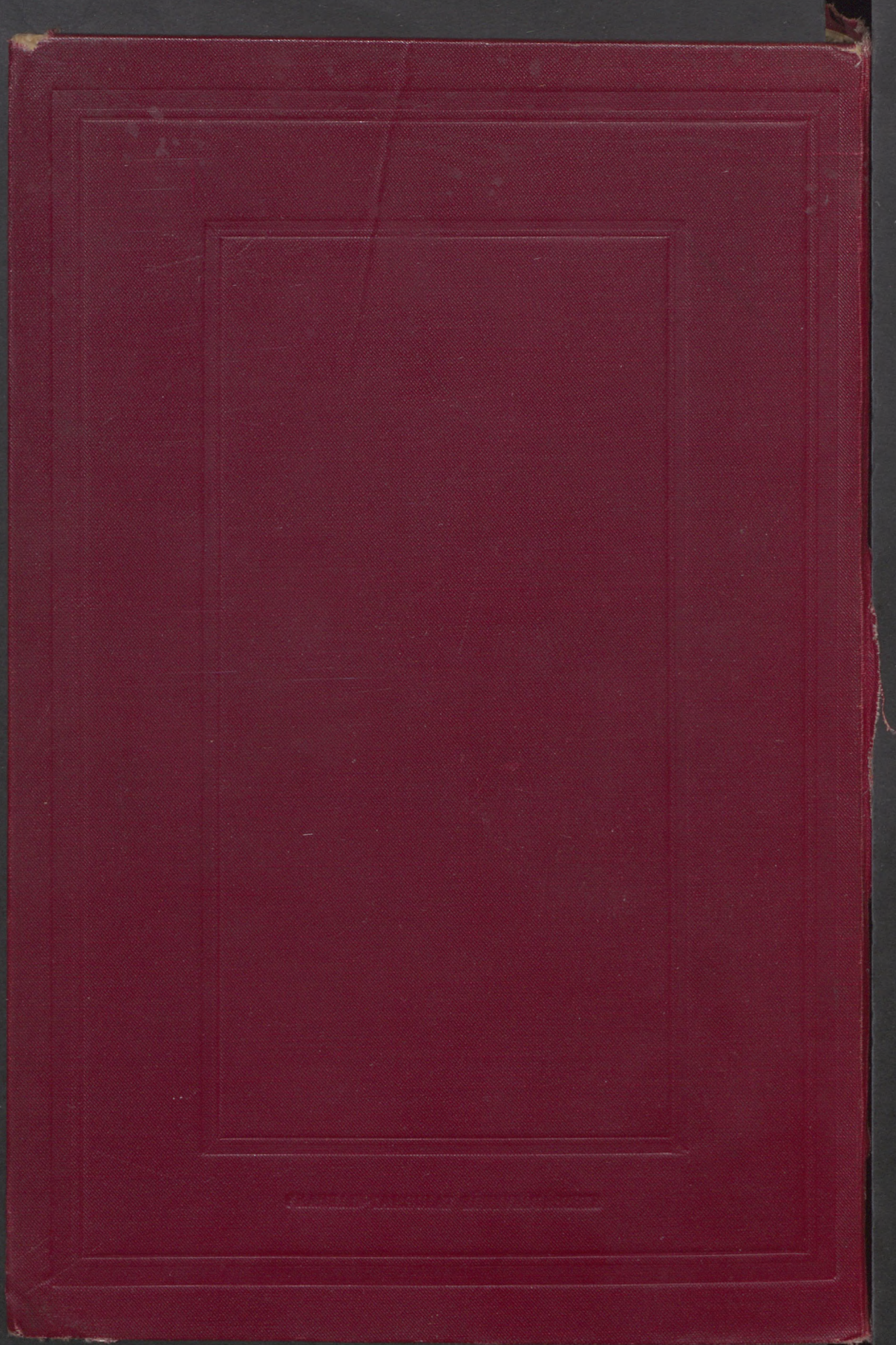

ATMAGYAR
FÖLDRAJZI
TÁRSASÁG
KÖNYVTÁRA

HEDIN
SVEN
TRÁNSZ-
HIMALÁJA

.....
254.841

OSZK

